

A/3 Ac. 79

~~23~~
1
#8

16

A/3 - 79

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΦΕΞΗ

~~A/3 AP 70~~
18
450

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΟΥ
ΕΡΓΑ

VI

ΠΑΡΕΡΓΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΥ ΚΑΙ Α. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ

3319

*Αντί Προλόγου.

*Ιστορία ενός αλόγου.—'Η 'Εθνική Βιβλιοθήκη ἐν' ἔτει 1880. — Βραχέϊαι τινες παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐκ' ἀριθ. 564 τοῦ 1876 ἀποφάσεως τοῦ Ἐμποροδικαίου Ἀθηνῶν.

*Ἐπιπέσεις καὶ Ἀναμνήσεις ('Ὁ Δουμᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας. — 'Η Ριστόρη' — Ἀθηναϊκὸς περίπατος. — Τὰ στήγματα. — Περὶ ἰκανοποιήσεως).

*Φρηκευτικοὶστορικαὶ Μελέται (Αἱ μάγισσαι τοῦ Μεσσηνίου. — Οἱ Ρωμαῖοι δοῦλοι καὶ ὁ Χριστιανισμὸς. — Ἡ ἐορτὴ τοῦ ὄνου κατὰ τὸν Μεσσηνίαν. — Ἀπόκρυφα καὶ Συναξάρια).

*Ἐπισημονικὰ δοκίμια (Περὶήγησις εἰς τὴν ἑλληνικήν. — Ὁ καθρέπτης τοῦ Ἀρχιμήδους. — Περὶ τῆς συμπεριπέρας εἰς τὴν διάνοιαν διαίτης).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γεωργίου Φεξη

1913

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Ν. Α. ΧΙΩΤΗ - ΑΘΗΝΑΙ, ΟΔΟΣ ΓΛΑΔΣΤΩΝΟΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἐφ' ὅσον προβαίνει ἡ ἔκδοσις τῶν Ἀπάντων τοῦ Ροῦδου, ἐπὶ τοσοῦτον καταφαίνεται τὸ πολυσχιδές τοῦ συγγραφέως καὶ πόσον οὗτος ἤρισταυαν εἰς πάντα σχεδὸν κλάδον τῆς φιλολογικῆς παραγωγῆς. Τὰ αἶτια τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, ὡς καὶ αἱ συνθήκαι ὑφ' ἃς ἐγράφησαν τὰ διάφορα τοῦ Ροῦδου ἔργα, ἀνεπτύξαμεν ἐν τῷ προταχθέντι εἰς τὸν πρῶτον τόμον Βιογραφικῶν Σημειώματι. Δι' ὃ καὶ θὰ περιορισθῶμεν εἰς βραχείας τινὰς σημειώσεις περὶ τῶν συμπεριληφθέντων ἐν τῷ παρόντι τόμῳ.

Ὁ τίτλος τούτου δὲν ἐδόθη κατὰ μίμησιν τοῦ Σωπενχάουερ, ἀλλ' ἀπλῶς διότι τινὰ τῶν περιχομένων ἱστορικῶν ἰδίᾳ δοκιμίων εἶχον ἤδη δημοσιευθῆ ζῶντος τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τὸν τίτλον Πάρεργα, τὰ δὲ λοιπὰ δὲν περιελήφθησαν εἰς τοὺς πάντα δημοσιευθέντας ἤδη τόμους, διότι οὕτε διηγήματα οὕτε κριτικαὶ μελέται κυρίως εἶπεν εἶναι.

Πρὸς τοῦτοις ἀναδημοσιεύεται ἐνταῦθα ἡ Ἱστορία ἐνὸς ἀλόγου, ἣτις παρελείφθη ἀπὸ τῶν Συριακῶν Διηγημάτων, διότι δὲν εἶχε κατορθωθῆ ἢ ἀνεύρεσις τῆς ἐγκλίρωσ, μόλις δ' ἐπ' ἐσχάτων ἀνεκαλύφθη ἐν Κύπρῳ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μενάρδου, ὅστις, εἰρήσθω ἐν πρόθεσ, ζωνρόν ὑπὲρ τῆς παρούσης συλλογῆς ἀπ' ἀρχῆς ἔδειξεν ἐνδιαφέρον, καὶ ὅστις εἶχε φυλάξει τὸ φύλλον τοῦ «Ἄστως»¹ τὸ περιέχον τὸ διήγημα, ὅπερ καὶ κρίνει ὡς τὸ ἄριστον τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γραφέντων. Παρ' ὄλας μας τὰς προσπάθειας, ἐν αἷς καὶ ἐπιστολῇ δημοσιευθεῖσα δι' ὄλων τῶν ἐφημεριδῶν, δὲν κατορθώθη νὰ ἐξακριβωθῆ ἂν καὶ τοῦ ἀδημοσιεύθησαν δύο διη-

1) Τὸ φύλλον τοῦτο ἔλαβε δυστυχῶς ἀπὸ τῆς συλλογῆς τοῦ «Ἄστως» τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖται διατὶ ἐπὶ τόσον κενρὸν ἀπέθεσαν μάταιοι αἱ ἐπιμονοὶ ἔρευναι τοῦ κ. Πετροκοκκίνου καὶ τοῦ συνδραμόντος ἡμῶς μεγάλως ὑπαλλήλου τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ πιστοῦ τοῦ Ροῦδου φίλου κ. Μ. Καρατζᾶ.

γήματα, ὧν ἔχνη εὐρωμεν εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ μακαρίτου θεοῦ μου, δηλαδὴ τὸν Σύλλογον τῶν Κοντῶν Φουστανίων καὶ τὸ Ἐγχειρίδιον Διηγηματογραφίας ¹.

Ἐκτός τοῦ ἀνευρεθέντος τούτου συριακοῦ διηγήματος τὰ Πάρεργα καὶ Παραλειπόμενα περιλαμβάνουσι:

α') Τὰς θρησκευτικοῖστορικός μελέτας, αἰτινες κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου ὑπῆρξαν ὡς γνωστὸν ἢ προσφιλεστέρᾳ ἐνασχόλησιν τοῦ συγγραφέως τῆς Παπίσης, καὶ ἄς, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ Ἐπίγραμμα καὶ Συναξάρια, («Ἐστία», 1892), δὲν παρημέλησε ποτὲ ὀλοσχερῶς ².

Ἐν ταῖς σημειώσεις τῆς Παπίσης Ἰωάννης προηγγέλατο ἀπὸ τοῦ 1866 ἐκτενὴς πραγματεία ὑπὸ τίτλον: «Ὁ Σταυρὸς καὶ τὰ Εἶδωλα κατὰ τὸν Μεσαιῶνα». Πλήν αὕτη, δι' ἀγνώστους λόγους, δὲν εἶδε ποτὴ τὸ φῶς. Ἴσως αἱ κατὰ τ' ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη δημοσιευθεῖσαι μεσαιωνικαὶ μελέται νὰ ἦσαν ἀποσπάσματα τοῦ προαγγελθέντος ἔργου.

β') Μελέτας ἀναγομένας εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τὴν Ἱατρικὴν, διότι καὶ περὶ ταύτας, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Βαλαωρίτου ἀλληλογραφίας, κατέγινε μὲ οὐχὶ μικρὰν ἐπιτυχίαν καὶ καθ' ὅλον του τὸν βίον ὁ Μανώλης. Ἄξιον σημειώσεως μάλιστα εἶναι ὅτι, ἀπὸ τοῦ 1868 μέχρι τοῦ 1884, τὰ πλείστα τῶν δημοσιευθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔθρων, ὅταν δὲν εἶναι θρησκευτικοῖστορικά, εἶναι ἐπιστημονικά ³.

Γράφων τὴν Περιήγησιν εἰς τὴν Σελήνην, ἢ περὶ τῆς Συμφερωτέρας εἰς τὴν διάνοιαν διαίτης, ὁ Ροῦθς δὲν εἶχε τὴν ματαιότητα νὰ πιστεῖ, ὅτι ἔγραψε πράγματι πρωτότυπα. Οὐχ ἤτιον φθάσει εἰς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ λόγῳ τῆς σφηνείας καὶ τῆς χάριτος μεθ' ἧς ἐκλαίκεται τὰ δυσκολώτερα ἢ τὰ ξηρότερα τῶν προβλημάτων καὶ διότι, καὶ κατὰ τοῦτο προδρομικός, μὲ τὸ ἀκατασχέτως περίεργον καὶ καινοτόμον πνευμᾶ του ἐπεξέτεινε τὰς ἐρεῦνας καὶ εἰς νεωτάτας θεωρίας, ἃς πάλιν εἶχε τὴν φρόνησιν νὰ μὴ παραδέχεται ἀδοκασίτως.

1) Τὸ αὐτὸ συνέη καὶ μὲ τὴν Ἱστορίαν ἐνὸς πιθήκου, ἣν ἐδημοσιώσαμεν (βλ. Διηγήματα, σελ. 116—123) ἐπὶ τῇ βᾶσει λίαν δυσκνηγνώστου (διότι ὁ Ροῦθς ὑπέδειλεν εἰς ὅσας καὶ ὁ Βαλζάκ τὰ ἔργα του μεταβολὰς καὶ διορθώσεις) ἀλλ' ὅπωςδήποτε πλήρους πρωτογράφου.

2) Περιλείψαμεν τοὺς Βρυκόλακας τοῦ Μεσαιῶνος, οἵτινες εἶχον περιληφθῆ εἰς τὰ Πάρεργα, προτιμήσαντες τὴν πολὺ μᾶλλον τούτων ἐνδιαφέρουσαν Ἔορτην τοῦ Ὀνου κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, ἣτις ἐκοιμήτο λησμονημένη τελείως ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ Ἀσωπίου (Τόμος Γ', ἔτος 1869).

3) Εἰς τὰς μελέτας ταύτας θὰ ἠδύνατο ν' ἀναχθῆ ἢ εἰς τὰ Διηγήματα περιληφθεῖται Ἀμφίβολος Ζωή. Τούναντίον δὲν περιελθόμεν ἐνταῦθα, κυρίως ἀλλεῖψαι χώρου, δύο μικρὰς ἱατρικὰς μελέτας, δημοσιευθείσας εἰς τὴν Ποικίλην Στοάν, τὴν Δαμαλιδομαχίαν (ἔτος 1884, σελ. 57—64) καὶ τὴν Πιθογένειαν (ἔτος 1885, σελ. 49—54).

Ὅθεν αἱ δυστυχῶς ὀλίγοι ἐπιστημονικοῦ καὶ του μελέται δχι μόνον λόγῳ τῆς φιλολογικῆς τῶν μορφῆς ἐκράτησαν τὴν νεότητά, ἣν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους σῶζουσιν εἰσέτι οἱ πρὸ δικοσιῶν ἐτῶν γραφέντες Ἀστρονομικοὶ Διάλογοι τοῦ Φοντενέλ, ἀλλὰ πρὸς τούτοις περιέχουσι θεωρίας, ὡς ἐνομίζομεν χρονολογουμένας ἀπὸ ὀλίγων μόνον ἐτῶν ¹.

Τὸ δὲ πρᾶγμα εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ ἰδίως διότι ἐν Ἑλλάδι, ὅπου τόσοι ἐπιστήμονες ἔγραψαν στίχους καὶ φιλολογικὰ δοκίμια, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ φιλόλογοι οἵτινες ἐκαλλιέργησαν καὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας.

γ) Τὰς Ἐντυπώσεις καὶ Ἀναμνήσεις. Κυρίως εἶπεν πάντα σχεδὸν τὰ διηγήματα τοῦ Ροῦδου ἠδύνατο, ὡς εἰδείξαμεν ἐν τῷ Βιογραφικῷ Σημειώματι, νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπ' αὐτὸν τὸν τίτλον. Ἐνταῦθα ὁμοῦ περιλαμβάνομεν τὰς ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις, ὡς γυμνάς ἀνέγραψεν ὁ συγγραφεὺς. Αἱ χρονολογικῶς πρῶται τῶν ἀναμνήσεων τούτων τοῦ Ροῦδου εἶναι ἐκαίται, ὡς ἔσχεν ἐκ τοῦ εἰς Σικελίαν ταξειδίου. Αἱ Αἰτναῖαι αὐταὶ ἀναμνήσεις, αἱ πολυλαχῶς καὶ λόγῳ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐγράφησαν ἐνδιαφέρουσαι, ἔμειναν δυστυχῶς ἡμιτελεῖς ἢ τοῦλάχιστον μόνον ἐν μέρει ἐδημοσιεῦθησαν ἐν τῷ γ' τόμῳ τοῦ «Παρθενῶνος», καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο δύσκολον ν' ἀναδημοσιεῦθῶσιν. Ἐπίσης δύσκολον ἦτο νὰ περιληφθοῦν καὶ ὅλα τὰ χρονολογήματα περὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ βίου καὶ τῶν διαφόρων συνοικιῶν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ὡς ἠρέσκετο γηράσας νὰ περιπλανᾶται ². Ὁ δευτέρος τῶν ἐν τῇ «Ἐστία» τοῦ 1896 δημοσιευθέντων τεσσάρων Ἀθηναϊκῶν περιπάτων ³ θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην ν' ἀντιληφθῇ πόσον τελείως ἔχειρίζετο ὁ Ροῦδης καὶ τὸ φύσει ἐφήμερον τοῦτο φιλολογικὸν εἶδος ⁴.

Τὰνάπαλιν ὁμοῦ ἀδύνατον ἦτο νὰ παραλειφθῶμεν τὰς ἀναμνήσεις περὶ Ριστόρι ⁵ καὶ πολλῶν μᾶλλον τὰς περὶ Λουμᾶ υἱοῦ ἐν Ἀθήναις ⁶, ἀφοῦ μάλιστα ἐν αὐταῖς ἀναζῆ ἢ γνωστοτέρα τῶν παλαιῶν αἰθουσῶν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ προσφιλές καὶ συγγενικὸν τῷ Ροῦδῃ «σαλόνι» τῆς οἰκογενεῖας Φιλῆμονος. Εἰς τὸ αὐτὸ κεφάλαιον ὑπηγάγομεν τὴν περὶ Στιγμάτων ψυχιατρικοῦ θρησκευ-

1) Ὁμοῦ εἰς τὸν ἀλλεῖψαι χρόνον παραλειπόμενον Ἀστέρων τῶν Μεγάλων Ἀνδρῶν (Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον, τομ. I. σελ. 339—347) ἀναφαίνεται ἀπὸ τοῦ 1876 ἢ περὶ παραφροσύνης καὶ μεγαλοφυΐας εἰκοσιν ἔτη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Λομπρόζο δικτυκωθεῖσα θεωρία. Ἐν δὲ τῇ Συμφερωτέρῳ εἰς τὴν διάνοιαν διαίτη κηρύσσεται ἤδη ἀπὸ τοῦ 1882 ὁ Ροῦδης ὑπὲρ τῆς χοροφαγίας.

2) βλ. καὶ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Παραπόνου τοῦ Νεκροθάπτου.

3) βλ. «Ἐστία», φύλλα 22 Μαΐου, 2 Ἰουνίου, 9 καὶ 10 Ἰουλίου 1896.

4) βλ. καὶ ἐν τῷ «Ἐμπρὸς» τῆς 5 Ἰανουαρίου 1898 Τὰ Ὑελοπωλεῖα καὶ ἐν τῇ «Ἀκροπόλει» τῆς 25 Δεκεμβρίου 1900 Τὸν Διαβάτην. Εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ Ροῦδου εὐρέθησαν τμήματα μελέτης ἐπιγραφομένης: Τὶ τρώγουσιν οἱ Ἀθηναῖοι.

5) βλ. «Ἄστυ» 18 Ὀκτωβρίου 1892.

6) βλ. «Ἐφημερίδα» 18 καὶ 19 Δεκεμβρίου 1895.

τικήν μελέτην. ἥς βάσεις εἰναι θέαμα εἰς ὃ παρέστη ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ προμνησθὲν ἐν Σικελίᾳ ταξείδιον.

δ') Προσωπικὰς πολεμικὰς. Ὑπὸ τὸν περιληπτικὸν τοῦτον τίτλον θὰ ἠθύναντο ἴσως νὰ ὑπαχθῶσι δύο φυλλάδια : Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη ἐν ἔτει 1880 καὶ αἱ Βραχεῖαι παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐπ' ἀριθ. 564 τοῦ 1875 ἀποφάσεως τοῦ Ἐμποροδικείου Ἀθηνῶν. Ὅσοι ἀναγνώσασι τὰ δύο ταῦτα μικρὰ ἀριστουργήματα, ὧν τὸ μὲν δεύτερον εἰναι τελείως ἄγνωστον, τὸ δὲ πρῶτον λίαν δυσεῦρετον, θὰ συμφωνήσασι ματ' ἔμοῦ ὅτι λυπηρὸν εἶναι—ἀπὸ φιλολογικῆς ἄποψεως ἀπόψεως—ὅτι ὁ Ροῖθης δὲν περιπλέχθη συχνότερον εἰς παρομοίους ἀγῶνας.

Ἡ περὶ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης μελέτη προσεκάλεσε μικρὰν διατριβὴν τοῦ τέως ἐφόρου, ἱατροῦ Χ. Μελετοπούλου, εἰς ὃν ἀνταπήνησαν ὁ Ροῖθης διὰ φυλλαδίου φέροντος ἄλλου τὴν ὑπογραφὴν¹. Ἡ ἀνταπάντησις αὕτη μειονεκτεῖ ἀπάντι τοῦ πρώτου τοῦ Ροῖθου φυλλαδίου μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠναγκάσθη ὁ γράφας αὐτὴν νὰ καταναλώσῃ ἱκανὰς σελίδας ἀνασκευάζων ἰσχυρισμοὺς τελείως ἀβασίμους καὶ ἀνκιρῶν αἰτιάσεις συχνάκις μωρὰς. Πρὸς τοὺς ἄλλοις μὲγα μέρος τοῦ φυλλαδίου τοῦ Χ. Μελετοπούλου ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην, ἀλλ' εἰς τὴν Πάπισσαν Ἰωάνναν, περὶ ἧς ἰσχυρίζετο ὅτι ὁ Ροῖθης εἶχε σφεταρισθῆ πλαίστα χωρὶα ἄνευ μνείας συγγραφῆς. Ἀπεδείκνυε δὲ τοῦτο ἀπλούστατα, βασιζόμενος δηλαδὴ οὐχὶ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γενομένας ἐκδόσεις, ἐν αἷς βρῖθουσιν αἱ παραπομπαί, ἀλλ' εἰς λαθραῖαν τινὰ ἐν Βουκουρεστίῳ τῷ 1876 γενομένην, ἐν ἧ εἶχον αὐταί, λόγῳ οἰκονομίας, ἀποκοπῆ. Ἡ πρωτότυπος αὕτη μέθοδος πρὸς ἐξέλεγχιν καιμένων ἔσχεν ὡς συνέπειαν διὰ τὸν δυστυχῆ Μελετόπουλον πεντασέλιδον ἀμελικτον μαστιγῶσιν², ἧς ἰδοὺ τὸ ἀμίμητον τέρμα : « Ἀλλ' οὐδ' εἰς τὰς ἀνωτέρω λογοκλοπίας ἤρκεσθη, ὡς φαίνεται, ὁ κ. Ροῖθης, ὁ ἐν σελ. 51 τοῦ φυλλαδίου κατηγορούμενος ὅτι πλὴν τῶν ἰδεῶν τοῦ Βύρωνος, τοῦ Χάϊνε καὶ τοῦ Μαρτιμίου ἔκλεψε καὶ τὰς τοῦ ἀξιολόγου κ. Μελετοπούλου. Ἄν τῷ ὄντι ἐπράξε καὶ τοῦτο, πρέπει νὰ υποθέσωμεν τὸν κ. Ροῖθην κτεχόμενον ὑπὸ κλεψιμῶν ἐκ τῆς μοναδικῆς, ἧς ἄλλο παράδειγμα δὲν ἀπκντᾷται ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ Ταλμοῦδ περὶ τοῦ ἀσυναϊδήτου ἐκείνου, τοῦ κλέφαντος τὸ δστρακον διὰ τοῦ ἰποίου ἐξότου ὁ Ἰῶδ».

Τὸ ἀφειδῶς σπαταληθὲν εἰς τὰ δύο περὶ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης φυλλάδια ἄλλας ἔφερε περισσότερα ἀποτελέσματα ἢ αἱ μακρότεραι τῶν διατριβῶν. Καὶ ἄλλοι πρὸ τοῦ Ροῖθου εἶχον καταγγεῖλαι παγιωθείσας ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιο-

1) βλ. Σύντομος ἀπάντησις εἰς τὴν « Ἀλήθειαν περὶ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης » τοῦ Χ. Μελετοπούλου, ὑπὸ Μιχαὴλ Καρατζῆ, πρῶτην κλητῆρος αὐτῆς (Ἀθῆναι, τύποις Κορομηλᾶ 1881).

2) βλ. Ἀπάντησιν, σελ. 32—37.

θήκη κακῆς συνηθείας. Ἄλλ' ἐνῶ οὐδεὶς σχεδὸν ἀνέγνωσέ ποτε τὰς ὁμολογουμένως ἀπειροσελίδους Εὐθύνας τοῦ καθηγητοῦ Φρακρίτου, δὲν ὑπῆρξεν Ἀθηναῖος ὅστις νὰ μὴ ἔλαβε γινῶσιν τῶν ὑπὸ πλείστων ἐφημερίδων ἀναδημοσιευθεῖσθαι σπινθηροδόλων σελίδων τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως.

Τόσον πνεῦμα διατεθὲν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κοινοῦ νοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἐκαρποφόρησε. Τὰ καταγγεληθέντα ἄτοπα οὐδ' ὑπὸ τοῦ ἤδη διαπράξαντος αὐτὰ ἐφόρου ἐπανελήφθησαν. Οὕτω δὲ διὰ τῆς ἀπηνόου του κριτικῆς ὅσον σχεδὸν καὶ διὰ τῆς θετικῆς του δράσεως¹ ἔδωκε ζωὴν καὶ ὑγίαν εἰς τὸ Ἴδρυμα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὅποτον, μὲ μικρὰς διακοπὰς, ἀφίερωσε 22 ἔτη τοῦ βίου του.

Α. Α.

1) Περὶ τῆς ὀργανωτικῆς δράσεως τοῦ Ροῦζου ὡς ἐφόρου βλ. τὸ Βιογραφικὸν Σημείωμα σελ. 138' κ. ἄ., ἐνθα ἀναδημοσιεύεται καὶ σχετικὸν ἄρθρον τοῦ Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου.

ΙΣΤΟΡΙΑ — ΕΝΟΣ ΑΛΟΓΟΥ

Α΄.

Ἄδικον θὰ ἦτο νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ «Ζητήσατε τὴν γυναῖκα» ἀρμόζει εἰς μόνον τὰ μαχαιρώματα, τὰς φαρμακώσεις καὶ τὰς ληστείας ταμείων. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, καθὼς τῶν περισσοτέρων κακουργημάτων, οὕτω δύναται νὰ ἀνευρεθῇ εἰς τὴν γυναῖκα ἡ πρώτη αἰτία καὶ τῶν περισσοτέρων ἀριστουργημάτων. Χωρὶς τὴν αἰσχρότητα τῶν ἀρχαίων Ἑλληνίδων, τῆς Ἑλένης, τῆς Φαίδρας, τῆς Μηδείας, τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τῶν ἄλλων, οὕτε Ἰλιάδα θὰ εἴχομεν, οὕτε Αἰσχύλον ἢ Εὐριπίδην, οὕτε χωρὶς τὴν σεμνότητα τῶν Ἰταλίδων, τῆς Βεατρίκης, τῆς Λαύρας καὶ τῆς Ἐλεονώρας θὰ εἴχον οἱ Ἰταλοὶ Δάντην, Τάσσον καὶ Πετράρκαν. Καὶ ὅχι μόνον στίχοι, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα μεγάλα χρήσιμα ἢ εὐμορφα πράγματα ἔχουσι βεβαίως ἀρχὴν γυναικείαν. Ὅλοι γνωρίζουν ὅτι εἰς τὴν Ροδόπην χρεωστεῖται ἡ ἀνέγερσις τῆς τρίτης πυραμίδος καὶ εἰς τὰς ἔπειτα μετερχομένας τὸ αὐτὸ ἐπάγγελμα ἢ εἰσαγωγή τοῦ μεταξοσκώληκος εἰς τὴν Εὐρώπην, τὰ χρυσὰ ὑφάσματα τῆς Βενετίας, ἡ ἀλιεία τῶν μαργαριτῶν, τὸ κυνήγιον τῶν στρουθοκαμήλων καὶ τὸ πελέχημα τῶν ἀδαμάντων. Χωρὶς τὴν Αἰκατερίνην Β΄ δὲν θὰ ἐβλάσταναν πιθανῶς φοίνικες εἰς τὴν Πετρούπολιν, οὕτε θὰ ἐγνωρίζαμεν χωρὶς τὴν κόμησσαν Δουβαρὺ τὴν γλυκύτητα τοῦ παγωμένου καμπανίτου. Καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἀνύψωσίν μας ὑπεράνω ἀπὸ τὰ ἐπίγεια, οὐχὶ τὴν φαντασιώδη τοῦ πνεύματος τῶν ποιητῶν καὶ τῶν παλᾶδων, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν τοῦ σώματος, πρέπει νὰ ἔχωμεν χάριν εἰς τὴν γυναῖκα. Ὁ πολὺς τῶν ὄντι Μογκολφιέρος, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγεται, ἐγυναικοκρατεῖτο, διαταχθεὶς ἡμέραν τινὰ ὑπὸ τῆς γυναικὸς του νὰ ξηράνῃ τὸ ὑγρὸν τῆς μεσοφούστιανον εἰς τὴν ἐστίαν, εἶδε τοῦτο κολπωθὲν ὑπὸ τοῦ θερμοῦ ἀέρος ν' ἀνυψωθῇ εἰς τὴν ὄροφὴν καὶ ἐφεῦρε τὸ ἀερόστατον τὴν ἐπιούσαν.

Οὐδὲν μετὰ ταῦτα τὸ παράδοξον ἂν ζητήσαντες καὶ ἡμεῖς νὰ μάθωμεν πῶς ἔτυχε μίαν ἡμέραν ν' ἀποδειχθῶσι καὶ οἱ πεζώτατοι Συριοὶ ἀρματηλάται, εὗρομεν τὴν αἰτίαν εἰς τὰς Συριανὰς. Ἡ Ἐρμούπολις, χάρις εἰς τὴν καλλιτέραν ποιότητα τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν δημοτικῶν τῆς ἀρχόντων, δὲν ἦτο ποτὲ λασπότοπος ὡς αἱ Ἀθῆναι. Εἶναι δὲ καὶ τόσον μικρά, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ εἶναι τις Ποσειδῶν διὰ νὰ τὴν διατρέξῃ μὲ δύο πηδήματα ἀπὸ τὸ Νησαῖα ἕως τὰ Βαπόρια. Πλὴν τούτου οἱ ἔξοχικοὶ τῆς οἴκοι εἶναι ὀλίγοι καὶ οἱ ὄνοι πολλοί. Οὐδεμία λοιπὸν θὰ ἐπαρουσιάζετο κατεπίγουσα χρεῖα ἀμαζῶν, ἂν δὲν ὑπῆρχε Συριανὴ Λέσχη καὶ δὲν ἐδίδοντο εἰς αὐτὴν χοροί, συνεπάγοντες φορέματα μὲ οὐρὰν καὶ ἀτλαζίνα ὑποδήματα διὰ τὰς κυρίας ὡς καὶ λουστρίνια διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἀρέσωσιν εἰς αὐτάς. Ἡ λάσπη, ὡς εἶπομεν, δὲν εἶναι ἐκεῖ πολλή καὶ σπανίως ὑψώνεται ἄνω τοῦ ἐνὸς δακτύλου. Καὶ τόση ὅμως ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ μαυρίζῃ τὰ ἄσπρα καὶ νὰ ἀσπρίξῃ τὰ μαύρα ὑποδήματα τῶν χορευτῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς κατὰ τὰς βροχερὰς ἐσπέρας μεταβάσεως εἰς τὸν χορὸν ἀπέβαιναν ἐκ τούτου ἱκανῶς σπουδαῖον. Πρὸς λύσιν αὐτοῦ εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας κατέφυγεν ὁ κομψὸς κόσμος τῆς Σύρου ἐφευρέσεις· μεγάλα ὅμως ἦσαν ἐκάστης αὐτῶν τὰ ἀτοπήματα καὶ αἱ δυσκολίαι. Ἐκ τούτων περιορίζομαι ν' ἀναφέρω ὅτι ἡ δι' ἀγύρου στρωσὶς τοῦ δρόμου ἦτο ὑπερβολικὴ πολυτέλεια εἰς ξηρόνησον, ὅπου οὐδέποτε ἐβλάστησε στάχυς· ἡ διὰ φορείου ἐπὶ ὤμου ἀγχοφόρων μεταφορὰ εἶχε τὸ ἐλάττωμα νὰ ἐξομοιώνῃ κομψὴν κυρίαν μεταβαίνουσαν εἰς τὸν χορὸν μὲ δεσπότην μεταφερόμενον εἰς τὸ νεκροταφεῖον· τὰ δὲ καλόβαθρα καὶ αὐτὰ τὰ ὑψηλὰ τσόκαρα ἐχρειάζοντο εἰδικῆν προγύμνασιν, χωρὶς τὴν ὁποίαν θὰ ἐκινδύνευε τοῦ πεζοπόρου ἡ ἰσορροπία. Τὰ γαλόσια ἀπὸ γονταπέγκαν ὑμνήθησαν ἐπὶ τινα καιρὸν ὑπὸ τῶν δύο Συριανῶν ἐφημεριδῶν ὡς ἐπιτυχῆς λύσις, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ εἶχαν τὸ ἐλάττωμα νὰ κολλοῦν εἰς τὸν πηλὸν καὶ τὸ πολὺ σπουδαιότερον ὅτι δύσκολον ἦτο νὰ ξεκολληθοῦν ἀπὸ τοὺς πόδας χωρὶς ζημίαν τῆς λευκότητος τῶν χειροκτίων.

Μετὰ τὴν δοκιμὴν καὶ ἀποτυχίαν ὄλων τῶν ἀνωτέρω ἐπεκράτησε διὰ μερικὰ ἔτη εἰς τὴν ὑψηλὴν κοινωνίαν τῆς νήσου ἡ ἑξῆς συνήθεια: Αἱ κυρίαὶ καὶ οἱ ἔχοντες ἀξιώσεις κομψότητος κύριοι νὰ μεταβαίνουν εἰς τὸν χορὸν φοροῦντες εἰς τοὺς πόδας τὰ συνήθη τῆς ἡμέρας ὑποδήματα, κατὰ προτίμησιν τὰ δίπλατα καὶ παλαιά, καὶ νὰ φέρουν τὰ χορευτικὰ ὑπὸ τὸν βραχίονα τυλιγμένα εἰς ἐφημερίδα. Ἡ δὲ μετὰθεσις ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα εἰς τοὺς πόδας τῶν ἀτλαζίνων ἢ λουστρινίων καὶ ἀπὸ τοὺς πόδας εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν λασπομένων ἐγένετο εἰς τὸν προηγούμενον τῆς αἰθούσης χο-

ροῦ προθάλαμον τῆς Λέσχης. Τοιοῦτος ὁμως ὑπῆρχεν ἕνας μόνον καὶ ὄχι μέγας.

Ὅσοι εὐτυχε νὰ παρατηρήσουν πόση ἐπικρατεῖ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πανταχοῦ κατὰ τοὺς μεγάλους χοροὺς εἰς τὴν ἀποθήκην ἐπινοφορίων βοῆ, σύγχυσις καὶ σιενοχωρία δύνανται νὰ φαντασθῶσι τί ἐγίνετο εἰς τὸν συριανὸν προθάλαμον προσθέτοντες εἰς τὰ γνωστὰ τὴν πολὺπλοκὸν ἐργασίαν τῆς διπλῆς ἀλλαγῆς ὑποδημάτων. Εὐτυχεῖς ἦσαν ὅσοι κατόρθωναν νὰ εὔρουν κάθισμα διὰ νὰ προβῶσιν εἰς αὐτήν· αἱ ἄλλαι ἐκάθιζαν ἐπάνω εἰς τὸ σάλι ἢ τὴν γούναν των, οἱ δὲ κύριοι ἐπροσπάθουν νὰ κατορθώσουν τὴν ἀντικατάστασιν στηρίζοντες τὴν ράχιν εἰς τὸν τοῖχον. Τοὺς πιστεύοντας τοῦτο εὐκόλῳ κατόρθωμα παρακαλοῦμεν νὰ δοκιμάσουν. Τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης σεμνότητος ἐδυσκόλευαν ἔτι μᾶλλον τὰ τότε τοῦ συρμοῦ πλατύγυρα κρινολίνα ἢ κατὰ ἑλληνίζοντας, μὲ συμπάθειο, **πυγνόσσημα**, τῶν ὁποίων τὰ σιδηρὰ ἐλάσματα ἠδύναντο νὰ προκαλέσουν κατὰ τὸ κάθισμα αὐτομάτων τῶν φουστάνιων ἀναπηδήσεις. Εἰς ὅλα ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν Σύρον πρόληψις, ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ Ἑλλάς ὁ ἡμνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου εὐλογημένος τόπος, ὁ οὔτε θερμὸς τὸ θέρος οὔτε κρύος τὸν χειμῶνα. Ἀποτέλεσμα τῆς προλήψεως ταύτης ἦτο νὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν Συριανῶν πᾶσα ἐκτὸς τοῦ μαγειρείου καὐσις ξύλων ἢ καρβούνων ὡς ἀσυγχώρητος ἀσωτία ἢ **σκορποπαραδιά**, καὶ νὰ ἐπικρατοῦν κατὰ τοὺς χορευτινοὺς μῆνας αἱ χιονίστραι ἐπιδημικῶς.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀτοπήματα εἶχε συμπέσει νὰ κορυφωθῶσι κατὰ τὸν τελευταῖον χορὸν τοῦ 186... Τὸ πλῆθος ἦτο πολὺ, ὄχι μόνον διότι ἦτο ὁ τελευταῖος τοῦ χειμῶνος, ἀλλὰ καὶ ἐπρόκειτο νὰ παρευρεθοῦν εἰς αὐτὸν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ σταθμεύοντος ἀγγλικοῦ πλοίου, καὶ ἰδίως ὁ νέος σημαιοφόρος Ἄρθ. Γλ... τοῦ ὁποίου αἱ χρυσαὶ τρίχες, αἱ χρυσαὶ λίραι, αἱ λεμβοδρομῖαι καὶ ἡ συνωνυμία μὲ ἐνδοξον πολιτικὸν ἄνδρα εἶχαν φουντώσει τῶν Συριανίδων τὴν φαντασίαν.

Τὸ ψῆχος ἦτο δριμύν καὶ ὁ καιρὸς τρισάθλιος. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἔσταζε χιονόνερον βορβορογόνον καὶ τὸ ἐσπέρας ἐφύσησε βορρᾶς ἱκανὸς νὰ ξεριζώσῃ τὰ κέρατα ταύρου. Ἐπόμενον λοιπὸν ἦτο νὰ εἶναι ἐκτάκτως πρισμένοι οἱ πόδες, βορβορώδη τὰ ὑποδήματα καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῶν κοπιώδης. Ὁ προθάλαμος τῆς Λέσχης παρεῖχε τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὸ θέαμα πρωτοφανοῦς καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χρονικὰ τῆς Σύρου συγχύσεως καὶ ἀκαταστασίας. Ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν Συριοὶ καὶ Συριαναὶ ἐμάλλοναν διὰ τὰ πέντε ἢ ἕξ καθίσματα ἢ ἐπερίμεναν τὴν σειρὰν των νὰ διορθώσουν πρὸ τοῦ μοναδικοῦ καθρέπτου τὰς ἐκ τῆς κακοκαιρίας ζημίας τοῦ στολισμοῦ των. Ὁ ἄνεμος τῷ ὄντι εἰσδύσας ὑπὸ τὰ σάλια, τὰ μαντύ-

λια καὶ τ' ἄλλα κονκοιλωμάτα τῆς κεφαλῆς εἶχε διαταράξει σπουδαίως τὴν ἁρμονίαν τῶν κενισμάτων, τὰ ὅποια ἐσυνηθίζοντο τότε ὑψηλὰ καὶ πολύπλοκα μὲ διαδήματα, πτερά, κορδέλλας καὶ στεφάνους τεχνητῶν ἀνθέων. Τὸ ἀνασήκωμα εἶχε μὲν προφυλάξει τὰς οὐράς ἀπὸ τὴν λάσπην, πολλὰ ὅμως μεσοφούστανα ἦσαν ἐλεεινῶς πιτυλισμένα καὶ τὰ στίγματα αὐτῶν ἐλύπουν τὴν ὄρασιν ὑπὸ τὴν διαφάνειαν τῶν ἐκ τουλλίου ἢ ταρλατᾶ παρθενικῶν ἐσθῆτων. Ταῦτα ὅμως ἦσαν μικρὰ κακὰ συγκρινόμενα πρὸς τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς τὰς πλείστας δεσποινίδας ὑποχρέωσιν νὰ λύσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὸ ἀρχαῖον μαθηματικὸν πρόβλημα **τοῦ μείζονος ἐν τῷ ἐλάσσονι**, εἰσάγουσαι εἰς τὰς ἀτλαζίνους θήκας τῶν πόδας διπλασιασθέντας ὑπὸ τοῦ ψύχους. Ὁ πρὸς τοῦτο ἀγὼν ἦτο τόσον βαρὺς καὶ ὀδυνηρὸς, ὥστε μὲ ὄλον τὸ ἐπικρατοῦν κρῦον ἐξυμῶνετο ἐπὶ πολλῶν παρεῖων ὁ ἰδρῶς μὲ τὴν ὀρυζόκονιν τῆς Ζακύνθου καὶ πολλὰ ἐξέφευγον ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν βασανιζομένων :

Accenti di dolor parole d'ira.

Κατ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν στιγμήν εἰσώρμησαν εἰς τὸν προθάλαμον οἱ τέσσαρες Ἄγγλοι, μόνοι ἐντελῶς καθαροὶ καὶ ἄσπιλοι ἐκ τῶν ἐκεῖ συνωθουμένων. Τοῦτο εἶχον κατορθώσει προνοήσαντες νὰ ἐνοικιάσωσι τὴν προτεραίαν καὶ νὰ μεταβάλωσιν εἰς κομμωτήριον τὸ κάτωθεν τῆς λέσχης καπνοπωλεῖον, ἐκεῖ στολισθέντες καὶ ἐκεῖθεν πηδήσαντες μετὰ εὐθυμον γεῦμα εἰς τὸν χορὸν σπιλτικοὶ ὡς νεόκοπα φλωρία.

Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ παντὸς ἔθνος φημίζονται ὡς οἱ εὐγενέστατοι τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἐπιφύλαξις καὶ λεπτότης τῶν τρόπων τῶν κατήντησαν παροιμιώδεις. Τοιοῦτοι βεβαίως ἦσαν καὶ οἱ τέσσαρες ἐκεῖνοι Ἄγγλοι. Ἀλλὰ καὶ τοῦ πρὸ αὐτῶν θεάματος ὑπερέβαινε πᾶν ὄριον ἡ πρωτότυπος κωμικότης. Ἐπειτα ἦσαν νέοι καὶ εἶχον πῖει εἰς τὸ γεῦμα φιάλας τινὰς γεροντοτέρου αὐτῶν οἴνου. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀγὼν, τὸν ὅποιον κατέβαλλον διὰ νὰ κρατήσωσι τὸν γέλωτά των, συνετέλεσε νὰ καταστήσῃ τὴν τελικὴν αὐτοῦ ἐκρηξιν βιαιότεραν. Μὴ εὐρίσκοντες ποῦ νὰ στηριχθῶσι συνεκρατοῦντο ἐκ τοῦ βραχίονος καὶ ἐγέλων ὡς ὀμηρικοὶ θεοί, ζητοῦντες ἐκ διαλειμμάτων συγγνώμην.

Τὸ κυριώτατον γνώρισμα τοῦ ἐπαρχιώτου καὶ τοῦ νεοπλούτου εἶναι ὁ ὑπερβολικὸς αὐτοῦ φόβος νὰ φανῇ τοιοῦτος, ἀπειρόκαλος δηλ. ἢ ὀπωσδήποτε γελοῖος. Οἱ πλείστοι αὐτῶν θὰ ἐπρωτίμων νὰ κατηγορηθῶσι διὰ παράβασιν ἄρθρου τοῦ ποινικοῦ κώδικος παρὰ δι' ἄγνοιαν κανόνος τινὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐθιμοτυπίας, νὰ ὑποτεθῶσιν ἱκανοὶ νὰ μαχαιρώσουν ἄνθρωπον μᾶλλον παρὰ νὰ ἐγγίσουν ὀψάριον διὰ μαχαίρας. Εὐκόλον ἐκ τούτων εἶναι νὰ μαντεύσῃ τις τὸν ἐκ τοῦ γέλωτος ἐκείνου τῶν ξένων σπαραγμὸν

τῆς συριανῆς φιλοτιμίας καὶ πόση ἐπεκράτησε κατὰ τὸν προμη-
νυόμενον τόσον εὐθυμον χορὸν κατήφεια καὶ ἀθυμία. Μόνοι ἴσως
ἐκρυφοχάρησαν διὰ τὸ ἐπεισόδιον ὑποψήφιοι τινες μνηστήρες
πλουσίων δεσποινίδων ἢ ἑρασταὶ ὠραίων δεσποινῶν, διὰ τοὺς
ὁποίους δὲν ἐπερίσσευαν οὔτε βλέμμα οὔτε καθρίλλια οὔτε καλὸς
λόγος ὅταν ἐστάθμευαν ξένα πλοῖα εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σύρου.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, πρώτην τῆς Σαρακοστῆς, ἡ ἐξακολού-
θησις τῆς κακοκαιρίας ἐχρησίμευσεν ὡς εὐλογος πρόφασις πρὸς
ματαιώσεις τῆς σχεδιασθείσης δι' ἀγγλικῶν λέμβων μεταβάσεως εἰς
Δελαγράφειαν πρὸς ὄστρακοφαγίαν. Τὴν ἔκτακτον ταύτην δια-
σκέδασιν ἀνεπλήρωσεν ἡ τακτικὴ καὶ μονάκριβος τῆς Σύρου, ἥτοι
ἡ εὐθύς μετὰ τὸ πρόγευμα συνάθροισις τῶν γυναικῶν εἰς ταύτην ἢ
ἐκείνην τὴν οἰκίαν καὶ ἡ μέχρι τῆς ὥρας τοῦ δείπνου ἐντροφῆσις
εἰς ἐξάωρον χαρτοπαιξίαν καὶ κακολογίαν. Αἱ τότε Συριαναὶ ἐφη-
μίζοντο δικαίως ὡς ἀριστοτέχνιδες περὶ ἀμφοτέρα ταῦτα. Τὸ
ἀπόγευμα ὅμως ἐκεῖνο οὐδεμία ἠσθάνετο ὄρεξιν διὰ κοντσίαν ἢ
ἐξακρίβωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στραβοπατημάτων καὶ τῶν ψευδῶν
ὀδόντων τῶν ἀντιζήλων τῆς. Ἡ πληρωθεῖσα ἐκ τοῦ γέλωτος τῶν
ξένων πατριωτικὴ φιλοτιμία κατέβαλε πᾶν ἄλλο ταπεινότερον
αἰσθητὴ καὶ συνήνωσεν αὐτὰς εἰς ἕκδοσιν κοινοῦ ψηφίσματος,
κατὰ τὸ ὅποιον ἦτο ἀδικία καὶ ἐντροπή, ἐνῶ ὄχι μόνον αἱ Ἀθη-
ναι, ἀλλὰ καὶ αἱ Πάτραι, ἡ Κέρκυρα, τὸ Ναύπλιον καὶ ἄλλαι
ἀσημότεραι πόλεις εἶχον ἀμάξας, μόναι αἱ ἀρχόντισσαι τῆς ὀλβίας
Σύρου νὰ μένουν καταδικασμέναι εἰς ἐπιβάσεις ὄνων, γαλόσια,
ἀναστροφώματα φορεμάτων, τυλίγματα ὑποδημάτων εἰς ἐφημερίδας
καὶ περιπαίγματα τῶν ξένων. Κατελείγουσα ἐκ τούτου ἀπέβανεν
ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν νῆσον ὀχημάτων καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς λέσχης
ἀπὸ τὸ μονοπάτιον ποῦ εὐρίσκετο εἰς δρόμον ἀμαξιτόν.

Κατὰ τι ὅμως δυσκολότερα τῆς ἐκδόσεως ἦτο ἡ ἐπικύρωσις
τοῦ ψηφίσματος παρὰ τῶν συζύγων των, τῶν ὁποίων ἡ ἀπέχθεια
κατὰ παντὸς νεωτερισμοῦ ἦτο ἐφάμιλλος τῆς προσηλώσεως εἰς
τὸν βράχον τῶν ὀστρείδων. Εἰς τὴν πρότασιν εἰσαγωγῆς ἀμαξῶν
ἀπήνησαν σταυροκοπούμενοι δι' ἄλλης προτάσεως περὶ ναυλώσεως
ἀτμοπλοίου πρὸς ἀποστολὴν τῶν γυναικῶν των εἰς τὴν Τήνον.
Ἡ πρώτη αὕτη ἀποτυχία ἠνάγκασεν αὐτὰς νὰ μεταβάλωσι στρα-
τηγικῆν, καταφεύγουσαι μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐφόδου εἰς
τακτικῆν, πρὸς κατάκτησιν τοῦ ποθουμένου, πολιορκίαν. Ταύτης
τὴν καλὴν ἔκβασιν ἠσφάλιζον ἐκ τῶν προτέρων αἱ ὄλως ἰδιάζουσαι
τοπικαὶ περιστάσεις. Οἱ τότε Συριανοὶ δὲν διεκρίνοντο βεβαίως
δι' ἀβρότητα τρόπων πρὸς τὰς κυρίας των, ἀρεσκόμενοι νὰ ἐπι-
δεικνύωσι κατ' οἶκον ἠθος δεσπότη καὶ Ἀνατολίτου, κατ' οὐσίαν
ὅμως ἐγυναικοκρατοῦντο, οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης.
Διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις πῶς συνέβαινε τοῦτο, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν

ἐξῆς περιεχομένην εἰς μελόδραμά τι τοῦ Ὁφειμάχ, δὲν ἐνθουσιώμεθα ποῖον, ἀκριβεστάτην διατύπωσιν τοῦ προορισμοῦ τῆς γυναικός :

L'idéal de la femme
Se resume en deux choses,
Flatter notre estomac
Et nous couvrir de roses.

Δύσκολον ὁμως ἦτο νὰ εὔρη ἀλλαγῶ νὰ κολακεύσῃ τὸν στόμαχόν του ἢ νὰ στεφανωθῇ διὰ ῥόδων ὁ ὑπὸ τῆς κυρίας του καταδικαζόμενος εἰς κακοφαγίαν ἢ ἐγκράτειαν Συριανός. Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι πλὴν τῶν παρὰ τὴν προκυμαίαν μαγειρειῶν ὑπῆρχε παρὰ τὴν πλατείαν καὶ ἐν λεγόμενον εὐρωπαϊκὸν ξενοδοχεῖον. Καὶ εἰς τοῦτο ὁμως συγκατελέγοντο μετὰ τῶν φαγωσίμων εἰδῶν ὁ τράγος, αἱ μνῆγαι, τὰ τριήμερα οὐράρια καὶ οἱ ἀπόμαχοι πετεινοί. Περί δὲ τῆς συλλογῆς ῥόδων ἢ, κατὰ τὸν Παράσχον, ναρκίσσων, ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι, καθὼς εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας τὸ Κεραμεικόν, οὕτω ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Σύρον δυσώνυμός τις μαχαλᾶς καλούμενος *Καλυβάκια*, ὅπου ἐτρόμαζαν περὶ τὸ σουρούπωμα τὸν ἀποπληθθέντα διαβάτην ρυπαρὰ τινὰ καὶ ἀποτρόπαια φαντάσματα, μὲ μακρὰς ὡς σάβανα ὑποκαμίσας, μὲ πρόσωπα ἀσβεστομένα, μὲ χεῖλη αἰμοβαφεῖ καὶ ὄφρυδια ὁμοιάζοντα βδέλλας, χαριτολογοῦντα πρὸ τῆς θύρας ἡρειπωμένων καλυβῶν μὲ βρακοφόρους θαλασσινοὺς.

Ἡ τοιαύτη στέρησις παντὸς ἐφοδίου ἀμύνης καθίστανεν ἀπλοῦν ζήτημα χρόνου τὴν συνθηκολογίαν. Πολὺν ἐπιτυχέστερον, παρὰ προτέρεισιν οἱ *Πέρσαι* εἰς τὸ δημοτικὸν ἡμῶν θέατρον, παριστάνοντο τότε καθ' ἑσπέραν εἰς πᾶσαν οἰκίαν τῆς Σύρου αἱ *Ἐκκλησιαζούσαι* τοῦ Ἀριστοφάνους. Τὰ μέσα καταναγκασμοῦ τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο αἱ Συριαναὶ κατὰ τῶν δυστροπούντων συζύγων ἦσαν κυρίως δύο, ἢ καταδικη αὐτῶν εἰς καθημερινὴν κατανάλωσιν πρᾶσσάτου καὶ πλὴν αὐτῆς ἢ συμφωνία, αἱ μὲν γραιῖαι συνωμότριαι νὰ γρινιάζουσι ὅλην τὴν νύκτα, αἱ δὲ νεώτεραι νὰ νυστάζουσι ἀμέσως. Ἡ ἀντίστασις ἐν τοῖσις παρετάθη μέχρι τοῦ φθινοπώρου, ὅτε συνελθόντες οἱ προὔχοντες τῆς νήσου εἰς τὸ δημαρχεῖον κατέληξαν μετὰ ματαίαν ἀναζήτησιν ἄλλης διεξόδου εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο μέσον ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰ ἐπιούσια πρᾶσσα καὶ ἀνάκτησιν ὀλίγου ὕπνου ἢ ὀλίγης ἀγρυπνίας παρὰ νὰ ὑποταχθῶσιν. Ἐκ δὲ τῶν προταθέντων μέσων ὑποταγῆς ἐπροτιμήθη ὡς οικονομικώτερον ἢ διὰ κοινῶν ἐράνου παροχῆ ἀτόκου δανείου καὶ μικρᾶς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἐπιχορηγήσεως εἰς ἐργολάβον, ἀναδεχόμενον τὴν προμήθειαν καὶ τὴν συντήρησιν δωδεκάδος ἀμαξῶν. Ἡ προσέγγισις τοῦ χειμῶνος καὶ τὸ ἀπαισιν κέντρισμα τῶν ἀνυπομόνων γυναικῶν συνετέλεσαν

εἰς ταγεῖαν ἐξομάλυνσιν πάσης δυσχερείας. Περὶ τὰ Χριστούγεννα τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἢ μὲν Λέσχη εἶγε μετατοπισθῆ ἀπὸ τῆς πρὶν στενωποῦ εἰς τὸν ἀνήφορον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας ἠδύνατό τις νὰ θαυμάσῃ ἀξίαν μουσείου σύλλογην ἀρχαῖκων ὀχημάτων συρομένων ὑπὸ ἀπομάχων ἱππων παντὸς γένους, χρώματος καὶ μεγέθους. Ἐφάμιλλος τῆς τῶν ἀμαζῶν καὶ τῶν ἀλόγων ἦτο καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἠνιόχων, Ἀθηναίων ἐν φρουστανέλλα, Ἰταλῶν μὲ ἐρυθρὰς ζώνας καὶ πῖλους τῆς Καλαβρίας, σκουφοφόρων Ἑπτανησίων καὶ δύο ἢ τριῶν Ἰθαγενῶν, προβιβασθέντων ἀπὸ ὄνοκόμων εἰς ἱπποκόμους. Πάντες οὗτοι, ἄνθρωποι καὶ ζῶα, κατέλυν χάριν οἰκονομίας παρὰ τὰ Ταμιπάκκα εἰς κοινὸν σταῦλον, τοῦ ὁποῖου τὴν προσέγγισιν ἀνήγγελλε μακρόθεν πρωτότυπός τις συνδυασμὸς ἀρώματος βυρσοδεψείου καὶ καβαλλίνας.

B.

Τρία περίπου ἔτη μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀξιωμακόμενα γεγονότα ἔτυχε ν' ἀναγκασθῶ διὰ λόγους ἀσκέτους πρὸς τὴν παροῦσαν διήγησιν νὰ παραμείνω ἐπὶ τρεῖς ἐβδομάδας ἄεργος εἰς τὴν Σύρον. Ἄν καὶ ἐπλησίαζε νὰ τελειώσῃ ὁ Νοέμβριος, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἄλλας μακροτέρας εἰς τὸν βίον μου ἡμέρας, συμπιπτούσας παραδόξως μὲ νύκτας ἀτελευτήτους. Οἱ πρόην συμπαθηταὶ μου εἶχον διασπαρῆ κυνηγοῦντες τὴν τύχην εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ροδανοῦ καὶ τοῦ Δουναβέως μέχρι τῶν τοῦ Νεῖλου, τοῦ Γάγγου ἢ καὶ τοῦ Μισισιπῆ, πλὴν μόνων τριῶν ἢ τεσσάρων, οἵτινες ἀνεπαύοντο ὑπὸ τὰς πλάκας τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Μεγάλῃ λοιπὸν ὑπῆρξεν εἰς τὴν τοιαύτην μόνωσιν καὶ πληξὶν ἡ χαρὰ μου, ὅταν πρωΐαν τινὰ προσέκρουσα ἀπροσδοκῆτως πρὸς πυρόξανθον γερόντιον, φέρον δίοπτρα γαλανὰ καὶ τρισμέγιστον ὑπὸ τὸν βραχίονα χαρτοφυλάκιον. Οὗτος ἦτο ὁ παλαιὸς μου διδάσκαλος τῆς ζωγραφικῆς κ. Creuzer, Μπαβαρὸς τὸ γένος καὶ ἀληθὴς τεχνίτης, προσαρᾶς δὲν ἤξεύρω πῶς εἰς τὴν Σύρον καὶ οὐδ' ἐκεῖ εὐδοκίμησας, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἤξευρεν οὔτε διὰ τοῦ χρωστήρός του νὰ κολακεῖ τὰς Συριανὰς οὔτε νὰ παρομοιάζῃ αὐτὰς ὡς οἱ ἀντίζηλοί του Ἰταλοὶ μοντζαλωταὶ μὲ νύμφας, ἀγγέλους, Νηρηίδας καὶ Παναγίας. Ἀποστραφείς τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νήσου ἐκ μίσους τῆς πεζότητος καὶ μικροπρελείας εἶχεν ἐπιδοθῆ, ὡς ὁ κ. Λύτρας, εἰς παράστασιν λαϊκῶν σκηνῶν, ζωγραφίζων ψαρποῦλας, τηγανιστὰς σηκοτίων, ἀγνιόπαιδας τῆς ἄνω Σύρου ἱππεύοντας χοίρους γιγαντιαίους, μεθυσμένους καλογήρους, γράϊας σαβανωτριάς καὶ ἐπαίτας ἀναπήρους. Ὀλίγον διάφοροι τῶν ἀνθρωπίνων τούτων ἐρεπίων

ἦσαν οἱ δυστυχεῖς ἵπποι τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος σταύλου, τοὺς ὁποίους κατεγίνετο ἀπὸ μηνὸς ὁ κ. Creuzer νὰ εἰκονίσῃ τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον. Μὴ ἔχων ἄλλο τι διασκεδαστικώτερον νὰ πράξῃ ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν πρότασιν νὰ συνεργασθῶ μετ' αὐτοῦ. Εἰς δὲ τοὺς κλίνοντας νὰ θεωρήσωσιν ἀλλόκοτον τὴν ἐκλογὴν τοιούτων προτύπων, ἀρκοῦμαι νὰ παρατηρήσω ὅτι, ἂν πλαστικῶς ἐξεταζόμενα οὐδὲν εἶχον κοινὸν τὰ τρισάθλια ἐκεῖνα ζῶα πρὸς τοὺς εὐτραφεῖς βουκεφάλους τοῦ Φειδίου ἢ τὴν λεπτότητα τῶν ἀραβικῶν, ἦσαν ἀφ' ἐτέρου ὑπὸ ψυχολογικὴν ἔποσιν ἀσυγκρίτως ἀνώτερα τούτων. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι οὔτε ὁ τράχηλος αὐτῶν ἐκάμπτετο τοξοειδῶς ὡς ὁ τοῦ κύκνου, οὔτε ἐκάπνιζον οἱ μυκτῆρες, οὔτε ἐσπινθήριζον οἱ ὀφθαλμοί· ὅτι τὰ γόνατα αὐτῶν ἐφαίνοντο καμπτόμενα ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ σώματος καὶ τὰ κόκκαλα ἔτοιμα νὰ τρυπήσωσι τὸ δέρμα, πόση ὅμως εἰκονίζετο εἰς τὴν στάσιν καὶ τὸ βλέμμα τῶν ἡμερότης, καλωσύνη, στωικὴ ἐγκατέρρησις καὶ ἀμνησικακία! Τῶν τοιούτων χριστιανικῶν ἀρετῶν ἐστερεῖτο τελείως ἕνας μόνον ἐκ τῶν ὑποτρόφων τοῦ ἵππου ἐκεῖνου καταγωγίου. Οὗτος ἦτο εὐρωστος ψαροκόκκινος ἵππος καλούμενος **Ζαναμπέτης**, ὅστις εἶχεν ἀγορασθῆ εὐθηνὰ οὐχὶ ἔνεκα γήρατος, οἰδημάτων, ζωλότητος, ψώρας, ρευματισμοῦ ἢ ἄλλου ἐλαττώματος σωματικοῦ, ἀλλὰ διὰ μόνην τοῦ χαρακτῆρος τὴν ἀγριότητα καὶ δυστροπίαν. Ἡ ἐλάττωσις τῆς μερίδος κριθῆς καὶ ἡ αὐξησις τῶν ὠρῶν ἐργασίας συνετέλεσαν νὰ τὸν καταστήσωσι διὰ τοῦ χρόνου κατὰ τι χειροηθέστερον. Καὶ πάλιν ὅμως ἠναγκαζόντο οἱ πλησιάζοντες αὐτὸν νὰ προφυλάσσωνται κατ' ἐνδεχομένης αὐτοῦ **ζαναμπειῆς**, ἦτοι κακῆς χρήσεως τῶν ποδῶν ἢ τῶν ὀδόντων του. Ὁ μόνος, ὁ οὐδὲν ἔχων ἐξ αὐτοῦ νὰ φοβηθῆ ἦτο μικρόσωμος καὶ καχεκτικὸν δεκαπενταετὲς περίπου παιδάριον καλούμενον Τσέκος, τέκνον μεθύσου Ἰταλοῦ πρόσφυγος ὑπηρετοῦντος εἰς τὸν σταῦλον. Μόνον ὁ Τσέκος οὗτος ἐπλησίαζεν ἀφόβως, ἐθώπευε τὸν τράχηλον καὶ τὰς πλευράς ἢ λαμβάνων εἰς χεῖρας τὴν κεφαλὴν κατεφίλει τοῦς ρώθωνας τοῦ φοβεροῦ ζῶου, τὸ ὁποῖον ἀπέδιδε τὰς θωπείας γλείφων τοῦ μικροῦ φίλου του τὸ μέτωπον καὶ τὰς παρειάς. Τὸ δὲ ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι κατόρθωσε διὰ τοῦ γλειψίματος τούτου ν' ἀπαλλάξῃ τὸ παιδίον ἀπὸ χρόνιον ἐξάνθημα, κατὰ τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποτύχει ὄλαι τοῦ Σταυράκη καὶ τοῦ Μποτάρου αἱ ἀλοιφαί! Οὐδὲ περιορίζοντο αἱ τοιαῦται τρυφερότητες ἐντὸς τοῦ σταύλου, ἀλλ' ὡσάκις συνέβαινε νὰ ἐκπεμφθῆ ὁ Τσέκος πρὸς ἐκτέλεσιν παραγγελίας δὲν ἔλειπε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀμαξῶν διὰ νὰ ἴδῃ τὸν φίλον του ὑπὸ τὸν ζυγόν. Κατὰ δὲ τὰς θερμὰς ἡμέρας ἐδρόσιζεν αὐτὸν πλύνων διὰ σπόγγου τοὺς ὀφθαλμούς καὶ τοὺς μυκτῆράς του ἢ προσφέρων ὡς ἀναψυκτικὸν καυλὸν γλωροῦ ἀραβοσίτου, ξυλάγγουρον ἢ καὶ βοτρυδίων σταφυλῆς.

Κατ' ἐκεῖνο τὸ θέρος ἔτυχεν ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ κόπου νὰ πάθωσιν αἱ κνήμαι τοῦ ἵππου οἰδήματα, λεγόμενα γάγγλια ἢ κοινῶς νερά, κατὰ τῶν ὁποίων οὐδὲν ἄλλο γνωρίζουσι φάρμακον οἱ ἔκτελοῦντες καθήκοντα κτηνιάτρου Συριανοὶ πεταλωταί, παρὰ μόνην τὴν *φωτιάν*, ἦτοι τὴν διὰ πυρακτωμένου σιδήρου σίξιν ἢ καὶ αὐλάκωσιν τοῦ πάσχοντος μέλους. Τὸ μέγιστον βάσανον τῶν ὑποβαλλομένων εἰς τοιαύτην ἐγγείρησιν ζῶων εἶναι αἱ ἀπειροπληθεῖς μυῖναι, αἱ συσσωρευόμεναι εἰς τὰ αἰμοσταγῆ ἔλκη. Ταύτας ἠγωνίζετο ὁ Τσέκος ν' ἀπομακρύνῃ ραντίζων διὰ ψυχροῦ ὕδατος τὰς πληγὰς, ὁ δὲ ἵππος ἐξεδήλωνε τὴν εὐγνωμοσύνην του προσηλώνων ἐπ' αὐτὸν ἀνθρώπινον σχεδὸν βλέμμα, τρίβων τὴν κεφαλὴν του εἰς τὸν ὠμόν του καὶ ἡρέμα χρεμετίζων ὡς ἂν τοῦ ὠμίλει εἰς τὸ ὠτίον. Ἄλλοτε πάλιν ἐχώνετο παίζον τὸ παιδάριον ὑπὸ τὴν κοιλίαν τοῦ ἵππου καὶ προβάλλον τὴν κεφαλὴν μεταξὺ τῶν ἐμπροσθίων σκελῶν του ἑκαμώνετο ὅτι θέλει νὰ τὸν σηκώσῃ, ὁ δὲ Ζαναμπέτης ἤψωνε τοὺς πόδας τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον, ὡς ἐπιθυμῶν νὰ τὸ κάμῃ νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατώρθωσε τοῦτο. Πολὺ πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸν σταῦλον ἠσθάνετο πλησιάζοντα τὸν μικρὸν του φίλον, ἂν δὲ συνέβαινε νὰ παραταθῆ ἢ ἀπουσία του, ὑπεδέχετο αὐτὸν ἐπιστρέφοντα μὲ ἀξίας σκύλλου φιλοφρονήσεις καὶ θωπείας, προσέχων ὁμως νὰ μὴ ἀποβῶσιν αἱ ἐνδείξεις τῆς ὑπερβολικῆς του ἀγάπης ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ παιδίον.

Ὅταν ἦλθεν ἡ σειρά τοῦ Ζαναμπέτη νὰ ζωγραφηθῆ, ὁ Κρέυζερ ὑπερευχαριστηθεὶς ἐκ τοῦ προτύπου του, ἠθέλησε νὰ τὸν ἀνταμείψῃ προσφέρων εἰς αὐτὸν κουλούραν. Ταύτην λαβὼν ὁ Ζαναμπέτης διὰ τοῦ ἄκρου τῶν ὀδόντων τὴν ἀφήκε νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν φάτνην. Ὁ ζωγράφος βλέπων ὅτι δὲν τὴν καταδέχεται ἠθέλησε νὰ τὴν ἀναλάβῃ διὰ νὰ τὴν δώσῃ εἰς ἄλλον ἵππον. Ἄλλ' ὅταν ἤπλωσε τὴν χεῖρα εἰς τὴν φάτνην, ὁ Ζαναμπέτης ἔκλινε πρὸς τὰ ὀπίσω τὰ ὄψα δεικνύων τοὺς ὀδόντας. Ὅλίγας στιγμὰς ἔπειτα ἐπλησίασεν αὐτὸν ὁ Τσέκος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔσπευσε πρὸς μεγάλην ἡμῶν ἔκπληξιν νὰ προσφέρῃ τὴν κουλούραν, καὶ τοῦτο ἔπραξε καὶ τὰς δύο ἐπομένας ἡμέρας. Τὸ θέαμα ἦτο ἀληθῶς κατανυκτικόν. «Τί θὰ γείνης, δυστυχημένε, εἶπεν ὁ ζωγράφος εἰς τὸν Τσέκο, ὅταν σοῦ πάρχουν τὸν φίλον σου διὰ νὰ τὸν στείλουν εἰς τὸ σφαγεῖον;» Τὸ παιδίον μᾶς ἐκύτταξεν ἀγρίως, ἔπειτα ἔκρυψε τὸ πρόσωπον εἰς τὰς χεῖράς του καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ κράζον: «Μὴ μοῦ τὸ λέτε!»

Κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας συνέβαινε νὰ παρέχωσιν ἀρκετὴν ὕλην μεμφμοιοφίας εἰς τὸ ἀντιπολιτευόμενον φύλλον τῆς νήσου οἱ καθημερινοὶ ἄθλοι ἐπιφόβου φηγοδίκου, καλουμένου Λούρου, πρόφην νεκροθάπτου καὶ ἔπειτα ἐρημωτοῦ ὀρνιθῶνων, βιαστοῦ ἐπταετοῦς κορασίδος, μπουγαδοκλέπτου καὶ ἐν ἀνάγκῃ μαχαιροβγάλτου, τὸν

ὁποῖον ματαίως κατεδίωκεν ἀπὸ μηνῶν ἢ ἀστυνομία. Τὸν κακότροπον τοῦτον εἶχε τὴν δυστυχίαν νὰ συναντήσῃ ὁ Τσέκος ἐσπέραν τινὰ εἰς ἔρημον πλησίον τοῦ σταύλου μονοπάτι, ἐνῶ ἐπέστρεφε φέρων καλάθιον μὲ τροφίμα διὰ τὸ δεῖπνον τῶν ἀμαξηλατῶν. Ὁ Λοῦρος ἐξήτησε ν' ἀρπάσῃ τὸ καλάθιον, τὸ δὲ παιδίον τολμῆσαν ν' ἀντισταθῆ ἔδεδετο παρ' αὐτοῦ ἀσπλάγχχνως καὶ ἐξήτει βοήθειαν διὰ γοερῶν κραυγῶν. Ταύτας ἀκούσας ὁ Ζαναμπέτης καὶ ἀναγνωρίζσας τὴν φωνὴν ἤρχισε νὰ ταράττεται καὶ νὰ σείη τὴν κεφαλὴν, μέχρις οὗ κατορθώσας νὰ θραύσῃ τὸν ρυτῆρά του διήλθεν ὡς βέλος διὰ τῶν ἐκκλήκτων ἵπποκόμων, ὑπερέβη διὰ τεραστίου πηδήματος τὸ περίφραγμα τῆς αὐλῆς καὶ ἔφθασε εἰς τὸν τόπον τῆς πάλης μὲ καπνίζοντας μυκτῆρας καὶ φλογοβόλους ὀφθαλμούς. Εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ φοβεροῦ τούτου ζῴου ἐτράπη ὁ κακοῦργος εἰς φυγὴν. Ἄλλ' ὁ Ζαναμπέτης τὸν ἔφθασεν μὲ δύο πηδήματα, τὸν ἀνέτρεψε, τὸν ἐκοπάνισεν ὑπὸ τοὺς πόδας του, ἀφῆκεν αὐτὸν λιπόθυμον, καὶ ἐπανῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὸν μικρὸν φίλον του, τὸν ἐνεθάρρυνε διὰ παντοίων θωπειῶν καὶ ἐπέστρεψε μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν σταῦλον ὡς θριαμβευτής, φέρων εἰς τὸ στόμα τὸ καλάθιον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλέον δύναμιν ὁ Τσέκος νὰ σηκώσῃ.

Αἱ πληγαὶ τοῦ συλληφθέντος φυγοδίκου, ἂν καὶ ὀδυνηραὶ, δὲν ἦσαν θανατηφόροι οὐδὲ κἂν ἐπικίνδυνοι, ὁ δὲ μετὰ τινος ἡμέρας θάνατος αὐτοῦ εἰς τὰς φυλακὰς προῆλθε, κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἱατροῦ, ἐκ τῆς δυσκρασίας του καὶ τῆς καταπόσεως τῆς ρακῆς, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει διὰ νὰ βρέχῃ τῶν μολώπων του τοὺς ἐπιδέσμους. Ἡ τοιαύτη ὁμως γνωμοδότησις δὲν ἠμλόδιζε τοὺς ἀμαξηλάτας νὰ κηρύξωσι τὸν Ζαναμπέτην φονιὰν καὶ νὰ τὸν μεταχειρίζονται ὡς τοιοῦτον. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ παιδίου τρυφερὰ φιλία ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀξέστων ἐκείνων ἀνθρώπων ὡς πρᾶγμα παρὰ φύσιν, ὑποπτον καὶ σατανικόν. Ἡ κατὰ τοῦ δυστυχοῦς ζῴου ἀντιπάθεια ἠῤῥεσαν καθ' ἡμέραν, οὐδ' εἶναι ὑπερβολὴ ἂν εἴπωμεν ὅτι ἔτρωγε πολὺ περισσότερον ξύλον παρὰ κριθήν.

Εἰς τοιαύτην εὐρίσκοντο τὰ πράγματα θεοῖν, ὅταν ἡμέραν τινὰ, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον εὐκαιρήσει νὰ μεταβῶ εἰς τὸ μάθημα ἵππογραφίας, εἶδον αἴφνης εἰσερχόμενον εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ξενοδοχείου μου τὸν γέροντα Κρέυζερ, κρατοῦντα ἐκ τῆς χειρὸς τὸν Τσέκον μ' ἐνδύματα καταματωμένα καὶ οἰμώζοντα ἔλεινως. Καὶ αὐτοῦ τοῦ ζωγράφου ἢ συγκίνησις καὶ ἡ στενοχωρία ἦτο τσοσάτη, ὥστε ἠδυνάκει ἐπὶ πολὺν ὥραν ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου. Ἐπὶ τέλους μου διηγήθη τὰ ἑξῆς:

« Ἡμῖν τὸ πρωὶ μόνος εἰς τὸν σταῦλον, ὅταν ὁ μαλτέζος ἀμαξηλάτης, διαταχθεὶς ἀπροσδοκῆτως νὰ ζεύξῃ ἐνῶ ἦτοιμάζετο νὰ προγευματίσῃ, ἦλθε νὰ καταθέσῃ τὸ ψωμοτύρι του εἰς τὴν φάτνην ἀπουσιάζοντος ἵππου. Μετὰ τὴν ἐξοδον τοῦ ἀνθρώπου

τούτου ὁ Ζαναμπέτης ἐφάνη ὀρεχθεὶς τὰ φαγώσιμα ταῦτα καὶ μὴ δυνάμενος νὰ τὰ φθάσῃ ἀπ' εὐθείας ἐμηχανεύθη νὰ σύρῃ πρὸς τὸ μέρος του τὸ ἄχυρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποτεθῆ. Κατορθώσας οὕτω νὰ οἰκειοποιηθῆ τὸ ποθούμενον πρόγευμα, ἔκρυψεν αὐτὸ πλησίον του διὰ νὰ τὸ προσφέρῃ ἔπειτα εἰς τὸν Τσέκον. Μαντεύσας τοῦτο ἐσκόπευα νὰ πληροφορηθῶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του τὸν ἀμαξηλάτην περὶ τῆς τύχης τοῦ προγεύματός του καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ τὸν ἀποζημιώσω. Ἄφου εἰργάσθη ἐπὶ μίαν ἀκόμη ὥραν ἐπεθύμησα νὰ καπνίσω, ἀλλ' ἡ σιγαροθήκη εἶχεν ἐξαντληθῆ. Μὴ ἔχων κανένα νὰ στείλω μετέβην ὁ ἴδιος εἰς γειτονικὸν καπνοπωλεῖον. Ἡ ἀπουσία μου δὲν διήρκεσε βεβαίως περισσότερον τῶν 10 λεπτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα ὁμοῦ τοῦτο συνέπεσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν σταῦλον ὁ Τσέκος καὶ νὰ δεχθῆ μετὰ πολλῆς χαρᾶς τὰ ὑπὸ τοῦ φίλου του ὑπεξαιρεθέντα φαγώσιμα, τὰ ὁποῖα ὑπέθεσε προερχόμενα ὡς καὶ τὰς προηγουμένας κουλούρας ἐξ ἰδικῆς μου μεγαλοδοξίας.

« Ἄλλ' ἐνῶ κατεβρόχθιζε ταῦτα μὲ ἡσυχον συνείδησιν, ἐπανήλθε πεινασμένος ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ ὁ νόμιμος αὐτῶν κύριος, ὁ ὁποῖος βλέπων τὸ πρόγευμά του εἰς ξένας χεῖρας ἤρχισε νὰ φωνάζῃ καὶ νὰ ὑβρίζῃ ὡς κλέπτην τὸ παιδίον. Εἰς τὰς φωνὰς ἐκείνας προσήλθεν ὁ πατήρ του κατὰ τὸ σύννηθες μεθυσμένος. Χωρὶς νὰ θελήσῃ ν' ἀκούσῃ τίποτε, ἔσπευσε ν' ἀρπάσῃ ἀπὸ τὸ ὄτιον τὸν Τσέκον ζητοῦντα ἄσυλον μεταξὺ τῶν σκελῶν τῶν ἴππων, κράζων: « Ἀχρεῖε, κλέφτη, ἀτιμάζεις τὸν πατέρα σου». Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἰσηρχόμεν ἄστυχοι εἰς τὸν σταῦλον καὶ ἐπροσπάθουν νὰ καθησυχάσω τὸν κακότεροπον Ἰταλόν, ἐξηγθὼν πῶς συνέβησαν τὰ πράγματα. Ἄλλ' ἐκεῖνος δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ μ' ἐννοήσῃ. Μ' ἐκύτταξεν ἀγρίως καὶ μ' ἐσυμβούλευσε νὰ κυττάζω τὴν δουλειά μου, ὀνομάζων με **μπέστιαν, παληόγερον καὶ κογιόνον**. Σεκρεμάσας ἔπειτα ἀπὸ τὸν τοῖχον τὸ βούνευρον τὸ χρησιμεῦον διὰ τοὺς σκύλλους ἤρχισε νὰ μαστιγῶν ἄλύπητα τὸν νῆδόν του. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς σκηνῆς ταύτης τὰ ὄψα τοῦ Ζαναμπέτη ἦσαν κλιτὰ πρὸς τὰ ὀπίσω, οἱ ὀδόντες του ἐφαίνοντο ἕως τὴν ρίζαν καὶ ἀπὸ στιγμὴν εἰς στιγμὴν ἀπέβαινον δεύτεροι οἱ χρομετισμοὶ του καὶ ἤχηρότερος ὁ ποδοβολητός. Κατορθώσας ἐπὶ τέλος νὰ σπάσῃ τὸ πετραχίλι του ὤρμησε κατὰ τοῦ μαστιγωτοῦ, τὸν συνέλαβε διὰ τῶν ὀδόντων ἀπὸ τὴν ράχιν καὶ τὸν ἐσφενδόνισεν εἰς τριῶν βημάτων ἀπόστασιν ἐπὶ σωροῦ κοπρίας. Ἡ ὄψις τοῦ ζῴου ἦτο τόσον φοβερὰ, ὥστε ἐτράπημεν ὅλοι εἰς ἄτακτον φυγὴν. Καὶ αὐτὸς ὁ Τσέκος ἐκρύβη ὀπισθεν δέματος ἀχύρων, φοβούμενος ὄχι νὰ τὸν κατοποιήσῃ ὁ Ζαναμπέτης, ἀλλὰ τοῦ πραξικοπήματος αὐτοῦ τὰς συνεπείας.

« Ὁ μέθυσος ἐν τούτοις πεσὼν εἰς τὰ μαλακὰ δὲν εἶχε πάθει

τίποτε. Αἱ ζημίαι του περιορίζοντο εἰς τὴν τρομάραν καὶ τὸ σχίσσιμον τοῦ ὑποκαμίσου του. Εὐθύς ἅμα ἠγέρθη, ἔτρεξεν εἰς τὴν αὐλὴν νὰ καταγγεῖλῃ τὴν νέαν φρονικὴν ἀπόπειραν τοῦ Ζαναμπέτη εἰς τοὺς συντρόφους του, οἱ ὅποιοι βλέποντες αὐτὸν ἡμίγυμνον, κάτωχρον καὶ ριγοῦντα ἐκ τοῦ τρόμου ἐθεώρησαν πρέπον νὰ εἰσορμήσουν εἰς τὸν σταῦλον ὄπλισμένοι μὲ σιδηρὰ δικράνια. Οὐδὲ περιορίσθησαν ἐπὶ πολὺ νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ ὡς ρόπαλα κατὰ τοῦ θύματος αὐτῶν. «Αὐτὸ τὸ κατηραμένον ζῶον πρέπει νὰ τὸ ξεκάμωμεν, εἰδεμὴ θὰ μᾶς φάγῃ ὅλους τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον», ἀνέκραξεν ὁ Ἴταλὸς ἐμπήγων τὸ δικράνι του εἰς τοῦ ἀλόγου τὴν κοιλίαν, καὶ τὸ παράδειγμά του ἔσπευσαν οἱ ἄλλοι νὰ μιμηθῶσιν. Ἐζήτησα νὰ τοὺς ἐμποδίσω, ἀλλὰ τὰ δικράνια ἔστράφησαν ἐναντίον μου. Ὁ Τσέκος ἔκρυπτε τὸ πρόσωπον εἰς τὰς χεῖράς του διὰ νὰ μὴ βλέπῃ. Τὸ αἷμα ἔτρεχε ποταμηδὸν ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ ἵππου, ὁ ὁποῖος ὑπέμενεν ὀρθιος, ἀκίνητος καὶ ὡσεὶ ἀναίσθητος εἰς τὰς πληγὰς. Ἐπὶ τέλους κατέπεσε, τὸ δὲ παιδίον δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τοὺς λυγμούς του. Οἱ ὄδουρμοι οὗτοι ἐξηγγρίωσαν τὸν ἀποθηριωθέντα πατέρα του, ὅστις ἀναλαβὼν τὸν βούρδουλαν ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ τὸν μαστιγῶνῃ. Τότε συνέβη τι φοβερόν. Εἰς τὰς φωνὰς τοῦ παιδίου τὸ ἄλογον, τὸ ὁποῖον ἐνομιζαμεν νεκρόν, ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς καὶ κατώρθωσε δι' ὑπερτάτου ἀγῶνος νὰ ὀρθωθῇ ἐπὶ τῶν κλονουμένων ποδῶν του. Καὶ πάλιν ἐκλιναν εἰς τὰ ὀπίσω τὰ ὠτά του, ἐφάνησαν οἱ ὀδόντες του, ἤστραψε τὸ βλέμμα του καὶ ὀπισθοδρόμησαν οἱ δῆμοι μετὰ τρόμου. Ὁ Τσέκος εἶχε κρεμασθῆ εἰς τὸν τράχηλον τοῦ προστάτου του. Ἡ νεκρανάστασις ὁμῶς αὐτοῦ δὲν διήρκεσε πολὺ· δύο μόνον ἢ τρία δευτερόλεπτα καὶ ἔπεσε πάλιν συμπαρασύρων εἰς τὴν πτώσιν του τὸ παιδίον. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἦτο ὀριστικῶς νεκρός, ὡς ἐβεβαιώθησαν οἱ κακοῦργοι, ἐμπήξαντες καὶ ἀφίσαντες ὀρθὰ ὡς τρόπαια τὰ τέσσαρα δικράνια εἰς τὰς πλευράς του».

Τὴν ἐπιούσαν ἐπέστρεψα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐκτοτε ἔμαθα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ζωγράφου ὅτι κατώρθωσε νὰ τοποθετήσῃ τὸ παιδίον εἰς ἵπποδρόμιον, τὸ ὁποῖον ἦλθε νὰ δώσῃ παραστάσεις τινὰς εἰς τὴν Σύρον. Τὸν Τσέκον ἔτυχε νὰ συναντήσω μετὰ τινα ἔτη εἰς τὴν Σικελίαν. Εἶχε γεῖνει πρώτης τάξεως ἵπποδαμαστής, κατορθώσας νὰ διδάξῃ μικροσκοπικόν τινα ἵππον τῆς Σαρδηνίας πράγματα κινουῦντα τὴν ἐκκληζὴν τῶν θεατῶν. Τὸ ζῶον τὸν ὑπερηγάπα καὶ τὸν ἠκολούθει ὡς κυνάριον εἰς τοὺς δρόμους τῆς Μεσσήνης. Ταῦτα ὁμῶς δὲν ἠμπόδισαν τὸν Τσέκον νὰ δακρύσῃ, ὅταν τοῦ ἐνθύμησα τὸν Ζαναμπέτην.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

έν έτει 1880

Ὁ ἀναλογιζόμενος ὅσα ἀπὸ εἰκοσαετίας ἀναγινώσκει καὶ ἀκούει περὶ τῆς ἡμετέρας Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης θέλει ὁμολογήσει ἕξ ἅπαντος, ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο ἴδρυμα τοσοῦτοι ἐπεδαψιλεύθησαν βαρεῖς λόγοι. Οὐ μόνον δημοσιογράφοι, ἀλλὰ καὶ ὑπουργοὶ καὶ πρυτάνεις καὶ ἔφοροι πολλὰς ὠνόμασαν αὐτὴν ἐν ἐπισήμῳ ἐκθέσει ἔθνικὸν αἰσχος, σαπρίαν, σταῦλον, σκελετόν, χάος καὶ κνεκῶνα. Οὔτε τῶν ἐπιθέτων τούτων τὴν ἀρμοδιότητα οὔτε πολλῶν καταγγελιῶν τὸ βάσιμον ἐπιχειροῦμεν ν' ἀμφισβητήσωμεν. Πιστεύομεν ὅμως, ὅτι ἡ ἀκριβὴς δικαιοσύνη ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς οὕτως ἀσπλάγχνως περὶ αὐτῆς λαλοῦντας νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν, οὐ μόνον εἰς ποίαν εὐρίσκεται ἡ Βιβλιοθήκη κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ τίνας παρασχοῦσα ἐκδουλεύσεις κατήνησεν ἕνεκα τούτων ἐκεῖ ὅπου εἶναι. Ὑπὸ τοιαύτην δὲ ἔποψιν ἐξετάζοντες αὐτὴν δικαιούμεθα ἐν πεποιθήσει ν' ἀποφανθῶμεν, ὅτι οὐδεμία ἄλλη ἐπὶ γῆς βιβλιοθήκη δύναται νὰ ὑπομείνῃ τὴν σύγκρισιν ὡς εὐεργετικότερα. Γυμνὴ μὲν ἴσως εἶναι σήμερον καὶ ἐλεεινῶς ἠκρωτηριασμένη, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς ὄνειδιζοντας αὐτὴν διὰ τοῦτο δικαιούται νὰ εἴπῃ: *«Ὁ ἀνευεργέτης τὸν πρῶτον λίθον βαλέτω»*. Διὰ τῶν ἐκδόσεων καὶ λεξικῶν αὐτῆς ἀπηλλάγησαν πάσης ἀγορᾶς βιβλίων δύο ἤδη φοιτητῶν καὶ διδασκάλων γενεαί· διὰ τῶν κωδίκων καὶ νομικῶν αὐτῆς συλλογῶν ἠτοιμάζον ἱκανοὶ παρ' ἡμῖν δικηγόροι τὰς προτάσεις· ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ μυθιστορημάτων πλείστοι ἑλληνόπαιδες καὶ νεάνιδες ἐμνήθησαν τοῦ ἑσπερίου πολιτισμοῦ τὴν ἡδυπάθειαν· παρ' αὐτῆς ἐλάβανον οἱ ἀποδημοῦντες τερπνοὺς τόμους ὡς ἀντίδοτον κατὰ τῆς ἀτμοπλοικῆς ἀνίας, καὶ εἰς τοὺς κληῆρες ἔχοντας τεκνίον προθύμως παρείχε προδὸς ἀνακούφισιν αὐτοῦ εἰκονογραφικὰ βιβλία. Ὅντως δὲ ἀξία ἀναδειχθεῖσα τοῦ ὀνόματος Ἐθνικῆ, ἀντὶ νὰ περιορίσῃ ἐντὸς τῶν προσωρινῶν

ὀρίων τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἐπεξέτεινεν ἐφ' ἅπαντα τὸν ἑλληνισμόν τὰς εὐεργεσίας, διασπείρασα ὡς ἄλλη Βιβλικὴ Ἑταιρία χιλιάδας διὰ τῶν σημάτων αὐτῆς ἐσφραγισμένων τόμων πρὸς φωτισμὸν τῶν ἐν Σμύρῃ, Κωνσταντινουπόλει, Ἀλεξανδρείᾳ, Κυδωνίαις καὶ ἄπανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὁμοφύλων. Ἄν ὁ νόμος ἔθετε περιορισμοὺς εἰς τὴν ἐξαγωγήν δι' ἀπαιτήσεως προσόντων καὶ ἐγγυήσεων παρὰ τῶν δανειζομένων, αὕτη οὐδόλως ἐδίσταζε νὰ προτιμήσῃ τὸ εὐαγγελικόν: «**Ἄν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀναλαβεῖν ποία ὑμῖν ἡ χάρις ἐστίν;**» Ἀπαράβατον εἰς τὰς δοσοληφίας αὐτῆς ἔχουσα κανόνα τὰ παραγγέλματα τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους ὁμιλίας οὐδένα ποτὲ ἀπέβαλεν αἰτοῦντα ἢ ἐστενοχώρησεν ὀφειλέτην. Οὐ μόνον δὲ διὰ τῶν βιβλίων εὐηργέτει, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ γλισχρον αὐτῆς προὑπολογισμοῦ πλείστας παρεῖχεν εἰς τὴν πολιτείαν ἐκδουλεύσεις, ὅτε μὲν ἔθνικὸν ποιητὴν γηροκομοῦσα, ὅτε δὲ ἀγοραζούσα ἀδραῖ τιμῇ εὐνοουμένων ὄρφανῶν βιβλιοθήκην, πρὸ πάντων ὅμως διηνεκῶς σιτίζουσα δύο ἢ πλείονας **βοηθούς**, εἰς τοὺς ὁποίους πολὺ μᾶλλον ἤρμοζε τὸ ὄνομα βοηθουμένων. Ἐνῷ πᾶσαι σί λοιπαὶ βιβλιοθήκαι ἀσχολοῦνται ἐπιπόνως νὰ λύσωσι διὰ συμβιβασμοῦ τινος τὸ δύσκολον ζήτημα τῆς ἀμειώτου διασώσεως τῆς περιουσίας αὐτῶν μετὰ τῆς ὅσον ἔνεστι μείζονος αὐτῆς χρησιμοποίησεως, μόνῃ ἢ ἡμετέρα ἠπλοποίησε τὴν λύσιν, διαγράψασα ἀδιστακτικῶς τὸν πρῶτον τοῦ προβλήματος ὄρον. Καὶ κακῶς μὲν ἴσως ἐπραξε λησμονοῦσα ἐντελῶς ἐαντὴν χάριν τῶν ἄλλων, καὶ οὕτως ὅμως ἐδικαιοῦτο νὰ ἐλπίζῃ ὅτι οἱ ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου νεμόμενοι τὰ βιβλία τῆς ἠθελον τοῦλάχιστον διδαχθῆ ἔξ αὐτῶν, πῶς παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις βδελυρωτέρα πάσης ἄλλης κακίας ἐθεωρεῖτο κατὰ Ξενοφῶντα ἡ ἀχαριστία. Ἄδικον πλὴν τούτου ἠθελεν εἶναι νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι πειραθεῖσα ἅπαξ νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ ἑαυτῆς, τοσαύτην διὰ τοῦτο ἐξήγειρε κατακραυγὴν, ὥστε ὁ εἰσηγητὴς τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου ἀξιότιμος κ. Φρεαρίτης ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγον νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἐφορείαν εἰς εὐλαβεστέρους τηρητὰς τῶν πρὶν παραδόσεων καὶ τοῦ ρητοῦ: «**Ἀπὸ τοῦ αἰροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει**». Ἀποφασίζουσα δὲ σήμερον ν' ἀπαιτήσῃ καὶ πάλιν τὰ ἑαυτῆς, καλὸν νομίζει πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων νὰ δηλώσῃ, ὅτι δὲν πράττει τοῦτο ἐξ ἐγωισμοῦ ἢ μνησικακίας διὰ τὰς ἀγνώμονας πρὸς αὐτὴν ὕβρεις, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀναλογιζομένη ὅτι, ἂν δὲν περιστεῖλῃ ἐντὸς εὐλογωτέρων ὀρίων τὰς εὐεργεσίας, κινδυνεύει νὰ στερηθῆ μετ' ὀλίγον τῶν μέσων καὶ τῆς ἡδονῆς νὰ εὐεργετῇ.

Ὅπως δὲ μὴ ὑποθέσῃ τις ἡμᾶς μεγαλοποιοῦντας τὸν κίνδυνον ἢ ἐνυπάρχουσαν ὑπερβολὴν τινα ἐν τοῖς ἀνωτέρω, σπεύδομεν νὰ παραθέσωμεν καὶ τινας ἀριθμοὺς, ὧν ἀκαταμάχητος φαίνεται ἡμῖν ἡ πειθῶ. Κατὰ τὰς ἐπισήμους πρυτανικὰς ἐκθέσεις εἰσῆχθη-

σαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1838 μέχρι τέλους τοῦ 1865 εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην¹ τόμοι ἐν συνόλῳ 118,881², ὅτε δὲ ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1866 προέβη ὁ ἀκάματος κ. Φρεαρίτης εἰς ἀπογραφὴν τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῷ βιβλιακῆς περιουσίας, ἀποτέλεσμα τοῦ ἀπαιτήσαντος ὄλην ἐξαμηνίαν ἐλέγχου ὑπῆρξεν ὅτι, καὶ τῶν φυλλαδίων συμπεριλαμβανομένων, δὲν ἀπέμενον πλείονες τῶν 75,645³ ἐν διαστήματι δηλ. εἰκοσιἕξ ἔτων ἐξέλιπον ὑπὲρ τὰς τεσσαράκοντα δύο χιλιάδες τόμων, ἤτοι χίλιοι ἑξακόσιοι περίπου κατ' ἔτος⁴. Ἐννέα μετὰ ταῦτα ἔτη ἀκατάπαυστοι περὶ καταχρήσεων καταγγεῖλαι προὐκάλεσαν τὴν σύστασιν ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, συγκροτουμένης ἐκ τοῦ πρυτάνεως καὶ δύο τοῦ Πανεπιστημίου καθηγητῶν, ἧτις μετὰ δέμηνον ἐργασίαν ἀνέγραψεν ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῆς νέαν ἔλλειψιν ἐτέρων δεκαπέντε χιλιάδων τόμων⁴. Διαιροῦντες καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον διὰ τῶν ἔτων εὐρίσκομεν καὶ πάλιν ἀναλογουῖσαν εἰς ἕκαστον τὴν αὐτὴν ἔλλειψιν χιλίων ἑξακοσίων τόμων, ἧτις φαίνεται οὕσα ἢ κατὰ μέσον ὄρον ἑτησίᾳ διαρροῇ τῆς Βιβλιοθήκης. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τῆς τελευταίας ταύτης ἐκθέσεως τὰ συμπεράσματα θεωροῦμεν κατὰ τι δεκτικώτερα ἀμφισβητήσεως, ἀναλογιζόμενοι ὅτι μυθῶδες σχεδὸν κατόρθωμα καταντᾷ ἢ ἀριθμησις ἑκατοντάκις χιλίων τόμων ἐντὸς διμηνίας. Πλὴν δὲ τούτου, ἀφοῦ οὐδεμία προσάγεται ἐν τῇ ἐκθέσει ἀπόδειξις περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐφυγάδεύθησαν οἱ ἔλλειποντες τόμοι, πολὺν δικαιοτέρον ἦτο, ἀντὶ νὰ ἐπιρριφθῆ ἢ εὐθύνη τῆς ἀπωλείας αὐτῶν εἰς μόνον τὸν τότε ἔφορον, νὰ διανεμηθῆ αὕτη μεταξὺ πάντων τῶν ἀπὸ ἐννεαετίας ἐφορευσάντων κατ' ἀναλογίαν τοῦ χρόνου τῆς ἐφορείας ἕκαστου, ἤτοι ἕκατὸν τριάκοντα τριῶν τόμων κατὰ μῆνα, τεσσάρων καὶ ἡμίσεως τὴν ἡμέραν καὶ κατὰ τι περισσότερον τοῦ ἐνὸς διὰ πᾶσαν ἐργάσιμον ὥραν. Πᾶς ἄλλος τρόπος διανομῆς τῆς εὐθύνης διὰ τόμους ἀχρονολογήτως ἀπολεσθέντας φαίνεται ἡμῖν ἄδικος, ἐφ' ὅσον ἄγνωστον ἀπομένει, τί ἕκαστος ἔφορος παρὰ τοῦ προκατόχου παραλαμβάνει καὶ τί εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ ὀφείλει νὰ παραδώσῃ. Τὸ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐθεντικῶς βέβαιον καὶ ἱκανῶς δυσάρεστον εἶναι, ὅτι διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς διαθέσεως τῶν βιβλίων καὶ τοῦ προὔπολο-

1) Τὰς ἀποτελούσας δηλ. σήμερον τὴν Ἑθνικὴν δύο βιβλιοθήκας, τὴν δημοσίαν καὶ τὴν τοῦ Πανεπιστημίου.

2) Βλέπε τὰς Εὐθύναις τοῦ κ. Φρεαρίτου σελ. 48.

3) Τοὺς ἀνωτέρω ἀριθμοὺς κλίνομεν νὰ πιστεύσωμεν ἀκριβεῖς, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὰς γενομένας τότε ἐμπαθεῖς συζητήσεις οἱ τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τῶν φρενῶν τὴν ὑγίαν, ἀμφισβητήσαντες τῷ ἐφόρῳ, οὐδόλως ἐν τούτοις ἡμφισβήτησαν τὴν ἀκρίβειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρατεθέντων ἀριθμῶν.

4) Βλ. τὴν ἐν ἔτει 1875 ἐκθεσιν τοῦ βιβλιοφύλακος κ. Κρέμου.

γισμοῦ αὐτῆς εἰς ἀγαθοεργίας καὶ πολιτικούς σκοποὺς ἀπόλεσε μέχρι τοῦδε ἢ Ἐθνικῆ Βιβλιοθήκῃ ὑπὲρ τὸ ἡμῖν τῶν ὅσα ἔπρεπε νὰ ἔχη. Ἀλλὰ πρὶν εἰδικώτερον ἐρευνήσωμεν τὰ αἷτια τοῦ κακοῦ, σκόπιμος φαίνεται ἡμῖν συνοπτικὴ τις ἐπιθεώρησις τῆς ὅλης βιβλιοθήκης.

Χάρις εἰς τὰς φιλοπάτριδας διαθήκας τῶν ὁμοφύλων, εἰς τὰς προσφορὰς τῶν φιλελλήνων καὶ κατὰ πολὺν ἑλάσσονα λόγον εἰς τὴν ἐτησίαν τρισχιλιόδραχμον τοῦ προϋπολογισμοῦ μικροδωρίαν ἢ Ἐθνικῆ Βιβλιοθήκῃ, καίτοι οὕτω οἰκτρῶς βιβλιορροοῦσα, περικλείει ἀκόμη περὶ τὰς δέκα μυριάδας τόμων. Ὑπελογίσασμεν δὲ κατὰ μυριάδας, καθότι ὡς ἔχουσι σήμερον τὰ πράγματα, ὁ ὄρισμός τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν μέχρις ἀκριβείας χιλιάδος ἤθελεν εἶναι παρ' οἴου-δήποτε καθαρὰ ἀγνοεῖα. Οἱ δακακισμύριοι οὗτοι τόμοι δὲν εἶναι βεβαίως πολλοί· ἢ συσσωρεύσεις ὅμως αὐτῶν εἰς ἑπτὰ κατ' εὐθύγραμμον σειρὰν καὶ μῆκος ἑξήκοντα μέτρων ἀνυπτυσσομένας αἰθούσας, τὸ μοναδικὸν δεκάπηχον ὕψος τῶν ἐρμαρίων καὶ ὁ ὄγκος τῶν ἐπικρατούντων εἰς μέγα φύλλον τόμων προξενοῦσιν ἐκ πρώτης ὄψεως μείζονα ἢ ἄλλαι πλουσιώτεραι βιβλιοθήκαι αἰσθησιν εἰς τὸν θεατὴν, ἀναλογιζόμενον μετὰ τινος ἀποθαυρόνσεως τῆς ἐπιστήμης τὸ μῆκος καὶ τοῦ βίου τοῦ βραχύ. Ἄν ὅμως περιοργασθῇ ἐγγύτερον τὰς θήκας, αἰσθάνεται τὴν πρώτην ταύτην ἐντύπωσιν ταχέως διασκεδαζομένην, παρατηρῶν ὅτι τῶν πλείστων βιβλίων ὑπάρχει διπλοῦν ἀντίτυπον πέντε ἢ πλείονων ἐκδόσεων. Καὶ τούτων μὲν τὴν χρησιμότητα ἐννοεῖ, ἂν εἶναι ὁπωσοῦν φιλόλογος, προκειμένου περὶ ἀρχαίων συγγραφέων, ἐξ ἅπαντος ὅμως καταλαμβάνεται ὑπὸ ἐλλόγου ἀπορίας βλέπων τὴν αὐτὴν πολλαπλότητα ἐξακολουθοῦσαν καὶ ἐν τῷ τμήματι τῆς νεωτέρας φιλολογίας, δεκαεῖς λ. χ. κατὰ σειρὰν σώματα τῶν ἀπάντων τοῦ Βολταίρου, ἔνδεκα τοῦ Βάλτεροσκότου, πέντε Βαλζάκ, τεσσαράκοντα **Θείας Κωμωδίας**, καὶ δὲν ἐνθυμούμεθα ἀκριβῶς πόσους Ζιλβλὰς καὶ Τηλεμάχους, ὧν τὸ κείμενον δὲν παρέχει βεβαίως ἀλλοιώσεις καὶ δυσχερείας δικαιούσας τὴν συγκομιδὴν τσοσούτων ἀντιτύπων. Ἐξακολουθῶν τὴν περιήγησιν διακρίνει πλεῖστα ἄλλα συγγράμματα, ἅτινα μετρίως θέλει λυπηθῆ, μὴ δυνάμενος διὰ τὸ βραχὺ τοῦ βίου ν' ἀναγνώσῃ, τὸ δωδεκάτομον λ. χ. τοῦ Πάτερ Καπελέττη «Chiese d'Italia», οὐδὲν ἄλλο ὄν ἢ ἀκριβῆς ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν ἀρχιερέων πασῶν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἐπισκοπῶν, τὸ «Inventario dei Paroeci», ἦτοι ἀπογραφὴν τῶν σκενοφυλακείων τῶν ἐνοριακῶν ναῶν, δύο ὅλας σειρὰς ἡμερολογίων, χρησίμων ἴσως δὲ καὶ περιέργων πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος, σωροὺς ἐφημέρων στιχουργημάτων ἐπὶ τῇ γεν-νήσει, τῷ γάμῳ ἢ τῷ θανάτῳ ὅλων ἀγνώστων ἀνθρώπων, χημείας καὶ φαρμακολογίας προκατακλυσμαίας, ἠκρωτηριασμένας δημῶδων μυθιστορημάτων μεταφράσεις, πρακτικὰ ἐπαρχιακῶν ἀκαδημειῶν

καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐκβράσματα ἰταλικῶν πρὸ πάντων παλαιοπωλείων, ἀνταλλαγέντα, ὡς ἠκούσαμεν, διὰ σταυρῶν τοῦ Σωτήρος. Τὸ δὲ δυσάρεστον εἶναι ὅτι τὰ τοιαῦτα τεύχη, τὰ οὐδενὸς ἐξάπτοντα τὴν φιλοκτημοσύνην καὶ οὔτε εἰς τὸν ἐξωτερικὸν δανεισμὸν οὔτε εἰς ἄλλον τρόπον ὑπεξαίρεσεως ἀποτίοντα βαρεῖαν ὡς τὰ λοιπὰ δεκάτην, ἀπειλοῦσι προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ ἐλεπτείνωσι τὸ κράτος ἐφ' ὅλην τὴν βιβλιοθήκην. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμως ἀπομένουσιν αὐτῇ ἱκαναὶ χιλιάδες καλῶν καὶ τινες ἑκατοντάδες ἀναντιρρήτως πολυτίμων τόμων. Οὕτω τὰ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐρμάρια περιέχουσι φύρδην μίγδην ἱκανὸν πλοῦτον ἀλδεῖων ἐκδόσεων καὶ ἄλλων περιζητήτων παλαιοτύπων. Ὀλόκληρον δὲ ἐν γένει τὸ τμήμα τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, καίτοι παρουσιάζον χάσματα τινὰ ἐπαισθητὰ καὶ πλεῖστα ἠρειπωμένα τεύχη, εἶναι ἐν γένει ἱκανῶς εὐπρόσωπον.

Περὶ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου τμήματος τῆς νεωτέρας φιλολογίας εἴπομεν ἤδη ἀνωτέρω ὀλίγα τινά, εἰς τὰ ὅποια οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, εἰμὴ μόνον ὅτι συνίσταται ἐξ ὀκτὼ περίπου χιλιάδων τόμων καὶ δὲν περιέχει τίποτε. Πρὸς πλήρη τῆς γυμνότητος αὐτοῦ ἐξεικόνισιν τοῦτο μόνον ἀρκεῖ, ὅτι πλὴν τοῦ Σχίλλερ καὶ κολοβοῦ τινος Γαίτου οὐδένα περιέχει τῶν κορυφαίων τῆς Γερμανίας ποιητῶν καὶ λογογράφων, οὔτε Ρίχτερ, οὔτε Ρούκερτ, οὔτε Ἄϊνε, οὔτε Tieck, οὐδ' ἄλλον τινὰ τῶν καὶ τὴν πενιχρότεραν κοσμοῦντων βιβλιοθήκην. Ὁ δὲ ὄγκος τοῦ περιττοῦ χάριτος εἶναι ἐκεῖ τοσοῦτος, ὥστε πρὸς κάθαρσιν αὐτοῦ οὐδὲ τὸ σάρωθρον τοῦ Ἡρακλέους ἠθέλεν ἀρκέσει, ἀλλὰ μόνη ἡ δᾶς τοῦ Ὀμάρο¹.

Ἄν ἡ αἴθουσα τῆς νεωτέρας φιλολογίας ὁμοιάζει ἀποθήκῃ πολλαπλῶν, ἢ ἀμέσως ἐπομένη τῆς νομικῆς δύναται δικαίως νὰ ὀνομασθῇ ἄσυλον κολοβῶν. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ πολύτομοι καὶ πολυδιάπανοι νομικαὶ συλλογαί, ὁ Dalloz, ὁ Sirey, ὁ Glucks, ἢ τῶν Ἰταλῶν οἰκονομολόγων καὶ πλεῖστα ἄλλα εἰσὶν ἀσπλάγγως ἠκρωτηριασμένοι καὶ ἔνεκα ἐλλείψεως τόμων ὅλως ἄχρηστοι ὅσαι ἐξ αὐτῶν προβαίνουνσι κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν. Τὸ δὲ ὄντως ἀπίστευτον εἶναι ὅτι ἐν τῇ Ἐθνικῇ τῆς Ἑλλάδος βιβλιοθήκῃ μάλιστα ἠθέλε τις ζητήσῃ τοὺς **Ἑλληνικοὺς Κώδικας**, τὴν **Συλλογὴν Νόμων καὶ Διαταγμάτων** τοῦ κ. Δεληγιάννη, πλήρες ἀντίτυπον τῶν ἔργων τοῦ κ. Καλλιγᾶ ἢ ἀνελλιπῆ τῆς **Ἐφημερίδος** τῆς **Κυβερνήσεως** ἢ τῶν **Πρακτικῶν** τῆς **Βουλῆς** **σειράν**. Τοῦ τοιούτου τοῦ τμήματος ἀκρωτηριασμοῦ δύναται τις ἴσως ν' ἀνεύρῃ τὴν ἐξήγησιν ἀναλογιζόμενος, ὅτι μᾶλλον πάσης ἄλλης καλλιεργεῖται

1) Δίκαιον ἐν τούτοις ἠθέλεν εἶναι νὰ ἐξαιρεθῶσι τῆς πυρᾶς ἀρχαῖαι τινες εἰς φύλλον ἐκδόσεις ποιητῶν τῆς Ἰταλίας καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Βαλτατζῆ δωρηθέντα κομψότατα τεύχη.

παρ' ἡμῖν ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ὅτι τετρακόσιοι ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις δικηγόροι καὶ πλείονες πασῶν ὁμοῦ τῶν ἄλλων εἰσὶν οἱ φοιτηταὶ τῆς σχολῆς τοῦ δικαίου, οἱ μὴ ἀρκούντως, ὡς φαίνεται, διδασκόμενοι πόσον ἄδικος εἶναι ἡ κατακράτησις ξένης περιουσίας. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ προσθέσω, ὅτι ἐκ τῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ νομικοῦ τμήματος ὠδηγήθητιν εἰς ἀνεύρεσιν τοῦ ἐξῆς ἐφαρμοζομένου ἐφ' ἅπασαν ἀνεξαιρέτως τὴν Βιβλιοθήκην νόμου, ὅτι δηλ. ἡ πιθανότης ν' ἀνεύρη τις ἐν αὐτῇ ἄρτιον ἀντίτυπον οἰουδήποτε συγγράμματος ἔχει κατ' ἀντίστροφον λόγον τῆς ἀξίας καὶ χρησιμότητος αὐτοῦ. Ἄν ἀπουσιάζουσιν ὁ Πούχτας καὶ ὁ Καλλυγᾶς, πρόχειρος πάντοτε εἶναι ὁ Βουρλαμάκης.

Τοῦ τμήματος τῆς ἱατρικῆς καὶ ἐν γένει τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὸ μέγιστον μειονέκτημα εἶναι, πλὴν τῆς ἀκρωτηριάσεως τῶν πολυτόμων ἔργων, ὅτι περιέχουσιν ἀπληροκαυμένα κατὰ τὸ πλεῖστον συγγράμματα, περιέργα μὲν ἴσως καὶ χρησιμώτατα ἱστοριογράφῳ, ἀλλ' ἀπὸ πολλοῦ μὴ ἀνήκοντα πλέον τῇ ἐπιστήμῃ. Οἱ πλείστοι τῶ ὄντι τῶν ἀποσελούντων τὰ τμήματα ταῦτα δεκατεσσάρων χιλιάδων τόμων εἰσὶ τοῦλάχιστον πεντηκοντούταις· πασίγνωστον δὲ εἶναι, ὅτι τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκμὴ δὲν παρατείνεται πέραν τῆς πενταετίας, ἀφοῦ ἴδωσι τὸ φῶς, ἔπειτα δέ, ἂν μὲν ἔτυχε νὰ εἶναι ὁ γράψας ἐξαιρετικῶς ὀνομαστός, Βοεργάβος τις, Μαλλίγης, Μοργάνης, Ραζόρης, Ἐβρας ἢ Τρουσσῶ, τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀποτίθενται εὐσεβῶς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἀρχείοις, εἰδεμὴ ἡ ἀγοραία αὐτῶν ἀξία ὑπολογίζεται κατὰ κυβικὸν πῆγυν ἢ στατήρα. Εἰς τοιαύτην ὑπάγονται ἐκτίμησιν τὰ πλείστα τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βιβλιοθήκῃ ἱατροφυσικῶν, τὰ δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη εἰσαχθέντα νεώτερα εὗρομεν εἰσέτι ἀταξινόμητα καὶ τῆδε κάκει ἔσπαρμένα. Ταῦτα περισυλλέξαντες ἐν ἰδιαιτέρῳ δωματίῳ καταγινόμεθα ἐν σπουδῇ νὰ κατατάξωμεν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, πρὶν ἢ ἐξορισθῶσι τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ τμήμα τῆς καλλιτεχνίας, τῆς ἀρχαιολογίας, τῶν περιηγήσεων καὶ ἐν γένει τὸ εἰκονογραφικὸν περιέχει βαρῦτιμα κειμήλια, προσελθόντα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ δωρεᾶς ἡγεμόνων καὶ ξένων βιβλιοθηκῶν. Ἡ ὅλως ἐξαιρετικὴ θέσις, ἣν ἡ ἀρχαία εὐκλεία καὶ τὰ πρόσφατα κατορθώματα τῆς ἐπαναστάσεως ἐδημιούργησαν τῶ ἑλληνικῷ βασιλείῳ, καθίστα τὰς προσφορὰς τῶν φιλελλήνων λογίων οὕτω πολυτελεῖς καὶ ἀφθόνουσ, ὥστε ὑπὸ τὴν ἔποσιν μεγαλοσχημῶν εἰκονογραφικῶν τόμων δύναται ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν βιβλιοθήκη νὰ διαγωνισθῇ πρὸς πλείστας εὐρωπαϊκάς. Μεταξὺ τῶν δωρημάτων τούτων διατρέπουσι πρὸ πάντων ἡ *Περιγραφή τῆς Αἰγύπτου*, αἱ *Ἀρχαιότητες τῆς Ρωσσίας*, αἱ *Περιηγήσεις τοῦ Οὐμβόλτου*, πολῦτιμος προσφορὰ δι' ἀτλαζίου καὶ ἀνατολικοῦ δέρματος δεδεμένη, ἡ *Ἀλικαρνασσὸς καὶ Κνίδος* τοῦ Newton,

τὰ *Πολύχροα ἀγγεῖα* τοῦ Ἀμιλτωνος, τὰ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ὀθωνος δωρηθέντα ἔργα τοῦ Κουβιέρου καὶ τετρακόσιοι ἄλλοι περίπου ἰσαῖσιοι τόμοι, ἐν οἷς κατέχουσι τὴν πρώτην ἀναπληρωτῶς θέσιν τὰ τέσσαρα γιγάντια τεύχη τῆς πομπημανῆς κοσμηματογραφίας τοῦ Ζάην, εὐδωθέντα πρὸ εἰκοσαήμερου εἰς τὴν βιβλιοθήκην μετὰ δεκάμηνον ἀποδημίαν εἰς χεῖρας εὐτυχῶς καθαρὰς. Ὀλιγότερον ἀφθονα τῶν χρωμολιθογραφικῶν, ἐπαρκῆ ὅμως καὶ ταῦτα πρόκειται τῶν ἀρχαιοτέρων χαλκογράφων τὰ ἔργα. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀναγκάζομεθα μετὰ βαρυθυμίας νὰ ἐκθέσωμεν, ἢ μᾶλλον νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν λεπτομερείας τινὰς ἱκανῶς δυσσεστούς. Οἱ πολῦτοι οὗτοι τόμοι φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως κεκτημένοι δύο ὅλως ἐξαιρετικὰ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν πλεονεκτήματα, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἐμποδίζει νὰ δανείζωνται, ὁ δὲ ὄγκος αὐτῶν ν' ἀποδημῶσι λαθραίως. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ νόμος παρεβαίνοτο ἐνίοτε, συνέβησαν δὲ καὶ τινες ὑπεξαίρέσεις, αἱ δύο ὅμως αὐταὶ πηγαὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ εἰκονογραφικοῦ πλούτου τῆς βιβλιοθήκης ἦσαν ὅλως ἀνεπαρκεῖς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν εἰκονοφίλων. Οἱ πλείστοι τούτων, μὴ δυνάμενοι οὔτε ὑπὸ τὸ πρόσχημα δανείου νὰ κατακρατήσωσιν, οὔτε ἄλλως νὰ οικειοποιηθῶσιν ὀλόκληρον τόμον, ἠναγκάζοντο ν' ἀρκῶνται ἀποκόπτοντες τὰς μᾶλλον ἐκαστῶ ἀρεσκούσας εἰκόνας. Εἰς μάλιστα τούτων, ἐργασθεῖς ἐφ' ἱκανὸν πιθανῶς χρόνον μετ' ἐξαιρετικοῦ ζήλου καὶ ἐπιμονῆς, κατῴρθωσε πέρυσσι νὰ ὑπεξαίρέσῃ διαδοχικῶς ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς *Εἰκονογραφικῆς* τοῦ Ρικώρ, ἀφεις ὡς ἐνθύμημα τῇ βιβλιοθήκῃ μόνον τὸ χρυσοπόρφυρον κέλυφος, φέρον τὰ σήματα τοῦ δωρήσαντος τὸ πολῦτιμον τεύχος βασιλέως Ὀθωνος. Τὸ τοιοῦτον ὅμως κατόρθωμά, ὡς καὶ ἡ ἀποκοπὴ τῶν τριῶν τετάρτων τῶν ἀνακρεοντείων εἰκόνων τοῦ Girouet, πρέπει νὰ λογισθῶσιν ὡς ὅλως ἐξαιρετικὰ. Ἄδικον δὲ εἶναι, ἀφοῦ παρεθέσαμεν παραδείγματα τοσαύτης ἀδιακρισίας, νὰ μὴ προσθέσωμεν ὅτι μετὰ τῶν ἀκρωτηριαστῶν ὑπῆρχον καὶ τινες τοσοῦτον ὀλιγαρκεῖς καὶ εὐσυνείδητοι, ὥστε οὐδὲ κἂν ὀλόκληρον τὸ φύλλον ἀπέκοπτον, ἀλλὰ μόνον τὸ μέρος αὐτοῦ, τὸ περιέχον τὸ σχέδιον τοῦ ὁποίου εἶχον ἀνάγκην. Οὕτω χρυσοχόος τις περιωρίσθη ν' ἀποκόψῃ ἐκ πίνακος τῶν ρωσικῶν κειμηλίων τοῦ Νικολόζη, μόνην τὴν μίτραν ἐπισκόπου, ἣν προὔτιθετο, ὡς φαίνεται, νὰ μιμηθῇ.

Τὸ τμήμα τῆς θεολογίας εἶναι τὸ πολυτομώτατον πάντων, περιέχον δωδεκάκις χίλια περίπου μεγαλόσημα τεύχη, ἐν οἷς ὀλίγιστα προϊόντα τῶν νεωτέρων σχολῶν. Τὴν τοιαύτην ὅμως ἔλλειψιν δὲν θεωροῦμεν ἡμεῖς ὡς μειονέκτημα, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ὡς ἐπιστημονικοῦ ἔργου ἢ ἀκρίβεια καὶ ἀλήθεια, οὕτω καὶ θεολογικοῦ πρῶτον καὶ μόνον ἀναγκαῖον προσὸν εἶναι ἡ ὀρθοδοξία, ἐφ' ἣ δὲν διαπρέπουσι βεβαίως οἱ σήμερον πειρώμενοι νὰ θεολογή-

σωσιν ἐπιστημονικῶς. Ἐντὶ τῶν τοιούτων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὑπόπτων βιβλίων ἔχομεν δύο ὄλας αἰθούσας πλήρεις πρακτικῶν Συνόδων, συναξαρίων, ἱεροζωικῶν, προσκυνηταρίων, ἐκκλησιαστικῶν χρονογράφων, στουτιδῶν καλογήρων καὶ ἄλλων μεσαιωνικῶν ἔργων, ἐξ ὧν τὸ τμήμα ὁμοιάζει μᾶλλον βιβλιοθήκη μοναστηρίου ἢ πανεπιστημίου. Οὐδόλως ἡμεῖς διὰ τὴν τοιαύτην ὁμοιότητα παραπονούμεθα, ἀφίνοντες τοῦτο εἰς τοὺς γερμανομαθεῖς ἡμῶν καθηγητὰς καὶ φρονοῦντες ὅτι, ὅπως ἡ καλλιτεχνία ἐν τῷ αἰῶνι τοῦ Περικλέους, οὕτω καὶ ἡ θεολογία πρέπει νὰ σπουδάζεται ἐν τοῖς μνημείοις τῆς ἀκμῆς καὶ οὐχὶ τῆς φθίσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὅσον καὶ ἂν εἶναι αὕτη ἐπιστημονική. Δι' ἐν δὲ μόνον πρᾶγμα λυπούμεθα ὀλοψύχως, ὅτι οὐδὲ τὰ ἱερά ταῦτα ἐσεβάσθησαν αἱ ἀρπακτικαὶ χεῖρες, ὡς δυνάμεθα δυστυχῶς ἐξ ἰδίας πείρας νὰ βεβαιώσωμεν. Ὅτε πρὸ δεκαπενταετίας ἔτυχεν ἡ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ πολλὰ νὰ ζητῶμεν μεσαιωνικὰ βιβλία, ἅτινα οὔτε ἐγνώριζον οὔτε εὐκόλως ἀνεύρισκον οἱ βιβλιοφύλακες, μὴ ὑπάρχοντος εἰσέτι ἐκεῖ τοῦ κ. Δέφνερ, ὁ τότε ἐφορεύων μακαρίτης Π. Σούτσος ἔδωκεν ἡμῖν ἐπὶ τέλους μίαν κλίμακα καὶ τὴν ἄδειαν ν' ἀναζητῶμεν οἱ ἴδιοι «τὰ συναξάρια». Οὕτως ἡσύχως ἐπὶ ὀλόκληρον ἔτος ἐργασθέντες ἐν τῷ θεολογικῷ τμήματι ἀπεστηθίσαμεν βαθμηδὸν τὸ περιεχόμενον τῶν ἔρμαριων, ἐκ πλείστων δὲ τῶν εὐρωπιῶντων ἐκείνων τόμων ἀντεγράψαμεν περικοπὰς τυπωθείσας ἐν τέλει νεανικοῦ ἡμῶν ἔργου. Ἐκ τῶν οἰκείων ἡμῖν τούτων τευχῶν πολλὰ μὲν ἀνεύρομεν μετ' εὐνοήτου χαρᾶς, ἱκανὰ ὅμως ἄλλα, ἀφοῦ μάτην ἀνεζητήσαμεν ἐν πάσῃ γωνίᾳ, ἠναγκάσθημεν νὰ κατατάξωμεν μεταξὺ τῶν ἀνεπιστρεπτῶν ἀποδημησάντων. Ἀξιοθρήνητος δὲ εἶπερ πᾶς ἄλλος εἶναι ὁ ἀκρωτηριασμός τῆς τριακοσιοτόμου καὶ τετρακισχιλίων τιμωμένης δραχμῶν *Πατρολογίας* τοῦ Migne, τῆς ὁποίας ἀδύνατον εἶναι ν' ἀναπληρωθῶσι τὰ χάσματα, πυροποληθέντος πρὸ δεκαετίας τοῦ συντελέσαντος τὸ γιγάντειον ἔργον τυπογραφείου. Πλὴν τούτου ὁ σφετερισμός βιβλίου θρησκευτικοῦ ἔχει τι τὸ βαρύτερον συνήθους ὑπεξαίρεσεως καὶ ὅμοιον σχεδὸν ἱεροσυλία. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἄχθεταί τις ἀναλογιζόμενος εἰς τίνας ἦσαν τὰ βιβλία ταῦτα χρήσιμα, καὶ ὅτι ἐνδέχεται ν' ἀσπασθῇ τὰς χεῖρας, αἵτινες ἐξετέλεσαν τὸν ἀσυνείδητον ἀκρωτηριασμόν.

Περὶ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ τμήματος οὐδὲν ἔχομεν ἰδιαίτερον νὰ εἰπῶμεν· τοῦ δὲ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἡ ἔνδεια εἶναι τοσαύτη, ὥστε ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐντελῆ ἀνυπαρξίαν. Οὕτε τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου πλῆρη τὰ ἔργα, οὕτε τῶν ποιητικῶν ἀγώνων τὰς κρίσεις, οὐδ' αὐτὰς τῶν πρυτάνεων τὰς κατ' ἔτος λογοδοσίας δύναται τις νὰ εὔρη ἐν ταῖς ἠνωμέναις βιβλιοθήκαις τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Τοῦτο δὲν ση-

μαίνει βεβαίως, ὅτι δὲν ἐδόθησαν, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ πολλῶν ἐποφθαλμιῶνται τὰ νεοελληνικὰ βιβλία. Ἐγχειρίζων μοι πρό τινων ἡμερῶν πολὺτιμὰ τινα αὐτοῦ συγγραμμάτια ὁ κ. Κουμανούδης μοι παρετήρησεν, ὅτι τρίτην ἤδη φορὰν τὰ ρίπτει εἰς τὸν πίθον τοῦτον τῶν Δαναῶν.

Ἐν τῷ τμήματι τῶν περιοδικῶν θαυμάζει τις μάλιστα τρία σώματα τῆς Revue des deux Mondes, ὧν τὸ πληρέστερον εἶναι ἑλλιπὲς δεκατεσσάρων τόμων, καὶ ἱκανοὶ τῶν μενόντων ἑλλιπῆς φύλλων ἢ ὀλοκλήρου ἀριθμοῦ, τὰ δὲ ἄλλα δύο εἰσὶν ἀπλᾶ ἐρεΐπια. Τῆς Βρετανικῆς Ἐπιθεωρήσεως, τῆς Γερμανικῆς, τῆς Συγχρόνου καὶ τοῦ Deutsche Rundschau ἀπέμειναν ὡς δείγματα εὐάριθμοί τινες τόμοι ἢ ἄδετα φύλλάδια. Ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν παντοῖα περιοδικὰ ἐξακολουθεῖ ἀπὸ δεκαετηρίδων λαμβάνουσα ἡ Βιβλιοθήκη καὶ ἀπολύτως οὐδενὸς σῶζεται σειρὰ ἀνελλιπῆς. Ἄδικον ὅμως ἦθλεν εἶναι ν' ἀποδοθῆ ὀλόκληρος ἢ εὐθύνη εἰς μόνον τὸν δανεισμόν, ἐνῶ πλείστα χάσματα προσέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ κατ' ἔτος περὶ τῶν ληπτέων περιοδικῶν ἀποφασίζουσα ἐπιτροπή, ὅτε μὲν πλείονα, ὅτε δὲ ὀλιγώτερα θέλει, καὶ σήμερον ταῦτα αὖριον δὲ ἄλλα προτιμᾷ. Ἐφέτος λ. χ., ὀλίγα; πρὶν ἢ ἀναλάβωμεν τὰ καθήκοντα ἡμῶν ἡμέρας, μεταξὺ ἑκατὸν δέκα περιοδικῶν ἐξωρίσθησαν τοῦ ἀναγνωστηρίου ὡς ἐπιπόλαια καὶ περιττὰ ἢ Revue des deux Mondes, ἢ Revue Britannique, ἢ Academy, τὸ Saturday Review καὶ τὸ Deutsche Rundschau. Σεβόμενοι τὴν γνώμην τῶν σοφωτέρων ἡμῶν ἀποφεύγομεν ν' ἀποφανθῶμεν κατὰ πόσον πάντα τὰ ἐγκρινόμενα εἶναι ἐμβριθέστερα τῶν ἐξοστρακισθέντων, τοῦτο δὲ μόνον γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὸ τέλος ἑκάστου μηνὸς περισυλλέγομεν τὰ τεύχη ταῦτα ἄκοπα, ἄθικτα καὶ παρθένα. Ἀφοῦ λοιπὸν προσορισμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι ν' ἀναγινώσκωνται, ἀλλὰ μόνον ν' ἀποτελῶσι σειρὰς, προτιμότερον ἴσως θὰ ἦτο ἂν εὐρίσκοντο αἱ σειραὶ αὗται πλήρεις.

Ἄτελής ἦθλεν εἶναι ἡ περιήγησις τῆς βιβλιοθήκης ἄνευ καταβάσεως εἰς τὸν ὑπόγειον κενθμῶνα τὸν καλούμενον ἀποθήκη. Προορισμὸς αὐτῆς ἦτο νὰ δέχεται τὰ πολλαπλὰ καὶ ἄχρηστα τεύχη ὡς καὶ τὰ ἑλλιπῆ τόμων συγγράμματα. Ἄν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐλάττωμα ἐθεωρεῖτο ὡς συνεπᾶγον ἀφέντως ποινὴν ἀποθηκεύσεως, ἔπρεπε νὰ σταλῆ ἐκεῖ τὸ ἡμῶν τῆς βιβλιοθήκης. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως ἀδίκως κατεδικάσθησαν εἰς τοὺς σκόληκας καὶ τὴν σῆψιν πλείστα οὐ μόνον μὴ πολλαπλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἐκδόσει ὑπάρχοντα βιβλία καὶ ἕτερα ἀναντιρρήτως ἀξιώτερα φωτὸς τῶν κοσμούντων τὰς ἄνω θήκας ἀπειραρίθμων Βαλτεροσκότων καὶ ἡμερολογίων. Πολλὰ κατὰ καιροὺς ἐψηθυρίσθησαν καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπεδόθη ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας καταγγελία περὶ ἐπιληψίμων ἔργων, τελεσθέντων ἐν τῷ σκότει τῆς ἀποθήκης ταύτης καὶ

λαθραίας ἐκεῖθεν χιλιάδων τόμων ἐξαγωγῆς. Κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἢ ἀποθήκη αὕτη εἶναι ὁ μυστηριώδης ὄχτος, δι' οὗ διέρρευσαν οἱ πλείστοι τῶν ἑλλιπόντων τόμων, καταβιβασθέντες ἐκεῖ ὡς δῆθεν ἄχρηστοι καὶ εὐρεθέντος ἔπειτα τοῦ τρόπου τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῶν πρὸς διάδοσιν ἐν Ἀνατολῇ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Περὶ τούτου οὐ μόνον ἀδύνατον εἶναι ἡμῖν ν' ἀποφανθῶμεν, ἀλλὰ καὶ πιστεύομεν, ὅτι οὐδ' ὁ δευδερεκέστατος ἀνακριτῆς δύναται σήμερον νὰ διαφωτίσῃ τὰ σκότη ὑπογείου, περιέχοντος ἀόριστον ἀριθμὸν βιβλίων, ὧν ἡ κλεῖς περιῆλθεν ἐν διαστήματι τριακονταετίας δι' ὀγδοήκοντα τοῦλάχιστον χειρῶν ἀνεξελέγκτως. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ ὁποθήκη αὕτη ὁμοιάζει ἱκανῶς ἀκάθαρτον ἔλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἱκανοὺς δύναται τις ν' ἀλιεύσῃ μαργαρίτας. Παραβάλλοντες δὲ τοὺς ἐκεῖθεν ἀναβιβαζομένους τόμους πρὸς τὸ περιεχόμενον πλείστων εὐηλίων θηκῶν καταλαμβανόμεθα ἐνίστε ὑπὸ τοῦ πειρασμοῦ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὑπὸ βιβλιοφίλου τινὸς ἀπετέθησαν ἐκεῖ πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν οἱ πολύτιμοι οὗτοι τόμοι, ὡς κρύπτονται ἐν ὑπογείοις ὑπὸ φρύγανα καὶ περικαθάρματα θησαυροί.

Πρέπει ἤδη νὰ εἰπωμέν τι καὶ περὶ τοῦ πολυκρότου ζητήματος τῆς ταξινομήσεως. Πρὸ τοῦ ἔτους 1866, ὡς κάλλιστα ἐξ ἰδίας πείρας γνωρίζομεν, οὐχὶ ταξινομήσις ἀλλ' οὐδὲ κανὸν τάξις ὑπῆρχεν. Ἡ βιβλιοθήκη ἦτο μὲν διηρημένη εἰς τμήματα, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς ἔκειντο οἱ τόμοι ἀναμῖξ, ἡ δὲ ἀνεύρεσις ὄρισμένου συγγράμματος ἀπῆτει οὕτως ἐπιπόνους καὶ πολλάκις ματαίας ἀνασκαφάς, ὥστε οἱ πλείστοι τῶν προσερχομένων ἤρκοοντο ζητοῦντες παρὰ τοῦ ἀγαθωτάτου Ἀποστολίδου ἐν λεξικὸν τῆς Γραφῆς, μίαν μαθηματικὴν γεωγραφίαν γαλλιστί, μίαν βιογραφίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἢ οἰανδήποτε ἐκδοσιν τοῦ Σενέκα. Τοιαύτας αἰτήσεις πολλάκις ἠναγκάσθημεν καὶ ἡμεῖς ν' ἀποτεινώμεν μετὰ ματαίαν ἐξάντλησιν πάσης ἄλλης μᾶλλον ὄρισμένης. Τὸ βιβλιακὸν τοῦτο χάος, ὡς τὸ ὠνόμασε, παραλαβὼν ὁ κ. Φρεαρίτης κατέταξε κατὰ μέγεθος καὶ χρῶμα, πολλὰς προκαλέσας διὰ τοῦτο εὐτραπείας καὶ ἐνστάσεις, ὧν τὰ ἐννέα δέκατα ἦσαν οὐ μόνον ἄδικοι, ἀλλὰ καὶ πάσης πραγματικῆς ὑποστάσεως ἔστερημένοι. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἀναγκάζόμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν συναριθμούμεθα μεταξὺ τῶν ἀποδιδόντων ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς προτιμήσεως μεταξὺ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ συστήματος βιβλιονομίας, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον τῶν συστημάτων τὸ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ ὅτι καθ' ἕναστον τούτων πλείστα βιβλία δύνανται ἀνευ ἐπιστημονικῆς ἢ ἄλλης ζημίας εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας θέσεις αὐθαιρέτως νὰ καταταχθῶσιν. Αἱ πλείσται λ. γ. τῶν περιηγήσεων ἔχουσιν ἴσα δικαιώματα νὰ κοσμήσωσι καὶ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τὸ τμήμα. Οὐχ ἦττον τῶν περι-

ηγητῶν κοσμοπολίται εἶναι οἱ ἀναρίθμητοι τοῦ μεσαιῶνος καλογηρικοὶ λογιώτατοι, ὧν τὰ ἔργα, μῆγμα ὄντα θεολογίας καὶ οἰασθῆποτε ἄλλης ἀνθρωπίνης γνώσεως, δύνανται κατ' αὐθαίρετον ἐκτίμησιν τοῦ θεολογικοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους παράγοντας εἶτε ἐν τῷ θεολογικῷ, εἶτε ἐν τῷ ἱατρικῷ ἢ ἄλλῳ τμήματι νὰ καταταχθῶσι. Μείζων ἐτι εἶναι ἡ δυσχέρεια διὰ τοὺς πολυγράφους τῶν δύο ἐπομένων αἰῶνων, τὸν Ἑρασμὸν, τὸν Λίψιον, τὸν Φίλελφον καὶ λοιπούς, ὧν ἕκαστος πρέπει ν' ἀφήσῃ ἀνὰ ἓν μέλος εἰς πᾶσαν αἰθουσαν τῆς βιβλιοθήκης, ἀφοῦ τὰ πλείστα ἐπιστημονικὰ συστήματα χωρίζουσι καθ' ἕλην καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὰ ἔργα, ἐκτὸς ἂν ἠτύχησεν οὗτος νὰ θεωρηθῇ κλασσικός, ὅτε ἀπαλλάσσεται τοῦ διαμελισμοῦ. Πλὴν ὅμως τῶν ἀρχαίων, δι' οὓς τὸ ζήτημα ἐλύθη χρονολογικῶς, οὐδόλως σαφὲς εἶναι πόθεν ἀρχεται ἡ κλασσικότης, καὶ ἂν δίκαιον εἶναι νὰ κατέχη δύο ἢ τρεῖς ὀλοκλήρους θήκας κατὰ σειρὰν ὁ Βολταῖρος, ἐνῶ διχοτομεῖται ὁ Μίλτων καὶ ὁ Φενελὼν. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι ζητήματα, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται ἡ μετάθεσις τοῦ βιβλίου ἀπὸ μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς βιβλιοθήκης, πολὺ δὲ λεπτότερα τὰ ὀρίζοντα καθ' οἷονδῆποτε ἐπιστημονικὸν σύστημα τὴν θέσιν τοῦ βιβλίου ἐν τῷ αὐτῷ τμήματι, ἢ διακρίσις δηλ. μεταξὺ ἐρμηνευτοῦ καὶ ἀπολογητοῦ, ἱατρικῆς ἕλης καὶ φαρμακολογίας, τέχνης καὶ καλλιτεχνίας, κριτικῆς καὶ καλολογίας καὶ παντοῖαι ἄλλαι ἐτι λεπτότεραι διαφοραί, ὧν ὁ χωρισμὸς δι' εὐδιακρίτου καὶ ἀνεπιδέκτου ἀμφισβητήσεως ὀρθοθεσίας ἀποβαίνει οὐχ ἥττον δυσχερῆς τῆς τῶν συμμιγῶν ἐθνικοτήτων τοῦ Αἴμου. Καὶ ὁ μὲν θεωρητικὸς ταξινόμος δύναται ὅσους θέλει νὰ παρατάσῃ κανόνας καὶ νὰ παραδέχεται ἐπιστημονικὰς ὑποδιαρέσεις, ἐν τῇ πράξει ὅμως οὐδὲν ἔχουσιν οἱ κανόνες οὗτοι κοινὸν πρὸς τὴν θέσιν ἐν τῷ τμήματι πλείστων βιβλίων, ἥτις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κατ' ἀνάγκην αὐθαιρέτου περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν γνώμης ἐκάστου βιβλιοθηκαρίου. Ἀπολύτως δὲ ἀδύνατον ἦιδεν εἶναι εἰς τέσσαρας τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς σύστημα ἀκολουθούσας βιβλιοθήκας νὰ κατατάσσωσιν εἰς τὰς αὐτὰς τῶν τμημάτων θέσεις τοὺς αὐτοὺς τόμους ἄνευ συνεννοήσεως μεταξὺ αὐτῶν καθημερινῆς. Πλὴν τούτου ὁ ἀριθμὸς τῶν θεωρούντων ἀπαραίτητον τῆς βιβλιοθήκης προσὸν τὴν καθ' ἕλην ὑποδιαίρεσιν τῶν τμημάτων ὀλιγοστείνει καθ' ἑκάστην, πολὺ δὲ φοβούμεθα μὴ οἱ ὀλίγοι ἀπομείναντες τοιοῦτοι γελῶσιν ἀντικρύζοντες ἀλλήλους, ὡς οἱ μάντις τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Ταῦτα ἀναλογιζόμενοι οὐδόλως ἐθεωρήσαμεν ὡς ἀσύγγνωστον ἐγκλημα τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Φρεαρίτου προτίμησιν τοῦ συστήματος τοῦ διαροῦντος τὰς βιβλιοθήκας εἰς μεγάλας μόνον ἐπιστημονικὰς ομάδας, καταργουμένης πάσης τούτων ὑποδιαρέσεως καὶ ἀποτιθεμένων κατὰ μέγεθος ἐν ἐκάστῳ τμήματι τῶν βιβλίων. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δὲ ἀκόμη, καθ' ἣν ἡ τοιαύτη

κατάταξις συνεπήγεν επιστημονικὴν τινὰ ἀνωμαλίαν, εἶχεν ἀφ' ἑτέρου ὑπὲρ ἑαυτῆς πρακτικὸν πλεονέκτημα οὕτω μέγα, προφανές καὶ ἀναμφισβήτητον, ὥστε ἤρκει μόνον ὅπως κατισχύσῃ πάσης ἐνστάσεως. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἐξῆς: ὅτι κατὰ τὸ σύστημα τὸ λεγόμενον τῆς καθηλώσεως, ὅπερ παρεδέχθη ὁ κ. Φρεαρίτης, ἐκάστη θήκη περιέχει ὠρισμένον τινὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς σανίδος σημειούμενον ἀμετάβλητον ἀριθμὸν τόμων, ἐπιστρεφόντων ἀμέσως ἐκεῖ μετὰ τὴν χρῆσιν· ἐκάστη στήλη, ἥτοι ἐρμάριον, συνίσταται ἐξ ὠρισμένου ἀριθμοῦ θηκῶν καὶ φέρει ἐπιγεγραμμένον τὸ ἄθροισμα τῶν ἐν αὐταῖς τόμων· ὠρισμένος ἀριθμὸς στηλῶν ἀποτελεῖ τὸ τμήμα καὶ τὰ τμήματα τὴν ὅλην βιβλιοθήκην. Κατὰ τὴν τοιαύτην διάταξιν, τὴν οὐδαμοῦ ἐπιτρέπουσαν τὸ ἐλάχιστον χάσμα καὶ ἀκριβῶς ἰσομεγέθη καὶ ὁμοίμορφα παρατάσσουσιν ἐγγὺς ἀλλήλων τεύχη, ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, ὅπως πεισθῇ τις ἂν ἀνελλιπῆς εἶναι θήκη τις ἢ στήλη, ἢ ἂν εἷς μόνον ἐλλείπη ἀπ' αὐτῆς τόμος· τῆς ὅλης δὲ βιβλιοθήκης ὁ ἔλεγχος ἀνά τμήματα, ἐρμάρια καὶ θήκας δύναται ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν νὰ ἐκτελεσθῇ διὰ τοῦ τοπικοῦ καταλόγου, μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος καὶ ἀκριβείας ὡς οἰαοδήποτε ἀποθήκης ἐμπορευμάτων ἐντὸς πίθων ἢ κιβωτίων ὁμοιομόρφως ἐστιβασιμένων. Τοῦτο εἶναι μέγα βεβαίως πλεονέκτημα ἐν πάσῃ χώρᾳ, ἀσυγκρίτως δὲ μῆζον ἢ ἀλλαγῶν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἡ ἀέναος τῶν ὑπαλλήλων μετακίνησις ἐπιβάλλει εἰς ἕκαστὸν κηδόμενον τῆς σωτηρίας τῆς βιβλιοθήκης νὰ ἐξετάξῃ τὸ ζήτημα τῆς ταξινομήσεως ὑπὸ ἔποψιν οὐχὶ κυρίως ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀσφαλιστικὴν. Τοῦτο ἐκ πάντων τῶν ἐφόρων φαίνεται ἐννοήσας μόνος ὁ κ. Φρεαρίτης. Τὸ μόνον ἄδικον τοῦ ἀξιωματικοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὅτι πρὸς ἀπόδειξιν πράγματος ἡλίον σαφεστέρου κατώρθωσε νὰ γράψῃ ὀγκώδη τόμον χωρὶς νὰ πείσῃ κανένα. Καὶ οὐ μόνον κανένα δὲν ἐπεισεν, ἀλλὰ καὶ εὐχερέστατον κατέστησε τὸ ἔργον τῶν γελωτοποιῶν. Τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο μὲν σωτήριον, ἀλλ' ἀφοῦ κατέστη γελοῖον, ἐδέησε νὰ προσκληθῇ ἀδρά δαπάνῃ ταξινομὸς ἐκ Γερμανίας, ὅπως καταστρέψῃ τὸ προῖον ἑξαμήνων κόπων καὶ καταστήσῃ ἄχρηστον δεκάτομον τολικὸν κατάλογον, δι' οὗ ἐξησφαλίζετο τοῦλάχιστον ἀπὸ πάσης κλοπῆς ἢ περιουσίας τῆς βιβλιοθήκης. Ὁ ἀναλαβὼν τὴν τοιαύτην ἐντολὴν διδάκτωρ Ἐμίλιος Στεφενγάγεν ἦτο μὲν, ὡς φαίνεται, σοφὸς καὶ ἐπιστημονικώτατος ταξινομὸς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην δυστυχῶς εἶχε γνῶσιν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος καὶ τῶν διεπόντων πᾶσαν παρ' ἡμῖν ὑπηρεσίαν πολιτικῶν ἐθίμων. Ἐκ τοιαύτης βεβαίως ἀγνοίας ἔκριεν εὐλογον νὰ ταξινομήσῃ νεοελληνικὴν βιβλιοθήκην κατὰ τὸ πολυπλοκώτατον τῶν γερμανικῶν συστημάτων, παραδεχθῆς ἀριθμοὺς πηδῶντας αἰθαιρέτως, καὶ οὐ μόνον παρενθῆσιν μεταξὺ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄπειρον μεταξὺ παρενθέσεων παρενθέσεις, χωρισμὸν καθ' ὕλην τῶν

ἔργων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, τρεῖς ἰδιαιτέρας κατὰ σχῆμα ἀριθμήσεις καὶ παντοίας ἐν τῷ αὐτῷ τμήματι ὑποδιαρέσεις. Περὶ τῆς σκοπιμότητος πάντων τούτων ἐν μὲν Γερμανίᾳ αἱ γινώμαί εἰσι διηρημέναι, ἀλλαγῶν δὲ τῆς Εὐρώπης ὑπερίσχυσαν ὀριστικῶς συστήματα πολὺ ἀπλούστερα, βασιζόμενα ἐπὶ τῆς προσθήκης μᾶλλον ἢ τῆς παρενθέσεως τῶν νέων βιβλίων. Ἀποφεύγοντες ν' ἀποφανθῶμεν περὶ τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῶν δύο συστημάτων, τοῦτο μόνον δυνάμεθα μετὰ πάσης θετικότητος νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι, ἂν διαφωνῶσι περὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ παρ' ἡμῖν εἰσαχθέντος οἱ βιβλιολόγοι, πάντες ἀφ' ἑτέρου οἱ βιβλιοκλόποι θέλουσιν ὁμολογήσει ἐνὶ στόματι, ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ εὐρεθῆ προσφορώτερον πρὸς εὐχερῆ καὶ ἀκίνδυνον ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν. Τὰ ἐν ταῖς θήκαις ἀφινόμενα χάριν μελλούσης παρενθέσεως αὐθαίρετα τὸ μέγεθος καὶ καθ' ἑκάστην μεταβαλλόμενα χάσματα ἀρκοῦσιν, ὅπως καταστήσωσιν ἀόρατον τὴν ἔκλειψιν πλείστον τόμων οὐδεμίαν δὲ πρὸς ἔλεγχον τῆς ὑπεξαίρεσεως παρέχουσι πρόχειρον βοήθειαν οἱ ἀτάκτως πηδῶντες ἀριθμοί. Τὸ δὲ ὄντως δυσάρεστον εἶναι, ὅτι πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς ὑλικῆς ζημίας δὲν ἀπομένει ἡμῖν οὐδ' αὐτὴ ἡ παρηγορία νὰ λέγωμεν αὐταρέσκως, ὅτι διασπάζεται μὲν, ἀλλ' εἶναι τοῦλάχιστον ἐπιστημονικῶς διατεταγμένη ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν Βιβλιοθήκη. Καίτοι μὴ ἰδόντες αὐτήν, ἀφοῦ ἔτελείωσεν ὁ κ. Στεφενχάγεν τὸ ἔργον, ὑποθέτομεν ὅτι ἐξῆλθεν ἐπιστημονικῶς εὐπρόσωπος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ λογίου Γερμανοῦ. Τοῦτον ὁμως διεδέχθησαν ὑπὲρ τοὺς ἑβδομήκοντα ἔφοροι, βιβλιοφύλακες καὶ βοηθοί, περὶ ὧν ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν, ἂν εἶχον τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα, ὅπως διακρίνωσι τὰς λεπτότητας τῶν ἐπιστημονικῶν ὑποδιαρέσεων, ἀφοῦ μάλιστα πλὴν τῆς βουλευτικῆς εὐνοίας προσόντα δὲν ἀπητοῦντο παρὰ τούτων πολλὰ, οὐδ' αὐτὸ τῆς ἐν Ἀθήναις παρουσίας, ἀλλ' ἠδύνατό τις συγχρόνως νὰ εἶναι βιβλιοφύλαξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ κάτοικος Ἀταλάντης. Τί ἀκριβῶς διεπράχθη ὑπὸ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ κ. Στεφενχάγεν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, μὴ σιχνάζοντες τότε εἰς τὴν βιβλιοθήκην, βέβαιον ὅπωςδῆποτε εἶναι τοῦτο, ὅτι διορισθείσης, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐν ἔτει 1875 ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, αὕτη ἐδήλωσεν ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῆς, ὅτι εὗρε φύρδην μίγδην κατατεταγμένα μετ' ἀκατατάκτων, δελτία ἄνευ συγγραμμάτων καὶ συγγράμματα ἄνευ δελτίων, πάντα δὲ τὰ ἐπὶ τῶν τόμων διακριτικὰ σημεῖα, δι' ὧν ὁ σοφὸς γερμανὸς διέστειλε τὰς πολυπλόκους αὐτοῦ κατ' ἐπιστήμην, κλάδον, πολλαπλότητα κ.τ.λ. ὑποδιαρέσεις, εἰς τοιαύτην σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν, ὥστε δὲν ἀντεπροσώπεον πλέον τίποτε, τὸ δὲ χειρίστον πάντων νέαν ἔλλειψιν δεκαπέντε χι-

λιάδων τόμων¹. Ὁ μετὰ ἓν ἔτος ὡς βιβλιοφύλαξ προσληφθεὶς, καὶ κατ' εὐτυχίαν κατορθώσας ν' ἀντιστῆ μέχρι σήμερον εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ ὡς ἀλλογενοῦς παντοίας ἐπιθέσεις καὶ διαβολὰς κ. Μιχ. Δέφνεο, ἐπιμόχθως ἀγωνίζεται ἀπὸ τριετίας, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὰς ἐν τῷ χάος τοῦτο, ἱκανὰ ἀναταξινομήσας βιβλία, διορθώσας ἐσφαλμένα δελτία καὶ καταγράψας λησμονηθέντας τόμους. Ἄλλ' οὔτε αἱ παρατηρήσεις αὐτοῦ ἐτύγγανον πάντοτε ἀκροάσεως παρὰ τῶν κ. κ. ἐφόρων, οὔτε ἀφίνοντο αὐτῷ παρὰ τῶν κ. κ. ὑπουργῶν οἱ βοηθοὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, ὅπως διδαχθῶσιν ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει δύσκολον ἦτο εἰς ἓνα μόνον ἄνθρωπον νὰ τακτοποιήσῃ ἐντὸς τριῶν ἐτῶν, ὅσα ἐβδομήκοντα ἄλλοι εἰργάσθησαν νὰ συμφύρωσι καὶ νὰ συγκαταμίξωσιν ἐφ' ὅλην δωδεκαετίαν. Πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀρμοδιότητος τῶν ἐπιφορτιζομένων ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ὑπουργῶν τῆς Παιδείας, ὅπως κατὰ τὸ ἐπιστημονικώτατον τῶν συστημάτων κατατάσσωσι τὰ βιβλία, ἀρκοῦμεθα εἰς ἓν μόνον παράδειγμα· συγγραμμάτων τινῶν, παιδαγωγικῶν μάλιστα, ὧν γίνεται μεγάλη ζήτησις καὶ χρῆσις, συνηθίζει ἢ βιβλιοθήκῃ νὰ λαμβάνῃ δύο σώματα, ὅπως ὑπάρχῃ πάντοτε πρόχειρον τὸ ἓν, ἂν τύχῃ τὸ ἄλλο περιοδεῦον. Ὁλῆς ὁμως σειρᾶς τοιούτων διπλῶν βιβλίων ἔκρινεν εὐλογον ἄξιός τις βιβλιοφύλαξ νὰ δέσῃ ὁμοῦ τὰ δύο ἀντίτυπα, ἐκάστου τόμου περιλαμβάνοντος δύο πρῶτα τεύχη, δύο δευτέρα καὶ οὕτω καθεξῆς, ἢ δὲ συνήθεια αὕτη ἤρξατο ἀπὸ τοῦ ἔτους 1873. Ὁ αὐτὸς ἴσως ἢ ἄλλος ἰσαξίος ταξινομὸς κατέταξε τὸ γνωστὸν μυθιστόρημα Jérôme Paturot ἐν τῇ νομικῇ, τὸν ἀστυνομὸν Παρισίων Duchâtelet μεταξὺ τῶν ἱατρῶν καὶ εἰς τὸ στοιχεῖον Η ὡς δασυνόμενον τὸν Αἰσχύλον. Ἐξετάζοντες δὲ προσχθὲς τὸ φιλοσοφικὸν τμήμα εὗρομεν παρατεταγμένα ἐν τῇ αὐτῇ θήκῃ τὴν Ἑπνερωτομαχίαν τοῦ Πολυφίλου, τὴν Δογικὴν τοῦ Στουαρτ Μιλ, τὰ ἔργα τοῦ Ἰησονίτου Σουαρέζ, τὴν Φυσιογνωμονικὴν τοῦ Λαβατέρου, λόγους τοῦ Μιραβὼ καὶ τὸν Συμβολικὸν Κόσμον τοῦ Πάτερ Πικινέλλη. Καίτοι πολὺ ἐκοπιάσαμεν, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀδύνατον ὑπῆρξεν ἡμῖν ν' ἀνεύρωμεν τὸ συρράπτον πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἀνωτέρω ἱατρούς, φιλοσόφους, θεολόγους καὶ πολιτικοὺς ἄνδρας μυστηριώδεις ἐπιστημονικὸν νῆμα. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἠῤῥησεν ἡ ἀμνηγανία ἡμῶν, ὅτε εἶδομεν τοῦ αὐτοῦ συγγραμματος τὴν μετάφρασιν, ἂν μὲν ἦτο γερμανικὴ, εὐσεβῶς ἀποτιθεμένην εἰς τῆς ἱατρικῆς, τῆς θεολογίας, ἢ ἄλλης ἐπιστήμης τμήμα, ἂν δὲ γαλλικὴ, περιοριζομένην εἰς τὸ τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας. Καὶ ταῦτα μὲν εἰσι γελοῖα μᾶλλον ἢ ἐπιζήμια, πολὺ δὲ τούτων βαρύτερον ἢ ὑπαρξίς συρταρίου περιέχοντος ὑπὲρ τὰ χίλια δελτία, ὧν

1) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ὡς ἤδη εἶπομεν, φαίνεται ἡμῖν δεκτικὸς ἀμφισβητήσεως.

εἶτε ἀπολλολότα εἶτε κακῶς ἀριθμηθέντα δὲν ἀνευρίσκονται πλέον τὰ ἀντίστοιχα βιβλία καὶ μένουσιν ἀπὸ ἱκανῶν ἤδη ἐτῶν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ζητητέα». Ὁ λαμβάνων ταῦτα ὑπ' ὄψιν πιστεύομεν ὅτι θέλει συμφωνήσῃ μεθ' ἡμῶν, ὅσον καὶ ἂν τύχη ἔνθερος τῆς ἐπιστημονικῆς ταξινομήσεως θιασώτης, ὅτι πολὺ ἀρμοδιώτερον ἦτο εἰς τὰ ἡμέτερα πολιτικά ἦθη τὸ κατὰ μέγεθος, χρῶμα, θήκας καὶ ἐρμάρια ἀσφαλιστικὸν σύστημα τοῦ κ. Φρεαρίτου. Ὡς ἐν Ἑλβετία οἰκοδομοῦνται αἱ οἰκίαι, ὅπως ἀνθίστανται κατὰ τῆς χιόνος, ἐν Ὀλλανδία κατὰ τῆς πλημμύρας καὶ ἐν Μεξικῷ κατὰ τῶν ἐφόδων τῆς ἀνεμοζάλης, οὕτω καὶ ἐν Ἑλλάδι πρέπει νὰ κατατάσσονται αἱ βιβλιοθήκαι, ὅπως κάλλιον ἀντέχωσι κατὰ τῶν ἐφόδων τῆς πολιτικῆς.

Συμπυκνῶντες ἤδη τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις δυνάμεθα περὶ τῆς ἡμετέρας βιβλιοθήκης νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὑπὸ ἐπιστημονικὴν μὲν ἔποψιν οὐδὲν περιέχει πλήρες οὐδὲ κἂν ἐπαρκές, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐγκλείει ἱκανὸν πλοῦτον μεσαιωνικῶν τόμων περιέργων καὶ ἐν αὐτοῖς δυσεύρετα κειμήλια. Ἄν ἀδύνατον εἶναι εἰς θετικὸν ἐπιστήμονα ν' ἀνεύρη ἐν ταῖς θήκαις τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα πρὸς ἐξακριβώσιν οἰουδήποτε ζητήματος, πᾶς ἀφ' ἑτέρου πολυῖστωρ δύναται νὰ διέλθῃ ἐν αὐτῇ μακρὰς ὥρας, μετ' ἀκορέστου ἡδονῆς ἀνακινῶν τὰ μνημεῖα καὶ ἐξεγείρων τὰ φαντάσματα τῶν μέσων αἰώνων. Ἀνεύκρινεῖς δὲ θὰ ἦμεθα, ἂν δὲν ὁμολογοῦμεν ὅτι, καίτοι κατὰ καθῆκον θρηνοῦντες τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην γυμνότητα, τὰ εὐρωπιῶντα ἐν τούτοις μεσαιωνικά ταῦτα τεύχη οὐδ' ἀντὶ ὄλου τοῦ ἐπιστημονικοῦ πλοῦτου νεωτέρας βιβλιοθήκης ἠθέλομεν ἀνταλλάξαι. Ἄλλως τε τοῦτο ἠθέλεν εἶναι καὶ ὑπὸ ἐμπορικὴν ἔποψιν ζημιωδестаτή συναλλαγὴ. Οἱ παρερριμμένοι, περιφρονούμενοι καὶ ἀσπλάγγως πολλάκις εἰς τὴν ἀποθήκην ριπτόμενοι οὗτοι τόμοι, τοὺς ὁποίους οὐδεὶς ποτε οὔτε ἐφυλλομέτροσεν, οὔτε ἠγάπησεν, οὔτε περιποιήθη, ἐγλευσάσθημεν δὲ ἡμεῖς ὡς καθάριασιν ἀπὸ τοῦ σάρκακος καὶ τοῦ κονιορτοῦ, ἔχουσι σήμερον ἀγοραίαν ἀξίαν μεταξὺ ἑκατὸν καὶ διακοσίων ἕκαστος φράγκων, ἀποτελοῦντες μετὰ τῶν εἰκονογραφικῶν τὸ μόνον ἀξίον λόγου κεφάλαιον τῆς βιβλιοθήκης. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ αὐτῆ οὐ μόνον πενεστάτη εἶναι, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀπωλείας, τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ἢ τῆς διηνεκοῦς περιπλανήσεως τῶν χρησιμωτέρων αὐτῆς βιβλίων οὕτως εἰπεῖν ἐξηφρισμένη.

Ἐλθῶμεν ἤδη εἰς τὰ βιβλιοφάγα ἔλκη, ἐξ ὧν ἀδύνατος ἀποβαίνει ἢ ἀνάρρωσις τῆς βιβλιοθήκης, πρὶν ἢ ὀπωσθήποτε ἐπουλωθῶσιν εἶναι δὲ ταῦτα κυρίως τρία: ἡ κατάχρησις τοῦ δανεισμοῦ, ἡ ἔλλειψις παγίου καταλόγου καὶ πονηρότερον ἀμφοτέρων ἢ ἐξάρτησις ἐκ τῆς πολιτικῆς.

Μέχρι τοῦ ἔτους 1868 οὐδεὶς ὑπῆρχε, καθ' ὅσον γνωρίζομεν,

νόμος διέπων τὴν ἐξωτερικὴν χρῆσιν τῶν βιβλίων. Ἐκαστος ἐλαμβάνεν εἰς δάνειον ὅ,τι ὠρέγετο, ἀφίνων, ἂν ἤθελε, μίαν οἰανδήποτε ἀπόδειξιν, εἰς οὐδεμίαν ὑποχρεοῦσαν ἐπιστροφὴν τῶν ληφθέντων. Ἀνακινοῦντες τὰ ἀρχεῖα ἀνεύρομεν ἐν παραβύστω τριάκοντα φακέλλους, περιέχοντας ὄντως περίεργον καὶ πρωτοφανῆ τοιούτων ἀποδείξεων συλλογὴν. Αἱ μὲν αὐτῶν εἶναι γεγραμμέναι ἐπὶ ἐπισκεπτηρίου, ἕτεροι ἐπὶ ἐξωφύλλου ἐπιστολῆς ἢ ἄλλης οἰασδήποτε γωνίας ρυπαροῦ χάρτου, πλεῖστοι ἀχρονολόγητοι, ἄλλαι φέρουσαι ἀντὶ ὑπογραφῆς ἱερογλυφικὸν μονόγραμμα, καὶ ὀλόκληρος φάκελλος ἐπιγράφεται «ἀποδείξεις δυσανάγνωστοι». Ἐπι δὲ περιεργότερα εἶναι ἡ σύνταξις πολλῶν τούτων, οἷον: «Κύριε Ἰωαννίδη, πέμψατε εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. πρέσβεως τῆς Γαλλίας τὰ δεῖνα βιβλία», ἢ «Φύλε Ἀποστολίδη, ἔχω τὸ παιδί μου ἄρρωστο, στείλέ μου μερικὰ βιβλία μὲ εἰκόνας». Ἄλλη δὲ πάλιν: «Διὰ νὰ μὴ σᾶς ἐνοχλῶ κατὰ τὰς ἀγίας ἡμέρας τοῦ Πάσχα, στείλατέ με τὰ ἔξῃς...» καὶ ἔπεται κατάλογος ὀλοκλήρου φορτίου ἐγκυκλοπαιδειῶν, περιοδικῶν καὶ λεξικῶν παντοίων. Ἐν τοῖς φακέλλοις τούτοις ἐγκλείονται τὰ ἐπισημώτα ὀνόματα τῆς Ἑλλάδος, προέδρων κυβερνήσεων, ὑπουργῶν, γερουσιαστῶν, ἀρχιερέων καὶ στρατηγῶν, ἱκανὰ δὲ καὶ διακεχωρμένων ἀλλοδαπῶν αὐτόγραφα. Ταῦτα πάντα ἀποδεικνύουσι πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Α. Κωνστὰν δίδων τὸ ἔξῃς παράγγελμα εἰς τοὺς βιβλιοφύλακας: «Ὅσάκις ἀνὴρ ὑψηλῆς περιωπῆς ζητεῖ παρ' ὑμῶν βιβλίον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιθυμεῖτε νὰ χάσετε, πρέπει ν' ἀποκρίνεσθε εὐσεβάστως ὅτι δὲν τὸ ἔχετε». Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι καὶ τὸ ποσὸν τῶν παρὰ τινων κατακρατουμένων τόμων. Πλεῖστοι ὀφειλέται ἐκληροδότησαν ὑπὲρ τὰς δέκα ἕκαστος τῆ βιβλιοθήκῃ ἀποδείξεις, καὶ εἰς ἕξ αὐτῶν ἀκριβῶς πενήκοντα τρεῖς διὰ τέσσαρα ἢ πέντε ἑκάστην τεύχη. Μεταξὺ δὲ πάντων τούτων μόνος ὁ μακαρίτης Ἐμ. Κόκκινος ἐπλήρωσε συγχρόνως τὸ κοινὸν καὶ τὸ πρὸς τὴν βιβλιοθήκην χρέος, μετὰ χιλοπλασίου μάλιστα ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ τόκου.

Τοιαύτη διέμενεν ἡ κατάστασις μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1868 ἐκδόσεως τοῦ κανονίζοντος τὸν δανεισμὸν βασιλικῶν διατάγματος. Κατὰ τοῦτο ἐπιτρέπεται νὰ δανείζωνται βιβλία εἰς τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν Γυμνασίων, τοὺς τε ἐν τῇ πρωτεύουσῃ διωρισμένους καὶ τοὺς κατὰ τὰς διακοπὰς παρεπιδημοῦντας, τοὺς ξένους καὶ ἡμεδαποὺς λογίους, πάντας τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους μέχρι βαθμοῦ πρωτοδίκου καί, ὡς εἰ μὴ ἤρχον οὗτοι, εἰς πάντα ἀνεξαιρέτως ἀνθρώπον, ὃν οἰοσδήποτε τῶν ἀνωτέρω διδασκάλων καὶ ὑπαλλήλων ἤθελε κρίνει ἄξιον ἐμπιστοσύνης. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐνδέχεται μὲν καὶ πρὸ τοῦ διατάγματος νὰ εἶχε πᾶς Ἕλλην ἢ ξένος δικαίωμα νὰ δανεισθῇ εὐτυχῶς ὅμως οἱ πλεῖστοι ἠγνούουν τοῦτο καὶ πρώτην φορὰν ἐμάν-

θανον ἐκ τοῦ ἀνωτέρω νομοθετήματος, τίνα δικαίωμα ἐπὶ τῆς δημοσίας Βιβλιοθήκης ἄφινον ἀχρησιμοποίητα. Πλὴν τούτου, ἐφ' ὅσον ἔμενον ἀόριστον τίνες ἐδικαιοῦντο νὰ λαμβάνωσι βιβλία, εἶχεν ὁ ἔφορος ἐλευθερίαν τινὰ περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν προσερχομένων, ἐνῶ σήμερον τὸ δικαίωμα τῆς τοιαύτης ἐκτιμήσεως μετεβιβάσθη εἰς χιλίους τοῦλάχιστον διδασκάλους, ὑπουργικούς γραμματεῖς, λοχαγούς, πρωτοδικὰς καὶ ἄλλους ἐγγυητηρίων χορηγητάς. Ἄν πρότερον ἐμάστιζε τὴν βιβλιοθήκην ἢ μετανάστευσις τῶν τόμων αὐτῆς εἰς προνομιοῦχους τινὰς ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας, μετὰ τὸ διάταγμα τοῦτο τὴν δεκατίζει ἢ διασπορὰ αὐτῶν εἰς τὰ ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους γυμνάσια, εἰρηνοδικεῖα, ἐπαρχεῖα, στρατώνας καὶ καταλύματα φοιτητῶν, ὅπου δύσκολον ἀποβαίνει νὰ κνηγηθῶσιν. Ἄληθές εἶναι ὅτι ὁ νόμος ὄρισεν πρόστιμα, ἀποζημιώσεις, κρατήσεις ἐκ τοῦ μισθοῦ καὶ δικαστικὰς καταδιώσεις τῶν δυστροποῦντων. Ἄλλὰ πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ οὐδέποτε ἐφαρμοσθέντος τούτου νόμου ἀπαιτεῖται ἡ ἀρμονικὴ σύμπραξις ὑπουργῶν, ἀστυνόμων, ἐπαρχῶν, εἰσπρακτόρων, εἰσαγγελέων καὶ ἄλλων πολυασχόλων ἀνθρώπων, εἰς οὓς δὲν περισσεύει καιρὸς διὰ τοιούτας μικροφροντίδας. Πλὴν τούτου ἡ δυσκολία ἐγκτεται πολλάκις πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἢ τὸν καταναγκασμὸν τοῦ δυστροποῦντος ὀφειλέτου. Πρὸς ἄγρην μόνων τῶν ἐν Ἀθήναις κατοικούντων οὐδὲ δέκα ἤθελον ἀρκέσει κλητῆρες, ἡ δὲ βιβλιοθήκη ἔχει μόνον δύο. Προχειρότερος τοῦ ὀφειλέτου εἶναι συνήθως ὁ ἐγγυητής· οὐδὲν ὅμως γνωρίζομεν παράδειγμα τοιούτου ζημιωθέντος, ἢ ἐννοοῦντος νὰ ζημιωθῇ δι' ἀπερισκέπτως δοθεῖσαν ὑπογραφήν. Ἄδιστάκτως δὲ πιστεύομεν, ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἐγγυωμένων ἤθελον ἐπικαλεσθῆ τὸ εὐεργέτημα τῆς διζήσεως, ἂν ἐστενοχωροῦντο.

Πολλὰ εἰσι τὰ κατὰ τῆς πληγῆς ταύτης προταθέντα ἀντιφάρμακα, ἀνγχεστάτον δὲ πάντων τὸ ν' ἀνατεθῆ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐφόρου τὸ ἀξιοχρεῶν τῶν εἰς τὸ δανειστήριον προσερχομένων. Τοῦτο ἤθελε καταστήσει ὄντως ἀφόρητον τὴν θέσιν τοῦ προϊσταμένου τῆς βιβλιοθήκης, ὅστις πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς πρέπει ἀπ' ἐναντίας νὰ δεσμεύεται ἀρρήκτως ὑπὸ τοῦ νόμου, ὡς ὁ Πάπας ὑπὸ τοῦ δόγματος, καὶ τὸν νόμον μεμφόμενος ν' ἀποκρίνεται μετὰ πολλῆς λύπης «Non possumus» εἰς τοὺς ἀδιακρίτους. Ἄλλὰ σήμερον τὸ μὲν ἐφαρμοζόμενον μέρος τοῦ νόμου εἰς οὐδένα ἐπιτρέπει τοιαύτη ἀπάντησις νὰ δοθῆ, τὸ δὲ εἰς ἀπόδοσιν καταναγκάζον ἀδύνατον σχεδὸν εἶναι νὰ ἐφαρμοσθῆ· ἐν ἄλλοις λόγοις, πᾶς τις δικαιοῦται νὰ λαμβάνῃ καὶ οὐδεὶς ὑποχρεοῦται ν' ἀποδίδῃ τὰ βιβλία. Παντοιοτρόπως βασανίσαντες τὸ ζήτημα ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐπέισθημεν, ὅτι πολὺ ἀποτελεσματικώτερα τῶν ἐπανορθωτικῶν ἤθελον εἶναι τὰ προληπτικὰ μέτρα· νομίζομεν δὲ ὅτι τὰ

πλείστα τῶν ἀνεπιστρεπτῆ ἀποδημούντων βιβλίων ἤθελον σωθῆ, ἂν ἀντικαθίστατο ἡ ἐγγύησις δι' ἐνεχύρου, τροποποιουμένων τῶν σχετικῶν τῇ ἐξωτερικῇ χρήσει τῆς Βιβλιοθήκης ἐδαφίων ὡς ἐξῆς :

Α'. Βιβλία ἐκ τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης παρέχονται εἰς δάνειον εἰς μόνους τοὺς τε τακτικούς καὶ ἐκτάκτους καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, τὰς Πρεσβείας καὶ τὰ μέλη τῶν ξένων ἐνταῦθα σχολῶν.

Β'. Πᾶς ἄλλος πλὴν τῶν ἀνωτέρω ζητῶν νὰ δανεισθῆ βιβλία καταθέτει δρ. ν. 25, 50, 100, ἢ 200, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τῆς ἀξίας αὐτῶν, ὀριζομένης ἐκάστοτε παρὰ τοῦ ἐφόρου, λαμβάνων ἀπόδειξιν τοῦ κατατεθέντος ποσοῦ καὶ ἀφίνων ἕτεραν, δι' ἧς ὑποχρεοῦται ν' ἀποδώσῃ ἐντὸς μηνὸς τὰ ληφθέντα βιβλία, προσερχόμενος εἰς τὸ δανειστήριον τῆς βιβλιοθήκης.

Γ'. Ὁ μὴ ἐπιστρέψας τὰ δανεισθέντα βιβλία ἐντὸς ὁκτῶ ἡμερῶν μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ταχθείσης προθεσμίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς πρὸς τοῦτο προσκλήσεως, ἀποβάλλει πᾶν δικαίωμα ἀπαιτήσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατατεθέντων χρημάτων, ἅτινα διατίθενται πρὸς ἀποζημίωσιν καὶ πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης.

Δ'. Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου δύνανται, ἀντὶ τῶν ὀριζομένων δέκα, νὰ λαμβάνωσιν ἕκαστος μέχρις εἴκοσι τόμους, καὶ ἀντὶ ἐνὸς μηνὸς νὰ διατηρῶσι ταῦτα μέχρι τριῶν, ὅπως ἀνεώτερον ἐπιδίδωνται εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῶν ἀσχολίας.

Πρὸς δικαιολογίαν τοῦ τελευταίου ἐδαφίου νομιζομεν καλὸν νὰ διασκεδάσωμεν τὴν δημῶδη πρόληψιν, τὴν διαδοθεῖσαν πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ κ. Φρεαρίτου, καθ' ἣν οἱ φοβερώτεροι τῶν βιβλιοφάγων εἰσὶν οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Τοῦτο συνέβαινε ἴσως ἄλλοτε σήμερον ὁμως τὰ δανειστικὰ κατάστιχα μαρτυροῦσιν ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον. Ἐκ τῶν καθηγητῶν τούτων τὰ τρία τέταρτά εἰσι πολυάσχολοι διδάσκαλοι, ἰατροὶ καὶ δικηγόροι, μὴ εὐκαιροῦντες οὔτε διὰ τῆς παρουσίας των νὰ τιμήσωσι τὴν βιβλιοθήκην, οὔτε νὰ ζητήσωσι τι παρ' αὐτῆς. Τὸ ἡμῖς τοῦ ἐτέρου τετάρτου συνίσταται ἐκ φιλοπόνων λογίων, ὧν ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ τάξις εἶναι παραδειγματικαί· κατὰ πάντα δὲ ἄξιοι τῶν φοβερῶν ἐπιθέτων, ἅτινα ἀπονέμει αὐτοῖς ὁ κ. Φρεαρίτης, ἀπομένουσιν ἐξ μόνον ἢ ἐπτά, ἐπὶ ὀλόκληρα ἔτη κατακρατοῦντες δεκάδας ἕκαστος τόμων· ὡς ἐλαφρυντικὴν ὁμως καὶ ὑπὲρ τούτων περιστάσιν πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ φθορὰ τῶν βιβλίων δὲν εἶναι πάντοτε ἀνάλογος τοῦ χρόνου τῆς καθυστερήσεως αὐτῶν· ἄδειτοι δέ τινες μάλιστα τόμοι, ἐπὶ ὄλην διετίαν κατακρατηθέντες, ἐπεστράφησαν ἡμῖν πρὸ δύο μηνῶν ἄκοπα ἔχοντες τὰ φύλλα. Ὑπὲρ δὲ τοῦ ἐπὶ καταθέσει χρημάτων δανεισμοῦ πολλὰ φαίνονται ἡμῖν τὰ συνηγοροῦντα. Ἀφ' ἐνὸς μὲν καθιστᾷ ἀζήμιον καὶ ὠφέλιμον μάλιστα τῇ βιβλιοθήκῃ τὴν ἐρημοῦσαν αὐτὴν σήμερον δυστροπίαν τῶν

δανειζομένων, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχει τὴν ἄνετον κατ' οἶκον χρῆσιν τῶν βιβλίων, εἰς πάντα κεκτημένον εἰκοσιπεντάδραχμον ἢ τὸν στέργοντα χάριν αὐτοῦ νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ ποσὸν τοῦτο· ἐνῶ διὰ τοῦ ἐπικρατοῦντος σήμερον συστήματος τῆς ἐγγυήσεως ἐπέρχεται διπλῆ ζημία, ἢ μὲν βιβλιοθήκη χάνει τὰ βιβλία τῆς, οἱ δὲ ἐγγυηταὶ τὴν τιμὴν τῆς ὑπογραφῆς αὐτῶν. Ἡ δευτέρα μάλιστα τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τοῦ νόμου τούτων ζημιῶν φαίνεται ἡμῖν ὄλως περιττὴ καὶ ἄδικος, ἀφοῦ οὐδεὶς ἐξ αὐτῆς ὠφελεῖται. Ὁ ὄρισμὸς τῆς καταθέσεως εἰς στρογγύλα ποσὰ δραχμῶν εἰκοσιπέντε, πενήκοντα κτλ. προτείνεται, ὅπως καταστήσῃ εὐχερεῖς καὶ ἀπόνους τὰς δοσοληψίας· ἄλλως τε δὲ τὸ σύστημα τῆς διὰ κλητήρων, εἰσπρακτόρων, ἐπάρχων καὶ εἰσαγγελέων ἀναζητήσεως τῶν καθυστερομένων τόμων, οὐ μόνον μυριάκις ἐπιπονώτερον εἶναι, ἀλλὰ καὶ ὄλως ἀλυσιτελὲς ἀπεδείχθη. Ὑπὲρ τοῦ κατεπείγοντος τῆς ζητουμένης μεταρρυθμίσεως ἐν μόνον ἀπομένει ἡμῖν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι, ὡς ἔχουσι σήμερον τὰ πράγματα, ἂν μὲν ὁ ἔφορος τύχῃ τρέφων ὄλως ἐξαιρετικὴν ἀγάπην πρὸς τὰ βιβλία, πάλιν καὶ τότε θέλουσι χάνεσθαι ἐξ ἀνωτέρας βίας ἱκανοὶ τόμοι ἔνεκα τῆς διασπορᾶς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῶν ὀφειλετῶν, ἂν δὲ ὁ ἔφορος προτιμᾷ τῶν βιβλίων τὴν θέσιν του, τὴν ἡσυχίαν του καὶ τὴν ἀγάπην τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἢ ἐκ τοῦ δανεισμοῦ ἐτησία φύρα τῆς βιβλιοθήκης θέλει ἐξακολουθήσει, οἷα ἀπὸ τεσσαρακονταετίας καὶ μέχρις ἐσχάτων ὑπῆρχεν.

Ὅτι ἦτιον τοῦ δανειστικοῦ εἶναι ὑπὸ ἀσφαλιστικὴν ἐποψιν σπουδαῖον καὶ τὸ ζήτημα τοῦ καταλόγου, ἢ ἔλλειψις δηλ. ἀξίου ἐμπιστοσύνης κινητοῦ καὶ οἰουδήποτε παγίου. Ἐκαστος τῶν παρερχομένων ἐφόρων παραλαμβάνει παρὰ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ὄρισμένον τι ποσὸν περισσευόντων χρημάτων καὶ ὄλως ἀόριστον ἀριθμὸν τόμων, ἦτοι μετ' ἀποδείξεως μὲν καὶ εὐθύνης ἑκατοντάδας τινὰς δραχμῶν εἰς μετρητά, ἀναποδείκτως δὲ καὶ ἀνευθύνως τρία ἢ τέσσαρα ἑκατομμύρια εἰς βιβλία. Πρῶτος καὶ μόνος μέχρι τοῦδε ὁ κ. Φρεαρίτης ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ἀκριβῶς πόσοι παρεδόθησαν αὐτῷ τόμοι. Πρὸς τοῦτο ὁμως ἐδέησε νὰ κλεισθῇ ἡ βιβλιοθήκη καὶ σμῆνός τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων ὑπαλλήλων νὰ ἐργασθῶσι μετ' ἐξαιρετικοῦ ζήλου ἐπὶ ὅλην ἐξαμηνίαν εἰς ἀπογραφὴν, ἐξ ἧς προέκυψεν ὅτι μεταξὺ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰσαχθέντων καὶ τῶν ὑπαρχόντων τόμων ὑπῆρχε διαφορὰ, ἦτοι ἔλλειψις, τεσσαράκοντα καὶ δύο χιλιάδων. Χάριν τῶν ἀπομεινάντων συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου ἀνδρὸς ὁ τοπικὸς κατ' ἐρμάρια κατάλογος, ὃν ἅμα συντελεσθέντα κατέστησεν ἄχρηστον ἢ ἐπιστημονικὴ ἀναστάσις τῆς βιβλιοθήκης. Ἐκτοτε πλὴν τοῦ τμήματος τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει κατάλογος πάγιος, ἀλλὰ μόνον κινητὸς εἰς δελτία, ἦτοι τεμάχια χάριτος μεγέθους ἐπισκεπτηρίου, ἀλφαβητι-

κῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἐντὸς πενήκοντα ἕξ συρταρίων ἐστιβα-
 σμένα. Τὸν κατὰλογον τοῦτον ἀντιποιοῦνται ὡς ἴδιον ἔργον τρεῖς
 ἢ τέσσαρες τῶν κατὰ καιροὺς ἐφορευσάντων, ἕξ οὐ κλίνω νὰ πι-
 στεύσω ὅτι ἕκαστος τούτων συνετέλεσεν ἀξιευαίνως εἰς τὴν συμ-
 πλήρωσιν τοῦ ἔργου, ὡς ἄλλως ἀποδεικνύει ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τοῖς
 δελτίοις ἄκρα ποικιλία. Οἱ κατὰ καιροὺς συντάξαντες αὐτὰ ἠκολού-
 θησαν διάφορον ἕκαστος σύστημα οὐ μόνον δελτιογραφίσεως,
 ἀλλὰ καὶ ὀρθογραφίας τῶν ξένων γλωσσῶν. Πλὴν τούτου ἄλλος
 ἤθελε μεγάλα καὶ ἄλλος μικρὰ τὰ δελτία· ὁ δὲ ὑπὲρ τῶν μικρῶν
 ἀποκλίνων ἔτυχεν, ὡς φαίνεται, νὰ νομίξῃ συγχρόνως καὶ ὅλως
 περιττὴν τὴν ἐπ' αὐτῶν σημείωσιν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς
 ἐκδόσεως καὶ τοῦ σχήματος τοῦ βιβλίου. Ὡς ἐκ τούτου, ἀντὶ ν'
 ἀντιγράψῃ ἐπὶ μικροτέρου γάρτου τὰ μεγάλα δελτία, ἀκοπώ-
 τερον εὐρε νὰ ψαλιδίσῃ αὐτὰ ὅσον καὶ ὅπου ἔπρεπε διὰ τὴν
 ἰσομετρίαν, θυσιάζων τὰς ἀνωτέρω ἐπουσιῶδεις κατ' αὐτὸν
 λεπτομερείας. Ὁπωσδήποτε δύσκολον φαίνεται ἡμῖν νὰ θεω-
 ρηθῇ ὡς ἐπουσιῶδες καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδ' ἡμέρα παρέρχεται
 χωρὶς ν' ἀνεύρωμεν ἀδελτιογράφητα βιβλία ἢ ἀβιβλα δελτία.
 Καὶ ἀνελλιπὴς ὅμως καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν τέλειος ἂν ἦτο ὁ
 κατὰλογος οὗτος, ἤθελεν ἔχει οὐχ ἥτιον τὸ μέγιστον καὶ ἀθερά-
 πετον ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῆς ἀσφαλείας ἐλάττωμα, ὅτι εἶναι κινη-
 τός, ὅμοιος δηλ. λογιστικῷ καταστίχῳ, ἐν ᾧ πᾶσα προσθαφαίρε-
 σις ἤθελεν εἶναι δυνατὴ, μένοντος τούτου παρθένου ἀπὸ παντὸς
 ξέσματος, παρεγγραφῆς ἢ ἄλλου ὄρατου ἀλλοιώσεως σημείου." Ἀν
 δέκα ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τόμοι καὶ τὰ ἀντίστοιχα
 τούτων ἐκ τῶν κινήτων καταλόγων δελτία, οὐδὲν τῆς ὑπάρξεως
 τῶν τόμων τούτων ἀπομένει ἴχνος καὶ τὰ πάντα, πλὴν τῆς ἑλλεί-
 ψεως τῶν βιβλίων, εἰσὶν ἐν πληρεστάτῃ τάξει. Συνέβη δὲ μάλιστα
 πρὸ πενταετίας καὶ ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον, ἦτοι νὰ παρεμβληθῶσιν
 ἐν τοῖς καταλόγοις δελτία οὐδέποτε ὑπαρξάντων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ
 τόμων, ὅπως ὑποστηριχθῇ κατηγορία ἐπὶ ὑπεξαίρεσει. Ἄλλὰ καὶ
 ἐν ἑλλείψει πάσης πονηρᾶς προθέσεως ἀρκεῖ φύσημα ἀνέμου,
 ὅπως ἀναρπάσῃ ἀνανικνούμενα δελτία ἢ ἀπρόσεκτος δάκτυλος,
 ὅπως τὰ συγκαταμίξῃ. Πλὴν τούτου ἐν πάσαις ταῖς εὐρωπαϊκαῖς
 βιβλιοθήκαις, καίτοι ἀμετακινήτων καὶ ὑπευθύνων ὄντων τῶν
 ὑπαλλήλων, γίνεται κατ' ἔτος ἀπογραφή τῆς βιβλιακῆς περιου-
 σίας, ἐν δὲ τῇ ἡμετέρᾳ, ἔνθα οἱ ἐφοροὶ, βιβλιοφύλακες, βοηθοὶ
 καὶ κλητῆρες παρελάνουσι ὡς ἰνδάλματα μαγικῆς λυχνίας, δὲν
 ἔγεινεν ἀπὸ δεκαπενταετίας ἢ κατ' ἔτος ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τοῦ
 ΣΗΜ' νόμου. Τοῦτο εἶναι περίπου τὸ αὐτό, ὡς εἰ τράπεζα ἢ
 ἄλλη ἐμπορικὴ εἰταιρία ἔμενεν ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη ἄνευ ἰσολογισμοῦ
 ἢ ἄλλου οἰουδήποτε ἐλέγχου. Καὶ ἐν μὲν βιβλιοθήκῃ, ὅπου τὰ
 πάντα εἰσὶν ἐν τάξει, οἱ ὑπάλληλοι μόνιμοι, οἱ κατὰλογοὶ ἀκριβεῖς

καὶ ἡ ἀπογραφή ἐτησία, ἀρκοῦσι πρὸς τοῦτο τρεῖς μῆνες· πρὸ ἡμῖν ὅμως μετὰ δεκαπενταετῆ ὑπνον τῶν διατάξεων τοῦ νόμου, ἀπαιτεῖται σήμερον κατ' ἐλάχιστον ὄρον ἐν καὶ ἡμισυ ἔτος ἐργασίας. Περὶ τούτου δύναται ὁ ἀναγνώστης προχείρως νὰ πεισθῆ, ἀναλογιζόμενος ὅτι δὲν εἶναι πολὺ ἐν κατὰ μέσον ὄρον λεπτὸν τῆς ὥρας, ὅπως ἐξακριβώσῃ τις τὴν ὑπαρξιν ἐν τῇ θέσει του καὶ τὴν ἀκεραιότητα ἐκάστου βιβλίου, δελτιογραφῶν συγχρόνως ὅσα εὐρίσκει ἀκατάγραφα, ἐξαιρῶν τὰ δελτία τῶν ἐκλειψάντων, ἐπανορθῶν τὰ γελοιωδέστερα σφάλματα τῆς ταξινομήσεως καὶ ἀντικαθιστῶν ὅσα ἀπαντᾷ ὑπὲρ πᾶν μέτρον ἀνορθόγραφα ἢ δυσανάγνωστα δελτία· καθότι πᾶσαι αἱ ἐργασίαι αὐταὶ πρέπει νὰ συμβαδίζωσιν, ὅπως ἀποβῆ ὁ ἔλεγχος λυσιτελῆς καὶ πραγματικός. Ἄλλ' ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες λεπτῶν ἀποτελοῦσιν ἀκριβῶς τετρακοσίας πενταώρους ἡμέρας, ἤτοι, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἑορτῶν, ἐν καὶ ἡμισυ τοῦλάχιστον ἔτος ἀδιακόπου καὶ ἀποκλειστικῆς ἐργασίας. Ταῦτα λέγοντες εἰς οὐδένα τῶν ἡμετέρων προκατόχων ἐννοοῦμεν νὰ ἐπιρρίψωμεν τὸ σφάλμα τῆς τοιαύτης ἀπὸ δεκαπενταετίας καταστάσεως τῶν καταλόγων, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ὡς σκιαὶ ἤλθον καὶ παρήλθον ὁ Φίλιππος, ὁ Πανταζίδης καὶ ὁ Βερναρδάκης, ὅτι κακῶς ὑπηρετεῖτο ὁ κ. Κόμνος ὑπὸ ἐπιβεβλημένων αὐτῷ ὑπαλλήλων, ὅπως δὲ ἀδικος καὶ σκληρὰ ἤθελεν εἶναι πᾶσα κατὰ τῶν ἄλλων μομφή. Ἄλλ' ἂν δὲν πταίει κανεὶς διὰ τοῦτο, οὐχ' ἤττον ἀληθές εἶναι ὅτι ἐκ τῆς ἑλλείψεως ταύτης φθισίᾳ καὶ καταστρέφεται ἡ βιβλιοθήκη, οὐδ' εἶναι ἐπις νὰ ὀρθοποδήσῃ, πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ ἄξιον τοῦ ὀνόματος κατάλογον, οὐ μόνον πάγιον, ἀλλὰ καὶ ἐντυπον κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην. Θέλομεν δὲ αὐτὸν ἐντυπον εἰς ἑκατοντάδας μάλιστα ἀντιτύπων, διότι μόνον διὰ τοιούτου δύναται νὰ τεθῶσι τὰ βιβλία ὑπὸ τὴν αἰγίδα, οὕτως εἰπεῖν, ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους, γνωρίζοντος τί ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ βιβλιοθήκη περιέχει, καὶ τί εἰς ἕκαστον ἔφορον παρέδωκε νὰ φρουρήσῃ. Ἐντύπου ὄντος τοῦ καταλόγου καὶ οὐ μόνον ἐν τῷ ἀναγνωστηρίῳ τῆς βιβλιοθήκης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης παντὸς λογίου προχείρου, ὁ ἔλεγχος καθίσταται καθημερινός, ἐκτελούμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν αἰτούντων βιβλία, ἅτινα πρέπει νὰ εὐρεθῶσιν ἐν ταῖς θήκαις, ἐκτὸς ἂν τύχωσιν ἐν τῷ καταστίγῳ τῶν δανεισθέντων· πλὴν δὲ τούτου ἡ διατασσομένη ὑπὸ τοῦ νόμου ἐτησίᾳ ἀρίθμησις καθίσταται ἐντὸς τριμηνίας ὡς ἀλλαγῶν κατορθωτή. Ἡ μόνη δυνατὴ κατὰ τῆς τυλώσεως τοῦ καταλόγου ἔνστασις εἶναι, ὅτι διὰ τῆς προσκλήσεως νέων καθ' ἐκάστην βιβλίων καθίσταται οὗτος ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἀτελής. Τοῦτο ὅμως δυνατόν νὰ ρηθῆ οὐ μόνον περὶ καταλόγου βιβλιοθήκης, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς ἀνεξαρτέτως ἐπιστημονικοῦ βιβλίου, ἕξ ἀνάγκης μετ' ὀλίγον ἀτελοῦς ἀφοῦ, ἀπαρραλλάκτως ὡς πᾶσα βιβλιοθήκη, πλουτίζεται καθ' ἐκά-

στην καὶ πᾶσα ἐπιστήμη· ἀσυγκρίτως δὲ ταχύτερον καταλόγου ἀπαρχαίουται ἱατρικὸν ἢ χημικὸν βιβλίον. Ἄλλως δὲ οὐδὲν εὐκολώτερον ἢ νὰ τυπῶνται δι' ἐλαχίστης δαπάνης κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἐν εἶδει παραρτήματος κατάλογος καθ' ἕλληνας τῶν ἐν διαστήματι αὐτοῦ εἰσερχομένων τρισχιλίων κατὰ μέσον ὄρον τόμων. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οὐ μόνον χάριν τῆς ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ τῆς μελέτης εἶναι ἔντυπος κατάλογος βοήθημα ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ, πρὸς χρησιμοποίησιν μικρᾶς καὶ ἀτελοῦς βιβλιοθήκης. Ὁ εἰσερχόμενος εἰς βιβλιοθήκην πλουσίαν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ τί θέλει, βέβαιος ὢν ὅτι θέλει εὔρει τοῦτο ἐκεῖ, ἐνῶ, ἂν αὕτη εἶναι ὡς ἡ ἡμετέρα ἀτελής, δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ τίνων βιβλίων ἔχει ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ τίνα τούτων δύναται ν' ἀνεύρη ἐν αὐτῇ. Ὁ κατάλογος συλλογῆς βιβλίων, οἷα ἡ τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, τοῦ Βερολίνου ἢ τῶν Παρισίων, συγγέεται μετὰ τοῦ καταλόγου πάντων τῶν περὶ πάσης ἕλης ἀξίων λόγου βιβλίων καὶ καταντᾷ τῷ μελετῶντι σκεῦος πολυτελείας, ἐνῶ παρ' ἡμῖν εἶναι ἐργαλεῖον τῆς πρώτης ἀνάγκης, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὑπαρχόντων· ὅσον δὲ ὀλιγώτερα εἶναι ταῦτα, κατὰ τοσοῦτον ἡ ἀνάγκη καταλόγου μεγαλειτέρα. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνάγκης γεννᾶται καθ' ἐκάστην ἢ ἀπαίτησις τῶν προσερχομένων, ὅπως ἐπισκέπτονται τὰ τμήματα ἢ ἀνακινῶσιν ἐν τοῖς σύρταις τὰ δελτία· ἀπαίτησις εὐλογωτάτη, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἀτοπημάτων καὶ κινδύνων, ἦν ὅτε μὲν ἱκανοποιουμένων ἀνησυχῶντες, ὅτε δὲ ἀπορρίπτομεν μετὰ τύψεως συνειδότος. Ἄλλὰ καὶ αἱ πρὸς μελέτην τοῦ ζητήματος τούτου συστηθεῖσαι κατὰ καιροὺς ἐπιτροπαί, ἀπανταχοῦ καὶ μάλιστα ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου μετεῖχον αὐτῶν ἄνδρες οἷοι ὁ Peel, ὁ Carlyle, ὁ Cuninghame καὶ ὁ Stanhope, ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ ἐντύπου καταλόγου, καίτοι μὴ πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν λόγων, οἵτινες καθιστῶσι τοῦτον μυριάκις ἢ ἐν Εὐρώπῃ ἀναγκαιότερον παρ' ἡμῖν. Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἕνα τελευταῖον ζητοῦμεν τὴν ἄδειαν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι, ἐφ' ὅσον κατάλογος δὲν ὑπάρχει, ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἀναίρεσις πάσης συκοφαντίας, ἀφοῦ ὁ εὐλαβέστερος φρονὸς τῶν ὄσων ἔλαβεν οὐδὲν ἔχει ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὸν ἰσχυρίζομενον ὅτι πλείονα εἶχε λάβει. Πιστεύομεν δὲ ὅτι ἡ τοιαύτη τῆς βιβλιοθήκης δυσφημία συνέτεινεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰ ψυχράνῃ τὸν μεγαλόδωρον ζῆλον τῶν φιλομούσων ὁμογενῶν. Ἄλλὰ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ συστελλόμεθα ν' ἀποταθῶμεν πρὸς τούτους, πρὶν ἢ δυνηθῶμεν ἐν πεποιθήσει νὰ βεβαιώσωμεν αὐτούς, ὅτι ἀσφαλῆς καὶ ἄπειρος ἔσεται ἡ προσφορὰ. Εἴτε ἀληθῆ εἴτε ὑπερβολικὰ ὑποτεθῶσι τὰ περὶ καταχρήσεων διαδοθέντα, πρώτη σήμερον τῆς βιβλιοθήκης ἀνάγκη εἶναι νὰ ὁμοιάσῃ κατὰ τι περισσώτερον τοῦ Καίσαρος τὴν γυναῖκα. Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν προτείνομεν, ὅπως τὸ πρὸς ἀγορὰν βιβλίων συνήθως

χορηγούμενον ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ποσὸν ἀφιερωθῆ εἰς ἀναθεώρησιν, συμπλήρωσιν καὶ ἄμεσον συγχρόνως ἐκτίπωσιν καταλόγου, ὅστις δι' ἐκδόσεως τεύχους ἀνὰ τριμημίαν δύναται νὰ συντελεσθῆ ἐντὸς διετίας. Μάταιον δὲ εἶναι νὰ προστίθενται νέα βιβλία, πρὶν ἢ τὰ ὑπάρχοντα ἀσφαλισθῶσι καὶ γείνωσι διὰ καταλόγου χρήσιμα τοῖς προσερχομένοις. Ὡς πᾶς ἀσθενῶν, πολὺ μείζονα ἢ τροφῆς ἔχει σήμερον ἢ βιβλιοθήκη ἀνάγκην φαρμάκων.

Πρὶν ἢ ἐλθωμεν εἰς τὸ πολιτικὸν ζήτημα πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν κατὰ τὸ τετράμηνον διάστημα τῆς ἡμετέρας ἐφορείας γενομένων ἢ ἐπιδιωχθέντων. Πρώτη καὶ μᾶλλον πάσης ἄλλης κατελείγουσα ἀνάγκη ἐφάνη ἡμῖν ἢ ἀκατάπανστος ἐπὶ ὀλόκληρον μῆνα χρῆσις ὕδατος, σλόγγων καὶ σαρώθρων καὶ ἢ διὰ μετακινήσεως καὶ συσφίξεως τρισμυρίων τόμων ἐξοικονόμησις ἰδιαιτέρου δωματίου, ὅπως περιορισθῶσιν ἐν αὐτῷ αἱ δεόμεναι ἄλευροκόλλης, λιπαρᾶς μελάνης, χρωσθήρων, τυπογραφικῶν στοιχείων καὶ ἄλλων ἀκαθάρτων πραγμάτων ἐργασίαι. Αὐταὶ ἐκτελούμεναι πρὶν ἐν ταῖς αἰθούσαις καθίστων τὴν βιβλιοθήκην ὁμοίαν ἐργαστηρίῳ ἀλχημιστοῦ ἢ ἀστρολόγου, Φάυστου τινὸς ἢ Παρακέλσου, συμπληρουμένης τῆς ὁμοιότητος διὰ κολοβῆς τινος μεγάλης σφαίρας. Δευτέρα ἡμῶν φροντίς ὑπῆρξεν ἢ ἐπιθεώρησις τοῦ προσωπικοῦ, τὸ ὁποῖον κατ' εὐτυχίαν σύμπτωσιν ἔτυχε νὰ εἶναι οὕτως ἐξαιρετικῶς καλόν, ὥστε μεταξὺ πέντε ὑπαλλήλων ἤρκεσε ν' ἀντικατασταθῶσι δύο μόνοι, ὅπως κανονικῶς λειτουργήσῃ ἢ ὑπηρεσία, ἣν μετὰ τὸν γενόμενον χάριν οἰκονομίας περιορισμὸν τῶν ὑπαλλήλων εἰς τοὺς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίους ἀρκεῖ ἢ ἀχρηστία ἐνὸς μόνοι νὰ σταματήσῃ. Λαβόντες εὐθύς ἔπειτα ἀνὰ χεῖρας τὸ βιβλίον τοῦ δανεισμοῦ ἐπείσθημεν ἐκ τῆς ἀκριβοῦς αὐτοῦ μελέτης, ὅτι τὸ κακὸν ἔλαβε κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐπίτασιν φοβερὰν. Ἐνῶ πρὶν ὁ συνήθης μέσος ὄρος τῶν καθυστερουμένων τόμων ἐκυμαίνετο μεταξὺ τριακοσίων καὶ τετρακοσίων, καθυστεροῦντο ἤδη ἐκ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν διετίαν δανεισθέντων ὑπὲρ τοὺς χιλίους, ἀπὸ πέντε, δέκα, εἰκοσιν ἢ καὶ πλείονων μηνῶν. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τοιοῦτου ἀποτελέσματος ἐδέησε νὰ τροποποιηθῆ ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον τὸ ἱκανῶς ἤδη ἐλευθέριον διάταγμα τοῦ 1868. Ἐνῶ τοῦτο ἀπαγορεύει νὰ δανειζῶνται πλείονες τῶν δέκα συγχρόνως εἰς τὸν αὐτὸν πελάτην τόμοι, εἰς πλείστοις ἐδίδοτο διπλάσιον ἢ καὶ τριπλάσιον ποσόν. Ἐνῶ τοῦ νόμου ἢ ἐμπιστοσύνη σταματᾷ εἰς τὸν βαθμὸν πρωτοδίκου, ἐθεωροῦντο ἄξιοι τοιαύτης καὶ οἱ εἰρηνοδίκαι· ἱκανοὶ δὲ πλὴν τούτων εὐνοοῦμενοι φοιτηταὶ ἐλάμβανον, καὶ ἀπεκόμιζον εἰς τὰς ἐπαρχίας βιβλία, ἄνευ ἐγγυήσεως οὔτε καθηγητοῦ οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένων. Ὁ νόμος ἐπρονόησεν ὑπὲρ διασώσεως τοῦλάχιστον τῶν

λεξικῶν, ρητῶς ἀπαγορεύων τὴν ἐξαγωγήν αὐτῶν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα δυστυχῶς ἐλαυνόμενα ὑπὸ φηγοκέντρου δυνάμεως ἀπεδήμουν ἢ ἐμετανάστευον ἀνεπιστρεπτί¹. Καὶ οὐ μόνον ἐν ἡ δύο, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν ἐκκυκλοφόρουν, καὶ ὁ Passow καὶ ὁ Pape καὶ ὁ Spiers καὶ ὁ Smith καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ἑρρίκος Στέφανος, ὃν κατωρθώσαμεν ν' ἀνακτήσωμεν μετὰ ἐπτάμηνον ἀπουσίαν. Ἐν γένει δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ἐκ τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένη τῇ βιβλιοθήκῃ ζημία διὰ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ ἐτριπλασιάσθη. Τὸ δὲ ὄντως περιεργον καὶ ἀπίστευτον εἶναι ὅτι, ἐν ᾧ ἔδανειζοντο τόμοι διπλάσιοι τοῦ ἐπιτρεπομένου ὑπὸ τοῦ νόμου ἀριθμοῦ εἰς τε τοὺς δικαιομένους καὶ τοὺς μὴ δικαιομένους νὰ λάβωσιν αὐτούς, ὑπεβάλλοντο συγχρόνως ἐν ἔτει 1879 καὶ 1880 ἐκθέσεις τῷ ὑπουργεῖῳ, δι' ὧν ἐξητεῖτο ὁ διὰ νομοθετήματος περιορισμὸς τοῦ δανεισμοῦ.

Τῆς τοιαύτης ἀντιφάσεως ἀδύνατον εἶναι ἡμῖν νὰ εὖρωμεν τὴν ἐξήγησιν, ἐκτὸς μόνον ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐπεδιώκοντο δύο συγχρόνως πράγματα, ὑπόληψις δηλ. φιλοφροσύνης καὶ χαριστικότητος παρὰ τοῖς πελάταις τῆς βιβλιοθήκης, καὶ φήμη ἀγρύπνου φρουρήσεως τῶν βιβλίων παρὰ τοῖς ἀναγνώσταις τῶν ἐκθέσεων. Εἰς τοιαύτην εὐρόντες τὰ πράγματα θέσιν, εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐνοήσαμεν πόσον καθίστα τὴν ἀνάκτησιν τῶν δανεισθέντων δυσχερῆ ἢ περὶ τοῦ περιορισμοῦ δημοσίας βιβλιοθήκης ριζωθείσα παρὰ πολλοῖς ἀλλόκοτος ἰδέα. Ταύτης εὐγλωττος διερμηνεύς ὑπῆρξεν ἀξιοτίμος τις κύριος, ὅστις προσκληθεὶς ν' ἀποδώσῃ τέλος πάντων περὶ τοὺς εἴκοσιν ἀπὸ διαιτίας κατακρατούμενους τόμους λεξικῶν καὶ ἐγχειριδίων, προσῆλθε πρὸς ἡμᾶς λέγων μετὰ τινος θυμοῦ: «Κύριε ἔφορε, ἔπρεπε νὰ ἐνοήσετε ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι βιβλία διὰ ν' ἀναγνώσω καὶ νὰ ἐπιστρέψω μετ' ὀλίγον· εἶναι βιβλία, τὰ ὁποῖα χρειάζομαι καθ' ἡμέραν». Οὕτω δυστυχῶς σκέπτονται καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Ἡ τοιαύτη ἀπαίτησις ἐργαλείων τῆς καθ' ἡμέραν μελέτης εἶναι περίπου τὸ αὐτό, ὡς εἰ πάντες τῶν Ἀθηνῶν οἱ χαλκεῖς καὶ ξυλουργοὶ ἀπῆτουν νὰ λαμβάνωσι σφύρας, ἄκμονας, πρίονας καὶ πελέκεις παρὰ τοῦ πολυτεχνείου. Ἐτερός τις παιδοτρίβης μοι παρετήρησεν, «ὅτι ἀδύνατον ἦτο διὰ τοῦ γλίσχρου αὐτῶν μισθοῦ ν' ἀγοράζωσιν οἱ διδάσκαλοι καὶ βιβλία». Ἐν ἄλλοις λόγοις ἢ ἐρήμωσις τῆς Βιβλιοθήκης ἀπητεῖτο ὡς ἐπιμίσηθιον. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν γονέων, τῶν ζητούντων διδασκτικὰ διὰ τὰ τέκνα τῶν βιβλία, ἢ τῶν λογίων, τῶν προτιθεμένων νὰ ἐπιστρέψωσι ξένον συγγραφέα, «ἀφοῦ τὸν μεταφράσωσι;» Πρὸς τοιαύτας παλαιόντες δυστροπίας καὶ παρανοή-

1) Οὕτω τὸ τοῦ Smith ἐχάθη, τὸ Ὀνομαστικὸν τοῦ Πολυδεύκους ἐπίσης, καὶ ἱκανὰ πολύτομα ἠκρωτηριάσθησαν.

σεις ἠτύχησαμεν ἐν τούτοις νὰ περισυλλέξωμεν μέχρι τοῦδε ὀκτακοσίους ἐβδομήκοντα ἐκ τῶν καθυστερουμένων ἀπὸ ἔτους ἢ ἐτῶν ὑπερχιλίων τόμων¹. Ἐκ τῶν λοιπῶν, τοὺς μὲν ἔχοντας ἐν Ἀθήναις ἐγγυητὴν ὑπάρχει ἴσως ἐλπίς νὰ ἐπανίδωμεν ὑπὲρ πλείστων ὅμως ἄλλων, παρὰ τὸν νόμον ἄνευ ἐγγυήσεως δανεισθέντων εἰς φοιτητὰς καὶ εἰρηνοδίκας, καὶ ἐσπαρμένων εἰς Κόρινθον, Πόρον, Βόνιτζαν, Λαμίαν καὶ ἀλλαχοῦ, διεξάγομεν ἀπελπιν, ὡς φοβούμεθα, δι' ἀναποκρίσεως ἀγῶνα. Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ἐκρίναμεν καλὸν ν' ἀναλάβωμεν οἱ ἴδιοι τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ δανεισμοῦ, ἀπαγορεύσαντες καὶ ἀπλοῦ φυλλαδίου ἐξαγωγήν ἄνευ ἀποδείξεως ἐγγράφως ὑπὸ τοῦ ἐφόρου ἐγκεκριμένης καὶ ἀπορρίπτοντες τὰς αἰτήσεις παντὸς ὀφειλοντος ἤδη τι εἰς τὴν Βιβλιοθήκην ἢ μὴ τιμήσαντος τὴν ὑπογραφήν αὐτοῦ ὡς ἐγγυητοῦ. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ὑπαγομένων εἰς τὰς κατηγορίας ταύτας εἶναι τοσοῦτος, ὥστε διὰ μόνης τῆς ἐξαιρέσεως αὐτῶν ἠδυνήθημεν νὰ περιορίσωμεν εἰς ἑκατὸν εἴκοσι τοὺς ἡμετέρας ἀδείας ἀπουσιάζοντας τόμους, ἐκλέξαντες μάλιστα κατὰ τὸ δυνατόν ἐκδόσεις μικρᾶς ἀξίας ἢ τεύχη ἠρωτηριασμένων ἤδη συλλογῶν. Οὕτω καθαρίζεται τοῦλάχιστον ἀντὶ νὰ ἐξαφρῖζεται ἡ Βιβλιοθήκη.

Πληροφορηθέντες ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἡμετέρου προκατόχου, ὅτι ἠτύχησε νὰ πείσῃ τὸν κ. Wilberg ὅπως τῷ παραχωρήσῃ ἐκπτώσιν δέκα τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ προμηθευομένων βιβλίων, ἐσπεύσαμεν νὰ ἐξακριβώσωμεν καὶ τὰ περὶ τούτου. Μεθ' ἱκανῆς ὅμως ἀπορίας εἶδομεν, ὅτι ἡ ἐκπτώσις αὕτη τῶν δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐγίνετο, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνεβιβάζετο ἐν τῷ λογαριασμῷ ἡ τιμὴ τῶν βιβλίων κατὰ εἴκοσι πέντε τοῖς ἑκατὸν ὑπεράνω τῆς ἀπαιτουμένης ἐν τῷ αὐτῷ βιβλιοπωλείῳ παρὰ τοῦ τυχόντος ἀγοραστοῦ, ἦν ὁ ρηθεὶς βιβλιοπώλης συνηθίζει μάλιστα νὰ σημειώνῃ διὰ μολυβδίδος εἰς τὴν γωνίαν τοῦ ἐσωφύλλου. Οὕτως αἱ στερεότυποι ἐκδόσεις τοῦ Garniër, αἱ πολούμεναι πρὸς τέσσαρας δραχμὰς παντὶ προσερχομένῳ, σημειοῦνται πέντε ἐν τῷ λογαριασμῷ, αἱ δὲ τοῦ Michel Lévy πέντε δραχμ. καὶ τριάκοντα λεπτά. Ἄν ἐκ τῆς τιμῆς ταύτης ἀφαιρεθῇ ἡ παραχωρηθεῖσα ἐκπτώσις, ἀπομένει ὅτι ἡ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη ἐπλήρωνε τὰ ὑπ' αὐτῆς ἀγοραζόμενα βιβλία δέκα πέντε τοῖς ἑκατὸν ἀκριβώτερα ἢ πᾶς τις ἄλλος. Τὸ δὲ ὄντως περιεργον εἶναι, ὅτι τινὲς τῶν τόμων τούτων ἐστίαλυσαν, κατὰ λάθος ὑποθέτομεν, φέροντες σημειωμένην ἐν μὲν τῷ ἐσωφύλλῳ τὴν συνηθῆ δι' ὄλον τὸν κόσμον τιμὴν, κατὰ εἴκοσι πέντε δὲ τοῖς ἑκατὸν ἀνωτέραν ἐν τῷ συνοδεύοντι τὴν ἀλο-

1) Πεντήκοντα περίπου ἐκ τούτων ὀφείλοντο ἀπὸ τοῦ ἔτους 1876 καὶ τινὲς ἀπὸ τοῦ 1875.

στολήν λογαριασμῶ. Πρὸς πλήρη ὅμως ἐκτίμησιν τῆς μεγαλοδορίας τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ Πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου ἔχει συμφωνίαν μετὰ τοῦ κ. Wilberg περὶ ἐκπτώσεως δέκα τοῖς ἑκατόν, οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ τῆς ἐν Εὐρώπῃ τιμῆς τῶν βιβλίων ἄνευ οὐδεμιᾶς διὰ τὰ ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς προσθήκης, ὑπολογιζομένου τοῦ φραγκοῦ κατὰ τὴν ἀγοραίαν ἀξίαν τοῦ συναλλάγματος. Οὕτως ὁ αὐτὸς τόμος ὁ ἐν Παρισίοις τιμώμενος φρ. 3,50, ὅστις ἤθελε πληρωθῆ δρ. 3,55 ὑπὸ τῆς Πρυτανείας, ἐπληρώνετο δρ. 4,80, ἤτοι τριάκοντα πέντε τοῖς ἑκατόν ἀκριβώτερα ὑπὸ τῆς Ἐφορείας, ἀγοραζόμενος παρὰ τοῦ αὐτοῦ βιβλιοπωλείου, ὅπως ἀποτεθῆ εἰς τὴν αὐτὴν βιβλιοθήκην. Ἐν ἀρχῇ ὑπεθέσαμεν, ὅτι ὑπάρχει λάθος τι ἐν τοῖς λογαριασμοῖς τοῦ κ. Wilberg· ἀλλ' ἔπειτα ὁνεύρομεν αἰτήσιν ἐγκρίσεως πρὸς ἀγορὰν τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων ἀντὶ τῶν ἀνωτέρω τιμῶν, ἰδιοχείρως γεγραμμένην καὶ ὑπογεγραμμένην παρὰ τοῦ ἡμετέρου προκατόχου, ἐν ἀγνοίᾳ, ὡς φαίνεται, τῆς τε συμφωνίας τοῦ βιβλιοπώλου πρὸς τὴν Πρυτανείαν καὶ τῆς πασιγνώστου ἀγοραίας ἀξίας τῶν στερεοτύπων ἐκδόσεων τοῦ Musset, τοῦ Victor Hugo, τοῦ Dumas καὶ ἄλλων οὐχ ἤττον παγκοίνων βιβλίων. Παρατηρήσαντες τῷ κ. Wilberg πόσον εὐκολον ἦτο ἡμῖν νὰ παραγγέλλωμεν τὰ βιβλία ταῦτα διὰ τοῦ κ. Πρυτάνεως ἐπέισαμεν ἀκόπως αὐτὸν νὰ καταργήσῃ πᾶσαν εἰς τὸ ἐξῆς μειαξὺ ἡμῶν καὶ ἐκείνου διάκρισιν εἰς τὰς τιμὰς.

Ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς Ἐφορείας εὔρομεν ἀναμιξ μετὰ παντὸς εἶδους χαρτίων ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀγγλιστὶ κατὰ τὸ πλείστον ἐπιστολῶν, δι' ὧν ἀνηγγέλλοντο δωρήματα, ἐπροτείνοντο ἀνταλλαγῆ ἢ ἐζητοῦντο πληροφορίαι. Ἐπὶ τῶν ἐπιστολῶν ὅμως τούτων, ἐξ ὧν τινες ἱκανῶς ἤδη ἀρχαῖαι, μάτην ἀνεζητήσαμεν σημείον τι, δυνάμενον νὰ πληροφορήσῃ ἡμᾶς, ἂν ἐχρηζον ἢ ἔτυχον ἤδη ἀπαντήσεως· οὐδεὶς δὲ τῶν ὑπαλλήλων ἐγνώριζέ τι πλείοτερον ἡμῶν περὶ τούτου. Οὕτως εὐρισκόμεθα πρὸ τοῦ διλήμματος, ἢ νὰ φανῶμεν ὀχληρῶς εὐγνώμονες δις εὐχαριστοῦντες διὰ τὴν αὐτὴν προσφορὰν, ἢ ἀγροίκως ἀχάριστοι, οὐδ' ἀπαντήσεως ἀξιοῦντες τοὺς δωρητάς. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐλάβομεν τὴν 28 Ἰουνίου παράπονα ἐκ Λονδίνου ἐπὶ ἑλλείψει εὐχαριστηρίου διὰ βιβλία σταλέντα πρὸ ἐνὸς ἡδηῆτους, ἐπροτιμήσαμεν τὸν πρῶτον κίνδυνον τοῦ δευτέρου, ἀπαντήσαντες εἰς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς ἐπὶ τῆς τραπέζης ἡμῶν ἐπιστολάς. Ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἰδιόρρυθμος συνήθεια τοῦ μὴ ἀνταλλάσσειν καὶ μὴ ἀπαντᾶν, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐν ἔτει 1878 ἐκθέσεως τοῦ κ. Δέφνεο, φαίνεται καθιερωθεῖσα πρὸ πολλοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ· ἐσχάτως ὅμως ἡ ἀπομόνωσις αὕτη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ λοιποῦ φιλολογικῆ κόσμου τοσοῦτον ἐκορυφώθη, ὥστε ἀκαδημίαί τινές

κατήντησαν νὰ πιστεύωσιν, ὅτι ἔνεκα τῆς ἀποκλειστικῆς προσηλώσεως πάντων τῶν Ἑλλήνων εἰς μόνην τὴν πολιτικὴν δὲν ἐκδίδονται πλέον παρ' ἡμῖν οὔτε βιβλία οὔτε περιοδικά, ἀλλὰ μόνον ἑφημερίδες. Τοιαύτην τοῦλάχιστον φαίνεται ἔχουσα γνώμην ἡ ἀκαδημία τοῦ Ἑδιμβούργου, ἡ πρὸ ἑξαμηνίας ἀποτείνασα εἰς τὴν Σύγκλητον τὴν κατωτέρω ἰκανῶς περιεργον ἐπιστολήν, ἣν παραθέτομεν ἐν πρωτοτύπῳ, φόβουμενοι μὴ στερηθῆ τὸ ἄλατος αὐτῆς ἐν μεταφράσει :

ROYAL SOCIETY OF EDIMBURGH

12 March 1880.

MESSIEURS LES PROFESSEURS,

Si l'Université d'Athènes ne publie rien elle même, nous serions heureux de recevoir quelques numéros d'un journal quelconque d'un genre scientifique ou littéraire, s'il est écrit en grec moderne, ou, f a u t e d e c e l a, quelques numéros d'un bon journal quotidien, newspaper, ἑφημερίς, à l'adresse de la Société.

LE BIBLIOTHÉCAIRE DE LA SOCIÉTÉ.

Εἰς τοιαύτην ἐπιστολήν οὐδεμία ἄλλη ἀρμόζει ἀπάντησις ἢ τρισμύεστον κιβώτιον πλήρες « Ἀθηναίων », « Πλατῶνων », « Ἐστίων », « Ἀνατολικῶν Ἀστέρων », « Ἐκκλησιαστικῶν Φωνῶν », « Βιώνων », « Βυρῶνων », « Παρνασσῶν », « Φοίβων », « Γαληνῶν » καὶ πενήτηντα ἴσως ἄλλων νεοελληνικῶν ταμείων περιοδικῆς σοφίας, σὺν αὐτοῖς δὲ τὰ ἅπαντα τῶν ἐνενήκοντα ἐπιτά καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, καὶ ἑκατοντάδων τινῶν ποιητῶν, διατριβογράφων καὶ ἐπικηδείων ρητόρων. Τὸ ποσὸν εἶναι εὐτυχῶς μέγα καὶ ὑπεραρκοῦν νὰ πείσῃ περὶ τῆς ἀκμῆς τῆς συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι φιλολογίας τοὺς μὴ δυναμένους νὰ κρίνωσι καὶ περὶ τοῦ ποιοῦ, οἷοι πιθανώτατα εἶναι οἱ εἰσῆροι τοῦ Ἑδιμβούργου, οἱ καὶ τὴν ὑπαρξίν ἀγνοοῦντες τοιοῦτου παρ' ἡμῖν πλοῦτου. Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἄφθονα ἔχομεν τὰ μέσα νὰ ρίψωμεν στάκτην εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς ὀφθαλμούς, ἐπιζήμιος ἴσως ραθυμία εἶναι νὰ κρίνωμεν αὐτὰ ἀχρησιμοποίητα. Πρὸς εἰσαγωγὴν ὁμως τῆς ἡμετέρας Βιβλιοθήκης εἰς τὴν χορείαν τῶν εὐρωπαϊκῶν δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ παρ' ἡμῶν γενομένη κατάργησις τοῦ ἐθίμου

τοῦ μὴ ἀπαντᾶν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πλὴν ταύτης καὶ νὰ ψηφίσῃ ἡ Βουλὴ τὰ ἀναγκαιούνητα πρὸς ἀποστολὴν τῶν κιβωτίων, ἀναβιβάζουσα τὴν πίστωσιν τῶν γραφικῶν ἐξόδων ἀπὸ χιλίων δραχμῶν κατ' ἔτος εἰς διακοσίας τοῦλάχιστον κατὰ μῆνα, ὅπως ἀποβῆ δυνατὸν ἡμῖν νὰ πείσωμεν τοὺς εὐρωπαϊοὺς, ἀποδιδόντες αὐτοῖς βιβλίον ἀντὶ βιβλίου, πόσον ἀπατώνται νομίζοντες ὅτι κατήντησεν ἐφημεριδογράφους μόνον νὰ τρέφῃ ἡ χώρα τοῦ Πλάτωνος καὶ Σοφοκλέους.

Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐκθέσεων τοῦ ἡμετέρου προκατόχου πληροφορούμεθα, ὅτι πρῶτος καὶ μόνος οὗτος ἐκ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἐφόρων μετεχειρίσθη τοὺς τόκους τοῦ ἰωνιδείου κληροδοτήματος κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ διαθέτου, ἦτοι εἰς ἀγορὰν ἐπιστημονικῶν βιβλίων. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀκριβῶς ἀληθεύων, καθ' ὅσον καὶ ἄλλοι μὲν ἔφοροι μετεχειρίσθησαν μέρος τοῦ εἰσοδήματος εἰς ἀγορὰν βιβλίων, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ συντάκτης τῆς ἐκθέσεως διέθεσεν ὑπὲρ τὸ τρίτον εἰς ἐπιμισθια, γραμμᾶτια λαχείου καὶ ἄλλας ἀγαθοεργίας, ἀπαρράλλακτως ὡς οἱ προκατόχοι αὐτοῦ. Ταῦτα λέγοντες οὐδόλως ψέγομεν τὴν τοιαύτην χρῆσιν, ἄδικον ὅμως νομίζομεν νὰ ἐπιρρίπτεται περιληπτικὸς ψόγος ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν προκατόχων καὶ νὰ δυσχεραίνεται ἡ θέσις τοῦ διαδόχου. Μέχρι τοῦδε οὐδ' ὀβολὸν ἔδαπανήσαμεν ἡμεῖς ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τούτου· οὐδόλως ὅμως διστάζομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἂν παρουσιασθῆ ἐπιτακτικὴ τις ἀνάγκη, ἂν χρῆξῃ λ. γ. παραλαβῆς κιβωτίων ἐν Πειραιεῖ, ἂν καταρρέῃ ἐρμάριον, ἂν χαίνη θύρα ἢ πλημμυρίση καὶ πάλιν ἡ ἀποθήκη, καὶ πλὴν τούτου συμπέση ἢ τε Πρυντανεία καὶ ὁ ἀρμόδιος τμηματάρχης νὰ νομίσωσι περιττὴν ἢ μὴ κατεπεύγουσαν τὴν ἐξασφάλισιν τῶν βιβλίων ἀπὸ τῆς κλοπῆς, τοῦ σάρακος ἢ τῶν ὑδάτων, οὐδόλως θέλομεν διστάσει νὰ μιμηθῶμεν τοὺς προκατόχους ἡμῶν, καταφεύγοντες εἰς τοὺς τόκους τοῦ κληροδοτήματος καὶ βέβαιοι ὄντες ὅτι βλέπει καὶ εὐλογεῖ ἡμᾶς ἐξ οὐρανοῦ ἡ ψυχὴ τοῦ αἰοδίου διαθέτου, προτιμώντας νὰ σώσωμεν πεντήκοντα τόμους ἢ ν' ἀγοράσωμεν πέντε. Οὐδέποτε ὅμως θέλομεν δαπανῆσει τὰ χρήματα ταῦτα, ἔστω καὶ τῇ ἐγκρίσει τοῦ κοσμήτορος, εἰς γραμμᾶτια λαχείων καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ἄνευ ἐγκρίσεως εἰς ἀγορὰν ἔργων, οἷα «*Les plaisirs de l'Amour*», ἢ πλουτισμὸν τῆς Βιβλιοθήκης διὰ δέκα σωμάτων τῶν «*Διαττόντων Ἀστέρων*» καὶ ἄλλων τόσων τῶν «*Ἐλπίδων καὶ Σιόνων*».

Σπεύδοντες νὰ τελειώσωμεν, ἐν παρόδῳ ἀναφέρομεν ὅτι τὸ κορυφωθὲν ἀπὸ διαιτίας ἀτόπημα τῆς ὑπεξαίρεσεως τῶν βιβλίων καὶ τῆς ἀποκοπῆς τῶν εἰκόνων, τὸ ἀποδιδόμενον ὑπὸ πάντων τῶν ὑπαλλήλων εἰς τὴν ἀτιμωρησίαν καὶ ἐξαιρετικὴν μάλιστα εὐνοίαν, ἣν ἔχαιρε κλητὴρ πολλάκις μάτην καταμηνυθεὶς ἐπὶ συννεοχῆ

τῇ Ἐφορεία, ἐζητήσαμεν καὶ ἐπετύχομεν, ὡς ἐλπίζομεν, νὰ θεραπεύσωμεν διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ κλητήρος τούτου καὶ εἰσαγωγῆς δρακοντείου ἐν τῷ ἀναγνωστηρίῳ κανονισμοῦ, οὐδὲ προσπέλασιν ἐπιτρέποντος εἰς τὰ ἐρμάρια, ἀλλ' ἐνυπογράφους μόνον αἰτήσεις βιβλίων. Ἐτέρα τῆς Βιβλιοθήκης πληγὴ ἦσαν οἱ ἀπειράριθμοι βιβλιοδέται, οἱ οὐχὶ ζητοῦντες, ἀλλ' ἀπαιτοῦντες ἐργασίαν *παρὰ δημοσίου καταστήματος*. Τινὲς δὲ μάλιστα τούτων οὐδὲ κἂν βιβλιοδέται ἦσαν, ἀλλ' ἐργολάβοι μᾶλλον βιβλιοδεσίας, οἷος ἀρχαῖός τις διανομὴς ἐφημερίδος τινός, τῆς «*Πολιτείας*» ἂν δὲν ἀπατώμεθα, παρ' οὗ ἠναγκάσθημεν ν' ἀπαιτήσωμεν τὰ ἀπὸ ὀκταμηνίας κατακρατούμενα βιβλία. Ἀπὸ πάντων τούτων, ὡς καὶ ἀπὸ τῶν πολιορκούντων ἡμᾶς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας πρὸς ἀγορὰν ἀχρήστων βιβλίων, ἐκρίναμεν καλὸν νὰ καθαρίσωμεν τὴν Βιβλιοθήκην. Ἀπίστευτον θέλει φανῆ, ἀλλ' ἐν τούτοις ἀληθέστατον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ἐκρίνετο περιττὴ ἡ καταγραφή τῶν εἰσερχομένων τόμων εἰς βιβλίον *Εἰσαγωγῆς*. Ἐν τῇ ἐκθέσει τῷ ὄντι τῆς συστηθείσης ἐν ἔτει 1875 ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς εἶδομεν μεθ' ἰκανῆς ἀπορίας, ὅτι αὕτη ἐζήτησε Πρωτανικὰς λογοδοσίας, λογαριασμοὺς βιβλιοπωλῶν καὶ ἄλλας εἰς πτερόεντα φύλλα σημειώσεις, ὅπως πληροφορηθῆ πόσοι εἰσῆλθον κατὰ τὴν πενταετίαν τόμοι. Πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν μελλόντων ἐπιτρόπων ἀπὸ τοιοῦτου κόπου ἐπροϊκίσαμεν τὴν Βιβλιοθήκην διὰ βιβλίου *Εἰσαγωγῆς*, ἐν ᾧ καταγράφεται ἀπὸ τῆς 1 Σεπτεμβρίου τοῦ παρόντος ἔτους ἀμέσως καὶ ἀνελλιπῶς πᾶν εἰσερχόμενον βιβλίον. Κατεσκευάσαμεν μάλιστα τὸ κατάστιχον τοῦτο μέγα καὶ πολυσέλιδον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλει χρησιμεύσει ἴσως καὶ τοῖς ἡμετέροις διαδόχοις. Λέγομεν δὲ ἴσως, καθότι ἐκφράσαντες ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῷ βιβλιοφύλακι τὴν ἐκπληξιν ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἑλλείψει τοῦ ἀπαραιτήτου τούτου βοηθήματος, ἐπληροφορήθημεν παρ' αὐτοῦ, ὅτι ἐφ' ὅλην διετίαν ζητῶν κάκεῖνος τοιοῦτο κατάστιχον ἐλάμβανεν ἀπάντησιν, ὅτι βιβλίον *Εἰσαγωγῆς* εἶναι ὅλως περιττόν, ἀφοῦ καὶ ἄνευ αὐτοῦ ἐλειτούργησεν ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ἡ Βιβλιοθήκη.

Πολλάκις ἠρωτήθημεν οὐχὶ ἐσχάτως, ἀλλὰ πρὶν ἔτι παρέλθῃ μὴν ἀπὸ τῆς εἰσόδου ἡμῶν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ἂν ἐτελείωσεν ὁ κατάλογος καὶ πότε τυποῦται οὗτος. Εἰς ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν ν' ἀπαντήσωμεν, εἰμὴ μόνον ὅτι ἀναλαβόντες τὰ καθήκοντα ἡμῶν εὔρομεν ὀκτάκις χιλίους ἀκατατάκτους καὶ εἰς πάντα τὰ τμήματα ἐσπαρμένους τόμους, ἐν οἷς τοὺς πρὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Οἰκονόμου καὶ τοὺς πρὸ ὀκταετίας ὑπὸ τοῦ Παρησιάδου κληροδοτηθέντας. Ἐκ τούτων ἐταξινομήθησαν ἐντὸς τριμηνίας ὑπὲρ τοὺς τετράκις χιλίους, ἄδικον δὲ ἤθελεν εἶναι ν' ἀπαιτηθῆ μεγαλειτέρα παρ' ἡμῶν ταχύτης, ἐνῶ τόσοι μακροὶ παρεχωροῦντο

τοῖς ἡμετέροις προκατόχοις προθεσμίαι. Ἔτι δὲ ἀδικώτεροι θὰ ἦμεθα ἡμεῖς, ἂν πλείονα ἀπηγοῦμεν παρὰ τῶν ἡμετέρων ὑπαλλήλων, πρὸς οὓς ἀπ' ἐναντίας ὀλοψύχως εὐγνωμονοῦμεν, ὅτι καὶ ταῦτα κατώρθωσαν κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, οὐδ' ὅπως γευματίσωσι διακόπτοντες τὸ ἔργον, ἀλλ' ἀρκούμενοι εἰς τεμάχιον ἄρτου καὶ τυροῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ. Ἡ ἐν αὐτῇ ἐργασία εἶναι εἴπερ πᾶσα ἄλλη ἐπίπονος καὶ ὀχληρά, ἐν μόνον ἔχουσα πλεονέκτημα, ὅτι δύναται καὶ νὰ μὴ γείνη, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ κανεὶς, ἀφοῦ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ταύτης οὐδὲν ἄλλο συμφέρον παραβλάπτεται πλὴν τοῦ τῶν ἀλάλων βιβλίων. Ὅπωςδὴποτε, ἀφοῦ σήμερον οἱ ὑπάλληλοι κοπιᾶζουσιν ἐκτελοῦντες οὐ μόνον τὴν τρέχουσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ μακροῦ χρόνου καθυστερουμένην ἐργασίαν, ἀδικον φαίνεται μοι νὰ μὴ ἀμείβονται κατὰ τι γενναιότερον τῶν κληροδοτησάντων ἡμῖν ὀκτάκας χιλίους ἀκατατάκτους τόμους, ἀνεπαρκῆς δὲ πρὸ πάντων εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τοῦ πρώτου καὶ μόνου βιβλιοφύλακος, μετὰ τὴν κατάργησιν μάλιστα τῆς θέσεως τοῦ δευτέρου. Τὸ ἔργον βιβλιονόμου ἀπαιτεῖ ἕκτασιν καὶ ποικιλίαν γνώσεων δυσεύρετον πανταχοῦ καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἀποδεικνύει ἡ κατάστασις, εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Βιβλιοθήκη ὑπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ κ. Στεφενγάγεν. Παρὰ τοῦ κατόχου τῶν ἀπαραιτήτων βιβλιοφύλακι προσόντων, τοιοῦτος δὲ ἀναντιρρήτως εἶναι ὁ κ. Δέφνερ, παράλογον εἶναι ν' ἀπαιτῶμεν ἀποκλειστικὴν θυσίαν χρόνου καὶ κόπου ὑπὲρ τῆς Βιβλιοθήκης ἀντὶ διακοσίων εἴκοσι κατὰ μῆνα δραχμῶν οὐ μόνον δὲ ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τοῦ συμφέροντος τῆς ὑπηρεσίας φαίνεται ἡμῖν ἐπιβαλλομένη ἡ ἀμοιβὴ καὶ ἐνθάρρυνσις τοῦ ζήλου αὐτοῦ διὰ προβιβασμοῦ εἰς βαθμὸν καὶ μισθὸν τμηματάρχου. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀνωτέρω πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν μισθῶν ἀνεπληροῦτο μέχρις ἐσχάτων δι' ἐπιμισθίων, παρανόμως χορηγουμένων εἰς τακτικούς ὑπαλλήλους λόγῳ **ἐκτάκτου** ἐργασίας ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τῶν Ἰωνιδῶν σκληρὸν δὲ φαίνεται ἡμῖν νὰ εἶναι σήμερον ἡ νομιμότης ἀδικωτέρα τῆς παρανομίας.

Καταλήγοντες ἤδη εἰς τὸ πάντων σπουδαιότατον ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ διατυπωθῇ ἡ περὶ τούτου ἐπικρατοῦσα νεοελληνικὴ γνώμη μετ' ἐκφραστικωτέρας βραχυλογίας ἢ παρὰ τινος πρωινής ἐφημερίδος, ἰσχυρίζομένης ὅτι «ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις οἱ κατάλληλοι διὰ τὴν θέσιν Ἐφόρου τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης». Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος, ὅπωςδὴποτε ἐξεταζόμενος, οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημαίη εἰμὴ μόνον, ὅτι ὅλος ἀδιάφορον εἶναι νὰ γίνωνται ἄφαντοι ὑπερχύλιοι κατ' ἔτος τόμοι, νὰ μένωσιν ἄνευ ἀπαντήσεως αἱ ἐπιστολαὶ καὶ νὰ πληρώνωνται τριάκοντα πέντε τοῖς ἑκατὸν ἄνω τῆς ἀξίας αὐτῶν τ' ἀγοραζόμενα

βιβλία. Ἐνῶ ὁ Μόλβεξ, ὁ Ἐδουωρ, ὁ Μερμαϊός, καὶ ὅσοι ἄλλοι εἰδικῶς τὸ ζήτημα ἐπραγματεύθησαν, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἀπαιτοῦσι παρὰ διενθυνοῦ βιβλιοθήκης, πρὸ πάντων δὲ δείγματα τῆς παιδιόθεν οικειότητος καὶ ἐμφύτου ἀγάτης πρὸς τὰ βιβλία, παρ' ἡμῖν τὸ ζήτημα ἠπλοποιήθη, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐν μόνον δύναται ν' ἀναπληρώσῃ προσόν, ἢ πρὸς τὴν ἐκάστοτε κυβέρνησιν ὁμοφροσύνη τοῦ ἐφόρου. Ὅλως ἀδιάφορον εἶναι ἂν φρονῇ οὗτος ὅτι πρέπει νὰ δένωνται ὁμοῦ τὰ δύο ἀντίτυπα τῶν διπλῶν συγγραμμάτων, νὰ κατατάσσεται ἐν τοῖς φιλοσόφοις ὁ Μιραβὼ καὶ νὰ δασύεται ὁ Αἰσχύλος, σπουδαιότητα δ' ἔχει μόνον ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ τοῦ ἂν συμφερωτέρα εἶναι τῇ Ἑλλάδι ἢ κατὰ στρέμμα ἢ κατ' ἀροτριῶντα ζεύγη φορολογία καὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κομματάρχου ἢ πολιτεία. Ἄλλ' ἂν τὸ μόνον τοῦτο ἀπαραίτητον προσόν τῆς πολιτικῆς ὀρθοδοξίας δὲν εἶναι δυσεύρετον, ἔχει ἀφ' ἐτέρου τὸ μειονέκτημα, ὅτι δὲν δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ διαρκέσῃ, μεταβαλλόμενον μετ' οὐ πολὺ εἰς λόγον ἐξαιρέσεως ἐπὶ κακοδοξία, ἀφοῦ ἄλλα κυρώνει δόγματα ἐκάστη Σύνοδος βουλευτικῆ. Ἄλλον δὲ βεβαίως διενθυνητὴν τῆς Βιβλιοθήκης ἀπαιτεῖ ἡ πολιτικὴ τῶν ἐσπενσμένων καὶ ἄλλον ἢ τῶν ἡρέμα παρασκευῶν. Οὐ μόνον δὲ βαθμόν, ἀλλὰ καὶ ἀεικνησίαν νομάρχου πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ φύλαξ τῶν βιβλίων. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τ' ἀπαιτούμενα προσόντα, τῶν δὲ καθηκόντων αὐτοῦ ἀδύνατον ὑπῆρξεν ἡμῖν νὰ εὐρωμεν ἀκριβέστερον ὄρισμόν τοῦ γνωστοῦ καλογηρικοῦ παραγγέλματος: «*Bene dicere de priore, sinere mundum ire quo modo vadit*», ἦτοι νὰ εὐφημῇ τὸν προϊστάμενον αὐτοῦ καὶ νὰ παρίσταται σταυρῶν τὰς χεῖρας εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς Βιβλιοθήκης. Ἄν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ δέχεται ἀνεξετάτως τοὺς ἐπιβαλλομένους αὐτῷ ἀναλφαβήτους, ἄκραν πρόνοιαν νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ κενά ἀρνούμενος νὰ δώσῃ ἢ ζητῶν ν' ἀνακτήσῃ βιβλία, καὶ ἡμίσειαν καθ' ἐκάστην ὥραν παρουσίας ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ, ἔχομεν ἀνελλιπὲς τὸ καθηκοντολόγιον τοῦ Ἐφόρου. Τοσοῦτον δὲ ἐρριζωμένη καὶ κοινὴ εἶναι ἡ ἰδέα ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔχει οὗτος νὰ πράξῃ, εἰμὴ μόνον νὰ ὁμοφρονῇ, ὥστε προταθείσης ἄλλης ἰσοβάθμου θέσεως εἰς τινα τῶν ἡμετέρων προκατόχων, οὗτος ἀνενδοιάστως ἀπεκρίθη, ὅτι μόνην τὴν ἐφορείαν θέλει, διότι ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του δὲν συγχωρεῖ αὐτῷ νὰ ἐργασθῇ. Τὸ δὲ ὄντως δυσάρεστον εἶναι ὅτι τὴν τοιαύτην περὶ καθηκόντων τοῦ ἐφόρου θεωρίαν καθιστᾷ παρ' ἡμῖν ἀσυγκρίτως ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χωρῇ ζημιωδεστέραν τῇ Βιβλιοθήκῃ ἢ φύσις τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος. Ὁ Ἕλλην ἔχει εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα οὐχὶ τοῦ νομίμου, ἀλλὰ τοῦ δικαίου, καὶ δυσανασχετῆ νὰ ἐργάζεται ἐπὶ ἕξ ὅλας ὥρας ἀντὶ ἑκατὸν κατὰ μῆνα δραχμῶν, ἐνῶ βλέπει τὸν προϊστάμενον αὐτοῦ, τὸν κατ' οὐδὲν

ἄλλον πλὴν τῆς θέσεως ἀνώτερον, λαμβάνοντα τὸ τετραπλάσιον ὅπως ἐπὶ ἡμίσειαν μόνον ὥραν καπνίζῃ ἢ φλυαρῇ ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ. Ἐπιβεβαιῶνται οὖν καὶ ἐν ἄλλαις χώραις ἐδόθησαν κατ' ἐξαιρέσεων ὡς τιμὴ καὶ ἀμοιβὴ θέσεις βιβλιοθηκαρίου. Ἄλλ' οἱ τοιαύτας λαβόντες ὠνομάζοντο Μωρῆ, Νοδιέ, Ρενάν ἢ Σλαγερμάχερ. Δύσκολον ὅμως φαίνεται ἡμῖν, καὶ τὴν μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἑλλάδος διαφορὰν διανοητικῆς ἀναπτύξεως ὑπολογίζοντες, νὰ θεωρήσωμεν τοὺς παρ' ἡμῖν ἐφόρευόντας ὡς ἴσα κεκτημένους δικαιώματα τιμητικῆς ἀναπαύσεως ἐν Βιβλιοθήκῃ. Ἐλαχίστης δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπαρχούσης πνευματικῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ προϊσταμένου καὶ τῶν ὑπαλλήλων, δίκαιον εἶναι νὰ λαμβάνεται πολὺ μᾶλλον ὑπ' ὄψιν τὸ ποσὸν ἢ τὸ ποιὸν τῆς ἐργασίας τοῦ ἐφόρου. Ἄλλως δέ, οἷοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτος, ἢ κατάστασις ἢ μᾶλλον ἢ ἀκαταστασία, εἰς τὴν εὐρίσκειται σήμερον ἐξ ἐσφαλμένων θεωριῶν ἢ Βιβλιοθήκῃ, ἐπιβάλλει αὐτῷ οὐ μόνον νὰ ἐπιβλέπη πᾶσαν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ μετέχη αὐτῆς, διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κρατῶν τὸ πηδάλιον καὶ διὰ τῆς ἄλλης ὡς ἀπλοῦς ἐρέτης τὸ κωπῖόν.

Πολὺ μικροτέρα ἤθελεν εἶναι ἢ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ ἐπαρκοῦς τῆς πολιτικῆς ὁμοφροσύνης ζημία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἂν περιορίζετο τοῦλάχιστον εἰς μόνους τοὺς ἐφόρους· δυστυχῶς ὅμως αὕτη διέπει ὀλόκληρον μέχρι τοῦ ἐσχάτου κλητῆρος τὸ προσωπικόν. Μνημονεύσαντες ἀνωτέρω τῆς εὐρεθείσης ὑπὸ τοῦ κ. Φρεαρίτου ἐλλείψεως τοῦ τρίτου τῶν τόμων τῆς Βιβλιοθήκης, δὲν εἶναι ἴσως ἄσκολον νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ ἐξέλεξις αὕτη ἐγένετο μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1863, ὅτε, καθ' ἑκάστην μεταβαλλομένων τῶν κυβερνήσεων, τοιαύτη ἐπεκράτει καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ μετακινήσεις προσώπων, ὥστε ἐν διαστήματι μιᾶς μόνης τριμηνίας ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα εἰσηλθόν καὶ ἐξηλθόν βιβλιοφύλακες καὶ βοηθοί. Ὅτε δὲ μετὰ δέκα ἔτη νέα ἀνεκαλύφθη ἐλλείψις βιβλίων, πάλιν καὶ τότε συνέπεσε νὰ εἶναι ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου ἀνάστατος καὶ εἰς κατάστασιν σχεδὸν ἐμφυλίου πολέμου ἕνεκα πολιτικῶν ἐπεμβάσεων ἢ ὑπαλληλία. Ἐπιβεβαιῶνται οὖν ὅτι ὁ νόμος χορηγεῖ τῷ ἐφόρῳ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑπαλλήλων αὐτοῦ. Τοῦτο ὅμως καταντᾷ ὅλως ἰδανικόν, ἐφ' ὅσον ἕκαστος ὑπουργὸς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἴπῃ εἰς ἔφορον, ὁμολογούντα ὅτι ἡ ὑγεία του δὲν ἐπιτρέπει ἄλλην πλὴν τῆς ἐφορείας ἐργασίαν, ἢ εἰς πτωχὸν ἐκ τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἀποζῶντα οἰκογενειάρχην: «ἢ τρέφε βοηθουμένους ἢ ἄφεξ τὰ τέκνα σου ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης». Τὸ δὲ λυπηρότατον εἶναι, ὅτι εἰς τὸν τιθέμενον πρὸ τοιούτου διλήμματος δὲν ἀπομένει οὐδὲ κἂν ἡ παρηγορία ὅτι σώζει θυσιαζόμενος τὰ βιβλία· ἀλλὰ μόνον ἢ πολὺ μικροτέρα, ὅτι οὐχὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀλλ' ὑπὸ τοῦ διαδόχου του θέλει συντελεσθῆ ἀφεύκτως ἢ σφαγίσις τὴν ἐπιου-

σαν. Ἡ τοιαύτη βεβαιότης φαίνεται ἡμῖν ἱκανὴ καὶ τοῦ Κάτωνος αὐτοῦ νὰ κλονήσῃ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὸ καθήκον. Πρῶτον ἡμῶν ἔργον, ἅμα ἀνελάβομεν τὴν ἐφορείαν, ὑπῆρξε νὰ ζητήσωμεν τὴν εὐμενῶς παραχωρηθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τοῦ ἀρμοδίου ὑπουργοῦ ἀπόλυσιν τέκνον ὑπουργικοῦ βουλευτοῦ μὴ τακτικῶς προσερχομένου. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως ἐκώλυσεν ἀποτυγχόντα τινὰ δήμεαρον, δὲν ἐνθυμούμεθα τίνος δήμου, νὰ προσέλθῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπιούσαν μετὰ βουλευτικῶν συστάσεων, ζητῶν νὰ κενωθῇ χάριν αὐτοῦ θέσις κατεχομένη ὑπὸ ἀρχαίου καὶ ἱκανωτάτου ὑπαλλήλου καὶ λέγων ἀνευθυριάστως ταῦτα: «Αὐτὸν τὸν διώρισεν ὁ Κουμμονδοῦρος· τώρα εἶναι ἡ σειρά μας ν' ἀνοίξωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἴμια, πρὸ πάντων ἐγώ, ὅστις ὑπῆρέτησα μετὰ ζήλου τὸ κόμισμα κατὰ τὰς τελευταίας ἐκλογάς». Εἰς τὸν κύριον τοῦτον ὡς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην ἀπαίτησιν ἀπεκρίθημεν στερεοτύπως, ὅτι οἱ κύριοι βουλευταὶ ἔχουσιν ἰδίαν βιβλιοθήκην καὶ εἰς ταύτην πολὺν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν Ἑθνικὴν ἀπόκειται νὰ περιθάλλῃ τῶν κυρίων βουλευτῶν τοὺς προστατευομένους καὶ ν' ἀμείβῃ τὰς ἐκλογικὰς αὐτῶν ἐκδουλεύσεις, ἀφοῦ μάλιστα χορηγοῦσιν αὐτῇ ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἑπταπλάσιον τοῦ παρεχομένου εἰς τὴν ἡμετέραν πρὸς ἀγορὰν βιβλίων ποσόν, ἑπταπλάσιον ἐπίσης πρὸς βιβλιοδεσίαν καὶ τριπλάσιον γραφικῶν ἐξόδων. Ἀνάρμοστον δὲ εἶναι εἰς ἀντιπροσώπους χριστιανικοῦ ἔθνους νὰ λησμονῶσιν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὸ παράγγελλμα: «Ὁ σὺ μισεῖς ἑτέρῳ μὴ ποιήσης», εἰσάγοντες εἰς τὴν ἡμετέραν ὅ,τι ἤθελον νομίσει ὀλέθριον διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν βιβλιοθήκην. Πλὴν τούτου κάπως ἄδικον φαίνεται ἡμῖν τοῦ μὲν ἔθνους ἢ βιβλιοθήκης, ἢ ἀπὸ τεσσαρακονταετίας παρέχουσα διὰ προσιτοῦ εἰς ἕκαστον ἀναγνωστηρίου καὶ ἀφειδοῦς δανεισμοῦ πνευματικὴν τροφήν εἰς χιλιάδας Ἑλλήνων, νὰ λαμβάνῃ τὸ ἔβδομον μόνον τοῦ εἰς ἰδιαιτέραν καὶ πάσης ὑποχρεωτικῆς ὑπηρεσίας ἀπῆλλαγμένην χορηγομένου ποσοῦ δημοσίων χρημάτων. Εὐτυχῶς τὴν ἀδικίαν ταύτην κατανοοῦσι πλεῖστοι ἤδη βουλευταὶ καὶ πρὸ πάντων ὁ ἄξιος Ἔφορος τοῦ Βουλευτηρίου, εἰς ὃν ἡ παροῦσα ἐκθεσις ἀφιερῶται ¹,

1) Τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς περὶ Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης μελέτης προηγίτο ἢ ἐξῆς ἀφιέρωσις:

Τῷ ΚΥΡΙῷ ΤΙΜΟΛΕΟΝΤΙ ΦΙΛΗΜΟΝΙ

ΒΟΥΛΕΥΤῆ, ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΟΡῶ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

Κύριε Ἔφορε,

Συμφώνως πρὸς τὴν ἡμετέραν φιλόφρονα αἴτησιν μεταδίδω ἡμῖν πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς σήμερον καταστάσεως τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, πεποισθὼς ἐπὶ τῇ ἡμετέρῳ ὑποσχέσει νὰ ἐπιστήσητε ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τῆς Βουλῆς καὶ τῇ πολλᾷ ἐκφρασθεῖσιν ἐπιθυμίᾳ, ὅπως ἀντὶ μιᾶς ὑπάρχουσι δύο ἐν Ἑλλάδι ἄξια τοῦ ὀνόματος βιβλιοθήκαι.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1880

Ε. Α. ΡΟ-Ι-ΔΗΣ

ὁ εὐγλώττως ἤδη ὑψώσας τὴν φωνὴν καὶ ὑποσχόμενος ἡμῖν καὶ πάλιν νὰ βροντοφωνήσῃ, καταδεικνύων πόσον τερατώδης εἶναι ἡ ἀντίφασις, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔθνους τόσον πτωχοῦ, ὥστε μόνον τὸ μηδαμινὸν ποσὸν τετράκις χιλίων πεντακοσίων δραχμῶν νὰ ὀρίζῃ ὑπὲρ τῆς δημοσίας αὐτοῦ βιβλιοθήκης, ἀφ' ἑτέρου δὲ Βουλῆς τόσον πλουσίας, ὥστε τριακοντάκις χιλίας ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῆς νὰ χορηγῇ. Βουλὴ πλουσία ἔθνους πτωχοῦ εἶναι φαινόμενον ὄντως πρωτάκουστον καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ μοναδικόν. Ἐὰν δὲ ὑπάρχουσι οἱ φρονοῦντες, ὅτι τὴν τοιαύτην πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ ἔθνους περιφρόνησιν δικαιοῖ ἢ κακῇ αὐτῆς διαχειρίσιν καὶ παρακμῇ, δικαιοῦμεθα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτοὺς νὰ ἐνθυμίσωμεν, ὅτι τῆς τοιαύτης καταπτώσεως τὴν εὐθύνην φέρουσι πρὸ πάντων ἐκεῖνοι, οἱ μόνον προσὸν θεωρήσαντες καὶ ἐφόρων καὶ βοηθῶν καὶ κλητῶν τὴν ὁμοφροσύνην πρὸς τὴν ἐκάστοτε πλειονοψηφίαν καὶ ἐπιστημονικὸν ἴδρυμα εἰς ξενῶνα μεταβαλόντες εὐνοουμένων ἀναπήρων. Κατὰ τι δὲ ἴσως πταίει καὶ ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ βλέπουσα, ἡ τοῦλάχιστον ὀφείλουσα νὰ βλέπῃ, τὴν περιουσίαν αὐτοῦ θυσιαζομένην μετὰ τῆς ἐθνικῆς εἰς τὴν θεωρίαν τῆς πολιτικῆς ὁμοφροσύνης καὶ οὐδέποτε ἐν σώματι κατὰ τῆς τοιαύτης σφαγιάσεως ἐξεγερθεῖσα. Ἄλλ' ὅστις δῆποτε καὶ ἂν πταίῃ, τὸ ζήτημα πρόκειται ἐπὶ τέλους νὰ λυθῇ καὶ ἢ νὰ διατεθῶσιν ἄλλως τὰ βιβλία ἢ νὰ παύσῃ ἡ Βιβλιοθήκη ἐξαρτωμένη ἐκ τῶν διακνυμάνσεων τῆς πλειονοψηφίας, καθότι, ἐφ' ὅσον ἡ ἐξάρτησις αὐτῆ διαρκεῖ, ἀπολύτως ἀδύνατον εἶναι νὰ ὀρθοποδήσῃ. Ἐπιτραπῆτω δὲ καὶ νὰ προσθέσωμεν ὅτι δὲν βλέπομεν εἰς τί τέλος πάντων δύναται τῇ Κυβερνήσει νὰ χρησιμεύσῃ ἡ τῶν Ἐφόρων καὶ ὑπαλλήλων ὁμοφροσύνη. Τὴν χρησιμότητα ταύτης ἐννοοῦμεν παρὰ νομάρχῃ, εἰσπράκτορι, ταμίᾳ ἢ ἀνακριτῇ, πλείστα καὶ σπουδαίας δυναμένοις νὰ παρῶσιν κομματικὰς ἐκδουλεύσεις· ἀλλ' ὁ εὐγνωμονέστατος τῶν Ἐφόρων ἢ τῶν βιβλιοφυλάκων οὐδὲν περισσώτερον δύναται ὑπὲρ τοῦ διορίσαντος αὐτὸν νὰ πράξῃ ἢ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸ πολιτικὸν φρόνημα τῶν βιβλιοδετῶν ἐν τῇ διανομῇ αὐτοῖς ἐργασίας χιλίων πεντακοσίων ἐν συνόλῳ κατ' ἔτος δραχμῶν. Τὸ κέρδος τοῦτο φαίνεται ἡμῖν μικρόν· ἀδιστακτικῶς δὲ πιστεύομεν ὅτι, ἂν ἐπεσκέπτοντο ἐνίοτε οἱ πολιτικοὶ ἡμῶν ἄνδρες τὴν Βιβλιοθήκην καὶ ἰδίους ὀμμασιν ἐβλεπον τὰς ἐλεινῶς ἠκρωτηριασμένας πολυτόμους σειράς, τοὺς σωροὺς ἀβίβλων δελτίων, τὰ χάσματα τῶν εἰκονογραφικῶν τόμων καὶ τὰ ἐν τῷ βορβόρῳ τοῦ ὑπογείου κυλισθέντα βαρῦτιμα τεύχη, ἤθελον συγκινηθῆναι καὶ ὁμολογήσει, ὅτι ἀνάξιον εἶναι τὸ κέρδος τῆς αὐτῆς φθορᾶς. Τοιοῦτον ἔχοντες ἡμεῖς ἀκαταπαύστως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν θέαμα παρεσύρθημεν ἴσως ἐν τῇ στενοχωρίᾳ ἡμῶν εἰς δριμυτέρας τοῦ δέοντος ἐκφράσεις. Ἐὰν δὲ τις νομίσῃ ὅτι περιττὰ ἴσαν αἱ ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ

ὠρισμένων καταχρήσεων ἀποκαλύψεις, ἐνθυμίζομεν αὐτῶ ὅτι ἀπὸ τετραμηνίας ἤδη ὑβρίζομεθα καὶ συκοφαντούμεθα διὰ τριῶν συγχρόνως ἑφημερίδων¹. Εἰς τὰς ὑβρεις ταύτας, τὰς ἄλλως πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων ἡμῶν ὄλως ἀσχέτους, περιπτὸν πάντοτε ἐνομίσαμεν ν' ἀπαντήσωμεν, φρονούντες ὅτι πολὺ μᾶλλον τῶν πολιτικῶν ἢ μεταφυσικῶν πεποιθήσεων διευθυντοῦ δημοσίας βιβλιοθήκης, ἐνδιαφέρει τὸ κοινὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακτωμένων τόμων καὶ ἡ τιμὴ εἰς τὴν ἀγοράζει τὰ βιβλία. Εἰς δὲ τοὺς ἐπιμένοντας ν' ἀποδίδωσι σημασίαν γαί εἰς τοῦ Ἐφόρου τὰς δοξασίας οὐδόλως δισταζόμεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὀλοφύγως ἀσπασζόμεθα τὸ δόγμα τοῦ Πάπα Κλήμεντος τοῦ δωδεκάτου, ὅστις ἀνεθεμάτιζε τοὺς ἀρπαγὰς καὶ ἀμελεῖς φύλακας τῶν βιβλίων.

1) Ἐνεκα τῶν διαδοθέντων ὑπὸ τῶν ἐχόντων πρὸς τοῦτο συμφέρον ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς ψυχρὰς σχέσεις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἠθελήσαμεν νὰ δώσωμεν ἕκτακτον ἐπισημότητα εἰς τὴν τελετὴν τῆς παροχῆς τοῦ ὄρκου, ἐπιμείναντες ὡς ὁμώσωμεν ἐνώπιον, οὐχὶ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τοῦ ἱερέως τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐνορίας, πλείστων ὑπαλλήλων τοῦ Ἐπιτοπάρχου καὶ παρατυχόντων βουλευτῶν· τοῦτο ὁμως οὐδόλως ἐμποδίζει τοὺς κύριους τοῦτους νὰ ἐξακολουθῶσι διαδίδοντας, ὅτε μὲν ὅτι ἀπεποιήθημεν νὰ ὁμώσωμεν, ὅτε δὲ ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἡμᾶς ὁ ἱερεὺς καὶ μυρία ἄλλα τοιαῦτα.

ΒΡΑΧΕΙΑΙ ΤΙΝΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 546 τοῦ 1875 ἀπο-
φάσεως τοῦ Ἐμποροδικείου Ἀθηνῶν.

Κύριοι ἐφέται,

Ἄν ἀπὸ δωδεκαετίας διατρίβων ἐν Ἑλλάδι δὲν εὐρίσκομαι ἀλόγη ἐπὶ τῆς ψιᾶθης, τὴν χάριν χρεωστῶ ἀναντιρρήτως εἰς τὴν πρὸς ἐμὲ εὐμένειαν τοῦ Ἐφετείου. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἔνδεκα πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐκινήθησαν κατ' ἐμοῦ δίκαι. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι οὐδεμίαν τούτων ἔχασα τελεσιδίκως, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν ἐκέρδισά ποτε εἰς τὸ Πρωτοδικεῖον.

Ἄλλ' ἂν, χάρις εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην εὐνοιαν, ἣν μοι παρέχετε χωρὶς νὰ γνωρίζω διὰ τί, ὡς καὶ οἱ κ.κ. πρωτοδίκαι τὴν οὐχ ἤττον ἀνάσιτον δυσμένειάν των, κατώρθωσα νὰ ματαιώσω τὰς κατ' ἐμοῦ ἀποπείρας, μὴ νομίσετε ἐκ τούτου ὅτι ὄλωσ' ἀζημιος ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ἢ διάφορος πάντοτε τῆς ὑμετέρας ἐκτίμησις τῶν αὐτῶν ὑποθέσεων ὑπὸ τῶν ἀξιολίμων κ. κ. πρωτοδικῶν. Ἄπ' ἐναντίας οὔτε ἡσυχίαν ἔχω ἀπὸ ἔνδεκα ἐτῶν, οὔτε ἄσπιλόν ποτε τὸ γραφεῖόν μου δικαστικῶν ἐγγράφων. Τὸ δὲ χειρότερον εἶναι ὅτι, ἀηδιάσας τὸ ἐπάγγελμα ἐφεισιβάλλοντος, μετέθεσα ὅσα εἶχον ἀπὸ ἐνυποθήκων εἰς μετοχάς, μεταπεσῶν οὕτω ἀπὸ Χαρυβδέως εἰς Σκύλλαν ἢ, ἂν θέλετε, ἀπὸ εἰσηγητῶν εἰς ὁμογενεῖς.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς δικαίας μου πρωτοδικοφοβίας. Κατὰ τὸ παρελθὸν ὅμως ἢ δυσμένεια τῶν κ.κ. πρωτοδικῶν, ἂν δὲν ἐβασίλειτο ἐπὶ νομίμου ἀφορμῆς, ἰσχυρᾶς καὶ δι' ἐφέτας, ἐκρύπτιετο τοῦλάχιστον ὀπισθεν νομικῆς τινος λέξεως, κακῆς ἀριθμήσεως ἐλαιοδένδρων, ἀτελοῦς περιγραφῆς, διζήσεως ἢ ἄλλης τοιαύτης. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔλεγον τίποτε. Σήμερον ὅμως οὔτε τὴν παρηγορίαν ὅτι ὑφίσταμαι τὰς συνεπείας νόμου τινὸς τῆς πατρίδος μου, ἔστω καὶ κακῶς ἐφαρμοζομένου, ἔκριναν εὐλογον νὰ μ' ἀφίσωσιν οἱ κ.κ. πρωτοδίκαι. Δὲν παρουσιάζομαι

εἰς ὑμᾶς ζητῶν ν' ἀποδείξω ὅτι ἔχω δίκαιον, ἀλλ' ἀπλῶς ἵνα ὑποβάλλω εἰς τὴν ὑμετέραν ἐκτίμησιν τὰς περιστάσεις τῆς παρουσίας ὑποθέσεως, οἷαι προκύπτουσιν ἐκ τῆς δικογραφίας, καὶ εἰς τοῦτο νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν, ἂν ἐν αὐτῇ ὑπάρχῃ ἴχνος νομικοῦ ζητήματος ἢ σκιά πραγματικοῦ, δικαιούντος τὸ Ἐμποροδικεῖον νὰ μὲ ἀναγκάσῃ νὰ καταφύγω καὶ δωδεκάτην φορὰν εἰς τὴν ὑμετέραν εὐθιδικίαν.

Πρὶν ἔλθω εἰς τὴν οὐσίαν τῆς δίκης, πρέπει, κ. κ. ἐφέται, νὰ ἐνθυμίσω ὑμῖν ὡς στενῶς μετ' αὐτῆς συνδεομένην τὴν μετοχικὴν ἐπιδημίαν, ἣτις πρὸ διετίας ἐνέσκηψεν ἐφ' ἡμῶν ἐκ Βυζαντίου, ὡς ἄλλοτε ἢ πανώλης. Ταύτης θῦμα ὑπῆρξα καὶ ἐγώ. Πρὸς ἀποφυγὴν ὁμῶς πάσης παρεξηγήσεως σπεύδω νὰ προσθέσω ὅτι, τὴν πατρικὴν κληρονομίαν διαιρέσας εἰς χρήματα, ἅτινα ἠδυνάμην νὰ χάσω, καὶ εἰς τίμιον ὄνομα, τὸ ὁποῖον δὲν μ' ἐσυγχωρεῖτο νὰ ριψοκινδυνεύσω, μέτοχος μὲν ὑπῆρξα πανταχοῦ, οὐδαμοῦ ὁμῶς ἀνεμίχθην οὔτε ὡς ἰδρυτής, οὔτε ὡς σύμβουλος, οὔτε ὡς παραχωρητὴς ἀνυπάρχτων ἢ κήρυξ ἑκατομμυρίων. Ἄλλ' οὐδ' εἰς συνέλευσιν μετόχων ἐπάτησά ποτε, οὔτε τὸ χρηματιστήριον γνωρίζω ποῦ κεῖται. Ὅσας ἔχω μετοχὰς ἠγόρασα τοῖς μετρητοῖς ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ μου, ὅπου μαθόντες τὸν δρόμον προσήρχοντο καθ' ὄλον τὸ διάστημα τοῦ μετοχικοῦ ἀναβρασμοῦ παντοῖοι μεσίται, μετὰ πλήρους ἑκαστος συλλογῆς τῶν τότε κυκλοφορούντων χαρτίων. Καλῶς δὲ γνωρίζετε ὅτι παρ' ἡμῖν οἱ μεσίται δὲν ἀποτελοῦσιν ὡς ἀλλαγῶν μόνιμον τάξιν ὄρισμένων καὶ ἀνεγνωρισμένων ἀνθρώπων· κατὰ δὲ τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἐποχὴν τῆς μεταλλευτικῆς ἐπιδημίας νέοι ἐφύτρωνον καθεκίστην, παραιτοῦντες ὁ μὲν τὸ ξυράφιον, ὁ δὲ τὴν χύτραν καὶ ἄλλες τὴν ἀργίαν.

Τὸ κατ' ἐμὲ οὔτε ἐγνώριζα οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζω πάντας τοὺς προσελθόντας εἰς ἐμὲ μετὰ μετοχῶν. Μεταξὺ ὁμῶς τῶν ὀλίγων γνωστῶν μοι κάλλιστα ἐνθυμοῦμαι φοιτητάς, οἷος ὁ κ. Ἰω. Μομφερατίος, γόνους ἱστορικῶν οἰκογενειῶν, οἷος ὁ κ. Θεόδωρος Κ. Κολοκοτρῶνης, ὑπαλλήλους, χρυσουχούς, ὑπηρέτας, μαγεῖρους καὶ κουρεῖς. Πρὸς πάντας τούτους αἱ σχέσεις μου περιωρίζοντο εἰς τὸ ἐξῆς· διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἐλάμβανον τὰς μετοχὰς, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐπλήρωννα αὐτάς τοῖς μετρητοῖς, ἦτοι δι' ἐπιταγῆς εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς.

Ἐρχόμενος ἤδη εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς δίκης ἐκάστην λέξιν τῆς ἐκθέσεως ταύτης θέλω στηρίζει ἐπὶ τῆς ὑποβαλλομένης ὑμῖν δικογραφίας.

Μεταξὺ τῶν παντοίων μεσιτῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου μέχρι Νοεμβρίου 1873 διήλυσαν διὰ τοῦ γραφείου μου μετὰ μετοχῶν, εὐρέθη καὶ τις Ν. Σ., ὅστις τὴν 27ην Σεπτεμβρίου, τὴν 28ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ τὴν 12ην Ὀκτωβρίου, προσελθὼν

αυτόκλητος ὡς τόσοι ἄλλοι, μοὶ ἐπώλησε μετοχὰς τῆς «Πιστωτικῆς» καὶ τοῦ « Ἀρχαγγέλου », ἃς εἶχεν ἐν τῷ θυλακίῳ του, ἀξίας ὁμοῦ δραχμῶν 8900, ἦν ἐπλήρωσα αὐθωρεὶ κατὰ τὸ σύνηθες, καὶ ἔκτοτε δὲν εἶδον τὸν ἄνθρωπον.

Ἐνδεκα ὄλας μετὰ ταῦτα ἡμέρας, ἦτοι τὴν 23ην Ὀκτωβρίου¹, ἐλαρουσιάζσθη εἰς ἐμὲ ἄγνωστός τις, ὅστις μὲ εἶπεν ὅτι ὀνομάζεται Γεωργαντᾶς καὶ εἶναι μεσίτης καὶ τίμιος ἄνθρωπος· ὅτι τὴν προτεραίαν, ἦτοι τὴν 22αν Ὀκτωβρίου, ἐπώλησεν εἰς τὸν Ν. Σ. πεντήκοντα μετοχὰς τοῦ Λαυρίου ἐπὶ ἀποδείξει του, ἦν μ' ἔδειξεν· ὅτι ὁ ρηθεὶς Σ. τῷ εἶπεν ὅτι τὰς μετοχὰς ταύτας ἐκόπενε νὰ μεταπωλήσῃ εἰς ἐμὲ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μετέβησαν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἔνθα εἰσῆλθε μόνος ὁ Σ., ἀλλ' εὐθὺς ἔπειτα κατέβη καὶ εἶπεν αὐτῷ ὅτι πώλησεν εἰς ἐμὲ τὰς μετοχὰς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔτρωγον κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐπρεπε νὰ ἐπιστρέψωσιν ὁμοῦ τὴν ἐπιούσαν, ἵνα λάβωσι τὸ ἀντίτιμον, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ Σ. ἔγεινεν ἄφαντος.

Εἰς ταῦτα ἀπεκρίθην ὅτι οὔτε τὸν Σ. εἶδον πρὸ ἡμερῶν πολλῶν, οὔτε διαταγὴν πρὸς ἀγορὰν μετοχῶν τοῦ Λαυρίου ἔδωκά ποτε αὐτῷ· ὅτι δὲν τρώγω εἰς τὰς τέσσαρας ὥρας, καὶ ὅτι κακῶς ἐπραξὲ νὰ μὴ ζητήσῃ τὰς μετοχὰς του, ἀφοῦ ἤκουσε παρὰ τοῦ Σ. ὅτι δὲν εὐκαιρῶ δῆθεν νὰ πληρώσω αὐταίς, καὶ ἔτι χειρότερα νὰ μὴν θναβῆ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ νὰ περιμένῃ ἔξωθεν τῆς οἰκίας, ἐχούσης μάλιστα δύο ἐξόδους.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω περιέχονται αὐτολεξεὶ ἐν τῇ ἐπισυννημμένῃ μηνύσει, ἦν ὁ ἐνάγων Γεωργαντᾶς ὑπέγραψε καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὸν κ. Εἰσαγγελέα τῶν ἐν Ἀθήναις Πλημμελιοδικῶν, ζητῶν τὴν ποινικὴν καταδίωξιν τοῦ Σ., «διότι ὁ μηνυόμενος βεβαίως ἐξηπάτησεν αὐτόν, παραστήσας ψευδῶς ὅτι εἶχεν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Ροῦδου ν' ἀγοράσῃ μετοχὰς καὶ ὅτι τὰς παρέδωκεν αὐτῷ».

Συλληφθεὶς ὁ Σ. κατόπιν τῆς μηνύσεως ταύτης καὶ ἐξετασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνακριτοῦ κ. Τζάντα ἀπεκρίθη, κατὰ τὸ ἐπισυννημμένον ἐπίσημον ἀντίγραφον, ὡς ἀκολούθως :

« Παρὰ τοῦ Γεωργαντᾶ ἠγόρασα ἐπὶ ἀποδείξει μου πεντήκοντα μετοχὰς τοῦ Λαυρίου καὶ εἶπον εἰς αὐτόν ὅτι σκοπεύω νὰ τὰς πωλήσω εἰς τὸν Ροῦδην. Πραγματικῶς πρὸς τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὑπῆγα μαζὴ του εἰς τοῦ Ροῦδου, ἀλλὰ δὲν εὔρομεν αὐτόν καὶ εἶπαμεν νὰ ἐπιστρέψωμεν τὴν ἐπιούσαν. Ἀφοῦ ἀπεχωρίσθημεν, ὑπῆγα εἰς τὸ χαρτοπαίγνιον τοῦ Μίμη ὄλου ἐπαιξα καὶ ἔχασα τὰς μετοχὰς ». Ἔπονται αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἀπωλείας ταύτης.

¹ Αἱ ἡμερομηνίαι αὗται βεβαιοῦνται ἐκ τοῦ ἐπισυννημμένου πιστοποιητικοῦ τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς καὶ ἐκ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀντιδίκου.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐγγράφων, τῆς μηνύσεως δηλ. τοῦ ἀντιδίκου καὶ τῆς ἐξετάσεως τοῦ μηνυθέντος, ἐν προκύπτει ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι τὴν ὑπαρξιν ἐντολῆς ἐκ μέρους μου ἀμφότεροι ἀρνοῦνται· καθότι ὁ μὲν Σ. ἰσχυρίζεται ὅτι οὐδὲν εἶπε περὶ τοιαύτης εἰς τὸν Γεωργαντᾶν, ἀλλὰ συνηλλάχθη μετ' αὐτοῦ προσωπικῶς δούς ἀπόδειξιν, ὁ δὲ Γεωργαντᾶς τὴν ἀποδιδομένην παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν Σ. χρῆσιν τοῦ ὀνόματός μου χαρακτηρίζει καὶ καταμηνύει ὡς ἀπάτην, στηριζόμενος εἰς τὸ ἀνύπαρκτον ἐντολῆς ἐκ μέρους μου.

Τῆς πεποιθήσεως ταύτης τοῦ ἐνάγοντος ὅτι ὑπῆρξε θῦμα ἀπάτης ἕτερα ἀπόδειξις εἶναι, ὅτι εὐθύς μετὰ τὸ γεγονός ἀπετάθη εἰς τὴν μητέρα καὶ τοὺς συγγενεῖς τοῦ Σ. (Βλ. κατάθεσιν τοῦ μάρτυρος Δ. Α.), ὅρα σώσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κακουργιοδείου πληρώνοντες τὰς μετοχάς.

Ἀπελπισθεὶς ἐκ τῶν συγγενῶν προσέτρεξεν εἰς τοὺς δικηγόρους, μεταβὰς εἰς τοὺς ἀξιολίτους κ. κ. Κόκκινον καὶ Λ. Δεληγιώργην. Διωχθεὶς καὶ παρὰ τούτων κατέφυγεν, ἐν ἑλλείψει ἄλλου, εἰς τινὰ Κοζάκον, δι' οὗ μ' ἐκοινοποίησεν ἀγωγὴν πρὸς πληρωμὴν τῶν μετοχῶν, «διότι διὰ λογαριασμόν μου ἐγένετο ἡ σύμβασις καὶ εἶχον τὸν Ν. Σ. παραγγεῖλει πρὸς τοῦτο, καὶ διότι ἀκόμη παρέλαβον τὰς μετοχάς καὶ διὰ τοῦ ἐντολοδόχου μου καὶ ὁ ἴδιος».

Ἡ ἀγωγή αὕτη, δι' ἧς προσκαλοῦμαι ἐγὼ νὰ πληρώσω, διότι εἶχον δώσει ἐντολὴν εἰς τὸν Σ., ὑπεγράφη παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου, ὅστις τὸν Σ. κατεδίωκε ποινικῶς ὡς ψευδῶς παραστήσαντα αὐτῷ ὅτι εἶχεν ἐντολὴν παρ' ἐμοῦ!

Τῆς ἀκατονομάστου ταύτης ἀντιφάσεως μία μόνη ἠδύνατο νὰ προταθῆ εὐπρόσωπος δικαιολογία, ὅτι μετὰ τὴν μήνυσιν ἐμεσολάβησε νεώτερόν τι γεγονός, ἕξ οὗ ἐλείσθη ὁ ἐνάγων διὲν ἠπατάτο καταμηνύσας τὸν Σ. ὡς ἀπατεῶνα. Τοιοῦτου ὅμως γεγονότος οὔτε ἴχνος οὔτε σκιά φαίνεται εἰς τὴν δικογραφίαν ἢ τὰς προτάσεις τοῦ ἀντιδίκου. Βάσις τῆς ἀγωγῆς του κατ' ἐμοῦ εἶναι ἡ πεποίθησις του ὅτι δὲν ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Σ.· ὅτι οὗτος εἶχε πραγματικῶς παρ' ἐμοῦ ἐντολὴν ν' ἀγοράσῃ τὰς πεντήκοντα μετοχάς· τὰ δὲ γεγονότα, ὅσα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μεταγενεστέρας ταύτης πεποιθήσεώς του προτείνει, εἰσὶ πάντα προγενέστερα τῆς μηνύσεώς του κατὰ τοῦ Σ. ὡς ψευδῶς παραστήσαντος ὅτι εἶχε ἐντολὴν. Ἄλλὰ τότε διατὶ ἐν γνώσει καὶ πεποιθήσει ἐσυκοφάντει καὶ ἐφυλάκιζε τὸν δυστυχῆ Ν. Σ. ὡς ἀπατεῶνα;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν ἐπιχειρῶ ν' ἀπαντήσω· μεταγενέστερον δὲ γεγονός, δυνάμενον νὰ μεταβάλῃ τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἐνάγοντος, ἐν μόνον γνωρίζω, τὴν ἀρνησιν τῶν συγγενῶν τοῦ Σ. νὰ πληρώσωσι τὰς ὑπ' αὐτοῦ παιχθείσας καὶ ἀπολεσθείσας μετοχάς.

Ὅπως δὴ ποτε, μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς ἀνωτέρω ἀγωγῆς, ἐπαίχθη ἢ αἰσχρὰ ἀλλ' οὐχὶ δυστυχῶς πρωτοφανῆς παρ' ἡμῖν κωμωδία τῆς προσελύσεως ἀπεσταλμένων πρὸς αἴτησιν *συμβιβασμοῦ*. Οὗτοι μὲ παρεκάλουν νὰ πράξω τι ὑπὲρ τοῦ Γεωργαντᾶ, διότι ἐξημιώθη καὶ ἦτο πτωχός. Εἰς πάντας ἀπεκρίθην στερεοτύπως ὅτι ἀδύνατον μοι ἦτο νὰ τὸν λυπηθῶ ἢ νὰ πράξω τὸ παραμικρὸν ὑπὲρ αὐτοῦ μετὰ τὴν κοινοποίησιν τῆς ἀτίμου ἀγωγῆς του. Τὸ δὲ περιεργότερον εἶναι ὅτι τὴν τοιαύτην ἀπάντησίν μου προτείνει ἤδη ὁ ἀντιδίκος αὐτολεξεῖ (παραλείψας μόνον τὸ ἐπίθετον ἄτιμος) ὡς ἀποδεικνύει ὅτι ἤθελον σιέρεξι νὰ πληρώσω αὐτόν, ἂν δὲν ἔκαμνεν ἀγωγήν, καὶ ὡς τοιαύτην παραδέχονται αὐτὴν καὶ οἱ ἀξιοτίμοι κ. κ. πρωτοδίκαι. Ἄλλὰ πῶς ἄλλως ἦτο δυνατόν ν' ἀποκριθῶ εἰς ἄνθρωπον, ὅστις ἀφ' ἑσθῆς μὲν ἐξήτει νὰ μὲ συγκινήσῃ παριστῶν τὴν πενίαν του, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ μὲ φοβίσῃ ἐπισείων τὴν ἀγωγήν του, ἀπαρallάκτως ὡς ὁ ἐπαίτης ἐκεῖνος τοῦ Γιλβλάς ἐξήτει ἔλεος ὑποστηρίζων τὴν αἴτησίν του διὰ πιστολίου;

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἀπάντησίν μου προσῆλθεν ἕτερος τοῦ ἀντιδίκου ἀντιπρόσωπος, σεβάσμιος οὗτος καὶ ἱερωμένος, ὅστις μοι παρέστησεν ὅτι ὁ Γεωργαντᾶς εἶναι καλὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὀλίγον εὐήθης, τὴν δὲ ἀγωγήν ἐκείνην ἐκίνησε παραπεισθεὶς ὑπ' ἄλλων ὅτι εἶναι πτωχός καὶ αἱ χαθεῖσαι εἰς τὸ χαρτοπαίγνιον μετοχαὶ δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτόν, ὥστε θεάρεστον ἔργον ἤθελον πράξει βοηθῶν αὐτόν. Εἰς ταῦτα ἀπήντησα καὶ πάλιν ὅτι οἱ τίμοι ἄνθρωποι δὲν κινοῦσιν ἀτίμους ἀγωγάς. Ὁ ἱερεὺς οὗτος κλητευθεὶς ὡς μάρτυς δὲν ἠθέλησε νὰ ἐμφανισθῇ, προφασίζόμενος ὅτι δὲν ἐνθυμεῖται τὰ ρηθέντα. Ἄλλ' ἂν ἐλησμόνησεν ὁ αἰδεσιμώτατος ὅσα εἶπεν εἰς ἐμέ, τὰ αὐτὰ ὑπὲρ τοῦ Γεωργαντᾶ ἔτιχε νὰ εἶπῃ καὶ εἰς τὸν συγγενῆ τοῦ Σ. μακαρίτην Α., καταθέσαντα ταῦτα ἐνόρκως, ὡς βλέπετε ἐκ τῆς μαρτυρίας του.

Μετὰ τὰς ἀποπειράς ταύτας εἰσῆχθη ἡ ὑπόθεσις εἰς τὸ Πρωτοδικεῖον, τὸ ὅλοϊον, θεωρήσαν αὐτὴν ὡς ἐμπορικὴν, ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἀντιδίκον δι' ἀποφάσεως, ἐπικυρωθείσης καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐφετείου, ν' ἀποδείξῃ ἔστω καὶ διὰ μαρτύρων τὰ ἐξῆς :

Αον. Ὅτι ὁ ἐναγόμενος εἶχεν εἰς τὸν Σ. ἐντολὴν νὰ τῷ ἀγοράσῃ εἰς τὸ χρηματιστήριον μετοχάς.

Βον Ὅτι τοιαύτας πράξεις ἐνήργησεν ἐν γνώσει τρίτων.

Γον. Ὅτι τὴν 22 ὀκτωβρίου εἶχεν ὁ Σ. ἐντολὴν νὰ ἀγοράσῃ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος πεντήκοντα μετοχάς.

Δον. Ὅτι λαβὼν τὰς μετοχὰς τὰς παρέδωκεν εἰς τὸν ἐναγόμενον.

Τί εἶπον οἱ προσαχθέντες ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου μάρτυρες βλέπετε, κ.κ. ἐφέται, ἐν τῇ δικογραφίᾳ. Ἐπὶ μιᾷ μόνῃ φράσεως,

περιεχομένης στερεοτύπως εἰς ἀπάσας ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως τὰς μαρτυρίας, ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν ὑμῶν, ὡς ἀλαλλατιούσης πάσης περαιτέρω μακρογορίας, εἶναι δὲ αὕτη ἡ ἐξῆς: «*Ἄγνοῶ ἂν τὴν 22αν ὀκτωβρίου ὁ Ἐμμ. Ροῖδης ἔδωκεν εἰς τὸν Σ. ἐντολὴν νὰ ἀγοράσῃ πενήκοντα μετοχὰς τοῦ Λαυρίου*». Τοῦτο ἐπανάλαβρον πάντες, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, οἱ μάρτυρες τοῦ Γεωργαντᾶ. Ὅσα δὲ ἠδυνήθησαν, μὲ ὄλην τὴν καλὴν τῶν θέλησιν, νὰ εἴπωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ συνοψίζονται κατὰ τάξιν εἰς τὰ ἐξῆς: «*Κοινῶς ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Σ. ἐνήργει πράξεις διὰ τὸν Ἐμμ. Ροῖδην τοῦτο ἐλέγετο ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ*» (Παλασπυρίδης). «*Ἀπὸ τὸν Ν. Σ. ἤκουσα ὅτι ἐνήργει ἀγορὰς διὰ τὸν Ροῖδην*». (Παυλόπουλος). «*Ὁ Σ. ἔθεωρεῖτο παραγγελιοδόχος τοῦ Ροῖδου τοῦτο οὐδέποτε ἤκουσα ἀπὸ τὸν Ροῖδην, ἀλλ' ὁ Σ. μὲ εἶπεν ὅτι φροντίζει δι' αὐτόν*». (Ἰ. Ἀνεξάρτητος). «*Ἡμέραν τινὰ μ' ἐξήτησεν ὁ Σ. νὰ τῷ πωλῆσω μετοχὰς διὰ τὸν Ροῖδην*». (Χρυσσοχόος).

Τοιαῦται εἶναι αἱ μαρτυρίαι, καταλήγουσαι πᾶσαι διὰ τῆς φράσεως «*Ἄγνοῶ ἂν τὴν 22αν ὀκτωβρίου ὁ Ροῖδης εἶχεν εἰς τὸν Σ. ἐντολὴν ν' ἀγοράσῃ πενήκοντα μετοχὰς τοῦ Λαυρίου*». Ἀλλὰ καὶ ἀκριβεῖς μέχρι κεραίας ἂν ὑποθέσωμεν τὰς ἀνωτέρω μαρτυρίας, ποίαν ἐπιρροὴν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τῆς δίκης, καὶ πῶς δύναιμι νὰ ἐνέχωμαι ἐγὼ ἂν διέδιδεν ὁ Σ. ἐν ἀγνοίᾳ μου ἀνύπαρκτα, καὶ ἂν οἱ ἀξιότιμοι οὗτοι μάρτυρες ἐπίστευον ἀπίστευτα ἐκ τοῦ στόματος ἀνθρώπου, τὸν ὅποιον οἱ ἴδιοι κατὰ παράδοξον ἀντίφασιν ἀποκαλοῦσιν ἀνάξιον πάσης πίστεως καὶ γνωστὸν *μπερμπάντεν*; (Βλ. κατὰθ. Κορφίτου).

Ὅπως δὴποτε πρὸς ἐντελῆ ἀναίρεσιν τοῦ ἀπιστεύτου ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ὁ ἀνάξιος πάσης πίστεως καὶ γνωστὸς *μπερμπάντεν* Ν. Σ. ἦτο ἐντολοδόχος μου, ἔκρινα καλὸν νὰ ὑποβάλω εἰς τοὺς κ.κ. πρωτοδικίας ἐπίσημον πιστοποιητικόν, ὑπογεγραμμένον παρὰ τῶν ἀξιότιμων διευθυντῶν τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς κ.κ. Βαλσαμιάκη καὶ Ἰ. Δούμα καὶ τοῦ ταμίου αὐτῆς κ. Γ. Γεωργαντᾶ, καὶ περιέχον ἀκριβῆ σημειώσιν τῶν ἐπιταγῶν ὅσας ἔξεδωκα εἰς βάρος τῆς τραπέζης ταύτης (δι' ἧς μόνης ἐνήργουν τὰς πληρωμὰς μου) τῶν ὀνομάτων τῶν λαβόντων τὰς ἐπιταγὰς καὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔλαβον αὐτάς. Ἐκ τοῦ πιστοποιητικοῦ τούτου προκύπτει: Ἀον. Ὅτι καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς μετοχικῆς ἐπιδημίας, ἦτοι ἀπὸ Ἰανουαρίου μέχρι τέλους Νοεμβρίου 1873, ἐπλήρωσα δι' ἐπιταγῶν δραχμὰς 315,680. Βον. Ὅτι αἱ ἐπιταγαὶ αὗται, πλὴν τῶν ὀλίγων οἰκιακῶν ἐξόδων, ἐπληρώθησαν εἰς διαφόρους μεσίτας ἢ μεσιτεύοντας ὑπὲρ τοὺς *τριάκοντα*. Γον. Ὅτι ἐκ τοῦ ὀλίκου ποσοῦ τῶν δραχμῶν 315,680 ὁ Σ. διὰ τὴν πώλησιν εἰς ἐμὲ τοῖς μετρητοῖς μετοχῶν τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ τῆς Πιστωτικῆς, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα ἀνωτέρω, ἔλαβε τὸ σχετικῶς ἀσήμαντον ποσὸν δραχμῶν

8,900, ἐν τῷ στενωπῷ χρονικῷ διαστήματι τῷ μεταξὺ 27 Σεπτεμβρίου καὶ 12 Ὀκτωβρίου, ἐνῶ πλεῖστοι ἄλλοι ὀνομαστί ἀναφερόμενοι μεσῖται, καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ, ἔλαβον ἐπιταγὰς δι' ἀσυγκρίτως ἀνώτερα ποσά, μόνος δ' ὁ μεσίτης Ζήσης Λέζος διὰ δρ. 90,770.

Ἄλλ' ἂν θεωρηθῆ ἔντολοδόχος μου ὁ Σ., διὰ τὸν μόνον λόγον ὅτι, εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν, καὶ παρ' αὐτοῦ ὡς παρὰ μυρίων ἄλλων, αὐτοκλήτως προσελθόντων, ἠγόρασα μετοχὰς τινας, ἐξ ἅπαντος τότε καὶ πολλῶ μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐντολοδόχοι μου πάντες οἱ ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς Πιστωτικῆς σημειούμενοι ὡς λαβόντες ἐπιταγὰς μου παντοιοῖοι ἄνθρωποι, ἐν οἷς ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ τῶν ὀνομάτων τὰ ὀνόματα πρώτην φορὰν μανθάνω ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου. Διότι, τέλος πάντων, οὐδαμοῦ τῆς δικογραφίας ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ἐνάγοντος ἀποδείξεις ἢ γεγονὸς περιβάλλοντα τὸν Σ. δι' ἰδιαίτερας τινὸς ἐντολοδοχίας. Μὴ ὦν νομικὸς δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς διὰ τίνος τελετῆς χορηγεῖται ἡ ἰδιότης αὕτη, δύσκολον ὅμως μοι εἶναι νὰ πιστεύσω ὅτι δύναται τις νὰ εἶναι ἐντολοδόχος μου χωρὶς νὰ τὸν συστήσω ὡς τοιοῦτον εἰς οὐδένα, χωρὶς νὰ τὸ θέλω ἢ κἂν νὰ τὸ γνωρίζω, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον διότι ἔτυχε καὶ οὗτος νὰ εὗρεθῆ ἐν τῇ τύρβῃ τῶν προσελθόντων πωλητῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γενικῆς ἐντολῆς, περὶ δὲ τῆς εἰδικῆς, ἀφοῦ πάντες ἀνεξαρέτως οἱ μάρτυρες τοῦ ἐνάγοντος εἶπον ὅτι ἀγνοοῦσιν ἂν τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1873 εἶχεν ὁ Σ. ἐντολὴν παρ' ἐμοῦ πρὸς ἀγορὰν μετοχῶν, περιττὸν νομίζω νὰ προσθέσω τι εἰς τὴν παντελῆ ἀγνοίαν των. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι εἰς τούτων, ὀνόματι Παυλόπουλος, ἀφοῦ ὡμολόγησε καὶ οὗτος ὅτι δὲν γνωρίζει τι περὶ ἐντολῆς, προσέθεσεν ὅτι ἡμέραν τινά, ἦν δὲν ἐνθυμεῖται ἂν ἦτο ἡ 18ῃ ἢ 22α ἢ 25ῃ τοῦ μηνός, μὲ εἶδεν ἔξωθεν τῆς «Ὠραίας Ἑλλάδος» θωπεύοντα τὸν Σ. ἐπὶ τοῦ ὄμου καὶ ἐρωτῶντα αὐτὸν ἂν μ' ἠγόρασε μετοχὰς. Τὸ ἀόριστον τοῦ χρόνου καὶ τὸ κεντρικὸν τοῦ τόπου καθιστῶσι πολὺ δύσκολον τὴν ἀναίρεσιν τοιαύτης μαρτυρίας, ἀλλὰ καὶ ἐλαττοῦσι, πιστεύω, τὸ βᾶρος αὐτῆς. Οἱ δὲ γνωρίσαντες τὸν δυστυχῆ Σ. καὶ εἰς ποῖαν εὕρισκετο τότε ἐξειρηνὴν κατάστασιν ἐκ τῆς νόσου, τῆς ρυπαρότητος καὶ τῆς πενίας δυσκόλως θέλουσι πιστεῦσαι ὅτι ἦτο δυνατόν ὅχι νὰ τὸν θωπεύσῃ τις δημοσία, ἀλλὰ καὶ διὰ πυράγρας νὰ τὸν ἐγγίσῃ.

Περὶ τοῦ τρίτου τέλος θέματος, ἂν ἔλαβον δηλ. ἐγὼ τὰς μετοχὰς, οὐδεὶς τῶν μαρτύρων κατέθεσεν οὐδὲ γρῦ, οὐδὲ κἂν ἐξετάσθη, γνωστοῦ ὄντος ὅτι αὐταὶ ἐχάθησαν αὐθημερόν εἰς τὸ χαρτοπαίγιον τοῦ Μίμη.

Οἱ ὑπ' ἐμοῦ κλητευθέντες μάρτυρες ἀνταποδείξεως οὐδὲν ἄλλο εἶχον νὰ εἴπωσιν, εἰμὴ μόνον ὅτι μεσῖται ὄντες καὶ διημερεύοντες

ἐν τῇ ἀγορᾷ οὐδέποτε ἤκουσαν περὶ ἐντολῆς μου εἰς τὸν Σ., ὅτι πάντες ἀνεξαιρέτως ἐπώλουν εἰς ἐμὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μετοχὰς προσερχόμενοι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, αὐθόρμητως εἰς τὸν ἀγοραστήν, ἐκλέγοντα μεταξὺ αὐτῶν τὸν προσφέροντα αὐτὰς εἰς συμφερωτέραν τιμὴν. (Βλέπε κατάθεσιν Δ. Μητσοπούλου καὶ λοιπῶν). Ὁ δὲ μακαρίτης Ἄ. κατέθεσε περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐνάγοντος πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἀποστολῆς τοῦ ἱερέως. Τὸ μόνον ἀστεῖον τῆς ἀνταποδείξεως ἐπεισόδιον εἶναι ἡ αἴτησις, ἣν ἐποίησεν ὁ ἐνάγων νὰ ἐξαιρεθῇ ὁ γνωστός μεσίτης κ. Ζήσης Λέξος ὡς ὢν γενικὸς ἐντολοδόχος τοῦ Ροῖδῆ εἰς τὴν ἀγοραπωλησίαν τῶν μετοχῶν, λησμονήσας ὁ καλὸς ἄνθρωπος ὅτι τοιοῦτον εἶχεν ἤδη χειροτονήσει τὸν Σ.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ὕλη, ἐφ' ἧς ἐπρόκειτο νὰ στηρίξῃ τὴν ἀπόφασίν του τὸ Ἐμποροδικεῖον. Οὐδέποτε, νομίζω, ἀντίηχσεν ἐν ἀκροατηρίῳ ὑπόθεσις τῆς παρουσίας ἀπλουστερά. Ὁ δὴθεν ἐντολοδόχος μου Σ. ἀρνεῖται ὅτι εἶχεν ἐντολὴν παρ' ἐμοῦ ὁ ἐνάγων με ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὸν ἀφ' ἐνὸς μὲν καταμηνύων τὸν Σ. ὡς πλάσαντα ἀνύπαρκτον ἐντολὴν, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐγκαλῶν ἐμὲ ὡς δώσαντα πραγματικὴν πάντες οἱ μάρτυρες ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδὲν γνωρίζουσι περὶ ἐντολῆς, τὸ δὲ μῆλον τῆς ἔριδος, αἱ πεντήκοντα δηλαδὴ μετοχαὶ τοῦ Λαυρίου, πασίγνωστον εἶναι ὅτι οὔτε τὸ εἶδον, οὔτε τὸ ἔχω, διότι ἐπαίχθη καὶ ἐχάθη αὐθημερὸν δημοσίᾳ.

Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὸ αἰτιολογικὸν τῆς ἀποφάσεως :

«Ἐπειδὴ ἐξ ὄλων τῶν ἀνωτέρω καταθέσεων δὲν ἀποδεικνύονται ἀμέσως τὰ εἰς τὸν ἐνάγοντα ἐπιβληθέντα θέματα : α'.) ὅτι ὁ Ροῖδης εἶχεν εἰς τὸν Σ. ἐντολὴν ν' ἀγοράζῃ μετοχὰς, β'.) ὅτι κατὰ τὴν 22 Ὀκτωβρίου 1873 εἶχε δώσει ἐντολὴν ν' ἀγοράσῃ 50 μετοχὰς τοῦ Λαυρίου» ἐπειδὴ ὅμως ἐκ τῶν γεγονότων, ἅτινα οἱ μάρτυρες τῆς ἀποδείξεως καὶ τῆς ἀνταποδείξεως κατέθεσαν, σφόδρα πιθανοὶ καθίστανται οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ ἐνάγοντος, ἐπιβλητέος ἐστὶν αὐτῷ καὶ ἀναπληρωτικὸς ὄρκος».

Τίνα δὲ τὰ γεγονότα τὰ καθιστῶντα τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ ἐνάγοντος λίαν πιθανούς ;

«Ἐπειδὴ οἱ μάρτυρες κατέθεσαν ὅτι ὁ Ροῖδης μετεχειρίζετο τὸν Σ. εἰς τοιαύτας πράξεις μετὰ προσώπων ἐν γνώσει ὄντων».

Ἄλλ' οἱ μάρτυρες οὗτοι εἶπον «κοινῶς ἐπιστεύετο, διεδόθη μετὰ τὴν πράξιν, τοῦτο ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Σ. καὶ ὄχι παρὰ τοῦ Ροῖδου», ρητὴν δὲ συναλλαγὴν οὐδεμίαν ἀναφέρουσι, δικαιοῦσαν τὴν πίστιν τῶν ταύτην, ἣν ἄλλως διέψευσαν οἱ ἴδιοι χαρακτηρίσαντες τὸν Σ. ὡς ἀναξιόπιστον καὶ γνωστὸν μερομπάρτεν.

«Ἐπειδὴ κατὰ τοὺς μάρτυρας 2, 4, 5 μετέβαινον μετὰ τοῦ Σ. παρὰ τῷ Ροῖδῆ καὶ ἐπληρώνοντο».

Ἄλλ' ὁ μὲν βος μάρτυς εἶπεν ὅτι ἤκουσε τοῦτο διηγούμενον πέρουσι κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ἢ ἄλλην ἐποχὴν, ὁ δὲ 4ος ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Σ. προιαθεῖσα ἀγοραπωλησία δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἀγνοῶ διὰ ποῖον λόγον, ὁ πέμπτος τέλος πάντων, γνωρίζων καὶ τὸν λόγον τῆς μὴ πραγματοποιήσεως, ἐξηγεῖ αὐτὸν σαφῶς λέγων: «μελαβάντες εἰς τοῦ Ροῖδου δὲν εὔρομεν αὐτόν». Ἐκ τούτου βλέπετε, κ. κ. ἐφέται, ὅτι οἱ μὲν μάρτυρες λέγουσιν ὅτι εἰς μόνος, ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σ. μετέβη μετ' αὐτοῦ εἰς τοῦ Ροῖδου, ὃν δὲν εὔρον, τὸ δὲ αἰτιολογικὸν ὅτι οἱ μάρτυρες μετέβαινον εἰς τοῦ Ροῖδου καὶ ἐπληρώοντο. Πολὺν δὲ νομίζω διαφέρει τὸ ἐν τοῦ ἄλλου, ὡς κάλλιστα ἀπέδειξεν ἡ συμφορὰ τοῦ ἐνάγοντος, μεταβάντος κάκεινον καὶ μὴ εὔρόντος μὲν ἐμέ, χάσαντος δὲ τὰς μετοχὰς του.

Ἄλλ' ἡ παραμόρφωσις μαρτυρίας καθίσταται ἔτι μᾶλλον ψηλαφητὴ ἐν τῷ κατωτέρω ἐπειδὴ:

«Ἐπειδὴ τὴν 22^{αν} Ὀκτωβρίου εἶδον τὸν Ροῖδην ἔξωθεν τῆς Ὠραίας Ἑλλάδος θωπεύοντα τὸν Σ. ἐπὶ τοῦ ὄμου καὶ ἔρωτῶντα ἂν ἠγόρασε μεταχάς».

Ἄλλ' ὁ μάρτυς οὐ μόνον δὲν εἶπεν ὅτι ἡ δῆθεν συνάντησις αὕτη συνέβη τὴν 22^{αν} Ὀκτωβρίου, ἀλλὰ καὶ ρητῶς προσέθεσεν ὅτι δὲν ἐνθυμεῖται ἂν ἡ ἡμέρα αὕτη ἦτο ἡ 20^η, 22^α, 25^η ἢ 28^η τοῦ μηνός. Καὶ τοῦτο διότι ἐφοβεῖτο, ὡς φρόνιμος ἄνθρωπος, νὰ δώσῃ εἰς τὸ ὄνειρόν του ἀκριβῆ χρονολογίαν, ἦτις ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν Μεδρσεέ, ἂν τυχὸν εὔρισκόμην ἐγὼ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς Καισαριανὴν ἢ Κηφισσίαν. Ἄλλως καὶ ὁ μάρτυς οὗτος, ἀφοῦ διηγῆθη τὴν ἐπιφανεῖσαν αὐτῷ ἀχρονολογητοῦ ὀπτασίαν, ἔσπευσε νὰ προσθέσῃ πρὸς ἐλάφρυνσιν τῆς συνειδήσεώς του: «Δὲν γνωρίζω ἂν τὴν 22^{αν} Ὀκτωβρίου 1873 εἶχεν ὁ Σ. ἐντολὴν παρὰ τοῦ Ροῖδου ν' ἀγοράσῃ 50 μετοχὰς τοῦ Λαυρίου».

Τοιαῦτα εἶναι τὰ μόνα ἀναφερόμενα ἐν τῇ δικογραφίᾳ γεγονότα τὰ καθιστῶντα, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ κ. Πολέμη, τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ ἐνάγοντος τοσοῦτω πιθανούς, ὥστε νὰ ἐπιβληθῇ ὁ συμπληρωματικὸς ὄρκος. Πιθανωτέρους δηλαδὴ καὶ τῆς ἐγγράφου ἀνακρίσεως, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι ὁ Σ. δὲν εἶχεν ἐντολὴν καὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἰδίου πρὸς τὸν Γεωργαντᾶν, ἐξ ἧς καταφαίνεται ὅτι ὁ Σ. δι' ἴδιον λογαριασμὸν συνηγάγη καὶ τῆς μηνύσεως τοῦ ἀντιδίκου, δι' ἧς οὗτος ὁμολογεῖ ἐνυπογράφως ὅτι ἐγένετο θῦμα ἀπάτης, πιστεύσας εἰς ἀνύπαρκτον ἐντολὴν καὶ τοῦ ἐπισήμου ἐγγράφου τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν εἶχον ἐντολοδόχον, ἀλλ' ἀδιακρίτως πάντας τοὺς μεσίτας μετεχειρισόμεν' καὶ τῆς ὁμοφώνου καταθέσεως πάντων τῶν μαρτύρων τοῦ ἀντιδίκου, ὁμολογούντων ὅτι δὲν γνωρίζουσιν ἂν τὴν 22^{αν} Ὀκτωβρίου ἐδόθη παρ' ἐμοῦ ἐντολή! Πάντα ταῦτα πρὸς οὐδὲν

λογίζονται παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν κ. κ. ἐμποροδικῶν διὰ πρωτοφανοῦς διαστροφῆς τῶν μαρτυριῶν διασκευασθέντα γεγονότα· ἄτινα, ἄλλως, καὶ ἀληθῆ ἂν ἦσαν, ἂν εἶχον δηλαδὴ εἰπεῖ οἱ μάρτυρες ἐν τῇ καταθέσει των ὅσα οἱ κ. κ. ἐμποροδίκαι ἐν τῷ αἰτιολογικῷ τῆς ἀποφάσεως, πάλιν οὐδὲ διὰ τῆς ἐλαχίστης πιθανότητος ἤθελον περιβάλει ἰσχυρισμούς ἀντιφάσκοντας καὶ πρὸς τὰς μαρτυρίας καὶ πρὸς τὰ γεγονότα, καὶ πρὸς τοὺς προγενοτέρους αὐτοῦ τοῦ ἐνάγοντος ἰσχυρισμούς.

Μεταβαίνοντες ἔπειτα εἰς τὰς μαρτυρίας τῆς ἀνταποδείξεως, οἱ κ. κ. Ἐμποροδίκαι περὶ τῆς ἀντιφάσεως ἧτις ὑπάρχει ἐν τοῖς ἰσχυρισμοῖς τοῦ ἐνάγοντος ἀποφαίνονται διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐπειδῆ :

« Ἐπειδὴ καὶ ἐκ τῆς μηνύσεως τοῦ ἐνάγοντος προκύπτει ὅτι διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ροῖδου ἐγένετο ἡ πώλησις ».

Τοῦτο εἶναι ψευδέστατον· διότι ὁ ἐνάγων ἰσχυρίζεται ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλ. ὁ Σ. ἐξηπάτησεν αὐτὸν ψευδῶς παραστήσας ὅτι διὰ λογαριασμὸν μου γίνεται ἡ ἀγορά.

Οὐχ ἦτιον τερατῶδες εἶναι τὸ κατωτέρω ἐπειδῆ :

« Ἐπειδὴ ἐν τῷ πιστοποιητικῷ τῆς Τραπεζῆς μόνον ποσὰ ἀναφέρονται ».

Πῶς μόνον ποσὰ; ἀφοῦ ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ καὶ εἰς τίνας μεσίτας ἐδόθησαν τὰ ποσὰ ταῦτα, καὶ τότε, καὶ οἱ ἴδιοι μεσίται προσελθόντες ἐμαρτύρησαν πρὸς ποίαν χρῆσιν ἐδόθησαν αὐτοῖς.

Ἄλλ' αἰσθανθέν, φαίνεται, τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀνωτέρω ἐπειδῆ τὸ αἰτιολογικὸν σπεύδει νὰ τὸ ἐνισχύσῃ διὰ τοῦ ἀκολούθου :

« Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀνάγκη κατὰ τὸν νόμον νὰ εἶναι τις γενικὸς ἐντολοδόχος, ἵνα εὐθύνεται ὁ ἐντολοδότης ».

Ἄλλὰ τότε πάντες τῶν Ἀθηνῶν οἱ μεσίται δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μερικοὶ ἐντολοδόχοι μου, καὶ νὰ εὐθύνωμαι ἐγὼ διὰ τὰς πράξεις. ὅσας ἤθελον ἐνεργῆσαι καταχρώμενοι τοῦ ὀνόματός μου, λαμβάνοντες μετοχὰς καὶ παίζοντες αὐτὰς εἰς τὰ χαρτοπαικτεῖα. Ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν ποσότητα τῶν ὑπαρχόντων μεσιτῶν καὶ τὴν ποιότητα πολλῶν ἐκ τούτων πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι λίαν ἐπισφαλῆς εἶναι ἡ θέσις μου, ἂν ὑπερισχύσῃ ἡ πρωτοφανῆς αὕτη θεωρία τοῦ Ἐμποροδικείου, ἀντιφάσκουσα, εὐτυχῶς, πρὸς τὴν γνώμην πάντων τῶν νομοδιδασκάλων, ἀπαιτούντων ρητῶς ὁμολογημένην παρὰ τοῦ ἐντολοδότου τὴν ἀπονομὴν τοῦ ἀξιώματος ἐντολοδόχου εἰς τὸν ἐνεργοῦντα ἐν ὀνόματί του.

Περὶ δὲ τῆς ἐγγράφου ἀποδείξεως τοῦ Σ. εἰς τὸν Γεωργαντᾶν, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι οὗτος προσωπικῶς συνηλλάγη, τὸ Ἐμποροδικεῖον ἀποφαίνεται ὡς ἀκολούθως :

« Ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀποδείξει τοῦ Σ. φράσεως αὐριον πρὸ ἢ μετὰ μεσημβρίαν θέλω πληρώσει τὰς μετοχὰς προκύπτει ὅτι διὰ λογαριασμὸν ἄλλου ἐγένετο ἡ ἀγορά ».

Ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ ὑπαρξίς ἐν ἀποδείξει ἡμερομητίας, ὀριζούσης τὸν χρόνον καθ' ὃν θέλει γίνεαι ἡ πληρωμὴ, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ συναλλαγὴ ἐγένετο διὰ λογαριασμὸν τρίτου. Ἡ τοιαύτη λογικὴ φαίνεται μοι ἀληθῶς πρωτότυπος, διότι οὐδεμία, νομίζω, ἐγράφη ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἀπόδειξις μὴ ὀρίζουσα καὶ τὸν χρόνον τῆς πληρωμῆς, ὥστε ἐκ πασῶν ἀνεξαιρέτως δύνатаί τις κατὰ τὸν τοιοῦτον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ συναλλαγὴ ἐγένετο διὰ λογαριασμὸν τρίτου, σιωπηλῶς ὑπονοουμένου.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ *επειδή*, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ πιθανότης τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἐνάγοντος, καὶ ὧν ἀφίνω εἰς τὴν ὑμετέραν εὐθυδικίαν νὰ ἐκτιμήσῃτε τὴν φιλαλήθειαν καὶ τὴν λογικὴν.

Ἐπὶ τούτων στηριζόμενοι οἱ ἀξιότιμοι κ. κ. ἔμποροδίκαι ἐπέβαλλον εἰς τὸν ἐνάγοντα νὰ ὁμώσῃ τὰ ἑξῆς:

«Ὁμνῶ κτλ... ὅτι τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1873 ἐπώλησα καὶ παρέδωκα εἰς τὸν Ν. Σ. τὰς περὶ ὧν ἡ δίκη 50 μετοχὰς διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ροῦδου, *ἔχοντος δεδομένην* εἰς τὸν Σ. ἐντολὴν πρὸς τοιαύτην *πρῶξιν*».

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ὁ προκαλούμενος νὰ ὀρκισθῇ ὅτι εἶχον *δεδομένην τοιαύτην ἐντολὴν* δὲν μ' ἐγνώριζεν, οὐδέποτε πρὸ τοῦ συμβάντος μὲ εἶχεν ἰδεῖ, καὶ οὐδαμοῦ τῆς δικογραφίας προτείνει γεγονὸς ὑποκείμενον εἰς τὴν *ἰδίαν του ἀντίληψιν* καὶ ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν ὑπαρξίς τῆς ἐντολῆς. Πλὴν ὅσα κατέθεσαν οἱ μάρτυρες καὶ ἐθεώρησε τὸ δικαστήριον ἀνεπαρκῆ, οὔτε ἰσχυρίσθη ὁ ἀντίδικος ὅτι γνωρίζει οὔτε ἦτο *ἀνθρωπίνως* δυνατόν νὰ γνωρίζῃ ἄλλο τι. Περὶ τίνος λοιπὸν ἐπιβάλλεται αὐτῷ ὄρκος ὑπὸ τοῦ Ἐμποροδικείου; Περὶ τῆς ψυχολογικῆς αὐτοῦ πεποιθήσεως εἰς τὴν ὑπαρξίς ἐντολῆς; Ἄλλὰ καὶ εἰλικρινῆ ἂν ὑποθέσωμεν τὴν πεποίθησιν ταύτην, ποίαν δύναται νὰ ἔχῃ αὕτη ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, ἀφοῦ τὸ δικαστήριον ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἐνάγοντα ν' ἀποδείξῃ ὅχι ὅτι πιστεύει εἰς ἐντολὴν, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει ἐκ μέρους μου τοιαύτη;

Καὶ εἰς τὴν ὑπαρξίς ὁμῶς τοιαύτης πεποιθήσεως ἐκ μέρους τοῦ ἐνάγοντος περιορίζοντες τὸ ζήτημα, πάλιν ἐρωτῶμεν τοὺς κ. κ. πρωτοδικὰς, πῶς δύνανται νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦτον νὰ ὀρκισθῇ ὅτι πιστεύει εἰς ἐντολὴν ἐκ μέρους μου, ἀφοῦ αὐτὸς οὗτος, ὁ ἐγκαλῶν ἐμὲ ὡς δώσαντα ἐντολὴν εἰς τὸν Σ., καταμηνύει τὸν Σ. ἐπὶ ἀπάτῃ ὡς μὴ λαβόντα ἐντολὴν *παρ' ἐμοῦ*;

Ἐγνώριζομεν ὅτι ὁ νόμος συγχωρεῖ εἰς τὸν δικαστὴν νὰ ἐπιβάλλῃ ὄρκον, οὐχὶ ὁμῶς καὶ προφανῆ ἐπιρροίαν.

Μετ' ἀπορίας ἴσως παρετηρήσατε, κύριοι Ἐφέται, ὅτι ἐλάχιστος ἐγένετο μέχρι τοῦδε λόγος περὶ τοῦ σπουδαιότερου θέματος τῆς διαταχθείσης ἀποδείξεως, ἂν δηλ. ἔλαβον ἐγὼ ἢ ὄχι τὰς περὶ ὧν ἡ δίκη 50 μετοχὰς τοῦ Λαυρίου. Ἐν τούτοις ἡ διατασσομένη

αὕτη ἀπόδειξις τῆς παραλαβῆς τῶν μετοχῶν παρ' ἐμοῦ εἶναι αὕτη ἢ βάσις τῆς ἀγωγῆς καὶ ἡ οὐσία τῆς δίκης· διότι ἀπίστευτον ἦθελεν εἶναι ὅτι, καὶ παραγγείλας τις εἰς τινα μεσίτην ἀγορὰν μετοχῶν ἐν τῷ χρηματιστηρίῳ, δύναται νὰ καταδικασθῆ νὰ τὰς πληρώσῃ, χωρὶς νὰ τὰς λάβῃ, εἰς τρίτους τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζει. Ἡ δὲ ἀπόδειξις αὕτη τῆς παραλαβῆς καθίστατο ἐπὶ τοῦ προκειμένου τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαία, καθόσον καὶ ὁ δῆθεν μεσίτης μου ἀρνεῖται ὅτι ἔλαβε τοιαύτην ἐντολήν, καὶ ὁ ἀντίδικος ἐπίσης ἠρνήθη τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς, ὁμολογήσας ὅτι ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ μεσίτου, καὶ πάντες οἱ μάρτυρες, οὓς ἀλλάξας ἔπειτα γνώμην προσήγαγεν, ὁμολόγησαν ὅτι τὴν ἀγνοοῦσιν. Ἄλλ' αἱ μετοχαὶ αὗται, ὡς ἤδη ἐξετέθη, ἐπαίχθησαν καὶ ἐχάθησαν αὐθημερὸν εἰς δημόσιον χαρτοπαικτεῖον· ὥστε οὔτε διὰ μαρτύρων οὔτε διὰ παραπληρωματικοῦ ὄρκου ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῆ ὅτι τὰς ἔλαβον ἢ κἂν τὰς εἶδον ἐγώ. Κατὰ τοῦ ἀνυπερβλήτου τούτου προσκόμματος ἤλπιζον, καὶ δικαίως, ὅτι ἦθελε ναυαγήσει ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ Πρωτοδικείου περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μαρτυριῶν καὶ τὴν σύνταξιν τῶν ὄρκων. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐλπίς μου αὕτη ἐπέπρωτο νὰ ψευσθῆ. Οἱ ἀξιότιμοι κ. κ. Ἐμποροδίκαι, μὴ δυνάμενοι νὰ λύσωσι τὸν κόμβον τοῦτον, ἔκριναν εὐλογον νὰ τὸν κόψωσιν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀπόφασις αὐτῶν :

« Ἀνακαλεῖ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1381 ἀπόφασιν τοῦ Πρωτοδικείου (ἐπικυρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἐφετείου!), καθ' ὅσον ὑπεχρέωσε τὸν ἐνάγοντα ν' ἀποδείξῃ ὅτι αἱ περὶ ὧν ἡ δίκη μετοχαὶ παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Σ. εἰς τὸν Ροῖδην, ὡς *ματαίαν καὶ ἀλυσιτελῆ* ».

Παρατηρήσατε, κ. κ. Ἐφέται, ὅτι ὁ ἀντίδικος ἐν τῇ ἀγωγῇ του μὲ ἐγκαλεῖ ὡς *λαβόντα τὰς μετοχὰς* διὰ τοῦ ἐντολοδόχου μου καὶ ὁ ἴδιος, καὶ τοῦτο ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ· ὅτι τὴν ἀπόδειξιν ταύτην ἐπέβαλεν αὐτῷ τὸ Πρωτοδικεῖον καὶ ἐπεκύρωσε τὸ Ἐφετεῖον, μόνη δὲ ἡ παροῦσα ἀπόφασις θεωρεῖ αὐτὴν *ἀλυσιτελῆ καὶ μатаίαν*, ἢ μᾶλλον *ματαίουσαν* ὅσην ἀνέπτυξεν ἐκθέτουσα τὰς περὶ τῶν ἄλλων θεμάτων μαρτυρίας ἀκριβείαν καὶ συζητοῦσα αὐτὰς λογικῆν. Εἰς ὑμᾶς δὲ ἀπόκειται ν' ἀποφασίσῃτε ἂν ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ ζήλου τῶν ὑπερέβησαν ἢ ὄχι οἱ κ.κ. Πρωτοδίκαι τὰ ὄρια τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν, προβαίνοντες καὶ μέχρις ἀκυρώσεως ἀποφάσεως τῶν Ἐφετεῶν, ἔστω καὶ προδικαστικῆς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων εὐνόητον καθίσταται τίνι τρόπῳ ὁ δυστυχῆς Γεωργαντᾶς, γενόμενος θύμα τῆς εὐπιστίας του, ἐξήτησεν ἐν πρώτοις τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ζημίας, καταφεύγων εἰς τὴν ποινικὴν δικαιοσύνην καὶ τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀπατήσαντος αὐτόν· εὐνόητον εἶναι καὶ πῶς ἀποτυχῶν παρ' αὐτοῖς κατέφυγεν ἔπειτα, ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἐν γνώσει ψευδόμενος, εἰς τὴν ἐφεύρεσιν ἐντολῆς, ἵνα λάβῃ τι παρ' ἐμοῦ· εὐνόητος καὶ ἡ ἐν τῷ πλήθει τῶν ἀξιοτίμων δικηγόρων εὐρεσις καὶ Κωτσάκου τινὸς πρὸς ὑποστήριξιν τοιαύτης ἀγωγῆς. Ἄλλ' ἂν ταῦτα εἶναι εὐνόητα,

ἡ ἀπόφασις ὁμῶς τοῦ Ἐμποροδικείου περὶ γεγονότων τοσοῦτων σαφῶν, εἶναι τόσον ἀκατανόητος, ὥστε καλὸν ἐνόμισα νὰ ἐπιστήσω διὰ τοῦ φυλλαδίου τούτου τὴν ἰδιαίτεράν ὑμῶν προσοχὴν ἐπ' αὐτῆς. Ἐγραψα δὲ ταῦτα, φοβούμενος οὐχὶ μὴ ἀδικηθῶ καὶ παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ μόνον μὴ ἐν τῷ πλήθει τῶν ὑμετέρων ἀσχολιῶν παρέλθῃ ἀπαρατήρητος τῆς παρουσίας ἀποφάσεως ἢ πρωτοτυπία, προβαίνουσα, νομίζω, πέραν τῶν νομίμων ὁρίων.

Πιστεύων ὅτι ἕκαστος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πρέπει νὰ φέρῃ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών του, πρὸ πάντων ὁσάκις αὕτη δύναται νὰ ἐπιβαρύνῃ ὀλόκληρον σῶμα, ἄξιον σεβασμοῦ, καθήκον μου πρὸς τοὺς λοιποὺς κ. κ. Πρωτοδικῆς νομίζω νὰ προσθέσω, ὅτι ἡ περιέχουσα τὰ ἀνωτέρω ἐπειδὴ ἀπόφασις φέρει τὴν ὑπογραφήν τῶν ἀξιωματικῶν κ. κ. Πολέμη, Τραμουντάνα καὶ Παπαλουκά, εἰσηγητῆς δὲ ἦτο ὁ κ. Μεντζελίδης.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Ο ΔΟΥΜΑΣ --- --- ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ Δουμᾶ μ' ἔκαμε νὰ μελαγχολήσω ὄχι μόνον διότι τὸν ἠγάπων, ἀλλὰ καὶ ἐνθυμούμενος πόσον φαιδρότερος διέφερεν ὁ βίος εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅταν μᾶς ἐπεσκέφθη πρὸ εἰκοσαετίας. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ μίαν μόνην ἔποψιν ἐπροόδευσεν ἡ πόλις ἡμῶν καταπληκτικῶς, τὴν οἰκοδομητικὴν. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι ἡ πρόοδος αὕτη φαίνεται κατορθωθείσα ἀσχέτως πρὸς πᾶσαν ἄλλην, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ἐπὶ ζημίᾳ πάσης ἄλλης. Αἱ Ἀθηναῖαι δὲν εἶχαν τότε καὶ ἔχουσι σήμερον δημοτικὸν θέατρον, καλλιμάρομαρον Ἀκαδημίαν, ἐμπορικὰ μὲ κρυσταλλοφράκτους προθήκας καὶ θαμβώνοντα τὴν ὄρασιν διὰ κατόπτρων καὶ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἐστιατόρια, καφενεῖα, ζυθοπωλεῖα καὶ ζαχαροπλαστεῖα. Εἰς τί ὁμως ὠφελοῦσι τὰ κτίρια, ἀφοῦ μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ θεάτρον ἐπαύσαμεν νὰ ἔχωμεν μελόδραμα· ἀφοῦ πολὺν περισσότερον παρὰ πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν φαίνεται σήμερον ἀπέχων ὁ καιρὸς ὅτε θὰ ἔχωμεν ἄνδρας ἀξιόους ἀκαδημαϊκῆς στέγης· ἀφοῦ οἱ ἔμποροι σταυρώνουσι μελαγχολικῶς τὰς χεῖρας ὀπισθεν τῶν προθηκῶν τῶν καὶ εἰς τὰ ἠλεκτροφώτιστα ἐστιατόρια καὶ ζαχαροπλαστεῖα παρέχονται ἀντὶ διπλασίας τιμῆς εἰς τοὺς δυσανασχετοῦντας πελάτας κατὰ τὸ ἡμῖς μικρότεροι, ὄχι ὁμως καὶ ἐκλεκτότεροι μερίδες, ἐκτὸς ἂν ὑπάρχουσιν οἱ προτιμῶντες τὸ πικρόνερον τοῦ ζύθου καὶ τοῦ βουτύρου τὴν μαργαρίνην; Ἄν δὲ μεταβῶμεν εἰς τὰ μέγαρα τῶν νεοπλούτων, ἀληθὲς εἶναι ὅτι εὐρίσκομεν ἐκεῖ δύο ἢ τρεῖς φορὰς κατ' ἔτος χοροὺς ἢ καὶ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος κατὰ τακτὴν ὥραν ἐπιδεικτικωτέραν τῆς πρὶν ὑποδοχὴν, ὑπηρετὴν ὀλόμανυρον πλὴν τοῦ λαμποῦ καὶ σοβαρὸν ὡς ἔφορον κηδείας, ἀτροφικὴν τινα καμέλιαν ἢ λατάνιαν εἰς τὸν προθάλαμον καὶ πρωταγωνιστοῦσαν ἐντὸς τῆς αἰθούσης τράπεζαν μὲ σαμοβάρι, φλιτζάνια

καί κάστανα ζαχαρωτά. Πλήν τούτων ὅμως ἡ διασκέδασις περιορίζεται εἰς εἴσοδον, ὑπόκλισιν, ἀκρόασιν ἢ ἐκστόμισιν στερεοτύπου κοινοτοπίας, ἐπίδειξιν νεοκόπου φουστανίου, κατάποσιν κυπέλλου τζαί καί μετ' ὀλίγον παραχώρησιν τοῦ τόπου εἰς ἄλλον ἐρχόμενον νά κάμη τὸ ἴδιον. Αἱ τοιαῦται παρελάσεις εἶναι βεβαίως εὐρωπαϊκώταται, ἀλλὰ καί κάπως ἀνεπαρκεῖς ν' ἀναπληρώσωσι τοὺς πρὶν πέντε ἢ ἕξ ἀνοικτοὺς πᾶσαν ἐσπέραν ἀθηναϊκοὺς οἴκους, ὅπου ἡδύνατό τις νά μεταβῆ ἕξ ἐφόδου, ὡσάκις ἐβαρύνετο τὸ βιβλίον του ἢ τὸν ἐαντόν του, καί νά εὖρη ἔκει ἐγκάρδιον δεξίωσιν, ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁποίους εἰχέ τι νά εἴπη, ὡς συνδεόμενος μετ' αὐτῶν διὰ κοινότητος ἢ καί ἀντιθέσεως φρονημάτων, θερμὴν ἐστίαν τὸν χεμιῶνα, δρόσον ἐπὶ τοῦ ἐξώστου κατὰ τὰς θερινὰς νύκτας, αὐτοσχέδια πολλὰκις χοροπηδήματα ὑπὸ τὸν ἦχον τοῦ πιάνου ὅπου ὑπῆρχον κορασίδες καί, ἂν παρετείετο ἡ διασκέδασις, αὐτοσχέδιον παράθεσιν σβίγγων καί μανταρινῶν. Τὸ δὲ κυρίως διακρίνον τὸν τότε ἀπὸ τὸν σημερινὸν βίον ἦτο ἡ ἀπερίσπαστος ἐντρύφησις εἰς τὴν προκειμένην ἀπόλαυσιν καί ἡ πολὺ μικρότερα μέρμινα περὶ τῆς ἐπιούσης.

Μεταξὺ τῶν φιλοξένων τούτων οἰκιῶν, τῶν ὁποίων ἠρήμωσε τὰς πλείστας ὁ θάνατος καί ἡ διασπορά, ὑπῆρχε καί τις κατορθώουσα νά διακρίνεται δι' ἔτι εὐρυτέραν φιλοξενίαν. Εἰς ταύτην ἡδύνατο νά ἐφαρμοσθῆ κατὰ λέξιν τὸ εὐαγγελικόν : «κρούσατε καί ἀνοιγήσεται ἡμῖν», οὐδ' εἰχέ τις κἂν τὴν ἀνάγκην νά κρούσῃ, διότι ἡ θύρα ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνοικτή, καί τὸ πέραν τοῦ μεσονυκτίου παρατεινόμενον λαμποκόπημα τῶν παραθύρων δὲν ἔπανε νά ἐνθυμίσῃ εἰς πάντα γνώριμον διαβάτην ὅτι, οἰαδήποτε καί ἂν ἦτο ἡ ψυχικὴ του διάθεσις καί ἡ ὄρεξις του τῆς στιγμῆς, θὰ εὕρισκεν ἔκει νά τὴν ἱκανοποιήσῃ. Εἰς οὐδεμίαν τῶ ὄντι ἄλλην αἰθουσαν ἔτυχε νά ἴδω ποικιλωτέραν συλλογὴν ὄπλων κατὰ τῆς ἀνίας. Ὁ ὄρεγόμενος ἡσυχίας ἡδύνατο νά διέλθῃ ἀνενόητος τὴν ἐσπέραν, φυλλομετρῶν περιοδικὰ, λευκώματα καί εἰκονογραφικὰ βιβλία, προσφερόμενα πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης εἰς τὸν οἰκοδεσπότην¹, τὸν ἔχοντα πανταχοῦ φίλους καί ἐκτιμητάς· εὐκολοῦ ἦτο ἢ παρ' ἄλλην τράπεζαν εὗρεσις συμπαικίτου κοντοΐνας, πικέτου ἢ καί βεζίγ'· οἱ μὴ ἀηδιάζοντες τὴν πολιτικὴν, ἢ ὁποία δὲν ἦτο ἀκόμη ὅσον σήμερον ἀηδιστικὴ, εὕρισκαν νά τὴν χορτάσωσιν· οἱ προτιμῶντες τὴν τέχνην καί τὴν φιλολογίαν ἡδύναντο νά ὁμιλήσωσι περὶ ποιήσεως μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δήλου μετὰ τῶν ἐταίρων τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς, περὶ Νιαγάρα μετὰ τοῦ μακαρίτου Ρηγοπούλου ἢ περὶ βυζαντινῆς μουσικῆς μετὰ τοῦ Λαμπριούλου· οἱ δὲ θεωροῦντες τὸν γέλωτα ἀνώ-

1) Τὸν ἀείμνηστον Τιμολέοντα Φιλήμονα. (Σ. τ. Ε.)

τερον κάσῃς ἄλλῃς ἀπολαύσεως θὰ ἦσαν ἀχάριστοι ἂν δὲν ἔγνων ἐν δάκρυ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ τόσον οἰκτρῶς ἀποθανόντος εἰς ξένην γῆν ἀλγισμονήτου εὐθυμοποιοῦ, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τὴν ἀπόλαυσιν ταύτην παρῆχεν εἰς αὐτοὺς ἀκουσίως. Τὸ πιάνο ἀντίχει μόνον ἐκ διαλειμμάτων, χωρὶς οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ἀκροάσεως αὐτοῦ ἐν σιωπῇ καὶ κατανύξει, καὶ αὐτὴ ἡ διάταξις τῶν ἐπίπλων ἐφαίνετο ἀποβλέπουσα εἰς παροχὴν ἀνωτέρου τοῦ συνήθους ποσοῦ ἀνέσεως καὶ ἀνεξαρτησίας. Οὔτε κάτοπτρα, οὔτε χρυσώματα, οὔτε ἄλλα βασανιστήρια τῶν ὀφθαλμῶν, οὔτε ἀνάκλιτρα καὶ θρανία τοῦ συρμοῦ, περιτυλιγμένα κατὰ τὰς μὴ ἐπισήμους ἡμέρας εἰς τὰ ἀποτρόπαια ἐκεῖνα λευκὰ ἢ φαιὰ σκεπάσματα ὡς πτόματα ἐντὸς σαβάνου. Ἀντὶ τούτων διβάνια ἀναπαυτικά καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ βαθέα κοιλώματα τῶν παραθύρων, τὰ σχηματίζοντα εἶδος τι κελίων, ὅπου ἠδύνατο ὁ βουλόμενος ν' ἀπομονωθῆ παρατηρῶν τὰ ἄστρα, τὰ σύννεφα, τοὺς διαβάτας ἢ ν' ἀναπαύσῃ τὴν ὄρασιν ἐπὶ τῆς μορφῆς τῶν εἰς τὴν αἴθουσαν κυριῶν, χορταίνων νὰ τὰς κυττάξῃ μὲ ἀπλησίαν καὶ ἐπιμονήν, ἥτις θὰ ἦτο βεβαίως ἀδιάκριτος ἂν δὲν ἐκρύπτετο ὀπισθεν τῶν παραλετασμάτων.

Παρὰ τὴν μεγάλην ἠνοιέτο ἄλλῃ μικροτέρα αἴθουσα, τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον θέλημα ἦτο ὅτι ἐφωτίζετο πλειστάκις ὑπὸ μόνῃς τῆς λάμπρος τῆς ἐστίας, ἥτις δὲν ἔπανε νὰ σπινθηρίξῃ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ὅπου ἐκίτριζαν τὰ πρῶτα φύλλα μέχρι τῆς ἐποχῆς ὅπου ἐκοκίניζαν τὰ πρῶτα κεράσια. Πλὴν τῆς μαγείας τοῦ ἐρυθροῦ ἡμίφωτος παρῆχεν ἢ πυρὰ ἐκεῖνη εἰς τοὺς αἰσθηματικούς τὴν εὐκολίαν νὰ γονατίσωσιν, ἂν ἤθελαν, ἀσκανδαλίστως πρὸ τῆς ἀρεσκούσης εἰς αὐτοὺς κυρίας ἢ δεσποινίδος ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ ἀναρριπίσωσι τὴν φλόγα ἢ ν' ἀποσύρωσι κάστανά ἐκ τῆς ἀνθρακιάς. Αἱ ἐκεῖ συγναΐουσαι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὐμορφοί, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν αὐτάρκης ὑπὸ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ οἰκία καὶ καθαρὰ πολυτέλειᾳ ἢ ἐξωθεν εἰσαγωγή. Εἰς πάντα ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῶσι δύο ἀγαθώτατοι σκύλλοι, τρεῖς γάτοι πηδῶντες προθύμως ἐπὶ τῶν γονάτων, ἡμερωμένος λαγὼς καὶ ἔτι ἡμερώτερος παπαγάλος, ἀναρριχώμενος μὲ πολλὴν οἰκειότητα ἐπὶ τοῦ ὤμου τῶν ξενιζομένων καὶ ἀποτεινὼν ἀνὰ ἕνα καλὸν λόγον εἰς ἕκαστον αὐτῶν.

Εἰσερχόμενος ἐκεῖ περὶ τὴν δεκάτην ὥραν φθινοπωρινῆς ἐσπέρας, ἀπεχούσης ἤδη ὑπὲρ τὸ τέταρτον αἰῶνος, εὐρον, παρὰ τὸ σύννηδες, ἔρημον σχεδὸν τὴν μεγάλην αἴθουσαν καὶ κατάφωτον τὴν μικράν. Πλὴν τῶν γνωρίμων διέκρινα καθήμενον ἐπὶ χαμηλῆς ἔδρας παρὰ τὸ κλειδοκίμβalon μεσήλικα κύριον, τοῦ ὁποίου τὸ μέγα ἀνάστημα, οἱ πλατεῖς ὄμοι καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ ἀγαλματώδης τοῦ σώματος ἀκνησία καὶ τῆς γλώσσης ἢ εὐκνησία μου ἐνθύμισαν τὸν φθηγόμενον τοῦ Μέμνονος κολοσσόν. Οἱ φθόγγοι τοῦ

κυρίου τούτου ἦσαν, ὡς φαίνεται, ἐξ ἴσου γλυκεῖς, διότι ὅλοι ἐπρόσ-
σεχαν εἰς αὐτόν, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ οἰκιακὰ ζῆρα ἦσαν τὴν ἐσπέ-
ραν ἐκείνην ἐκτάκτως φρόνιμα καὶ σιωπηλά.

Τὸ μόνον πλάσμα εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἐφαίνετο κατορθώσας νὰ ἐπιβληθῆ ἦτο τὸ πενταετὲς τῆς οἰκοδεσποίνης θυγάτριον, τὸ ὅποιον κατ' οὐδένα τρόπον ἔστεργε νὰ τὸν ἀσπασθῆ, ἀνθιστάμενον εἰς ὅλα του τὰ δελεάσματα καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόσχεσιν μιᾶς κοῦκλας παριστῆς. Ἡ ἐπίμονος ὁμως αὕτη ἀρνησις, ἀντὶ νὰ τὸν δυσαρ-
στήσῃ, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ πλέξῃ τὸν πανηγυρικὸν τῆς μὴ στεργούσης νὰ πωλῆσῃ τὸ φίλημά της κορασίδος, νὰ τῆς ὑπο-
σχεθῆ **χάρισμα** μίαν κοῦκλαν ἀκόμη ὠραιότεραν καὶ νὰ παρατη-
ρήσῃ ὅτι δὲν θὰ κατώρθωνεν ἴσως ὁ ὄφρις τόσον εὐκόλα νὰ ἐξα-
πατήσῃ δι' ἐνὸς μῆλου τὴν Εὐαν, ἃν ἦτο Ἑλληνίς.

Ἐνῶ μάλιστα ἐπονοκεφάλουν νὰ μαντεύσω τίς ἠδύνατο νὰ εἶναι ὁ ἠδύλαλος ἐκεῖνος ἀγορητής, μ' ἔλαβεν ἐκ τῆς χειρὸς ἡ οἰκοκυρὰ καὶ μ' ἐπαρουσίασεν εἰς τὸν κ. Ἀλέξανδρον Δουμᾶν. Μὴ ἔχων εἰδησιν καμμίαν περὶ τῆς παρουσίας του εἰς Ἀθήνας, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐξαφρισθῶ καὶ νὰ μὴ εὔρω τίποτε νὰ τοῦ εἶπω. Εἰς οὐδένα ὁμως ἀπαρέσκει ἐνδοξον ἄνδρα ἢ συγκίνησις τὴν ὁποίαν προ-
ξενεῖ τὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός του. Ὁ Βαλζάκ διηγεῖται, δὲν ἐν-
θυμουμαι ποῦ, ὅτι οὐδέποτε κάλλιον ἠσθάνθη τὰ θέλγητρα τῆς δημοτικότητος παρὰ εἰς ἀπόκεντρόν τινα ἐπαρχιακὴν πόλιν, ὅτε ἡ θαλαμηπόλος τῆς οἰκίας ὅπου ἐφιλοξενεῖτο τοσοῦτον ἐπαράχθη ἀκούουσα αὐτὸν προσφωνούμενον «Κύριε Βαλζάκ», ὥστε ἀφῆκε νὰ πέσῃ ἐπὶ τῶν γονάτων του τὸν καφέν, τὸν ὅποιον τοῦ ἐπρόσ-
φερε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν. Εὐτυχῶς εἶχα ἀποπείει τὸν ἰδικὸν μου καὶ δὲν ἐκράτουν τίποτε εἰς τὰς χεῖρας.

Μετά τινος στιγμᾶς ἠγέρθη ὁ Δουμᾶς ν' ἀναχωρήσῃ καὶ συν-
εξῆλθα μαζί του μετ' ἄλλου τινὸς κυρίου. Ἐπροτείναμεν εἰς αὐτὸν νὰ τὸν ὀδηγήσωμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖόν του. Ἄλλ' ἐκεῖνος μᾶς ἀπήντησεν ὅτι ἐπεθῆμει νὰ ξεμουδιάσῃ διὰ μακροτέρου περιπάτου, τὸ ὅποιον δὲν μ' ἐφάνη διόλου παράδοξον, ἀφοῦ ἔμεινε τόσῃν ὥραν ἀκίνητος ἐπὶ τῆς ἔδρας του ὡς εἰδῶλον ἐπὶ τοῦ βάρθρου του. Ἡ ἐσπέρα ἄλλως ἦτο γλιωρὰ καὶ αἱ Ἀθηναῖοι εὐμορφοὶ ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης. Γνωστὸν εἶναι ὅτι εἰς μόνους τοὺς μετριωτέ-
ρους συγγραφεῖς ἐπιβάλλει ἡ ἀβροφροσύνη νὰ κάμῃ τις λόγον περὶ τῶν βιβλίων των, νὰ εἶπῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι τὰ ἀνέγνωσε καὶ τὰ θαυμάζει. Ἡ τοιαύτη ὁμως δήλωσις θὰ ἦτο ἀνούσιον ἢ καὶ κάπως ἀμφίβολον φιλοφρόνημα διὰ τοὺς ἐξόχους, ὡς συνεπάγουσα τὴν ὑπόθεσιν ὅτι δύνανται νὰ ὑπάρξουν εἰς τὸν κόσμον καὶ οἱ μὴ ἀναγνώσαντες ὅσα ἔγραψαν. Οὐδεὶς λοιπὸν ἔγεινε λόγος περὶ θεά-
τρου ἢ φιλολογίας, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς οἰκίας ἐκ τῆς ὁποίας ἐξη-
γησόμεθα. Τοῦτο μ' ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσω εἰς αὐτὸν ὅτι, ὡς ἡ μικρὰ κόρη μαζί του, οὕτω κ' ἐκεῖνος ἐφέρθη ἀχαρίστα

πρὸς τὸν καλὸν σκύλλον Λουλοῦν ἀποπέμψας αὐτὸν ὅταν προσῆλθε σείων τὴν οὐρὰν νὰ γλείψῃ τὰς χεῖράς του, ἐνῶ ἀπεναντίας ἐθώπευσε τοὺς γάτους οἵτινες οὐδὲ βλέμματος τὸν ἤξιωσαν.

— Διὰ τοῦτο, ἀτήνησε, τοὺς ἐκτιμῶ καὶ τοὺς ἀγαπῶ, ἐνῶ ἀποστρέφομαι τὰ χειροφιλήματα τῶν σκύλων.

Καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἤρχισε ν' αὐτοσχεδιάζῃ, ὑπὸ τὸ κράτος προφανοῦς ἐμπνεύσεως, λίβελλον κατὰ τῶν κυνῶν καὶ τῶν κυνοφύλων, τὸν ὁποῖον δὲν θεωρῶ ἀνάξιον νὰ παραδοθῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἔργων του εἰς τὴν ἀθανασίαν, ὡς ἱκανὸν ν' ἀποδείξῃ ὅτι, ἂν ἐγεννᾶτο εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, θὰ ἠδύνατο ὁ ἐξοχος δραματογράφος ν' ἀμφισβητήσῃ καὶ τοῦ σοφίσματος τὴν δάφνην εἰς τὸν Γοργίαν καὶ τὸν Πρωταγόραν.

« Ἄν ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγεν, ἀγαπᾷ τοὺς σκύλους, τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἐγωισμόν του, ὅστις τὸν κἀμνει νὰ ἐκτιμᾷ μόνον τὰ προσόντα ἐκ τῶν ὁποῖων δύναται νὰ ὠφελθῇ καὶ νὰ περιφρονῇ ὅσα δὲν παρέχουσιν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα κέρδους. Τοὺς γάτους συκοφαντεῖ καὶ παραγνωρίζει ὅλα τῶν τὰ προτερήματα, διότι δὲν δέχονται νὰ γείνωσι δοῦλοί του, τῶν δὲ σκύλων δὲν βλέπει τὰ ἐλαττώματα, διότι γλείφουσι τὰς χεῖράς του καὶ φυλάττουσι τὴν θύραν τῆς οἰκίας του. Τὸ μέγιστον τῶν ἐλαττωμάτων τούτων εἶναι ὅτι ὁ σκύλλος ἀντιπροσωπεύει μετὰ τῶν ζῴων τὸν τύπον τοῦ ἀρχοντοχωριάτη, ὑποτασσόμενος εἰς πᾶσαν ταπείνωσιν καὶ πάντα ἐξευτελισμὸν διὰ νὰ ἔχῃ τὴν τιμὴν νὰ συζῇ ὡς δοῦλος μετὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς συμβίωσις καὶ ὅσα καὶ ἂν δοθῶσιν εἰς αὐτὸν μαθήματα καλῆς συμπεριφορᾶς δὲν ἰσχύουν νὰ μεταβάλλουν τὴν ἀγροϊκὸν φύσιν του. Ὅταν εἰσέρχωνται οἱ φίλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, ἢ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζει καὶ ὑλακτεῖ, ἢ χύνεται ἐπάνω των νὰ τοὺς χαϊδεύσῃ ἀφανίζων τὰ ἐνδύματά των. Ἄν ὁ κύριός του τὸν πάρῃ εἰς τὸν περίπατον, ἐκφράζει τὴν χαρὰν του διὰ πηδημάτων καὶ ὑλακῶν χωρὶς νόημα κανὲν καὶ ἔπειτα τρέχει νὰ κυλισθῇ εἰς σωρὸν σκουπιδίων ἢ νὰ προσαγορεύσῃ ὅσας σκύλλας ἀπαντήσῃ, ὄχι κατὰ πρόσωπον, ἀλλ' ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου ὁμοιάζουν ὅλοι. Γαυγίζει εἰς τὴν σελήνην ὡς βλάξ καὶ δαγκάνει ὡς ἡλίθιος τὴν οὐρὰν του. Οὐδ' ὑπάρχει ρυπαρότερον αὐτοῦ πλάσμα. Εἶναι πάντοτε γεμᾶτος ψύλλους, τοὺς ὁποῖους ζητεῖ νὰ συλλάβῃ διὰ τῶν ὀδόντων ἢ ν' ἀποτινάξῃ διὰ τῶν ὀνύχων. Ὅχι μόνον κοπρίζει ἀναιδέστατα εἰς τὸν δρόμον ἐμπρὸς εἰς ὄλον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἀρέσκεται ὡς ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ εἰς τὴν κοπροφαγίαν. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῆς ἀσχημοσύνης τῶν ἐρώτων του, τῶν ὁποῖων ἢ μὲν ἀρχὴ εἶναι συχαμένη, τὸ δὲ τέλος ἀτελεύτητον καὶ γελοῖον; Εἰς τὰ παντοῖα ἄλλα χαρίσματα διὰ τῶν ὁποῖων ἐπροίκισεν αὐτὸν ἢ φύσις πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ λύσσα. Αὕτη τοῦ ἔρχεται χωρὶς νὰ ἠξέυρη κανεὶς διατί, καὶ ὁσάκις ἔλθῃ καταδικάζονται δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσότεροι ἄνθρωποι, κανχόμενοι

ὅτι ἐπλάσθησαν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ φρικωδέστερον εἶδος θανάτου, διότι ἔτυχε νὰ τοὺς δαγκάσῃ ἢ καὶ μόνον νὰ τοὺς φιλήσῃ ὁ φίλος οὗτος τοῦ ἀνθρώπου.

» Πάντα ὅμως ταῦτα, καὶ τὴν ἀδιακρισίαν, καὶ τὴν ρυπαρότητα, καὶ τοὺς ψύλλους, καὶ τὴν ἀσημοσύνην καὶ αὐτὴν τὴν λύσσαν, συγχωρεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν σκύλλον, διότι μόνον αὐτοῦ ἢ χαμέρπεια εἶναι τόση, ὥστε ν' ἀσπάζεται τὴν χεῖρα ἥτις τὸν δέρει. Ἡ ἄσβεστος τοῦ ἀνθρώπου ὄρεξις νὰ ἐξουσιάζῃ, νὰ καταπιέξῃ καὶ νὰ τυραννῇ τὸν κάμινε νὰ θεωρῇ ὡς ἀρετάς, ἱκανάς ν' ἀντισταθμίσωσι πᾶν ἄλλο ἐλάττωμα, τὴν χαμέρπειαν καὶ τὴν δουλοφροσύνην.

» Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν περιορίζεται ὁ σκύλλος εἰς τὰ φυσικὰ αὐτοῦ καθήκοντα, φύλακος τῆς οἰκίας, ἐπιστάτου τῶν προβάτων, διώκτου τῶν λαγῶν ἢ ὄδηγοῦ τῶν τυφλῶν, εἶναι βεβαίως χρήσιμος· εὐθὺς ὅμως ἅμα προβιβασθῆ εἰς σύντροφον καὶ συνδαιτυμόνα, γίνεται ἀνυπόφορος καὶ ὁ αὐθέντης του γελοῖος. Τίς δὲν ἔτυχε νὰ συναντήσῃ ἡλικιωμένην κυρίαν σύρουσαν διὰ κορδονίου κυνάριον ἐπίσης ἡλικιωμένον καὶ παρὰ πολὺ παχὺ, ἐπιβάλλον εἰς αὐτὴν νὰ σταματήσῃ ἐπὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου, μέχρις οὗ ἀφίση ἐκεῖ ἴγνη τῆς διαβάσεώς του, τὰ ὅποια ἀναγκάζουν τοὺς μὲν προσεκτικούς διαβάτας ν' ἀλλάξουν δρόμον, τοὺς δὲ ἀπροσέκτους ν' ἀλλάξουν ὑποδήματα ἅμα ἐπιστρέψουν εἰς τὴν οἰκίαν; Οὐδ' ὑπάρχει, πιστεύω, ὁ μὴ καταρασθῆς τὰ δύστροπα ἐκεῖνα μικρὰ τέρατα, τὰ ὅποια αἱ κυρίαι τοῦ συρμοῦ, κοκόται ἢ μαρκησίαι, φέρουν ἀντὶ εἴκοσι λιρῶν ἀπὸ τὸ Λονδῖνον καὶ τὴν Ἀβάναν καὶ ἀποθέτουν ἐπὶ τῶν γονάτων των ἢ ἐπὶ ἀτλαζίνου μαξιλλαρίου, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ διακόπτουν διὰ γαυγισμάτων τοὺς ἐπισκέπτας ἢ νὰ ἐμπνέουν εἰς αὐτοὺς πολὺ περισσοτέραν ἀηδίαν παρὰ ζήλειαν, γλείφοντα διὰ τῆς ἀκαθάρτου γλώσσης των τὸ πρόσωπον τῆς κυρίας των. Τὸ κατ' ἐμὲ θὰ ἡδυνάμην ν' ἀνεχθῶ ἀντερασθῆν γάτον, πίθηκον ἢ παπαγάλλον, οὐδ' αὐτῆς ὅμως τῆς Ἀφροδίτης θὰ ἔδεχόμην νὰ μοιράσω τὰ φιλήματα μετὰ κοπροφάγου κυναρίου».

Ἡ τοιαύτη ἐξαίσις ἐδικαιολογεῖ τὴν ὑποψίαν ὅτι ἐπεβλήθη πιθανῶς καὶ εἰς αὐτὸν τοιαύτη διανομή. Δύσκολον δὲ φαίνεται ὅτι κατώρθωσε μέχρι τέλους νὰ τὴν ἀποφύγῃ, ὁ τόσον θερμῶς ἀγαπήσας τὴν Σάραν Βερνάρ, τῆς ὁποίας εἶναι παροικιῶδης ἢ κυνοφιλία, καὶ γνωστὸς εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὁ ἐξάσιος τεραννόβας, ὁ καταβροχθίζων πέντε κατὰ σειρὰν κοκρέκια εἰς τοῦ Ζαχαράτου τὸ καφενεῖον¹. Ὁ κατὰ τῶν σκύλλων φιλιππικὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη

1) Ὅτε ἐγράφησαν αἱ ἀνά χειρας σελίδες ἡ Σάρα Βερνάρ εἶχε προσφάτως διέλθει ἐξ Ἑλλάδος. Αἱ τέσσαρες παραστάσεις ἃς ἔδωκε κατ' Ἀπρίλιον 1893 εἶχον στερηθῆ ὑπὸ καταπληκτικῆς ἐπιτυχίας. Γενικὸν δ'

τελειώσει. Ἀφοῦ ἐφύσησεν ὡς δελφίν καὶ ἤνοιξε τὸ ἐπανωφόρι του διὰ ν' ἀναπνέη ἀνετώτερον, ἐξηκολούθησεν ὁ Δουμᾶς ὡς ἑξῆς :

« Ἡ δάφνη ὅμως τοῦ γελοίου ἀνῆκει βεβαίως εἰς τὸν κύριον τὸν ἔχοντα μεγάλον σκύλλον, ἀχώριστον σύντροφόν του εἰς τὸν περίπατον, τὰς ἐπισκέψεις, τὸν σιδηρόδρομον καὶ τὰ λουτρά. Ὡς ὁ Θιέρσος τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, οὕτω γίνεται καὶ ἐκεῖνος τοῦ μεγάλου σκύλλου τοῦ ὁ ἱστοριογράφος καὶ πανηγυριστῆς. Εἰς τὸν δρόμον περιπατεῖ μὲ τὸ ἰδιάζον ἐκεῖνο καὶ καμαρωμένον ἦθος, τὸ διακρίνον τοὺς ἔχοντας ὠραῖον σκύλλον. Ἀλλοιθωρῶζει διὰ τὰ ἰδῆ ἂν στρέφονται νὰ τὸν θαυμάσουν οἱ διαβάται καὶ σπεύδει νὰ καθησυχᾷ τὰ τρομάζοντα ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦ ζῴου παιδία λέγων εἰς αὐτὰ : « Μὴ φοβεῖσθε, μικροὶ μου φίλοι, εἶναι ἡμερος ὡς ἄρνιον ἠμπορεῖτε νὰ τὸν χαδέψετε ». Ἄν δὲ τύχη νὰ κουρασθῆ καὶ νὰ καθίσῃ εἰς τὸ ἐδώλιον δημοσίου κήπου, εὐρίσκει πάντοτε τρόπον ν' ἀνοίξῃ ὀμίλιαν μὲ τὸν οἰονδήποτε γείτονα του, γέροντα συνταξιῶχον, στρατιώτην, καλόγηρον ἢ παραμάναν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἐξυμνήσῃ εἰς αὐτοὺς τοῦ τετραλόδου του τὰ προσόντα, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν ὑπακοήν, τὴν ἐξυπνάδα, τὰ κυνηγετικά καὶ ἄλλα του κατορθώματα, μὴ λησμονῶν νὰ μνημονεύσῃ καὶ πόσους ἔπνιξε γάτους, διότι κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἀγαπώντων τοὺς μεγάλους σκύλλους δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τέλειος ὁ μὴ πνίγων τοὺς γάτους μολοσσός. Οὐδὲ θὰ ἐτόλμα κανεὶς νὰ τοὺς λυπηθῆ, ἀφοῦ κατήντησε κοινὸς τόπος, ὅτι ὁ μὲν σκύλλος ἔχει καλὴν καρδίαν, ἴσως καὶ ψυχὴν, ὁ δὲ γάτος εἶναι ἄκαρδος, δόλιος, προδότης, ἀχάριστος, ἱκανὸς ν' ἀγαπήσῃ μόνους τοὺς τοίχους, ὄχι ὅμως καὶ τοὺς κατοίκους τῆς οἰκίας.

» Περὶ τούτου ἔχω ἐγὼ ἀντίθετον γνώμην καὶ τὸ ἐλάττωμα νὰ ἐκφράζω πάντοτε τὴν γνώμην μου ἀπεριφράστως. Ἐπόμενον ἦτο ν' ἀκούσω πλειστάκις : « Πῶς κάμνεις ν' ἀγαπᾷς τοὺς γάτους ; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ τοὺς προτιμᾷς τῶν σκύλλων ; » Ἡ τοιαύτη ἐκκληῆσις ἀρκεῖ νὰ μὲ πείσῃ ὅτι οἱ ἐκκληησόμενοι εἶναι ἄνθρωποι πεῖσοι καὶ ἀνάξιοι τῆς τιμῆς νὰ συζητήσω πρὸς αὐτοὺς σοβαρῶς. Περιωριζόμεν ἵσως ν' ἀπαντήσω ὅτι ἀγαπῶ τοὺς γάτους χωρὶς νὰ ἡξεύρω διατί, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἀγαπώντων.

ἐνδιαφέρον, ἵνα μὴ εἶπω περιέργεια, περιέβαλλε τὴν χήραν τοῦ Ἀριστείδου Δαμαλά, τοῦτο δ' ἐξηγεῖ πῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώριζον ἐσκαριβῶς καὶ ποῖα γλυκίσματα προετίμα ὁ σκύλλος τῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σχέσεις Σάρας καὶ Δουμᾶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πρώτη ἐθροιάμβευσεν εἰς πολλὰ ἔργα τοῦ δευτέρου, ἰδίᾳ τὴν *Κυρίαν μὲ τὰς Καμελλὰς*, ἐδημιούργησε δὲ καὶ τὸ πρόσωπον τῆς Κυρίας Κλάρεσσων ἐν τῇ *Σένη* (Γαλλικῆ Κομφῆδια 1876). Δὲν γνωρίζω ὅμως πόθεν ὁ Ροῖδης ἠρύσθη τὴν πληροφορίαν περὶ εἰδυλλίου μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ μεγάλου δραματικοῦ. (Σ. τ. Ε.).

Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι τοὺς ἀγαπῶ δι' αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτημάτα των, τὰ ὁποῖα ἀγωνίζονται νὰ μεταβάλωσιν εἰς ἐλαττώματα οἱ ἐπιτόλαιοι αὐτῶν ὑποτιμηταί, καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ἀξιοπρέπειάν των, πρὸς τὴν ὁποίαν διαγωνίζεται οὐχὶ ἐντίμως τοῦ σκύλλου ἢ δουλοφροσύνη. Οἱ πολλοὶ τῷ ὄντι δὲν ἀγαπῶσι τοὺς ἀξιοπρεπεῖς καὶ ἐπιφυλακτικούς ἀνθρώπους, τοὺς μὴ ἀνοίγοντας κατὰ τὴν πρώτην συνάντησιν τὰς ἀγκύλας των εἰς τὸν τυχόντα, τοὺς κρατοῦντας τὸ εἶναι των καὶ τῶν ὁποίων ἢ κατὰ κτησις ἀπαιτεῖ κόπον καὶ καιρὸν. Τοιοῦτος εἶναι ὁ γάτος, ὁ οὐδέποτε προσερχόμενος πρῶτος νὰ κολακεύσῃ κανένα, ὁ οὐδὲν ζητῶν καὶ μὴ δεχόμενος ὅ,τι τοῦ προσφέρουν παρὰ ἀφοῦ τὸ καλοεξετάσῃ, ἀφοῦ τὸ ὀσφρανθῇ καὶ τὸ ψηλαφήσῃ διὰ τοῦ ποδός. Τὸ προσφερόμενον δέχεται ἄνευ θορυβώδους ἐκδηλώσεως εὐγνωμοσύνης, πιστεύων ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ τὸ λάβῃ, ἀφοῦ ἔθεώρησε πρέπον νὰ τοῦ τὸ προσφέρουν. Μόνον τυφλὸς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι εἶναι κατὰ τὴν νεότητά του ὅλος χάρις, εὐθυμία, ζωηρότης καὶ φιλοπαιγμοσύνη, καὶ ἀφοῦ μεγαλώσῃ, τέλειος τύπος ἀνδροπρεποῦς σοβαρότητος καὶ ἐμβριθείας, ἐνῶ ὁ σκύλλος ἀπομένει ἀτακτον παιδάριον μέχρις οὐ τὸν παραλύσῃ τὸ γῆρας. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι κλέπτει ἐνίοτε καὶ ὁ γάτος τὸ ψητόν, θὰ ἐπρωτίμα ὅμως ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνης παρὰ νὰ φάγῃ καρβαλλίαν. Τὸν κατηγοροῦσιν ὅτι πλὴν τῶν ποντικῶν καταστρέφει τὰ πτηνά, χωρὶς νὰ κάμνῃ διάκρισιν μεταξύ στρουθίων καὶ ἀηδόνων. Τί ἄλλο ὅμως πράττουσι καὶ μεταξύ των οἱ ἄνθρωποι παρὰ ν' ἀγωνίζωνται ὅσοι ἔχουν ὄνυχας νὰ σπαράξωσιν ὅσους ἔχουν περὰ; Ὁ γάτος κυνηγᾷ τοῦλάχιστον διὰ λογαριασμόν του καὶ δὲν θὰ ἔστεργεν ὡς ὁ σκύλλος νὰ συμμαχήσῃ πρὸς ἐξόντωσιν τῶν ἀδελφῶν του ζῶων μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις τὸν δέρει. Τὸν τράχηλον αὐτοῦ δύναται τις, ἂν θέλῃ, νὰ στολίσῃ μὲ ἀτλαζίνην κορδέλλαν, ἀλλ' οὐδέποτε νὰ περιβάλῃ διὰ κρίκου καὶ ἀλύσου, διότι εὐκόλον μὲν εἶναι διὰ περιποιήσεων νὰ ἐξημερωθῇ, οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τῆς μάστιγος νὰ ὑποδουλωθῇ. Ἄντι νὰ γλείφῃ τὴν χεῖρα τοῦ δέροντος αὐτόν, ἢ τὸν δαγκάνει ἢ ἀποσύρεται βραδέως καὶ ὑπερηφάνως, προτείνων τοὺς ὄνυχας ὡς ἀνδρείος στρατιώτης, ἀναγκαζόμενος νὰ ὑποχωρήσῃ, τὴν λόγχην. Αἱ κινήσεις του εἶναι τόσον ἐπιδέξιαι, ὥστε δύναται νὰ περιδιαβάσῃ ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ συγγραφέως, ἢ ἐπὶ τοῦ καλλυνηρίου κομπῆς κυρίας, ἐν μέσῳ μελανοδοχείων καὶ φιαλιδίων ἀρωμάτων, χωρὶς φόβον νὰ σπᾶσῃ ἢ ν' ἀνατρέψῃ τὸ παραμικρόν. Μόνον αὐτοῦ τὸ τρίχωμα ἔχει τὴν λεπτότητα μετάξης καὶ τὰ χεῖλη τὸ χροῶμα τοῦ ρόδου. Τὰ προσόντα ταῦτα πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀναγνωρίζουσι καὶ οἱ συκοφάνται του, ἀφοῦ πλειστάκις συμβαίνει εἰς αὐτοὺς νὰ ὀνομάσωσι «γατοῦλά μου» τὴν ἐρωμένην των, ἐνῶ τὸ «σκύλλα μου» θὰ ἔθεωρεῖτο ὡς

βαρεῖα ὕβρις. Πῶς ὀνομάζετε σεῖς οἱ Ἕλληνες τὴν γυναῖκα ὅπου ἀγαπᾶτε;

— Κατὰ τοῦτο, ἀπεκρίθη, εἴμεθα ἀβρότεροι τῶν Γάλλων. Ἄντι νὰ δίδωμεν εἰς τὰς γυναῖκας ὄνομα ζῶου, τὰς ὀνομάζομεν, ὅταν μᾶς δίδουν τὴν ἀδειαν, «μάτιά μου, φῶς μου, ζωή μου, ψυχὴ μου». Δὲν πιστεύετε ὅμως δυνατὸν ν' ἀποφεύγουν οἱ συμπατριῶταί σας νὰ ὀνομάσουν «σκυλλοῦλά μου» τὴν ἐρωμένην των, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ σκύλλος θεωρεῖται ὡς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τῆς σταθερᾶς ἀγάπης καὶ θὰ ἠδύνατο ἐπομένως ἢ πρὸς τοῦτον παρομοίωσις γυναικὸς νὰ ἐκληφθῆ παρ' αὐτῆς ὡς σκληρὰ εἰρωνεία;

— Τοῦτο, ἀπεκρίθη γελῶν ὁ Δουμᾶς, δὲν τὸ ἐσυλλογίσθην. Γνωρίζω ὅμως ὅτι αἱ γυναῖκες χωνεύουσι τόσον εὐκόλα πᾶν εἶδος ἐγκωμίου, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσωσιν ἀπληραγμένον εἰρωνείας καὶ αὐτῆς τῆς σταθερότητός των τὸν πανηγυρισμὸν. Πατρικὸς μου φίλος εἶχε θαλαμηπόλον μίαν ἀραπίναν ἐκ Γουαδελούπης, τὴν ὅποιαν εἶχε βαπτίσει ὁ ἀνάδοχός της χάριν ἀστεϊότητος «Λευκὴν» (Blanche). Ὅλοι ἐγέλων ὅταν ἤκουαν τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ μόνον ἐκείνη δὲν κατῴρθωσέ ποτε νὰ ἐννοήσῃ τί εἶχε τὸ γελοῖον ἢ τὸ ἀνάρμοστον εἰς αὐτήν. Ἐπειτα εὐρίσκομεν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ παραδείγματα σταθερῶν γυναικῶν, τὴν Λουκρησίαν, τὴν Ἐπονίην, τὴν Πηνελόπην καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια δὲν μ' ἐμποδίζουσι νὰ θεωρῶ τὴν παρομοίωσιν πρὸς γαλῆν πολὺ καταλληλοτέραν. Οὐδὲ δύναμαι νὰ κατηγορηθῶ διὰ τοῦτο ὡς μισογύνης, ἀφοῦ τόσον πολὺ ἐκτιμῶ τοὺς γάτους καὶ δὲν εἶμαι βεβαίως ὁ μόνος. Οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς ἐλάτρευον ὡς «υἱοὺς τῆς Σελήνης» καὶ εἰκόνιζον γατοπρόσωπον τὴν θεᾶν Ἴσιν. Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων, παραλείπων τὸν Μισελέ, τὸν Θεόφιλον Γωπιέ, τὸν Βοδελαιρον καὶ τοὺς ἄλλους γνωστούς, ἀρκοῦμαι νὰ σᾶς εἶπω ὅτι ὁ στενὸς φίλος μου καὶ μέγας φιλόσοφος Ἰππόλυτος Ταῖν σιχουργεὶ ἐν τῷ κρυπτῷ φιλογατικῷ ὕμνῳ¹. Παρὰ τὴν πυκνὴν ἀγέλην τῶν κυνοφίλων, ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ἐξακολοθῆει νὰ ὑπάρχῃ ἐκλεκτὴ μειονοψηφία φρονουῦσα ὅτι ὁ γάτος, ὁ ἀξιοπρεπής, ὁ αἰδήμων, ὁ ἀδούλωτος, ὁ πλύνων τὸ πρόσωπόν του δεκάκις τὴν ἡμέραν καὶ κρύπτων τοὺς ἐρωτίας του εἰς τὰ σκότη τῆς νυκτός καὶ τὰ ὕψη τῶν στεγῶν, εἶναι ὁ γνήσιος τύπος τοῦ ἐκ φύσεως καὶ καταγωγῆς εὐπατρίδου, ὅπως ὁ σκύλλος τοῦ διὰ δουλοπρεπείας ἀνυψωθέντος βαναύσου. Ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε κατεδιώκετο ὡς ἐγκλημα πᾶσα

1) Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ταῖν ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Φιγαρῶ» σειρά ἀνταξίων τοῦ Ἑρμεδιᾶ συνέτεον σιχουργηθέντων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀγγλικῆς Φιλολογίας πρὸς τιμὴν τῆς γάτας του καὶ θαυμασιῶς ἀπεικονιζόντων ὅλας τὰς φάσεις τοῦ βίου ταύτης. (Σ. τ. Ε.).

ὑπεροχὴ καὶ ἐβασίλευον οἱ ἀνίπτοι, οἱ δημοκόλακες, οἱ γαυγισταὶ καὶ οἱ λυσασμένοι».

Ἐνῷ ἔλεγε ταῦτα ἀντήχησε δωδεκάκις ὁ κώδων τῆς γείτονος Ἐκκλησίας.

«Μεσάνυκτα! ἀνέκραξεν ὁ Δουμᾶς. Ἔχω νὰ σηκωθῶ πρωί. Καλὴ νύκτα σας. Ἐλπίζω νὰ σᾶς ἴδω πάλιν». Καὶ καλέσας δι' ἤχη-
ρου Ὁhé! διαβαίνουσας ἄμαξαν, μᾶς ἀφῆκεν ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ἐντύ-
πωσιν τοῦ σπινθηροβόλου τοῦ αὐτοσχεδιάσματος, πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ
ὁποῖον εἶναι βεβαίως ἀνεπαρκῆ ὅσα ἐκ τῶν σημειώσεών μου παρέ-
θεσα ἀνωτέρω. Ἐκτοτε δὲν ἠτύχησα νὰ τὸν συναντήσω εἰς τὰς
Ἀθήνας, ἀλλὰ μόνον μετὰ πολλὰ ἔτη πάσχοντα καὶ πολὺ ὀλιγω-
τερον εὐθυμον εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ δευτέρα μετ' αὐτοῦ συνδιάλεξις
ἢ μᾶλλον ὁ δεύτερος μονόλογός του, περιστραφείς, ἂν ἐνθυμοῦμαι
καλῶς, περὶ τὴν ἰκανότητα τῶν γυναικῶν πρὸς ἐκτίμησιν φιλολογι-
κοῦ ἔργου, ἐνδέχεται ν' ἀποτελέσῃ δεύτερον ἄρθρον, ἂν ἐπιτύχωσιν
αἱ πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὁδοιπορικῶν μου σημειώσεων ἀνασκαφαί¹.

Ὡς ἐπίλογος τῆς δι' Ἀθηνῶν διαβάσεως τοῦ Δουμᾶ ἔφθασε
μετὰ τρεῖς ἑβδομάδας διὰ τοῦ γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου κιβώτιον πε-
ριέχον κομψὴν κούκλαν καὶ τὴν φωτογραφίαν του μέ τινας ἐπ'
αὐτῆς γραμμὰς πρὸς τὴν «μικρὰν του φίλην». Εἰς ταύτας ἀπήν-
τησεν ἡ μήτηρ τῆς κορασίδος δι' ἐπιστολῆς ἰκανῆς νὰ τὸν πείσῃ
ὅτι πλὴν τῶν μαύρων ὀφθαλμῶν τῶν ἠξέουρων καὶ μεταχειρίζον-
ται καὶ τὸν κάλιμον αἱ Ἀθηναῖαι. Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐξή-
τησα νὰ λάβω ἀντίγραφον ὅπως ἐντροφήσωσιν εἰς αὐτὴν καὶ οἱ
ἀναγνώσταί μου, ἀλλὰ μοῦ τὸ ἠρνήθησαν ἐπιμόνως². Παρῆλθε
δυστυχῶς ὁ καιρός, ὅτε κατώρθωνα νὰ εἰσακούωμαι παρὰ τῶν κυ-
ριῶν! Ἡ παρισινὴ κούκλα σώζεται ἀκόμη ἀκεραία, πρὸ πολλοῦ
ὅμως ἔπαισε νὰ παίξῃ μὲ αὐτὴν «ἡ μικρὰ φίλη τοῦ Δουμᾶ», διὰ
τὸν λόγον ὅτι ἀπέκτησεν ἕκτοτε δύο ἄλλας ἔτι χαριεστέρας. Ἐκ
τούτων ἡ πρεσβυτέρα εἶναι ἤδη ὅσον καὶ ἡ μήτηρ τῆς δυσκολο-
φάλητη καὶ σοβαρά, τὴν μικρὰν ὅμως ἡμπορεῖ τις ἀκόμη νὰ τὴν
φιλῆσῃ.

(* Ἐφημερίς, 18 καὶ 19 Δεκεμβρίου 1895. — Μεταφράσθη συναψισμένον πως ἐπὶ
τοῦ κ. Χρυσαφίδου ἐν τῇ Revue Bleue τῆς 25 Ἰουλίου 1896).

1) Προσθετέον ὅτι ὁ Ροΐδης εἶχε σκεφθῆ νὰ μεταφράσῃ τὴν Fran-
cillon. Εἶχε μάλιστα εὑρεῖ καὶ Χιακὸν ὑποκοριστικὸν τοῦ Φραγκίσκα,
ἀποδίδον κατ' αὐτὸν τελείως τὸ ὄνομα τῆς τελευταίας ἡρωίδος τοῦ Δουμᾶ.
(Σ. τ. Ε).

2) Ἡ Κυρία Σοφία Δάλλα εἶχε φυλάξει καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ
Δουμᾶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς. Δυστυχῶς ἡ ὅλη ἀλληλογραφία δανε-
σθεῖσα εἰς κύριον «φίλον τῶν καλῶν γραμμάτων» ἀπολέσθη, φυσικῶ τῷ
λόγῳ, ὑπ' αὐτοῦ καὶ οὕτω ἐστερηθήσαν οἱ ἀναγνώσταί μας τῆς ἀκολου-
σεως ν' ἀναγνώσωσι τοὺλάχιστον ἀποσπάσματα ταύτης. (Σ. τ. Ε.).

Η ΡΙΣΤΟΡΗ 1

Ἀστέρας ὀνομάζουσι οἱ Γάλλοι τὰς ἐξόχους τοῦ ἔσματος, τοῦ δράματος ἢ καὶ τοῦ χοροῦ πρωταγωνιστρίας, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς οἱ ἀστέρες οὗτοι εἶναι πολὺ μᾶλλον κομῆται, τῶν ὁποίων ἅπαξ μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου του εὐτυχεῖ ὁ σύγχρονος Ἀθηναῖος νὰ θαυμάσῃ τὴν λάμπην. Οἱ πρὸ ἑπτὰ ὄλων Ὀλυμπιάδων ἐπευφημήσαντες τὴν Ριστόρην ἢ ἀπέθαναν ἢ ἐγήρασαν πρὶν ἢ ἀξιοθῶσι νὰ χειροκροτήσωσι πρὸ τινων μηνῶν τὴν Σάραν Βερνάρ. Περιφέρων τὴν διόπτραν εἰς τὰ θεωρεῖα κατὰ τὴν ἐμφάνισιν ἐπὶ τῆς ἀθηναϊκῆς σκηνῆς τῆς τελευταίας ταύτης, ἔβλεπον μεταμορφωθείσας ἀπὸ ἔρασμίων εἰς σεβασμίας τὰς Ἀθηναίας τῶν ὁποίων ἐθαύ-

1) Ὁ ἐπίσημος ἱστορικὸς τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου κ. Νικόλ. Λάσκαρης, ὃν παρεκάλεσα νὰ μὲ πληροφορήσῃ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἡμερομηνίας τῆς ἀφίξεως τῆς Ριστόρη ἐν Ἀθήναις, ἔλαβε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ διὰ τοῦ ἐξῆς λίαν ἐνδιαφέροντος σημειώματος :

— *Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1865 τὸ μακαρῖα τῇ λήξει χειμερινὸν θέατρον τοῦ Μπούκουρα παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἀδελαΐδα Ριστόρη διὰ τέσσαρας παραστάσεις, καθ' ἃς ἐδίδαξεν ἐν μεγίστῃ συρροῇ κόσμον τὴν Ἰουδιθ καὶ τὴν Μύρραν τοῦ Ἀλφιέρη, τὴν Μήδειαν τοῦ Λεγκουβέ καὶ τὴν Φαίδραν τοῦ Ρακίνα. Εὐγνωμονοῦσα ἡ μεγάλη καλλιτέχνις διὰ τὴν ἐνθερμον ὑποδοχὴν ἧς ἔτυχον αἱ τέσσαρες παραστάσεις τῆς, ἔδωκε καὶ πέμπτην τοιαύτην ὑπὲρ τοῦ Πτωχοκομείου Ἀθηνῶν, ἐξ ἧς παραστάσεως εἰσπράχθησαν ὑπὲρ τὰς πέντε χιλιάδας δραχμῶν, ποσὸν μυθῶδες δι' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.*

Κατὰ τὰς παραστάσεις τῆς Ριστόρη τὸ πρῶτον κατῆλθον εἰς τὰ καθίσματα τῆς πλατείας καὶ κυρίαι αἱ ὁποῖαι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μόνον εἰς τὰ θεωρεῖα μετέβαινον.

Ὁ ἐνθουσιασμὸς ὃν ἐπροκάλεσαν αἱ παραστάσεις τῆς Ριστόρη ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ δοθῇ καὶ κάποια ὠθησις εἰς τὸ ἑλληνικὸν θέατρον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχεν ἐξοστρακισθῆ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συγκληθηθεῖσα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων διώρισεν ἐπιτροπὴν ἀποτελεσθεῖσαν

μασα τὸ κάλλος εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Ριστόρης. Ἄλλὰ καὶ αὐτὴν εἶχα θαυμάσει κατὰ τοὺς παιδικούς μου χρόνους πολὺ ἀκμαιότεραν ἐν Λιβόρνῳ καὶ Γενουῇ. Καίτοι ὅμως ὑπερτεσσαρακοντοῦτις ἀπέμενεν ἀκόμη ἢ Ἐδελαῖς Ριστόρη ὡραία εἰς τὸ εἶδος τῆς γυνή. Τὰ πάντα ἦσαν παρ' αὐτῇ μεγάλα. Μέγα ἀνάστημα, μέγα μέτωπον, μεγάλοι ὀφθαλμοί, μεγάλη μύτη, μεγάλοι βραχίονες, μεγάλοι πόδες, μεγάλη τέχνη καὶ μεγάλη φωνή. Εἰς ὅλα ταῦτα τὰ μεγάλα εὐηρεστήθη ὁ ἔρωτευθεὶς αὐτὴν ἀρχαίου γένους εὐπατριδῆς νὰ προσθήσῃ καὶ τὸ μέγαλον ὄνομα Μαρκησίας Καπράνικα Δελγρίλλου.

Εὐτυχῆσας νὰ γνωρίσω τὸν μαρκήσιον εἰς τὸ Σολωνεῖον ἐπαρουσιάσθην ὑπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιούσαν εἰς τὴν σύζυγόν του ὡς παλαιὸς θαυμαστῆς καὶ σχεδὸν συμπατριώτης. Ἡ Ριστόρη κατάκοπος ἐκ τῆς χθεσινῆς παραστάσεως καὶ τοῦ μετὰ ταύτην μακροῦ δείπνου ἔκειτο ἐπὶ διβανίου, περικνκλουμένη ὑπὸ δωδεκάδος ἰταλῶν καὶ ἐντοπίων θαυμαστῶν καὶ τοῦ ἀπείρου πλήθους τῶν ἀνθοδεσμῶν, τὰς ὁποίας εἶχε δρέψει ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν προτεραίαν. Οἱ ἐνθουμούμενοι πῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνυπαρξίας ἀνθοκομείων συνεπλέκοντο αἱ θεατρικαὶ ἀνθοδέσμαι ἐξ ὀλιγίστων ἀνθέων καὶ πολλῶν πρασίνων χόρτων δὲν θὰ εὕρωσιν ὅλως ἄδικον τὴν κατωτέρω αὐτῶν ἐκτίμησιν τῆς Ριστόρης :

«Μὲ τὰ χόρτα τὰ ὁποῖα μ' ἐρρίψατε χθὲς τὸ ἑσπέρας θὰ ἠδυνάμην νὰ θρέψω τρεῖς αἶγας».

Δυσάρεστον ἐπροξένησαν εἰς αὐτὴν ἐντύπωσιν καὶ οἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραστάσεως «ἀλλοιθωρίζοντες μὲ ἓνα ὀφθαλμὸν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ τὸν ἄλλον εἰς τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τῆς τραγωδίας τοῦ Ἀλφιέρη» — «Διατί, ἐπρόσθεσε, νὰ ἤξεύρετε ὅλοι

ἀπὸ τοὺς Κ. Ν. Κωστήν, Ἄλ. Ραγκαβῆν, Ἄγ. Βλάχον καὶ Γ. Τεριζέτην, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ὁποίας καὶ θίασος ἑλληνικὸς εὐπρόσωπος κατηρτίσθη καὶ πρωτότυπα ἑλληνικὰ ἔργα ἐδόθησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον τότε ἢ **Μερόπη** καὶ ἡ **Μαρία Δοξαπατρῆ** τοῦ Βερναρδάκη καὶ ἡ **Κόρη τοῦ παντοπώλου** τοῦ Ἄγ. Βλάχου. Ἡ μεγάλη ἐπιτυχία τῶν τριῶν ἀνωτέρω ἔργων ἐνέπλησε χαρᾶς καὶ ἐλπίδων πάντας τοὺς ἀγαπῶντας τὴν ἑλληνικὴν σκηνήν. Πρὸς σιγμὴν «οἱ ἔρασταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου», ὅπως τοὺς ὀνόμαζον τότε, ἐθεώρησαν ὡς βέβαιον πλεονεξία ἢ ἑλληνικὴ σκηνὴ ἐδραιώθη διὰ παντός. Ἀνυστῶς, μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῆς ἐπὶ τοῦ θεάτρου ἐπιτροπῆς, μεθ' ὅλους τοὺς κόπους τῶν καλῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἠθοποιῶν (Π. Σούτσα, Μ. Ἀρμιωτάκη, Ἀθ. Σισύφου, Π. Βονασέρα, Ἐλ. Σαβερῖον τῆς μετέπειτα Χέλμη κ.λπ.), ὁ κόσμος ἤρρισε πάλιν ν' ἀπέχη τῶν ἑλληνικῶν παραστάσεων.

γαλλικά καὶ ὄχι τὴν τόσον εὐκόλον καὶ συγγενῆ μὲ τὴν ἰδικήν σας ἰταλικὴν γλῶσσαν ;»

Τοῦτο ἐπείραζε τὴν πατριωτικὴν τῆς φιλοτιμίαν, ἡ ὁποία ἦτο παρ' αὐτῇ ὡς πάντα τὰ λοιπὰ μεγάλη. Εἶχε δὲ καὶ λόγους νὰ μὴ ἀγαπᾷ τοὺς Γάλλους, ἐνθυμουμένη ὅτι διακόψαντες διὰ τουφεκισμῶν τὴν παράστασιν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ρώμης, ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ ὀρμήσῃ φέρουσα πέπλον καὶ μάχαιραν Μηδείας ἀπὸ τῆς σκηνῆς εἰς τὰς ἐπάλξεις, ὅπως ἐνθαρρύνῃ τοὺς μαχομένους ὑπὲρ τῆς **Μιᾶς Ἰταλίας**. Ἡ κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐκείνην καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἰταλικοῦ ἀγῶνος διαγωγὴ αὐτῆς ὑπῆρξε τόσον ἥρωική, ὥστε ἠξιώθη συγχαρητηρίου ἐπιστολῆς τοῦ Καβούρ, τὴν ὁποίαν ἐφύλαττεν ἐντὸς ἐλεφαντίνου κιβωτιδίου μετὰ τοῦ παρασήμου τῆς **Ἀξίας**, τοῦ ἀπονεμηθέντος εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ μέλλοντος συμμάχου τῆς βασιλέως τῆς Πρωσσίας.

Τὴν τοιαύτην πρὸς τὰ πολιτικὰ τροπὴν τῆς συνδιαλέξεως ἀνεχαίτισεν εὐτυχῶς ἡ ἐρώτησις ἐνὸς τῶν παρισταμένων, ἐπιθυμῶντος νὰ μάθῃ ἂν τῷ ὄντι μόνον δεκατεσσάρων ἐτῶν ἦτο ἡ Ριστόρη, ὅταν κατὰ πρῶτον ἐθριάμβευσεν ὑποκρινομένη τὴν Φραγκίσκαν Ἀρμινίου.

— «Τόσον μόνον, ἀπεκρίθη. Ἄλλ' ὁ θρίαμβός μου ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον μνημονεύουσιν ὡς πρῶτον τὰ βιογραφικὰ λεξικά, ἦτο τοῦλάχιστον ὁ ἑκατοστός. Ὅταν ἐθριάμβευσα πρώτην φορὰν, δὲν ἦμην ἀκόμη ἐπταετής. Καὶ διὰ νὰ μὴ νομίσετε ὅτι ἀγαπῶ νὰ κυχῶμαι, σπεύδω μετὰ πάσης ταπεινότητος νὰ προσθέσω ὅτι τῆς πρώτης μου ἐκείνης ἐπιτυχίας προηγῆθησαν δύο φοβεραὶ ἀποτυχίαι. Οὐδεμία ἄλλη εἰς τὸν κόσμον ἠθοποιὸς ἐπροκάλεσε τοσοῦτον γέλωτα, τόσους συριγμούς καὶ τόσα ποδοκροτήματα ὅσα ἐγὼ κατὰ τὰς πρώτας μου δύο εἰς τὴν σκηνὴν ἐμφανίσαις. Ἐξ αἰτίας μου ἀπέτυχαν οἰκτρῶς δύο κάλλιστα δραματικὰ ἔργα. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δύναμαι πρὸς ἀπολογίαν μου νὰ εἶπω εἶναι ὅτι κατὰ μὲν τὴν παράστασιν τοῦ πρώτου ἦμην μόλις πέντε μηνῶν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ δευτέρου δὲν ἦμην ἀκόμη πέντε ἐτῶν».

Ταῦτα ἀκούσαντες ἐνομίσαμεν ὅτι ἡ κυρία Ριστόρη εἶχεν ὄρεξιν νὰ διασκεδάσῃ. Ἄλλ' αὕτη ὑπεγερωθεῖσα καὶ στηριχασα εἰς τὸν βραχίονα τὴν ἀκτένιστον κεφαλὴν τῆς ἤρχισε νὰ μᾶς διηγῆται μετ' εὐθυμίας καὶ κωμικῆς δυνάμεως ἀμμήτου τὴν κατωτέρω ἀληθῆ ἱστορίαν τῶν δύο αὐτῆς ἀξιομνημονεύτων ἀποτυχιῶν :

«Τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐπαίξετο εἰς τὰ θέατρα τῆς Ἰταλίας ἡ δημοτικωτάτη μονόπρακτος κωμωδία ὁ **Μπονναμάς**. Ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ὁ ἔρωσ καλοῦ νεανίσκου καὶ καλῆς κόρης, τοὺς ὁποίους ὁ πάππος καὶ κηδεμῶν ταύτης δὲν στέργει νὰ στεφανώσῃ, ὥστε ἀναγκάζονται νὰ στεφανωθῶσι μυστικά. Ἐκ τοῦ στεφανώματος τούτου ἐγεννήθη κατὰ τὴν τακτὴν προθεσμίαν θυγάτριον σπανίου

κάλλους. Ἡ μήτηρ του, μὴ τολμῶσα νὰ ἔξομολογηθῆ τὸν μυστικόν της γάμον ἐφευρίσκει νὰ στείλῃ εἰς τὸν πάππον τὸ βρέφος ἐντὸς κανίστρου ἀνθέων ὡς δῶρον τῆς πρώτης τοῦ ἔτους. Ὁ γέρονς συγκινεῖται, συγχωρεῖ καὶ δίδει εἰς τὸ πρὸ αὐτοῦ γονυπετήσαν ζεύγος τὴν εὐχὴν του καὶ καλὴν προοίκα. Ἡ πλοκὴ εἶναι, ὡς βλέπετε, ἀπλῆ ὡς ἀρχαῖκου εἰδυλλίου, τὸ δὲ μέρος μου περιορίζετο εἰς ἀνάπαισιν ἐπὶ κοίτης ἀνθέων. Ἀντὶ τοῦτου ἤρχισα, πρὶν ἀποκαλυφθῆ τὸ καλῆθιον, νὰ ὠρύωμαι φοβερά. Ἡ φωνὴ μου ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡχηροτάτη. Ἡ δεξύτες τῶν χί-χί μου καὶ ὁ ἐκ τούτων ἀκράτητος γέλως τῶν θεατῶν ἀπέπνιγον τελείως τὴν φωνὴν τῶν ἠθοποιῶν. Ἡ κωμωδία ἀπέληξεν οὕτω εἰς παντομίμαν, ἐμὲ δὲ παρέδωκαν εἰς τὴν ἀληθῆ μου μητέρα, ἀναγκασθεῖσαν, διὰ νὰ μὲ κάμῃ νὰ σιωπήσω, νὰ ξεθηλικώσῃ τὸν στηθόδεσμόν της καὶ νὰ μοῦ προσφέρῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔξήτουν τόσον μεγαλοφῶνας. Τὴν ἐπιούσαν ἐτιμωρήθην διὰ τῆς βαρυτάτης τῶν θεατρικῶν ποινῶν, τῆς διαγραφῆς τοῦ ὀνόματός μου ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ θιάσου, τὸ δὲ μέρος μου ἀνετέθη εἰς κοῦκλαν ἐκ ναστοχάρτου, ἢ ὅποια, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω, ὑπεκρίθη τοῦτο πολὺ κάλλιον ἐμοῦ.

> Ἡ πρώτη αὕτη ἀποτυχία δὲν ἴσχυσε ν' ἀποθαρρύνῃ τοὺς γονεῖς μου, οἵτινες τέσσαρα μετ' αὐτὴν ἔτη μὲ ἀνεβίβασαν καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Τὴν φορὰν ἐκείνην ἐπαίζετο ἡ **Βιάγκα καὶ ὁ Φερνάνδος**, ἀπαίσιον μεσαιωνικὸν δράμα τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Ὁ σύζυγος τῆς Βιάγκας ἦτο ἀνδρεῖος ἱππότης, ἀγωνιζόμενος ἀπὸ δεκαετίας εἰς Παλαιστίνην πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Παναγίου Τάφου. Κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην ἀπουσίαν ἀνέλαβε νὰ διασκεδάσῃ εἰς τὴν μοναξιάν της τὴν πυργοδέσποιναν ὁ νεαρὸς αὐτῆς ἀκόλουθος Φερνάνδος καὶ ἀποτέλεσμα τῆς διασκεδάσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ γέννησις θυγατρῖου. Πέντε μετὰ ταῦτα ἔτη ὁ σύζυγος, εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ ἀντραστοῦ, ἐπιστρέφει ἀπροσδόκητος εἰς τὴν πατρικὴν του ἐστίαν, φονεύει τὸν Φερνάνδον καὶ μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν φοβεροῦ ἑκατονταστίχου μονολόγου, ἀποσπᾶσας ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς Βιάγκας τὴν παιδίσκην, ρίπτει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἔξωστου τοῦ πύργου εἰς τὸ ὕδωρ τῆς ὑποκειμένης λίμνης, ὅπου ρίπτεται καὶ ἡ ταλαίπωρος μήτηρ διὰ νὰ σώσῃ τῶν σπλάγγων της τὸν καρπὸν. Ἡ συγκινητικωτάτη τοῦ δράματος σκηνή, le clou, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, εἶναι ὁ διάλογος μεταξὺ τῆς Βιάγκας, ἥτις, ἀφοῦ κατώρθωσε ν' ἀνασύρῃ τὴν θυγατέρα ἐκ τῶν κυμάτων, ἔξῃτει ἔλεος μάτην ἀγωνιζομένη νὰ φθάσῃ κολυμβῶσα εἰς τὴν ὄχθην τῆς λίμνης, καὶ τοῦ ἀσπλάγγνου συζύγου ὑβρίζοντος ἐκ τοῦ ἔξωστου τὴν πνιγομένην. Ἡ λίμνη συνίστατο κατὰ τὸ σῆθηθες ἐκ λωρίδων γαλανοῦ πανίου, εἰς δὲ τὸ βάθος αὐτῆς εἶχε τοποθετηθῆ ἀχύρινον στρωῶμα, διὰ νὰ πέσωσιν εἰς τὰ μαλακὰ τὰ θύματα τοῦ **τυράννου**, ὡς ὠνόμαζον μέχρις ἐσχάτως οἱ συμπατριῶ-

ταί μου πάντα ἀνάγωγον σύζυγον, ἀμφισβητοῦντα εἰς τὴν γυναικί του τὸ ἀναφαίρετον αὐτῆς δικαίωμα νὰ ἔχη *cavaliere servente*, ἦτοι τακτικὸν αὐτοῦ τοποτηρητήν. Κατὰ κακὴν μου τύχην τὴν προτεραιάν τῆς παραστάσεως ἔτυχε ν' ἀρρωστήσῃ ὁ προωρισμένος νὰ ὑποκριθῇ τὸν τύραννον ἠθοποιός, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχον οἰκειωθῆ κατὰ τὰς δοκιμάς, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ ν' ἀνατεθῇ εἰς ἄλλον τύραννον πολὺ φοβερώτερον. Ὅταν ὁ θηριωδῶς ὠρῦόμενος ἐκεῖνος ἀγριάνθρωπος μὲ ἤρπασεν ἀπὸ τὴν μέσσην διὰ νὰ μὲ ρίψῃ εἰς τὴν λίμνην, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθην τρόμου, ὥστε ἤρχισα ἀγριώτερον αὐτοῦ νὰ κραυγάζω. Ὁ τρόμος, ἡ ἀντίστασις καὶ αἱ κραυγαὶ μου δὲν ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ ὄλως ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν παιζομένην σκηνήν. Δυστυχῶς δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς φωνάς, οὔτε εἰς λακτίσματα καὶ χρῆσιν τῶν ὀνύχων μου, ἀλλ' ἀπέσπασα καὶ ἔρριψα κατὰ γῆς τοῦ δημίου μου τὴν γενειάδα καὶ ἔπειτα τὴν φενάκην. Ἡ φενάκη ἐκεῖνη δὲν ἦτο θεατρικὴ, ἀλλ' ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ φιλαρέσκου ἀκόμη καίτοι ὑπερμισσοκαιρίτου τυράννου πρὸς ἀπόκριψιν τῆς τελείας γυμνότητος τοῦ κρανίου του. Εὐκόλον ἐκ τούτου εἶναι νὰ φαντασθῆτε τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ὀργὴν του, ὅταν ἐπέλαμψεν ὡς πανσέληνος ἡ φαλάκρα του εἰς τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν, καταληφθέντων ὑπὸ γέλωτος ἀκατασχέτου καὶ σπασμωδικοῦ. Ἡ ὄρεξις του νὰ μὲ πνίξῃ ἦτο, πιστεύω, κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην πραγματικὴ. Ὅπως σωθῶ ἀπ' αὐτῆς ἔσπευσα νὰ πηδήσω ἀπὸ τὴν σκηνὴν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ φίλου μου κοντραβάσσου. Τὸ πρᾶγμα ἀπέβαινεν ἤδη ἀνοικονόμητον. Δύσκολον τῷ ὄντι ἦτο εἰς τὴν Βιάγκαν νὰ πηδήσῃ κ' ἐκεῖνη εἰς τὴν ὀρχήστραν διὰ νὰ μὲ σώσῃ ἐκ τοῦ καταποντισμοῦ. Ἡ ἀμηχανία τῶν σιωπηλῶς ἀντικρῦζομένων πρωταγωνιστῶν ἐκορύφωσε τὴν ἰαρότητα τοῦ κοινοῦ. Οὔτε ὁ Ἄρλεκίνος, οὔτε ὁ Πανταλόνες, οὔτε ὁ Πουλκινέλας κατώρθωσάν ποτε νὰ προκαλέσωσι βιαιοτέρας γέλωτος ἐκρήξεις, οὔτε αἱ παρομιώδεις παραφωνίαι τοῦ τενόρου Λαβοκέττα ὀξυτέρους συριγμούς. Δυνατώτερα δὲ παντὸς ἄλλου ἐκάγχασα καὶ ἐσύριξα ἐγώ, ἡ παραίτιος τοῦ φοβεροῦ σκανδάλου.

Ἡ δευτέρα ἐκεῖνη ἀποτυχία μου ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἀξιωματικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία. Δύο μετὰ ταύτην ἔτη ἐχειροκροτούμενη ἐνθουσιωδῶς ὑποκρινομένη εἰς μῖμον τοῦ Γολδόνη ἀτίθασον κορασίδα, σφενδονίζουσαν ὕβριστικὰ ἐπίθετα, ποτήρια καὶ πινάκια εἰς τὸ πρόσωπον τῆς κακῆς αὐτῆς μητριᾶς. Τὸ στάδιόν μου ὑπῆρξεν ἔκτοτε ἀδιάλειπτος ἐπιτυχιῶν σειρά! Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπεκράτει ἀκόμη εἰς τὰ ἰταλικά θέατρα ἡ συνήθεια ν' ἀγγέλλεται ἀπὸ τῆς σκηνῆς μετὰ τὸ τέλος τῆς παραστάσεως τὸ μέλλον νὰ παρασταθῇ τὴν ἐπιούσαν ἔργον καὶ τὰ ὄνόματα τῶν ἠθοποιῶν, τὰ ὁποῖα ὑπεδέχeto κατὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς διάθεσιν τὸ κοινὸν διὰ χειροκροτημάτων ἢ συριγμῶν. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς «*Piccola Ristori*» ἐπροκάλει πάντοτε ἐπευφημίας, καὶ ἐκ τούτου

ἡ ἀγγελία αὐτοῦ ἦτο πρὸς μεγάλην μου χαρὰν συνεχεστάτη. Τὴν χαρὰν ὅμως ταύτην ἐθεώρουν πολλάκις πρέπον νὰ κρύπτω, λέγουσα μετὰ προσποιητῆς δυσφορίας εἰς τὰς συναδέλφους μου :

— Πάντοτε ἐγὼ εἰς τὸ πρόγραμμα ! Δὲν θὰ μὲ ἀφήσουν οὔτε μίαν ἡμέραν νὰ ἠσυχάσω !

» Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤμην, ὡς βλέπετε, μεγάλη καὶ ἐκτὸς τῆς σκηνῆς ὑποκρίτρια.

» Τὰ παιδικὰ ἐν τούτοις πρόσωπα ἀπέβησαν μετ' ὀλίγον ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸ πρόωρον ὕψος τοῦ ἀναστήματός μου. Πολλάκις τῷ ὄντι συνέβαινε νὰ εἶμαι ὑψηλότερα τῆς μητρὸς μου. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς θιασάρχας νὰ μὲ χρησιμοποιήσωσιν ὡς prima amorosa τέσσαρα μετὰ τὴν πρώτην ἐπιτυχίαν μου ἔτη. Ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου μου λοιπὸν ἔτους ἠξιώθην νὰ βλέπω ἄνδρας γονυπετοῦντας πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἀποκαλοῦντάς με «Crudele», ἢ σπεύδοντας δι' ἐν μου βλέμμα ν' ἀλληλοσφαγῶσι. Πρὶν δὲ γείνω δωδεκαετῆς εἶχον ἤδη διαπράξει δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσας μοιχείας, δολοφονίας, δηλητηριάσεις, αἰμομιξίας, παιδοκτονίας . . . »

Τὴν φοβερὰν ταύτην ὀπαρίθμησιν κακουργημάτων διέκοψεν ἡ εἰσοδος χρυσοστολιστοῦ ὑπηρετοῦ ἀγγέλλοντος ὅτι ἦτο ἔτοιμον τὸ γεῦμα. Ὁ κ. Δελγρίλλος, φιλόξενος καὶ ἀνοικτόκαρδος ὡς ἀληθῆς Ἴταλὸς εὐπατρίδης, μᾶς ἐπροσκάλεσεν ὅλους νὰ συμφάγωμεν τὸ ριζότον. Δύσκολον ὅμως ἦτο νὰ γευματίσωμεν Ἰταλιστὶ τὴν τρίτην ὥραν, μετὰ τὸ ἑλληνικὸν πρόγευμα τῆς μεσημβρίας. Τὴν πρόσκλησιν ἐδέχθησαν δύο μόνον ἐκ τῶν Ἰταλῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπεσύρθημεν ἀξιοθέντες, ἀντὶ τοῦ ριζότου, ν' ἀσπασθῶμεν τὴν *μαιοφόνον* χεῖρα τῆς Μαρκησίας. Κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐσπέραν ἀνήργετο διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπὶ τῆς ἀθηναϊκῆς σκηνῆς. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ μεταβῶ νὰ τὴν θαυμάσω ὡς Μήδειαν, ἐπροτίμησα νὰ διατηρήσω τὴν μνήμην τῆς μεγάλης τραγωδοῦ ὡς τῆς εὐθυμοτάτης καὶ ἀστείοτάτης ἐξ ὅσων ἠτύχησα νὰ γνωρίσω γυναικῶν.

(Ἡμερολόγιον «Ἡ Νέα Ἑλλάς», ἔτος Α' 1894).

ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ

Ὁ διευθυντὴς τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου, ὅταν ἦτο πρότινων ἑτῶν ἐδῶ, ἐμακάριζε πρὸ πάντων τοὺς Ἀθηναίους ὅτι τὸ ἄστυ των δὲν ἔχει προάστεια καὶ δύνανται δι' ἑνὸς πηδήματος νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ τὴν πόλιν εἰς τὴν ἔξοχὴν, ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ὅπου εἶναι τὰ Ἀνάκτορα καὶ τὰ μεγάλα ξενοδοχεῖα, εἰς τὰ πεῦκα τοῦ Λυκαβητοῦ ἢ τοὺς ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἀγρούς. Ὁ εὐγενὴς Ἄγγλος, εἴτε ἐξ ἀπροσεξίας εἴτε ἐκ φιλελληνισμοῦ, ἐλησμόνησεν εὐτυχῶς νὰ προσθέσῃ ὅτι ἀκόμη συντομωτέρα εἶναι ἢ ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴν ταύτην πλατεῖαν μετάβασις, ὅχι εἰς ἀγρούς, ἀλλ' εἰς εἶδος τι τζιφουτοχωρίου ἐνθυμίζοντος τὰ τῆς ρωσικῆς Πολωνίας. Ἐκ φόβου μὴ κατηγορηθῶ ὡς ὑπερβολικὸς δὲν θεωρῶ περιττὸν νὰ λεπτολογήσω, ὀρίζων ὅτι ἑκατὸν σαράντα ἑπτὰ μόνον βήματα, ὅχι μάλιστα μεγάλα, ἀλλ' ἀναλογώτερα πρὸς τὰ σκέλη τοῦ καθηγητοῦ κ. Μαργαρίτου Εὐαγγελίδου παρὰ τὰ τοῦ κ. Φιλοποίμενος Παρασκευαΐδου, χωρίζουν τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος ἀπὸ τὴν «ὁδὸν Βουλῆς». Ὁ δρόμος οὗτος ἔκαμεν εἰς ὀλίγον καιρὸν μεγάλας προόδους. Πολλὰς δηλ. καλύβας, μάνδρας καὶ μπαράκας ἀντικατέστησαν νεόκτιστοι οἰκίαι, περιορίζουσαι καθ' ἡμέραν τὴν ἔκτασιν τοῦ χωρίου. Ἡ πρόοδος ὅμως αὕτη ἀπομένει ἀποκλειστικῶς οἰκοδομητικὴ, ὑπὸ δὲ τὴν ἔποψιν τῆς ἀπολυμάνσεως καὶ τῆς εὐπρεπείας δὲν ἔγεινεν ἀπολύτως καμμία. Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ «Μητροπόλεως» ἔξακολουθεῖ νὰ χაίνη λάκκος πλήρης ἀκαθάρτου ὕγρου, τὸ ὅποιον οὐδέποτε κατῶρθωσαν αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες ν' ἀπορροφήσουν ἐντελῶς. Ἡ βροχὴ τὸν μεταβάλλει εἰς κίτρινον ποταμὸν καὶ εἰς πράσινον ἔλος ἢ ἀνομβρία. Πρὸς ἀποξήρανσιν τοῦ ἔλους τούτου θὰ ἤρκει ἐν κάρρον σκίρρων, ὅστε πιθανώτατον φαίνεται ὅτι ἀπέχει αὐτῆς ἡ ἄστυνομία, οὐχὶ ἐκ φειδωλίας, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ στερήσῃ τὰ παιδία τῶν παροικούντων τῆς διασκεδάσεως ν' ἀπολύωσιν ἐπὶ τοῦ μικροσκοπικοῦ τούτου πελάγους στολίσκους πλοιαρίων, ναυπηγουμένων ἐκ κελύφους καρυδίου ἢ κοίλου κολοκυθίου. Εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπέρ-

βασιν τοῦ τέλματος ἀναγκάζεται ὁ διαβάτης, ὄχι μόνον νὰ καταβῆ τοῦ πεζοδρομίου, ἀλλὰ καὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς ἀνεύρεσιν στενῆς διόδου εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ δρόμου, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ λαχανοπώλης, ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι εἶναι τὸ πεζοδρόμιον στενόν, ἔκρινε πρέπον νὰ καταλάβῃ καὶ ἱκανὸν μέρος τοῦ πλάτους τῆς ὁδοῦ μὲ στάμνας, κοφίνια ἀπορριμμάτων, σκαμνία καὶ πρὸ πάντων μὲ τραπέζιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχει τὰ κατάστιχά του καὶ συντάσσει τὴν ἀνταπόκρισιν καὶ τοὺς λογαριασμούς του. Τὴν κατοχὴν συνεχίζει ὁ κρεοπώλης, τοῦ ὁποίου τὰ ὑπαίθρια ἄγκιστρα ἀπειλοῦσι τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ διαβάτου, ὅταν δὲν κρέμανται ἐξ αὐτῶν νεόσφακτα πρόβατα μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, σκεπασμένην ὑπὸ τῆς ἀναστροφῆς καὶ συρομένης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αἰμοσταγοῦς προβειᾶς. Ἄλλα πρόβατα ἐκδέρονται ἐντὸς τοῦ σφαγείου ἢ ἀναμένουν οἰκτρῶς βελάζοντα νὰ ἔλθῃ ἡ σειρά των. Κατὰ γῆς ἔντερα καὶ κοιλίαι καὶ περὶ αὐτὰς ἡμερωμένοι κόρακες καὶ τρία βδελυρὰ χασαπόσκυλλα τοῦ εἶδους τῶν βουλδόγων, βάφοντα εἰς τενάγη αἵματος τὴν μαύρην των μύτην. Τὰ ἔντερα καὶ τὰς κοιλίας διαδέχονται τὰ καζάνια καὶ οἱ τεντζερέδες ἀνωνύμου γανωματῆ, φωλιάζοντος εἰς μαῦρον ἄντρον ἐνθυμίζον τὴν κουφάλαν ὅπου ἐμόνιαζεν ὁ γύφτος τοῦ μακαρίτου Βαλαωρίτου. Παρέκει ὑπαίθριος ράπτης, μετὰ τοῦτον ὑπαίθριος ὑποδηματᾶς καὶ εὐθὺς ἔπειτα περιάγουσι τὸν διαβάτην εἰς τὸ ἀπροχώρητον αἰ ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου διαρκῶς βιοτεχνικαὶ ἐκθέσεις λουτρῶν, πυραύνων, ὑδραντλιῶν, σωλήνων καὶ ἄλλων εἰδῶν τῶν ἀξιοτίμων τενεκετζήδων κ. κ. Κοτούρου καὶ Παλασπύρου.

Τὰ δὲ ἀντικρινὰ παρατήγματα εἶναι πρὸ πάντων ἀξιοσημείωτα διὰ τὸ ἀδιήλον καὶ μυστηριῶδες τῆς ἐντὸς αὐτῶν ἀσκουμένης βιομηχανίας. Δύο ἐκ τούτων δὲν ἔχουν παράθυρα καὶ ἡ θύρα των εἶναι σχεδὸν πάντοτε κλειστή, ὥστε ἐκ μόνης τῆς ἀναδιδομένης ὁσμῆς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ τίνος εἶδους ἐμπορεύματα ἀποθηκεύονται ἐκεῖ. Πρὸ τινῶν μηνῶν, ἐνῶ διέβαινα ἔμπροσθεν αὐτῶν, μ' ἐφάνη ὅτι ἡ ἀποφορὰ, τὴν ὁποίαν καθίστανεν ἐπιπνιγηροτέραν ὁ μουσκευμένος νότος ὑγρᾶς φθινοπωρινῆς ἐσπέρας, πολὺ ὁμοίαζε τὴν τοῦ ἀμερικανικοῦ λιπάσματος τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Γκουάνο. Παρατηρήσας ἀμυδρὰν ἀκτῖνα φωτὸς διερχομένην διὰ ῥωγμῆς τῆς σαθρᾶς θύρας, προσήρμισσα εἰς αὐτὴν ἐκ περιεργείας τὸν ὀφθαλμόν. Οὐδὲν ὅμως κατώρθωσα νὰ διακρίνω παρὰ μαύρους τοίχους καὶ ἀμόρφους τινὰς οὐχὶ ἐντελῶς ἀκινήτους σωρούς εἰς τὰς σκοτεινὰς γωνίας, μέχρι τῶν ὁποίων δὲν ἔφθανε τὸ ἑλλιπτὲς φῶς τοῦ μικροῦ κατὰ γῆς φαναρίου. Τὸ μόνον εἰς τὸν ζόφον ἐκείνον λευκάζον καὶ εὐδιάκριτον ἀντικείμενον ἦτο τὸ γυμνὸν στήθος χονδρῆς μεσοκόπου γυναικός, ἥτις καθημένη ἐπὶ χαμηλοῦ σκαμνίου ἐθίλαζε τὸ μωρὸν της. Ὁ ὄγκος τοῦ στήθους ἐκείνου ἦτο ἀληθῶς ἀξιοθέατος. Τοῦτον ἔπρεπε νὰ

ἴδωσιν οἱ αὐτοσχέδιοι τεχνοκρίται, οἱ κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Βύρωνος ἐπικρίναντες τοὺς μαστοὺς τῆς συμβολικῆς Ἑλλάδος ὡς παρὰ φύσιν μεγάλους. Ὅπως δῆποτε ὅσα ἔβλεπα διὰ τῆς ὀπῆς τῆς θύρας δὲν ἤρχον νὰ ἐξηγήσωσιν ὅσα ὠσφραϊνόμην. Δύσκολον τῷ ὄντι ἦτο νὰ ὑποθέσω ὅτι ἡ καλὴ ἐκείνη βυζάστρα, ὅσον καὶ ἂν ἦτο χονδρὴ καὶ ἄνιπτος, ἤρκει μόνη πρὸς διάχυσιν τοιοῦτου ποσοῦ ἀρώματος. Ἡ ἀπορία μου ἐλύθη τὴν ἐπιούσαν, ὅτε ἠδυνήθην διὰ τῆς ἀνοικτῆς θύρας νὰ θαυμάσω σμήνη περιστερῶν, ὄρνιθας, γάλλους, χήνας καὶ κουνέλια, τῶν ὁποίων ἡ κόπρος συλλεγομένη διὰ ξύστρου καὶ πτύου ἐστοιβάετο ἐντὸς κοφίνων. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα, τὴν ὁσμὴν ὄρνιθῶνος διεδέχθη ἄλλου εἶδους ἀποφορά, βαρεῖα, λοιμώδης, αὐτόχρημα πτωματικὴ, προερχομένη ἐκ τῆς ἀποθηκεύσεως εἰς τὸ χάρβαλον ἐκεῖνο ὀλοκλήρου φορτίου δερμάτων κακογδαρμένων, ὡς φαίνεται, ἀρνίων. Τὸ μόνον καὶ κάπως ἀμφίβολον τῆς νέας ταύτης ὁσμῆς πλεονέκτημα ἦτο ὅτι ἀπέπνιξεν ἐπὶ τινα καιρὸν πάσας τὰς ἄλλας, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τοῦ γειτονικοῦ μαγειρίου τὰ τσιγαριστὰ καὶ τὰ τηγανίσματα σηκοτίων. Περιττὸν νομίζω μετὰ τὰ ἀνωτέρω περιγραφέντα νὰ προσθέσω τὸ οἰκοθεν ὑπονοούμενον, ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους μεταβάλλεται ἡ ὁδὸς Βουλῆς εἰς καλοκαιρινὸν ὑπνωτήριο. Εἰς τὸν κ. Λύτραν, τὸν ἀπαράμιλλον τοῦτον εἰκονιστὴν λαϊκῶν σκηνῶν, συνιστῶμεν νὰ μεταβῇ ἐκεῖ πρωίαν τινά, κατὰ προτίμησιν Κυριακῆς, περὶ τὰ χαράγματα πρὸς ἀντιγραφὴν ἐκ τοῦ φυσικοῦ ζωντανῆς εἰκόνας πρωτοτυπωτέρας ἴσως καὶ τῶν «Καλάνδων» καὶ τοῦ «Ξεπουλήματος». Ταύτην θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τὸ «Σύπνημα», καὶ πρωταγωνισταὶ αὐτῆς θὰ ἦσαν Πλακῶται ὑπεγειρόμενοι ἐπὶ τῆς ρακοστρωμνῆς των, ἀποσεύοντες τὸν ὕπνον ἐκ τῶν βλεφάρων καὶ παρδαλὰ μαντύλια ἐκ τῆς κεφαλῆς των, τανύοντες τοὺς βραχίονας καὶ χαιρετῶντες ὡς Μέμνονες τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον διὰ βαρυήχων χασμημάτων, ἐνῶ ἄλλοι πρωινότεροι νίπτουν ἀνὰ τρεῖς καὶ τέσσαρες τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον εἰς τὸ αὐτὸ μαστέλλον, λαδῶνουν τὰς ἀφείλιας των ἢ καμαρώνουν τὰ **νιδιτά** των ἐντὸς μικροῦ δεκαλέπτου κατόπτρου.

Τοιαύτας σκηνὰς ἔτυχε νὰ θαυμάσω καὶ εἰς ἄλλους τόπους, εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἑνετίαν, εἰς προάστεια ὅμως καὶ ἀποκέντρους λαϊκὰς συνοικίας. Τὸ διακρίνον τὴν ἡμετέραν ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην πολιτισμένον ἔθνος πρωτεύουσαν, τὸ πρωτοφανὲς καὶ ἀνήκουστον εἶναι ὅτι, διὰ νὰ ἴδῃ τις καὶ νὰ μυρισθῇ ὅσα ἀνωτέρω ἐπεριγράψαμεν, δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ μεταβῇ οὔτε εἰς τὰ Πυθαράδικα, οὔτε εἰς τὸ Γκάζ, οὔτε εἰς τὸ Βαθρακονῆσι, ἀλλὰ τὰ εὐρίσκει ὅλα συννηωμένα, σφαγεῖα, γύφτικα, κοτέτζια, ζφοστάσια καὶ ὑπαίθρια ὑπνωτήρια εἰς ἑκατὸν σαρανταεπτὰ βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν κεντρικωτέραν τῶν Ἀθηνῶν πλατεῖαν.

Ἄλλ' ἤρχισα νὰ φοβοῦμαι μὴ κατηγορηθῶ ὡς ἐκ κακῆς πί-

στεως ἐκλέξας πρὸς περιγραφὴν τὴν «ὁδὸν Βουλῆς», ὅπου φυσικὸν καὶ ἐπόμενον εἶναι νὰ ἐπικρατῇ πολὺ περισσότερον παρὰ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἢ βουλευτικὴ ἐπιρροή, ἢ κατάλυσις δηλ. πάσης ἀστυνομικῆς διατάξεως, ἢ ρουπαρότης, τὸ ρουσφέτι, ἢ δυσωδία καὶ ἢ ἀκοσμία. Ἡ μομφὴ ὅμως θὰ ἦτο ἄδικος. Ἡρχισα ἀπὸ τὴν «ὁδὸν Βουλῆς», ὅχι ἐκ κακοβουλίας, ἀλλὰ μόνον διότι μὲ κατεδίκασεν ἡ κακὴ μου τύχη νὰ κατοικῶ ἐκεῖ πλησίον. Ἄλλ' ἂν μίαν ἔχωμεν Βουλὴν, ὁδοὺς «Βουλῆς» ἔχομεν κατὰ δυστυχίαν πολλάς, ὡς ἐλπίζω νὰ πεισθῶσιν οἱ ἀναγνώσται τῶν ἐπομένων περιπτῶτων.

(Ἡ Ἔστις, 2 Ἰουνίου 1896. Φέρει ὡς ὑπογραφὴν τὸ προσφιλὲς τῷ Ποίῳ ψευδώνυμον : Θεοτόμιτης).

ΤΑ ΣΤΙΓΜΑΤΑ ¹

Κύριοι,

Βλέπων ἡμᾶς συνηγμένους ἐνταῦθα, ἐν ὧρα μάλιστα θέρους, κατέχομαι ὑπὸ στενοχωρίας τινός, ἣν πιθανῶς ἠσθάνθησαν καὶ ἄλλοι τῶν πρὸ ἐμοῦ λαλησάντων ἡμῖν. Ἀναλογιζόμενος τὸν κόπον τῆς μεταβάσεως καὶ τὴν πικρὰν μεταμέλειαν ἣν καταλείπει ὀπισθεν αὐτῆς πᾶσα ὥρα δαπανηθεῖσα ἄνευ ἢ ὠφελείας ἢ ἡδονῆς, εὐρίσκω τὴν θέσιν τοῦ ἀναγνώστου, τὴν ἐμὴν τοῦλάχιστον, πολὺ ὁμοίαν πρὸς οἰκοδεσπότην βλέποντος πολλοὺς δαιτυμόνας, συνελθόντας πρὸς τὴν λιτὴν αὐτοῦ τράπεζαν καὶ μετ' ἀδημονίας σκεπτομένον ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι ἤθελον δειπνήσει πολὺ κάλλιον ἂν ἔμενον κατ' οἶκον, ἀντὶ νὰ πορευθῶσι μακρὰν ὁδὸν πρὸς τὰ κάρδαμα καὶ τὸν μέλανα αὐτοῦ ζωμόν. Καίτῳ ὄντι, ἂν σκοπὸς τῶν ἐνταῦθα συναθροίσεων εἶναι πνευματικὴ τις εὐωχία, ταύτην ἠδύνατο ἕκαστος ἡμῶν ν' ἀπολαύσῃ πολὺ πλουσιωτέραν ἀναπαυτικῶς ἐξαπλούμενος οἶκοι καὶ λαμβάνων τὸν εὐνοούμενον αὐτοῦ συγγραφέα ἢ, ἂν ἀγαπᾷ τὰ νέα, τὸ τελευταῖον φυλλάδιον μιᾶς οἰασθήποτε ἐπιθεωρήσεως. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἢ συνήθεια τῶν δημοσίων ἀναγνώσεων δὲν εἶναι Ἑλληνικὴ τις ἰδιοτροπία, ἀλλὰ συρμὸς ἀκμαίων σήμερον πανταχοῦ τῆς ὑψηλίου. Μεταξὺ ὧμος τῶν ἐν Εὐρώπῃ συναθροίσεων καὶ τῶν ἡμετέρων ὑπάρχει διαφορὰ τις, ἣν νομίζω σπουδαίαν. Οἱ ἐκεῖ ἐν Συλλόγοις λαλοῦντες δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένας : εἰς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας καὶ εἰς ἀπλοὺς ἀγορευτάς. Οἱ πρῶτοι τούτων, ὅσάκις παρίστανται πρὸ τοῦ ἀκροατηρίου, ὑποχρεοῦνται νὰ παραθέσωσιν αὐτῷ νέον τι γεγονὸς ἢ ἐξηγήσιν γεγονότος, προϊὸν τῆς ἰδίας αὐτῶν παρατηρήσεως καὶ μελέτης, οὐ προσφέρουσι τὰς ἀπαρχὰς τοῖς ἀκροαταῖς, πρὶν ἐναποθέσωσιν αὐτὸ εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς ἐπιστήμης· ἢ δ' ἐκθεσίς ἀληθειῶν πρὸ πολλοῦ κεκτημένων καὶ ἀναμφισβητήτων δὲν θεωρεῖται ὡς ὑπαγομένη εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ἐν Συλλόγῳ ὁμιλίας.

1) Διατριβὴ πεμφθεῖσα εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσόν».

Οὕτω, ἂν ἀναβαίνων τις ἐκεῖ τὸ βῆμα ἔσπευδε νὰ πληροφορηθῇ τοὺς ἀκροωμένους περὶ τῶν κοιτασμάτων, ἐν οἷς ἀπαντῶνται συνήθως οἱ γαιάνθρακες, τῆς ὥρας τοῦ ἔτους, καθ' ἣν καταλίπτονται πυκνότεροι οἱ διαύττοντες ἀστέρες, ἢ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐκτίσθησαν αἱ πυραμίδες, οὗτοι ἐδικαιοῦντο νὰ μεμψιμοιρήσωσιν ὡς ψευσθέντες τῶν ἐλπίδων, διότι τὰ ἐκτιθέμενα αὐτοῖς, ὄσω χρήσιμα καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν, ἠδύναντο νὰ εὗρωσιν ἀπόνως ἀπλοῦντες τὴν χεῖρα εἰς τὸ πρῶτον τυχὸν ἐγχειρίδιον ἢ λεξικόν. Καὶ τοιαῦτα μὲν αἱ παρὰ τῶν ἐιδικῶν σοφῶν ἀπαιτήσεις τοῦ ἀκροατηρίου· τῶν δ' ἀπλῶν ἀγορευτῶν αἱ ὑποχρεώσεις, καίτοι διάφοροι κατὰ τὸ ποιόν, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐλαφρότεροι. Οἱ ῥήτορες οὗτοι δὲν ὑποχρεοῦνται τῇ ἀληθείᾳ νὰ εἰπῶσι τι νέον, οὐδ' ἴσως καὶ νὰ γνωρίζωσιν ἀκριβῶς τί λέγουσιν. Ἐφ' ἑτέρου ὅμως οἱ εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην κατατασσόμενοι ὀφείλουσιν ἐξ ἄπαντος νὰ μεταχειρίζονται τὸν λόγον μετ' ἐξόχου τινὸς πρωτοτυπίας καὶ τέχνης. Τὸ δ' ἀκροατήριον, τερπόμενον εἰς τὰς φράσεις αὐτῶν ὡς εἰς τὴν λαρυγγισμοὺς αἰδοῦ ἢ τὰ πηδήματα χορευτριάς, ἐπιτρέπει αὐτοῖς ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον νὰ λαλῶσιν ἐπ' ἄπειρον, ἔστω καὶ μηδὲν λέγοντες· καὶ καθὼς περιμένει παρὰ τῶν ἐπιστημόνων νὰ φωτισθῇ, οὕτω ζητεῖ παρὰ τούτων νὰ θαμβωθῇ διὰ πυροτεχνίας τινὸς εἰκότων, χρωμάτων καὶ σπινθήρων.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, πᾶς ὁ ἐν Εὐρώπῃ ὀρεγόμενος νὰ λαλήσῃ δημοσίᾳ πρέπει προηγουμένως ν' ἀποτείνῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς ἐξῆς δύο ἐρωτήσεις : « Ἐχῶ τι νέον νὰ εἶπω ; ἐν ἑλλείψει τοιούτου, δύναμαι νὰ ἐπαναλάβω τὰ ἤδη ρηθέντα ἄλλως πως ἢ ὅπως μνηστικῶς ἤδη ἐρρήθησαν περὶ τῶν τε καὶ ἐμμέτρως ; » Ὁ δὲ μὴ δυνάμενος ν' ἀπαντήσῃ καταφατικῶς εἰς οὐδετέραν τῶν ἐρωτήσεων τούτων μένει ἄφωνος ὡς ἰχθύς, ἐκτὸς ἂν ὀρέγηται τῆς δόξης νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀναμασῶντων.

Τοιαύτης φιλοδοξίας εἰμί, κύριοι, ἐντελῶς ἀμέτοχος· ὥστε, ὅτε ὁ ἀξιοτίμος γραμματεὺς τοῦ Συλλόγου ἐξήτησε καὶ παρ' ἐμοῦ ὀμιλίαν, ἀνέβαλλον μὲν ἐφ' ὅσον ἠδυνήθην, συγκατένευσα δ' ἐπὶ τέλους, μόνον ἵνα μὴ ὑποτεθῶ ὡς θέλων νὰ ὑπεξαίρεσω ἐμμαντὸν ἐκ τιμωρίας τινός, ἐπιβαλλομένης ἴσως ὑπὸ τοῦ Συλλόγου εἰς τὰ στεῖρα αὐτοῦ μέλη, καθ' ἣν ταῦτα ὑποχρεοῦνται νὰ γεμίσωσι τὴν προίαν πίθον τινὰ ἐκ σοφίας ληφθείσης ἐκ τῆς βιβλιοθήκης των, τὴν δὲ σκευασίαν ταύτην νὰ κενώσωσι τὸ ἐσπέρας ἐν τῷ Συλλόγῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα διατριβῆς.

Πολὺ φοβοῦμαι, κύριοι, μὴ ταῦτα λέγων κατηγορηθῶ ὅτι ἀκολουθῶν ἀνόητόν τινα συρμόν, ἐπικρατήσαντα δυστυχῶς παρ' ἡμῖν, παραβάλλω μετὰ κακεντρεχοῦς ἠδονῆς τὰ ἡμέτερα μικρὰ πρὸς τὰ ἀλλαγοῦ. Ἐτερόν τι μόνον ἐπιθυμῶ νὰ ἐξακριβώσω, τὸ ἐξῆς : ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ἡ ἀπαιτουμένη δυσανολογία γνώσεων καὶ εὐγλωττίας μεταξὺ γραφόντων καὶ ἀναγινωσκόντων, λαλούντων

καὶ ἀκούοντων· καθότι οἱ μὲν ἀναγνώσται καὶ οἱ ἀκροαταὶ κατ' οὐδὲν διαφέρουσι τῶν ἀλλαχοῦ, οἱ δὲ λαμβάνοντες τὸν κάλαμον ἢ τὸν λόγον κατ' οὐδένα τρόπον δύνανται εἰσέτι νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς ἑσπερίους. Ἡ ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατορθωθεῖσα τοῦ ἔθνους ἡμῶν διανοητικὴ ἀνάπτυξις εἶναι ἀληθῶς θαυμασία, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆσάυτης δημοκρατικῆς ἰσότητος διανενημένη, ὥστε ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν ἢ πατρὶς ἡμῶν ὁμοιάζει ὁμαλωτάτην πεδιάδα, ὅπου οὔτε ὄρη φαίνονται, οὔτε λόφοι, οὐδ' ἐξοχὴ οἰαδίποτε. Ἐν ἄλλαις χώραις, ὧν ὁ διανοητικὸς ἰσολογισμὸς εἶναι πολὺ κατώτερος τοῦ ἡμετέρου, ἐν Ρωσσίᾳ λ. γ. καὶ Ρωμουνίᾳ, εὐρίσκονται ἄνδρες τινὲς ὑπερέχοντες κατὰ τὸν νοῦν ἢ τὸν λόγον τὸ περὶ αὐτοὺς κοινόν· ἐνῶ παρ' ἡμῖν ἄλλο τι δὲν ὑπάρχει εἰμὴ μόνον κοινὸν ἀνεπτυγμένον καὶ φιλόσκωμιμον, ἔτοιμον ν' ἀτενίσῃ πρὸς τοὺς λαλοῦντας ἀπὸ τρίποδος μετὰ τοῦ εἰρωνικοῦ ἐκείνου μειδιάτος, ὅπερ διέστειλε τὰ χεῖλη τῶν ἀρχαίων οἰωνοσκόπων, ὁσάκις ἀπλήτων ἀλλήλους εἰς τὰς ἀγνίας τῆς Ρώμης. Καὶ τοῦτο οὐχὶ ἀδίκως, ἀφοῦ ἕκαστος παρ' ἡμῖν ἀναγνώστης δύναται, χρειὰς τυχούσης, νὰ γράψῃ τὸ βιβλίον ὅπερ ἀναγινώσκει, καὶ ὁ τυχὼν λιθοκόπος νὰ λαξέσῃ χεῖρας καὶ πόδας οἷοι οἱ κοσμοῦντες τὸν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἀνδριάντα τοῦ Ρήγα Φερραίου· πιστεύω δ' ἀκόμη ὅτι, ἂν ἡδύνατο καὶ νεκρὸς ἀναστᾶς νὰ λαλήσῃ, ἠθελεν ἀπαγγεῖλει ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐπικήδειον λόγον, κατ' οὐδὲν κατώτερον τοῦ ὑπὸ τοῦ ρήτορος ἐκφωνουμένου. Ταῦτα, κύριοι, λέγω ἐν πληρεστάτῃ εὐκρινείᾳ καὶ πελοιθήσει, ἄνευ ἴχνους εἰρωνείας· ἂν δὲ τοιαυτὴ τις ὑπάρχῃ, δὲν ἀποβλέπει βεβαίως οὔτε τοὺς ἀναγνώστας, οὔτε τοὺς λιθοσχίστας, οὐδὲ τοὺς νεκρούς.

Ἡ τοιαυτὴ ἐντελής ἰσολέδωσις τῆς διανοίας, ὅσῃ εὐχάριστος καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὑπὸ εὐαγγελικὴν ἔποψιν, ἔχει ὅμως καὶ τὸ κακὸν ν' ἀναγκάσῃ ἡμᾶς νὰ προσφεύγωμεν εἰς ξένα προϊόντα, ὁσάκις σπουδάζοντες ὀρεγόμεθα πνευματικῆς τινος ἀπολαύσεως καθότι, ἂν ὁ τόπος ἡμῶν παράγῃ μόνον ρητινίτην, πάντων ἡμῶν ἢ γεῦσις εἶναι ἀρκούντως ἀνεπτυγμένη, ὥστε νὰ προτιμᾷ τὸν καμπανίτην· καὶ τοῦτο καθιστᾷ οὐκ ὀλίγον δυσχερῆ τὴν θέσιν τοῦ οἰνοχοοῦντος τὸ ἐντόπιον νέκταρ.

Τὰ ἀνωτέρω, ὧν δύσκολον φαίνεται μοι ν' ἀμφισβητηθῇ ἢ ἀκρίβεια, μὲ παρεκίνησαν νὰ πιστεύσω ὅτι αἱ ἡμέτεραι συνεδριάσεις, παρ' ὧν οὐδεὶς δικαιοῦται ν' ἀπαιτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔκτακτόν τινα ὠφέλειαν ἢ ἡδονήν, ἀρύνονται τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν ἐξ εὐγενοῦς τινος αὐταπαρηγήσεως, ὠθούσης ἡμᾶς νὰ θυσιάσωμεν ὄρας τινὰς τοῦ παρόντος χάριν τοῦ μέλλοντος. Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι δηλαδή ὅτι, ἂν διὰ συντόνου καλλιέργειας δὲν ἀπολαύσωμεν διανοητικούς καρπούς, οἷοι οἱ ἀλλαχοῦ, θέλομεν συνηθίσαι τοῦλάχιστον εἰς τὰ ἡμέτερα, ἀπαλλαττόμενοι βαθμηδὸν τῆς μαστιζούσης ἡμᾶς ξενολατρείας. Οὕτω ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ

μεγάλου, ἐμποδισθείσης τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ καφέ, οἱ ἀβροδίαιτοι Γαλάται ἀντικατέστησαν αὐτὸν δ' ἀφειρήματος αὐτόχθονος κичωρίας, ἣν προϊόντος τοῦ χρόνου κατήνησαν νὰ εὐρίσκωσιν ἡδυντέραν τοῦ ἀραβικοῦ κόκκου. Τοιαύτην τινὰ εὐχὴν ἐξέφρασεν ἐν τινι τῶν προλόγων αὐτοῦ καὶ ὁ σοφὸς ἡμῶν φίλος κ. Δ. Βερναρδάκης, παριστῶν εἰς τοὺς κριτὰς τοῦ ἀγῶνος, ὅτι τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως ὁ κρίθινος ἄρτος ἦτο δι' ἡμᾶς ὑγιεινότερος τῶν φραγκικῶν πλακούντων καὶ γλυκυσμαίων. Τὸ κατ' ἐμέ, κύριοι, ἐκτιμῶ κατ' ἀξίαν καὶ τὴν λιτότητα καὶ τὸν πατριωτισμὸν, ὀψωσθήποτε ὅμως νομίζω ὅτι εἰς τοὺς ἔκτουσίως ὑπαβαλλομένους εἰς τοιαύτην δίαιταν ὀφείλεται μισθὸς οὐχὶ κατώτερος ἢ εἰς τοὺς ἀσκητὰς τοῦ Ὄρους καὶ τῆς Θηβαΐδος.

Αἰτούμενος συγγνώμην διὰ τὸ μῆκος καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἴσως ἀφέλειαν τοῦ προλόγου, θέλω ἐκθέσει μετ' ἴσης εἰλικρινείας καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος τῆς διατριβῆς.

Πρὸ τινων ἐτῶν γνώριμός μου τις, ἐτοιμαζόμενος νὰ μεταβῆ εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἄγραν χρημάτων, ἔλεγεν εἰς τοὺς ἀποχαιρετῶντας μετ' ἀπαραμίλλου σοβαρότητος: «Ἀναχωρῶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν» τί μὲ συμβουλευέτε νὰ κάμω ἐκαί: τὸν ἰατρόν, τὸν δικηγόρον ἢ τὸν μεσίτην;

Ἡ τοιαύτη ἐρώτησις ἤγειρε γενικὸν γέλωτα μετὰ τῶν παρεστώτων. Ἄλλ' εἰς πολὺ γελοιωδεστέραν θέσιν εὐρίσκεται, νομίζω, ὁ μηδὲν εἰδικῶς ἐπιστάμενος καὶ ἐπιχειρῶν νὰ συναρμολογήσῃ διατριβὴν καθότι ὁ τυχοδιώκτης τοῦλάχιστον ἐκεῖνος μεταξὺ τριῶν μόνον ἐπιτηδευμάτων ἐταλαντεύετο, ἐνῶ ὁ ἐκ τοῦ προχείρου διατριβογράφος ἔχει νὰ ἐκλέξῃ μετὰ τῶν πάντων τῶν καρπῶν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἠῆξῃσεν εἰς μυριάδας. Πρόχειρον τούτου παρδείγμα ἔστωσαν οἱ τίτλοι, οὓς κατὰ σειρὰν ἐπέγραψα ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπιβληθείσης μοι διατριβῆς: «Περὶ ἀνθρωποθυσιῶν παρ' Ἑβραίοις», «Ἡ ἀπειλοῦσα ἡμᾶς χρηματικὴ κρίσις», «Τὸ ὄνειρον τοῦ Σκιλίωνος παρὰ Κικέρωνι», «Περὶ μεταγγίσεως τοῦ αἵματος», «Περὶ προικὸς παρὰ τοῖς βαρβάροις τοῦ μεσαιῶνος», «Περὶ ὕδροκεφάλων», «Περὶ τῆς ρωμαντικῆς φιλολογίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων», «Περὶ ὑπνοβατῶν», «Περὶ τῶν Καβείρων τῆς Σαμοθράκης», «Περὶ τῆς εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Δάντου ἐπικρίσεως τοῦ Κ. Ἀφεντούλη», ἵνα παραλείψω τὰ λοιπά. Περὶ πάντων τούτων εὐκόλον εἶναι, κύριοι, τῇ βοήθειά τῆς μνήμης καὶ τινων βιβλίων, νὰ συρράψῃ τις κομβολόγον λογοκλοπιῶν καὶ κοινῶν τόπων. Ἄλλὰ μετὰ τινος στιγμᾶς τοιαύτης ἐργασίας καταλαμβανόμενῃ ὑπὸ τσοαύτης ταπεινώσεως καὶ πρὸς τὸ ἄχαρι ἔργον ἀποστροφῆς, ὥστε μετὰ πολλὰς ματαίας ἀποπειράς, ἀπελπισθεὶς νὰ ὑπερνικήσω τηλικαύτην ἀηδίαν, ἀπελάκτισα τοὺς Ἑβραίους, τοὺς ὑπνοβάτας, τοὺς ὕδροκεφάλους, τοὺς Καβείρους, τὸν Κικέρωνα καὶ τὸν κύριον Ἀφεν-

τούλην καὶ ἀπῆλθον εἰς Σικελίαν, οὐχὶ πρὸς ἀναζήτησιν πρωτοτύπου τινὸς θέματος διατριβῆς, ἀλλὰ πρὸς ἀναβολὴν τῆς ὑποχρέωσης τοῦ νὰ παρουσιασθῶ ἐνώπιον ὑμῶν μετημφισμένοσ εἰς κολοῖόν. Ἐν τούτοις, ἂν ὑπάρχη ὑπὸ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας χώρα δυναμένη νὰ παράσχη ἀνεξάντλητα θέματα εἰς τοὺς διατριβογράφους, αὕτη εἶναι βεβαίως ἡ Σικελία. Οἱ ἄλλοι ἐνδοξοὶ τόποι ἔλκουσιν ἕκαστος τὴν προσοχὴν ἰδιαιτέρας τινὸς τάξεως σοφῶν ἢ ἀπλῶν περιέργων. Οὕτω, ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ χώρα τῶν ἀρχαιολόγων, ἡ Αἴγυπιος τῶν τυμβωρύχων, ἡ Ἰσπανία τῶν προσκυνητῶν, ἡ Ἀμερικὴ τῶν γεωλόγων καὶ ἡ Γαλλία τῶν λαϊμάργων. Ἄλλ' ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ὅπου οἱ ἀλλαχοῦ ἐσπαρμένοι τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης θησαυροὶ εὐρίσκονται συνηνωμένοι ἀθρόοι, ὅπου ρύακες πυρὸς ἀναβλύζουσιν ἐκ τῆς γῆς, φύονται οἱ πάπυροι παρὰ τὴν Ἰνδοσυκῆν καὶ δωρικαὶ στήλαι ὑψοῦνται ἐν μέσῳ γοιθικῶν πύργων καὶ θόλων ἀραβικῶν, ὁ περιηγητὴς, εἰς οἵανδῆποτε καὶ ἂν ἀνήκει κατηγορίαν, πλὴν τῆς τῶν ἀναλγήτων, λυπεῖται ἀδιακόπως, μὴ ἔχων ἑκατὸν ὀφθαλμοὺς ὡς ὁ Ἄργος καὶ χεῖρας ὡσας ὁ Βριάρεως, ἵνα συλλέξῃ νομίσματα, ἀνθη, ἀγγεῖα, σταλακτίτας, χειρόγραφα καὶ κογγύλας. Ὁ Ἕλλην μάλιστα τοσαύτας βλέπει ἀγεγειρομένης ἀνὰ πᾶν βῆμα πατροφῆς ἀναμνήσεις, ὥστε οἱ σιδηρόδρομοὶ καὶ οἱ Ἴταλοὶ κλητῆρες φαίνονται αὐτῷ βεβήλωσις καὶ ἀναχρονισμὸς ἐν χώρᾳ, ὅπου ἀκούονται ἀκόμη οἱ βρονγμοὶ τοῦ ἐν τῇ Αἴττῃ δεσμίου Ἐγκελάδου, ρέουσι τὰ δάκρυα τῆς Ἀρεθοῦσης, ὑλακιοῦσιν ἡ Χάρυβδις καὶ ἡ Σκύλλα, αἱ δὲ εὐγενεῖς δέσποιναὶ φέρουσιν ἀντὶ πῖλου ἀρχαῖκόν πέπλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Πάντα ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τὰ ὀνόματα εἶναι ἑλληνικά, καὶ πᾶσα σπιθαμὴ γῆς καλύπτεται ὑπὸ μνημείων, ὧν τὰ γηραιότερα εἶναι ὀμηρικά τοῦ Δαίδαλου, τὰ δὲ λοιπὰ πρεσβύτερα τοῦ Περικλέους. Ἀπὸ πρωΐας μέχρι νυκτὸς ἐπισκεπτόμενος ἀμφιθέατρα καὶ ναοὺς τῆς Δήμητρος, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Περσεφόνης, περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἤκουον παρὰ τῶν ὀδηγῶν εἰμὴ περὶ Νυμφῶν, Τιτάνων, Σειρήνων, Κυκλώπων, Στησιχόρου, Γέλωνος, Θεοκρίτου, Ἀλιβιάδου ἀγορευόντος ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Κατάνης ἢ Ἀρχιμήδους κρᾶζοντος «εὐρηκα» ἐν Συρακούσαις. Προσθέσατε εἰς ταῦτα, ὅτι τὸ ἐκεῖ κομίσαν με ἀμύλοιοι ἐκαλεῖτο «Αἴγιστα», τὸ καφενεῖον «Λυλύβαιον», τὸ ξενοδοχεῖον «Τρινάκρια», ὁ ξενοδόχος μου «Ἐμπεδοκλῆς» καὶ ὁ σκύλλος αὐτοῦ «Χαρώνδας». Ταῦτα πάντα ἐκορύφωσαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν πατριωτικὴν μου ἐπαρσιν, ὥστε, ὅτε εὗρον τὸ ἑσπέρας ἐν τῷ προξενεῖῳ τῆς Μεσσηνίας τὰ τελευταῖα φύλλα τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων τῆς συμπολιτεύσεως, πλήρη συγχαρητηρίων ἐκ τῶν περσῶν τῆς γῆς εἰς τὴν Κυβέρνησιν πεμπομένων, καὶ ἑκατομμυρίων πλημμυρούντων τὰς ἀγυῖας τῶν Ἀθηνῶν, ἤρχισα σπουδαίως νὰ σκέπτομαι ἂν, φθάσαντες ἤδη εἰς τοιοῦτον σημεῖον πλοῦτου καὶ

δόξης, δὲν ἦτο ἴσως καιρὸς νὰ σκεφθῶμεν καὶ περὶ προσαρτήσεως τῆς ἑλληνικωτάτης ταύτης νήσου. Ἀληθὲς εἶναι, ὅτι τὴν προσάρτησιν ταύτην ἀποπειραθέντες ἀπέτυχον οἱ πάλοι Ἀθηναῖοι ἐπὶ Δημοσθένους καὶ Νικία· ἀλλὰ τῆς ἀποτυχίας ταύτης παραιτίοι ὑπῆρξαν μόνοι οἱ Σπαρτιάται· σήμερον δέ, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῆ ἔμπαθης καὶ ἀγρία ἡ ἀντιπολίτευσις τῶν ἀξιοτίμων βουλευτῶν τῆς Λακεδαίμονος, δύσκολον μοι φαίνεται νὰ προβῆ ἄχρις ἀποστολῆς Γυλλίπου τινὸς εἰς Σικελίαν.

Ἐκ πάντων τούτων τῶν σικελικῶν θησαυρῶν, ὧν τὴν ἐμετάλλευσιν ἀφήνω εἰς τοὺς κεκτημένους πλείονα ἐμοῦ ἱκανότητα ἢ ὀλιγωτέραν μετριοφροσύνην, ἐξέλεξα πρὸς παράθεσιν τῷ Συλλόγῳ ἐλάχιστόν τι ψήγμα, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὁ μὲν Ἀριστοτέλης κατέτασεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν «Παραδόξων Ἀκουσμάτων», σήμερον δὲ καλοῦνται «Θαύματα»· κατὰ τοῦτο ὁμοῦ διάφορον τῶν συνήθων θαυμάτων, ὅτι εἶδον αὐτὸ ἰδίους ὄμμασι καὶ ἔψαυσα ἰδίους δακτύλοις.

Οἱ πλείστοι ὑμῶν ἠκούσατε βεβαίως περὶ στιγμάτων, τινὲς δ' ἐνθυμοῦνται ἴσως καὶ τὴν περικοπὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου, λέγοντος εἰς τοὺς Γαλάτας: «Ἐγὼ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου φέρω». Ἐπειδὴ ὁμοῦ τὰ ἀποστολικά ταῦτα στίγματα εἶναι μεταφορικά, ἡ δὲ λέξις ἔχει παρ' ἡμῖν εὐρυτέραν τινὰ καὶ ἀόριστον σημασίαν, νομίζω καλὸν πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως νὰ ἐκθέσω διὰ βραχυτάτων τὴν παρὰ Λατίνοις σημασίαν καὶ τὸ ἱστορικὸν τῶν στιγμάτων· πρὸς τοῦτο δὲ θέλει ἀρκέσει ἡ παράθεσις μικρᾶς τινοῦ περικοπῆς ἐκ τοῦ Συναξαρίου τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου.

Φθὰς εἰς τὸ τέλος τῆς πορείας τοῦ βίου του, ὁ Ἅγιος οὗτος ἀπεσύρθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἀλβέρνου, ἔνθα ἐμόναζεν, ὑποβάλλων τὰς γηραιὰς αὐτοῦ σάρκας εἰς παντοειδεῖς κακοπαθείας καὶ βασάνους πρὸς ἀπόλαυσιν μείζονος μισθοῦ ἐν οὐρανῷ. Πλὴν τῶν νηστειῶν καὶ μαστιγώσεων ἐφεῦρεν οὗτος νὰ πλάττη τὸν χειμῶνα ἀγαλμα γυναικὸς ἐκ χιόνος τοῦ βουνοῦ, ὅπερ ἐσφιγγεν εἰς τὰς ἀγκάλας του, μέχρις οὗ κατέπιπτεν ἡμιθανὴς ὑπὸ τοῦ ψύχους. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐφαίνοντο αὐτῷ μικρὰ καὶ ἀνεπαρκῆ, παραβαλλόμενα πρὸς ὅσα ὑπέστη ὁ Σωτὴρ ἐν Γολγοθᾶ. Πόθος ἄσβεστος ὀδύνης ὑπερανθρώπου κατέκαιε τὰ στήθη τοῦ γέροντος ἀσκητοῦ, οὐδὲν ἦττον ἐπιθυμοῦντος ἢ θάνατον ἐπὶ σταυροῦ. Ἐνῶ εἰς τοιαύτην εὐρισκόμενος ψυχῆς διάθεσιν προσήχητο ἐσπέραν τινὰ πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀσκητηρίου, εἶδε καταβαίνοντα ἐξ οὐρανοῦ σταυρὸν φερόμενον ἐπὶ ἑξ πτερύγων, ὁ δὲ ἐπ' αὐτοῦ προσηλωμένος εἶπεν αὐτῷ: «Φραγκίσκε, ἡ σταυρώσις κατορθοῦται οὐ μόνον δι' ἡλῶν καὶ δημίων, ἀλλὰ καὶ δι' ἀπείρου ἐπιθυμίας». Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος, ὁ σταυρὸς ἤνοιξε πάλιν τὰ πτερά του καὶ ἀπῆλθεν ὄθεν ἦλθεν. Ἡ ὀπτασία καὶ οἱ λόγοι

οὔτοι ὑπεξέκαυσαν τὸν πόθον τοῦ ἐρημίτου πρὸς ἐντελῆ αὐτοῦ ἀφομοίωσιν τῷ σταυρωθέντι εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε, ἀπέχων τροφῆς καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔχων κατὰ νοῦν εἰμὴ μόνον ἡλους καὶ πληγὰς, ὑπέπεσεν εἰς βαρεῖαν νόσον, ἣς τὰ κυριώτερα συμπτώματα ἦσαν δριμεῖς πόνοι καὶ δξύτατοι νυγμοὶ εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς παλάμας, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐφάνησαν ἐκεῖ τρίγωνοι αἰμοσταγεῖς πληγαί, κατὰ πάντα ὅμοιαι πρὸς τὰ σημεῖα τῶν ἡλων τοῦ σταυρωθέντος.

Αἱ εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας τοιαῦται πληγαὶ εἰσὶ τὰ παρὰ τοῖς Φράγκοις καλούμενα «στίγματα».

Ἡ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω θαύματος προξενηθεῖσα ἐν Ἰταλίᾳ ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ἀδιήγητος. Ὁ Ποντίφηξ ἐκήρυξε τὰ στίγματα ταῦτα «θαυματοργὸν δώρημα τῆς θείας χάριτος», οἱ πιστοὶ ἐθεώρησαν αὐτὰ ὡς ψηλαφητὴν ἀπόδειξιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἀπολυτρώσεως, οἱ δὲ Φραγκισκανοὶ μοναχοὶ προέβησαν μέχρῃ τοῦ νὰ ἐπιγράψωσιν εἰς τὸ ἀέτωμα νεοδημητοῦ ἐκκλησίας τὴν ἐπιγραφήν: «Τῷ Θεανθρώπῳ καὶ τῷ Ἁγίῳ Φραγκίσκῳ ἀμφοτέροις σταυρωθεῖσιν». Ὅτε μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ ἀσκητής, ἡ ἐν τῷ κανόνι τῶν Ἁγίων ἐγγραφὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἀποθέωσις, τὸ δὲ συναξάριον ἀπέβη, προϊόντος τοῦ χρόνου, δευτέρα ἐκδοσις τῆς εὐαγγελικῆς διηγήσεως, ἀφ' ἣς δὲν ἔλειψαν οὔτε οἱ διαρραγέντες λίθοι, οὔτε ὁ ὠχριάσας ἡλιος, οὔτε ἡ εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ τάγματος ἐμφάνισις, οὐδ' αὐτὴ ἡ εἰς τὸν Ἄδην κατάβασις τοῦ Φραγκίσκου, ἣτις μάλιστα ἀνανεοῦται κατ' ἔτος πρὸς μεταβίβασιν ψυχῶν εἰς οὐρανοῦς.

Ἡ τοιαύτη δόξα τοῦ στιγματισθέντος Ἁγίου ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν τότε εὐσεβῶν, ὅπως τὸ τρόπαιον τοῦ Μιλτιάδου ἐπὶ τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ στίγματα ἐθεωρήθησαν ὡς κολοφὸν τῆς χριστιανικῆς τελειότητος καὶ δόξης. Ἐπὶ πέντε ὄλους αἰῶνας ὀλόκληροι γενεαὶ μοναχῶν καὶ παρθένων διήνυσαν τὸν βίον ἐν διηνεκεῖ ἐκστάσει πρὸ τῆς εἰκόνας τῶν δύο ἐσταυρωμένων, ἀτενίζουσαι τοὺς αἰμοσταγεῖς τύπους καὶ ἐπικαλούμεναι παρ' αὐτῶν τὰς ὀδύνας τοῦ στιγματισμοῦ ὡς ἀμοιβὴν βίου δαπανηθέντος ἐν δακρύοις, μαστιγώσεσι καὶ νησιείᾳ. Πλείστον ἐκ τούτων, γυναικῶν μάλιστα, εἰσηκούσθησαν αἱ εὐχαί, ἠλκώθησαν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες καὶ ἔσταξεν ἀφθόνως τὸ αἷμα ἐκ τῶν πληγῶν.

Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς Σικελίαν, ὅπου ἠτύχησα ὡς ἄλλος Θωμᾶς νὰ βῶπω τὸν δάκτυλον εἰς τοιοῦτον αἷμα.

Εὐρισκόμην εἰς Κατάνην, πόλιν περίφημον διὰ τοὺς νόμους τοῦ Χαρώνδα καὶ τοὺς μεταξωτοὺς ζωστήρας, ἣς αἱ ἀρχαιότητες συνίστανται εἰς ὑπόγεια λουτρά καὶ κατακρησμένον ἑλληνικὸν θέατρον. Τὰ ἐρείπια ὅμως ταῦτα εἰσὶ μικροῦ λόγου ἄξια, ἡ δὲ εἰς τὰς καθύγρους ἐκείνας στοᾶς μετὰ λαμπάδων κατάβασις το-

σοῦτον ἐπίπονος καὶ ὀλισθηρά, ὥστε δὲν ἀπαντᾷ τις ἐκεῖ εἰμὴ μόνον Ἄγγλους καὶ ποντικούς. Ὁ φύλαξ τῶν ἀρχαιοτήτων εἶχε κάκεινος ἑλληνικὸν ὄνομα, ἐκαλεῖτο Φιλάδελφος, καὶ εἰς τὸ ἐπίθετον τοῦτο προσέθετε τὸν τίτλον: «Μέλος τῆς ἀδελφότητος τῆς ἱερᾶς καρδίας τοῦ Σωτῆρος». Πολλοὶ ἐν Ἰταλία, ὡς ἴσως ἠκούσατε, εὐρίσκοντες ὑπὲρ τὸ δέον ἀφηρημένην καὶ ἀπόζουσαν φιλοσοφισμοῦ τὴν ἰδέαν τῆς Τριάδος, περιορίζουσι τὴν λατρείαν αὐτῶν εἰς μόνον τὸν Σωτῆρα καὶ τὴν Παρθένον, τινὲς δὲ μάλιστα ἐπὶ τι μόνον μέρος τοῦ ἁγίου αὐτῶν σώματος, συνήθως δὲ τὴν κεφαλὴν ἢ τὴν καρδίαν. Ἐκ τούτου τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφότητος, ἧς ἦτο μέλος ὁ ἀξιότιμος κύριος Φιλάδελφος. Πολλὰ ἀκούσας περὶ τῶν ἱεροκαρδιτῶν τούτων, ὠρέχθην νὰ παρευρεθῶ εἰς μυστικὴν τινα αὐτῶν συνεδρίασιν, τελουμένην κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐσπέραν. Μετὰ πολλὰς δὲ παρακλήσεις καὶ ἀγορὰς κιβδηλῶν ἀρχαιοτήτων, ἐπέτυχον παρὰ τοῦ κ. Φιλαδέλφου νὰ συνοδεύσω αὐτὸν ἐκεῖ. Περὶ λύχνων λοιπὸν ἀφὰς εἰσῆλθωμεν εἰς τὸ σκευοφυλακεῖον ἀσῆμου τινὸς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς προαστείοις, ὅπου εὔρομεν συνηγμένους ἱερεῖς τινὰς καὶ διακόνους, δύο γέροντας εὐπατρίδας, ἱκανὸν ἀριθμὸν ὑπηρετριῶν καὶ ἡνιόχων, καὶ τινὰς ὠρίμους δεσποίνας κρυπτύσας ὑπὸ τὰς πτυχὰς τοῦ συρακουσίου πέλλου τὰ ἔρειπια τῆς καλλονῆς τῶν. Τὰ πρακτικὰ τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης ἀμοιροῦσιν ἐνδιαφέροντος, περιορισθείσης εἰς ἐμπαθεῖς ἀγορεύσεις κατὰ τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως, ἧτις μετέβαλε τὰ σικελικὰ τάλληρα εἰς χαρτονομίσματα, τὰ μοναστήρια εἰς στρατῶνας καὶ τοὺς μοναχοὺς εἰς οἰκογενειάρχας. Πλήξῃς ἀκαταμέτρητος μὲ κατελάμβανεν ἤδη ὡς ποινὴ τῆς περιεργείας μου, ὅτε αἰφνης, ἠχῆσαντος κωδωνίσκου, πάντες ἐσιώπησαν στραφέντες πρὸς πλάγιαν τινὰ θύραν, ἧς τὴν φλιὰν ὑπερέβαινε κάτωχρος καὶ μελανεῖμων νεᾶνις, ἐκατέρωθεν ὑποστηριζομένη ὑπὸ ἱερέων. Οἱ χειραγωγοῦντες ὠδήγησαν τὴν νεήλυδα πρὸς πλατὺ ἀνάκλιτρον εἰς τὸ βάθος τοῦ σκευοφυλακεῖου, ἐφ' οὗ ἔπεσε σχεδὸν λιπόθυμος, κυρία δὲ τις ἐκ τῶν περισταμένων, γονυπετήσασα πρὸ αὐτῆς, ἐγύμνωσε τοὺς πόδας τῆς καὶ ἔθεσεν αὐτοὺς ἐπὶ μεταξίνου ὑποποδίου. Τὸ ἀντικείμενον τῶν τοσοῦτων περιποιήσεων ἦτο εἰκοσαέτις περίπου κόρη, οὐδὲν ἐκ πρώτης ὄψεως ἔχουσα τὸ ἀξιοθέατον· μελαγχροινὴ τὸ δέρμα, μαύρη τὰς τρίχας, κάτισχνος καὶ ξηρὰ ὡς στάχυς ἐν ὥρᾳ ἀνομβρίας. Τὸ μόνον, ὅπερ διέκρινεν αὐτὴν κατὰ προσεκτικὴν παρατήρησιν, ἦσαν τέσσαρες στρογγύλαι ὑπέρυθροι κηλίδες, στίζουσαι τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. Αὕτη ἔμμενεν ἀκίνητος καὶ ἐντελῶς ξένη εἰς τὰ περὶ αὐτὴν· οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀνοικτοί, ἀλλ' οὕτω ἐστραμμένοι πρὸς τὰ ἄνω, ὥστε μόνον τὸ λεύκωμα ἦτο ὁρατόν. Ἐν τούτοις οἱ περιεστῶτες ἀνάπαντες λαμπάδας τινὰς περὶ τὸ ἀνάκλιτρον, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ ἔκστατικὴ, ἔγονυπέτουσαν ἀναμένοντες τὸ κατὰ Παρασκευὴν τελούμενον μυ-

στήριον, περὶ οὗ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐρωτήσω, φοβούμενος τὸν φανατισμὸν καὶ τοὺς γρόνθους τῶν ἀπογόνων ἐκείνων τῶν Κυκλώπων. Ἐφοῦ ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ὄραν παρεμείναμεν κατασκοπεύοντες, ἤρξαντο ἐπὶ τέλους ἀναφαινόμενα τὰ προκαταρκτικὰ σημεῖα τοῦ ἐγγύζοντος θανάτου. Τὰ βλέφαρα τῆς πασχούσης διεστάλησαν ὑπερμέτρως, τὸ δὲ σῶμα ἔτρεμε καὶ συνεστέλλετο ὡς ὑφιστάμενον ὑπεράνθρωπὸν τινα ὀδύνην. Μετ' οὐ πολὺ τὰ τεκμήρια τοῦ μαρτυρίου κατέστησαν ἐκφραστικώτερα· αἱ χεῖρες ἐφέροντο ὅτε μὲν πρὸς τὰς πλευρὰς πρὸς ἀποτροπὴν ἀοράτων μαστιγώσεων, ὅτε δὲ πρὸς τὴν κεφαλὴν, ἦν ἐπλήγωνον τὰ κέντρα τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, ἐνῶ τὰ χεῖλη ἀπεστρέφοντο μετὰ φρίκης ἀπὸ τῆς πικρίας τοῦ ὄξους καὶ τῆς χολῆς. Ἐφ' ὅσον δὲ ἤγγιζεν ἡ κρίσιμος στιγμή, τὰ μέλη τῆς πασχούσης ἐλάμβανον αὐτομάτως ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου τὴν θέσιν τοῦ ὑφισταμένου τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θάνατον. Οἱ πόδες ἠνώθησαν, οἱ βραχίονες ἦσαν τεταμένοι ἀνοικταῖς παλάμαις καὶ ἡ κεφαλὴ ἐκλινεν ἐπὶ τὸν ὦμον. Ἐν τούτοις ἡ ὠχρότης καθίστατο ὠχροτέρα, ὁ ἰδρῶς περιέορθε τοὺς κροτάφους, ἐνῶ αἱ κηλίδες τῶν ἄκρων ἐδείκνυον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ζωηρότερον χρῶμα, μέχρις οὗ διερράγησαν αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐσχάραι καὶ ἤρχισε νὰ στάξῃ τὸ αἷμα ἐκ τῶν πληγῶν εἰς πυκνάς πορφυροχρόους ρανίδας. Εἰς τὸ αἷμα τοῦτο βάψαντες τὴν ἄκραν τοῦ δακτύλου ἀπῆλθομεν ἐν σιωπῇ καὶ κατανύξει.

Ἄν τὸ γεγονός τοῦτο, οὗ ὑπῆρξα αὐτόπτης, καὶ τὰ τούτω ὅμοια, ὧν ὁ κατάλογος εἶναι ἀτελεύτητος καὶ αὐθεντικός, ἦσαν ἐκ τῶν συνήθων θαυμάτων, δημῶδης δηλ. δεισιδαιμονία ἢ καλογηρικὴ ταχυδακτυλουργία, ἀνάξιον ἐμοῦ ἠθέλον νομίσει νὰ ἀπασχολήσω ἐπὶ τοιοῦτου θέματος τὴν προσοχὴν τοῦ Συλλόγου. Ἄλλὰ δὲν ἔχει οὕτω. Τὸ θαῦμα εἶναι γνήσιον, οὐχὶ ὑπερφυσικόν, ἀλλὰ φυσιολογικόν· φαινόμενον δηλ., τοῦ ὁποῦ ἢ ἐπιστήμη βεβαιοῖ μὲν τὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη μέχρι σήμερον νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν φύσιν. Εἰς διάστημα τριῶν αἰώνων οἱ ἐστιγματισμένοι οὗτοι ὑπεβλήθησαν ὑπὸ ἐμπείρων ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων εἰς μερίας ἀνακρίσεις καὶ παντοειδεῖς βασάνους· τὰ στίγματα αὐτῶν ἐτυλίχθησαν διὰ ταινιῶν, αἵτινες ἐσφραγίσθησαν, αὐτοὶ δὲ, κλεισθέντες ἐν ἰδιαιτέροις θαλάμοις, ἐτέθησαν ὑπὸ ἀκοίμητον ἐπιτήρησιν πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς δόλου καὶ τεχνάσματος. Ἄλλ' ἐν τούτοις, ἐπελθούσης τῆς Παρασκευῆς ἢ ἑορτῆς τινος σχετιζομένης πρὸς τὴν σταύρωσιν τοῦ Σωτῆρος, αἱ πληγαὶ ἠνεόχθησαν αὐτομάτως καὶ ἔρρευσε τὸ αἷμα. Τὸ δὲ περιεργότερον εἶναι ὅτι τινὲς τούτων, ὅτε παρεδόθησαν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἰατρῶν, οὐδὲν ἐπαρουσίαζον ἴχνος ἐλκώσεως, ἀλλ' ἠσθάνοντο μόνον κνισμοὺς δριμυτάτους εἰς τὰς παλάμας καὶ τοὺς πόδας, οἵτινες ἀνήγγελλον αὐτοῖς ὅτι ἐμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀξιωθῶσι τῆς δόξης τοῦ σιγ-

ματισμοῦ· τὸ δὲ θαῦμα, ἢ ἔλκωσις δηλ., ἐτελέσθη ὑπ' αὐτὰ τὰ δίοπτρα τῆς ἐκθάμβου ἐπιστήμης. Οἱ ἱατροὶ ἐβεβαίωσαν παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν οὕτως ἠλκωμένων σπουδαίας ἀιαξίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῆς κυκλοφορίας, συμπτώματα ὑστερισμοῦ, ὑποχονδρίας, καταλήψεως, μονομανίας, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον σύμπτωμα ἀπάτης ἢ ἀγυρτείας. Ἡ τοιαύτη μάλιστα ὑποψία εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐντελῆ καὶ ἀνυπόκριτον ἀδιαφορίαν τῶν ἐστιγματισμένων πρὸς πᾶν τὸ περὶ αὐτούς. Καὶ τῷ ὄντι, ὁ φθάσας νὰ πιστεύσῃ ἑαυτὸν ἀξιοθέντα τοιαύτης ἐξαιρετικῆς παρὰ Θεοῦ εὐνοίας νομίζει εὐτελῆ καὶ ἀναξίαν αὐτοῦ τὴν ἐκ τῶν ἀνθρώπων δόξαν· ὁ φανατισμὸς καὶ ὁ δόλος ἀδύνατον εἶναι νὰ συνοικήσωσι ταυτοχρόνως ἐν τῷ αὐτῷ ἐγκεφάλῳ.

Εἰπὼν ἀνωτέρω ὅτι τὸ φαινόμενον τῶν στιγμάτων μένει μέχρι τοῦδε ἀνεξήγητον, δὲν ἐνόουν βεβαίως ὅτι ἔλειψαν ἐξηγήσεις αὐτοῦ παντοῖαι. Ἄπ' ἐναντίας, ὡς κατὰ τῶν ἀνιάτων νόσων ἀφθονοῦσι τὰ φάρμακα, οὕτω καὶ πάντων τῶν ἀνεξηγήτων φαινομένων πλεονάζουσιν αἱ ἐξηγήσεις. Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τὴν ἐκθεσίαν τῶν, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ μὲν τοῦ σώματος ἐπιρροή ἐπὶ τῆς διανοίας ἐξηκριβώθη ἤδη ἀρκοῦντως ὑπὸ τῶν φυσιολόγων, ἡ δὲ ἀντίστροφος ταύτης ἐπιρροή, μεθ' ἧς σχετίζονται τὰ στίγματα, ὁ τρόπος δηλ., καθ' ὃν ἡ διάνοια ἐπηρεάζει τὰς λειτουργίας τοῦ σώματος, εἶναι αἰνίγμα διὰ τοὺς ψυχολόγους. Ἐν τούτοις ἡ ὑπαρξίς τῆς τοιαύτης ἐπιρροῆς εἶναι ἀναντίρρητος· εἰς τοιαύτην δὲ ἀνάγονται οὐ μόνον τὰ φαινόμενα τῆς ἐκστάσεως, τῆς δαιμονιακῆς καταλήψεως, τῶν αὐθεντικῶν πρὸ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἰάσεων καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα, ἅτινα οἱ μὲν εἰσεβεῖς καλοῦσι θαύματα, οἱ δὲ ἀγράμματοι βολταιριστὰι μύθους, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα ὑποπίπτοντα εἰς τὴν καθημερινὴν ἡμῶν παρατήρησιν. Οὕτω πᾶς τις γνωρίζει ὅτι ὀδυνηρά τις συγκίνησις κόπτει πολλάκις ἢ φθείρει τὸ γάλα τῶν τροφῶν, ὅτι ἡ ὀργὴ καθιστᾷ τὸν ἰὸν τοῦ ὄφους φαρμακερώτερον καὶ μεταβάλλει τὸν σίελον τοῦ κυνὸς εἰς φοβερόν δηλητήριον ἐν τῇ αὐτομάτῳ λύσει. Πολλοὶ ἡμῶν ἔλαβον πιθανῶς ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι ὁ μόνος φόβος βλάβης τινὸς ἢ νόσου προξενεῖ πολλάκις εἰδός τι κνισμοῦ καὶ ἀνησυχίας εἰς τὸ μέλος τοῦ σώματος, ὅπερ ὑποπιτεύομεν πάσχον, καὶ εἰς ὃ ἡ ἔντασις τῆς προσοχῆς, ἐπενεργοῦσα ἐπὶ τῆς κυκλοφορίας, προσκομίζει ἀφθονώτερον τὸ αἷμα. Ἡ τοιαύτη μάλιστα ἐπιρροή τοῦ πνεύματος προέβη ἐνίοτε μέχρις ἀληθοῦς συμφορήσεως καὶ φλογώσεως, ὡς παρατηρήθη ὑπὸ τοῦ περιωνύμου φυσιολόγου Burdach ἐπὶ ἀνθρώπων οἴτινες, ὄνειρευθέντες ὅτι ἐμαστιγοῦντο ἢ ἀπηγχονίζοντο, ἐξύπνησαν φέροντες ἐρυθρὰ σημεῖα εἰς τὸν τράχηλον ἢ τὰ νῶτα. Τοῦ ἱατροῦ τούτου αἱ παρατηρήσεις μαρτυροῦσι καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλλικρινείας τῶν ἡμετέρων ἀσκητῶν τῆς Θηβαίδος, οἴτινες πα-

λαίοντες καθ' ὕπνον πρὸς τὸν Μισόκαλον ἐδείκνυν τὴν ἐπιούσαν τὰ ἴχνη τῶν ὀνύχων τοῦ ἐπὶ τῆς ἀθλίας αὐτῶν σαρκός.

Τὰ ἀνωτέρω γεγονότα σχετίζονται στενωῶς πρὸς τὰ στίγματα, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦλάχιστον τῶν ἐπισημοτέρων φυσιολόγων, οἵτινες ἠσχολήθησαν εἰς τὸ θέμα τοῦτο, καὶ ἐν οἷς πρωτεύουσιν ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Burdach, ὁ Laycock, ὁ Debreyne, ὁ Elliotson, ὁ Lelut καὶ ὁ γνωστὸς ἡμῖν ἰατροθεολόγος Thöluck. Ὡς ἀνωτέρω παρατηρήθη, οἱ πλεῖστοι τῶν πρὶν ἠλκωμένων καὶ οἱ μόνοι σήμερον ἀπομείναντες τοιοῦτοι εἰσὶ νεάνιδες νευροπαθεῖς, ὑστερικοί, ὧν τὸ αἷμα κυκλοφορεῖ ἀτάκτως εἰς τὰς φλέβας, ἡ δὲ κεφαλὴ εἶναι ἐργαστήριον ὀπτασιῶν καὶ φαντασμάτων. Πᾶσαι ἄνευ ἐξαιρέσεως ἀπὸ τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης μέχρι τῆς συγχρόνου ἡμῶν Ρόζας Ταμζιέρου, ἧς τὰ στίγματα ὑπεβλήθησαν πρό τινων ἑτῶν εἰς δικαστικὴν ἀνάκρισιν ἐν Γαλλίᾳ, διήγον βίον ἰδιότροπον, περιφρονοῦσαι τοῦ κόσμου τούτου τὰς ταπεινὰς ἀπολαύσεις καὶ ὀνειρευόμεναι νυχθημερὸν ὑπερφυσικὴν τινα εὐδαιμονίαν, ἣν ἐξήτουν ν' ἀπολαύσωσι δι' ὑπερανθρώπου θυσίας. Ἡ εὐαγγελικὴ διήγησις καὶ τὸ συναξάριον τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ἐχάρασσον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν αὐλακα εἰς τοὺς διηνεκεῖς αὐτῶν πόθους, ἡ δὲ πυρέσσουσα φαντασία οὐδὲν ἄλλο παρίστα αὐταῖς εἰμὴ μόνον παλάμας καὶ πόδας αἰμοσταγεῖς. Ἀφ' ἑτέρου ἢ ἐκ τῶν νηστειῶν καὶ τῆς κακουχίας εὐπάθεια αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε πᾶσα συγκίνησις ἀνεστάτου τοῦ σώματος τὰς λειτουργίας. Πολλὰ αὐτῶν ἔμενον ἐπὶ ὀλοκλήρους ἑβδομάδας ἄσιτοι καὶ ἄυπνοι πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀγ. Φραγκίσκου, προσηλοῦσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῶν μακαρίων αὐτοῦ στιγμάτων ἢ ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν παλάμης καὶ περιμένουσαι ν' ἀναφανῇ ἐκεῖ τὸ σημεῖον τῆς εὐνοίας του. Μετὰ τινὰς μῆνας ἢ μετὰ τινὰ ἔτη τοιαύτης διαίτης, ἐτελεῖτο τέλος πάντων ἡ μυστηριώδης ἐργασία, καθ' ἣν ἡ ἰδέα ἐνήργει ἐπὶ τῆς σαρκός, διέφθειρε δηλ. καὶ ἐφλόγιζε τὸ αἷμα, ὅπερ συρρέον καὶ λιμνάζον ἐκεῖ, ὅπου ἐξώθει αὐτὸ ἀκαταπαύστως ὁ πόθος τῆς ἐκστατικῆς, κατεβίβρωσκε καὶ ἠλκωνε τὰς σάρκας.

Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν περιοδικὴν κατὰ Παρασκευὴν αἱμορραγίαν ἐπειράθησαν οἱ ἰατροὶ νὰ ἐξηγήσωσι, παρατηροῦντες ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνανον εἰς τὴν βούλησιν νὰ ὑποβάλλῃ τὸν ὀργανισμὸν εἰς νευρικὰς τινὰς ἢ αἱμορροϊκὰς ἕξεις. Διακεκριμένος δὲ τις ἰατρός, οὗ τὸ ὄνομα διαφεύγει τὴν μνήμην μου, κατώρθωσε μάλιστα νὰ καταστήσῃ περιοδικὴν τὴν ἐπιληψίαν, ὅπως μεταχειρισθῇ ὡς ἀντίδοτον τὴν κινίνην. Ἄλλως δέ, ἂν παραδεχθῶσιν ὅτι ἡ δύναμις τῆς φαντασίας εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐλκώσῃ τὰς σάρκας, οὐδόλως ἀπίστευτον εἶναι ἂν αὕτη, ἐνεργοῦσα ζωηρότερον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Σταυρώσεως, ἐπέιγῃ τὴν φορὰν τοῦ αἵματος, ὅπερ ἀκολουθεῖ τὴν ἤδη συνήθη πρὸς τὰ ἔλκη ὁδόν, ὡς χεῖμαρρος ἐν ὄρῳ βροχῆς τὴν χαραχθεῖσαν αὐτῷ κοίτην.

Ούτε ἰατρὸς οὔτε ἐπιστήμων ἀνάγκη νὰ εἶναι τις ἵνα αἰσθανθῇ πόσον ἀνεπαρκεῖς καὶ βεβιασμένοι εἶναι αἱ ἐξηγήσεις αὐται, αἱ μόναι τὰς ὁποίας ἠδυνήθην νὰ πορισθῶ ἐκ τῶν ἐνότων. Ἡ ἐπιστήμη, δυστυχῶς, ἅμα ἐξέλιθη τοῦ περιορισμένου κύκλου, τοῦ ἐφικτοῦ εἰς τὴν σμίλην καὶ τὸ μικροσκόπιον, δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἄθλον τῆς ἀσαφείας καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θεολογίαν. Ὅπωςδὴποτε, τὰ στίγματα καὶ τὰ συγγενῆ τούτοις φαινόμενα, μετὰ πάσας τὰς πρὸς ἐξήγησιν αὐτῶν προσπαθείας, ἐξακολουθοῦσι νὰ καλύπτονται ὑπὸ τὸν σκοτεινὸν πέπλον, ὅστις ἀποκρύπτει ἡμῖν ποῦ καὶ πῶς συνδέονται καὶ ἐνεργοῦσιν ἐπ' ἀλλήλων ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα.

ΠΕΡΙ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΕΩΣ

Κατὰ τὸν κλεινὸν Πασχάλην, «ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι οὔτε ἄγγελος οὔτε κτῆνος, ὡσάκις ὁμῶς θελήσῃ νὰ γείνη ἄγγελος γίνεται κτῆνος». Ἡ δὲ καθημερινὴ πείρα καὶ ἡ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἱστορία βεβαιοῦσι τὴν ἀλήθειαν τοῦ σκληροῦ τούτου ἀποφθέγματος. Ἡ φύσις ἡμῶν δὲν εἶναι δεκτικὴ εἰμὴ μόνον βαθμοῦ τινος τελειότητος· ἅμα δὲ ἐπιχειρήσῃ τις νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια αὐτῆς, ἀντὶ ἀγγέλου καταντᾶ κτῆνος ἢ καὶ θηρίον. Τὰ χρονικὰ τῶν ἔθνῶν βρῖθουσι τοιούτων παραδειγμάτων. Οὕτω οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Διογένους, θελήσαντες νὰ ὁμοιάσωσι τοὺς θεοὺς ἀπολακτίζοντες τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔγειναν σκύλλοι· οἱ διάδοχοι τῶν κυνικῶν ἀσκηταὶ καὶ μοναχοὶ ὠνόμαζον μὲν ἑαυτοὺς *ἀγγελικούς* καὶ *μεγαλοσχήμους*, πράγματι δὲ ἦσαν ἑκστατικὴ ἀγέλη, ἧς ἡ κατοικία ἑκαλεῖτο *μάνδρα*· ἐπὶ δὲ τῶν ἡμετέρων χρόνων οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ καταβιβάσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν οὐρανόν, οἱ ὄνειρευθέντες τὴν διηνεκῆ εἰρήνην, τὴν κατάργησιν τῆς θανατικῆς ποινῆς, τὴν ἰσότητά, τὴν κοινοκτημοσύνην, οἱ Φουριέροι, Λερού, Μαράτοι, Οὔγοι, Δαντῶνες καὶ Δελεκλούζαι, ἐκυλίσθησαν εἰς τὸν φόνον ὡς τίγρεις αἰμοχαρεῖς. Ἐν ἐνὶ λόγῳ πάντες ὅσοι ἐπειράθησαν νὰ κολλήσωσιν εἰς τὴν ράχιν τῶν πτερᾶ ἀντὶ ἀγγέλων ἔγειναν Ἰκαροὶ καὶ ἔπεσαν εἰς τὴν λάσπην.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐκρίναμεν καλὸν νὰ προτάξωμεν τοῦ περιξίφασκίας βιβλίου τοῦ καλοῦ ἡμῶν διδασκάλου κ. Πύργου, διότι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀγγελομανία κατήντησε νόσος ἀρκούντως διαδεδομένη. Εἰς ταύτην ὑπόκεινται πρὸ πάντων πολλοὶ τῶν ἡμετέρων δημοσιογράφων, οἵτινες τὸν καθ' ἡμᾶς Ἕλληνα θέλουσιν οὐχὶ ἄνθρωπον ὡς τοὺς ἀλλαγῶν τοῦ πλανήτου ἡμῶν κατοικοῦντας, ἀλλὰ τελειότερόν τι πλάσμα, προσκεκολλημένον ὡς σταλακτίτην εἰς τὰς κλασσικὰς καὶ ὀρθοδόξους αὐτοῦ παραδόσεις καὶ ἑλληνοπρεπῶς ἀποπτύοντα τὰς ὀρέξεις καὶ ἀδυναμίας τῶν συγχρόνων θνητῶν. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης εἰσὶν οἱ περιοδικῶς κατα-

φερόμενοι κατὰ τῆς ὀλοῦν ἀυξανούσης παρ' ἡμῖν φραγκικῆς πολυτελείας καὶ διαφθορᾶς· οἱ κηρύττοντες ὅτι εἰς μὲν τὸν Γερμανὸν καὶ τὸν Γαλάτην συγχωρεῖται νὰ εὐθυμῇ ἐν τοῖς café-chantants, ἀλλ' ἢ τοιαύτη διασκέδασις εἶναι ἀναξία τῶν ἀπογόνων τοῦ Περικλέους· οἱ ἀπαιτοῦντες παρὰ τῆς θεατρικῆς ἐπιτροπῆς νὰ κολοβώνη τὰ ἔργα τοῦ Labiche καὶ τοῦ Offenbach, διότι τὰ ἑλληνικὰ ὄμματα καὶ ὠτία πρέπει νὰ εἶναι σεμνότερα τῶν ἐν τῇ Δύσει. Οἱ τοσοῦτον ἐγκρύπτοντες ἐν ἑαυτοῖς ὄγκον ἀρετῆς καὶ ζῆλον ἠθικοποιήσεως οὐδόλως παράδοξον νὰ εὐρώσιν ἐπείσακτον καὶ βαρβαρικὸν βιβλίον διδάσκον τίνι τρόπῳ ἄνθρωπος, σεβόμενος ἑαυτόν, ἀναγκάζεται ἐνίοτε νὰ ζητῇ διὰ τοῦ ξίφους τὴν ἀνόρθωσιν ἠθικῆς ζημίας, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τοῦτο εἶναι ἴσως καλὸν διὰ τοὺς Φράγκους, ἀλλ' ὁ φιλόνομος καὶ ὀρθόδοξος Ἕλλην πρέπει τὰ τρέχη εἰς τοῦ εἰσαγγελέως ἢ καὶ νὰ τείνη τὴν ἑτέραν εἰς τὸν ὕβριστήν σιαγόνα.

Μὴ τις νομίση ἐκ τούτων ὅτι εἴμεθα θαυμασταὶ ἢ θιασῶται τοῦ ἔθιμον τῆς μονομαχίας. Ἄπ' ἐναντίας, ἀπεχθανόμεθα αὐτὴν ὡς καὶ τὰ ἄλλα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀναγκαῖα κακὰ, τὰς δίκας, τοὺς πολέμους, τοὺς ὑποκριτάς, τὴν ἀστυνομίαν, τοὺς διπλωμάτας, τὴν λαιμητόμον καὶ πάντα ὅσα ἐνθυμίζουσιν ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ προπάτορες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μῆλον, ὁ ἄνθρωπος κατήνησε, καὶ εἶναι ἀκόμη, πλάσμα ἀνήμερον καὶ κτηνῶδες, διὰ μόνης τῆς βίας, τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀπάτης δυνάμενον νὰ περιορισθῇ εἰς κοινωνικὸν βίον. Ἀλλὰ πολὺν περισσώτερον πάντων τούτων ἀποστρεφόμεθα τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνωτέρω χιμαιριολόγους καὶ ἀεροβάτας, οἵτινες, ἀντὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὴν ἀνάγκην, φλυαροῦσι καὶ θέλουσι ν' ἀναδείξωσιν ἡμᾶς ἀγγέλους, ἡγουν κτῆνη.

Τὴν μονομαχίαν κατετάξαμεν ἀνωτέρω μεταξὺ τῶν ἀναγκαίων κακῶν. Τὴν ἀνάγκην ταύτην ἀμφισβητοῦσι τινες, παρατηροῦντες ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο, γέννημα ὄν βαρβάρων χρόνων, ἦτο ἄγνωστον τοῖς ἀρχαίοις. Καὶ τῷ ὄντι οἱ πρόγονοι ἡμῶν εἶχον περὶ τιμῆς ἰδέας πολὺν εὐαγγελικωτέρας τῶν σήμερον χριστιανῶν. Ὁ Ἄχιλλεύς, ἀδικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀποσύρεται ἐν σιωπῇ εἰς τὰς σκηνὰς αὐτοῦ· ὁ Θεραΐτης, ξυλισθεὶς, τρίβει τὴν ράχιν του· ὁ Θεμιστοκλῆς κύπτει τὰ νῶτα ὑπὸ τὴν ράβδον ἀμαθοῦς στρατηγοῦ· ὁ Δημοσθένης, ραπιζόμενος, νομίζει τὴν παρειὰν αὐτοῦ ἀρκούντως ἱκανοποιηθεῖσαν διὰ τῆς καταδίκης τοῦ ραπίσαντος εἰς μικρὸν τι πρόστιμον· κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον, ὁ Καῖσαρ, ὁ Μέτελλος, ὁ Ὀκτάβιος καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ρωμαίων, ὕβριζόμενοι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀδύτοις τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, οὐδέποτε ἔστρεξαν νὰ λύσωσι διὰ τῶν ὄπλων τὴν διαφορὰν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν ἀπαντῶνται τῇ ἀληθείᾳ σποραδικὰ τινὰ παραδείγματα μονομαχιῶν, ἢ τοῦ Δαυὶδ πρὸς

τὸν Γολιάθ, τῶν Ὀρατίων καὶ Κουριατίων, τοῦ Σκιπίωνος κατὰ τινος βαρβάρου ἐν Ἰσπανίᾳ, τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Σπιθιδάτην καὶ ἄλλοι τινὲς τοιαῦται. Ἀκριβῶς ὁμοῦς ἐξετάζοντες τὰ κατ' αὐτάς, θέλομεν εὐρεῖν ὅτι αὐταὶ ἦσαν μᾶλλον ἀγῶνες ἔθνος πρὸς ἔθνος, μαχομένων διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, καὶ οὐδὲν εἶχον κοινὸν πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα καὶ τὴν σήμερον μονομαχίαν, ἧς σκοπὸς εἶναι ἡ τιμωρία ὑβρεως ἰδιωτικῆς, διαφευγούσης τὸν πέλεκυν τοῦ νόμου.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν θεωρουμένη ἡ μονομαχία χρονολογεῖται ἀναντιρρήτως ἀπὸ τῶν βαρβάρων, οἵτινες κατέλυσαν τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἐπισήμως δὲ καθιερουμένην διὰ νόμου ἀπαντῶμεν αὐτὴν κατὰ πρῶτον ἐν τῷ κώδικι τοῦ Γονδεβαύδου, βασιλέως τῶν Βουργουνδιῶν, περὶ τὸν ἕκτον μ. Χ. αἰῶνα. Κατὰ περιεργὸν δὲ σύμπτωσιν, ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς τῆς αὐτοδικίας ὡς κοινωνικῆς ἀνάγκης συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν Σύνοδος ἐπισκόπων, συνελθοῦσα ἐν Μακόνῃ τῆς Γαλατίας, ἀπεφάνθη μετὰ μακρὰς συζητήσεις ὅτι «καὶ αἱ γυναῖκες ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος: Mulieres esse homines».

Ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν εἶναι ἴσως οὔτε τυχαία οὔτε ἀπλῶς ἀστεία, ἀλλὰ δύναται ἀπ' ἐναντίας νὰ χύσῃ πολὺ φῶς εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου καὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων διαφορὰν, ἥτις ἠνάγκασε πάντα ἀλληλοδιαδόχως τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης νὰ παραδεχθῶσιν ἐπισήμως, ἡ τοῦλάχιστον ν' ἀνέχωνται σιωπηλῶς, τὸν περὶ αὐτοδικίας κώδικα τοῦ βασιλέως τῶν Βουργουνδιῶν. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ γυναῖκες ἦσαν διηρημέναι εἰς δύο κατηγορίας ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένας, εἰς ὄργανα ἡδονῆς καὶ εἰς μηχανὰς ὑφαντικῆς καὶ παιδοποιίας. Αἱ πρῶται ἐκαλοῦντο ἑταῖραι καὶ συνέζων μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ, παρεκάθηντο εἰς τὰ συμπόσια, ἐλάμβανον μέρος εἰς πᾶσαν συζήτησιν, ἔψαλλον, ἐχόρευον, ἐδείκνυον τοὺς ὄμους καὶ ἔτεινον τὴν χεῖρα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἔζων ὅπως σήμερον αἱ εὐγενεῖς κυραὶ τῆς λεγομένης ὑψηλῆς περιωπῆς, ἐνῶ αἱ οἰκοδέσποιναὶ ἔμενον οἶκοι θηλάζουσαι τὰ τέκνα τῶν ἢ στρέφουσαι τὴν ἡλακάτην· τοσοῦτον δὲ ἥσυχος καὶ ταπεινὸς ἦτο ὁ βίος αὐτῶν, ὥστε οἱ Κοντιγόνοι καὶ Πανταζῆδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πλέκοντες τὸν ἐπιτάφιον ρωμαϊκὸς δεσποίνης, οὐδὲν ἄλλο εἶχον νὰ εἴπωσι περὶ αὐτῆς ἢ τὸ γνωστὸν δίστιχον:

«Domus servabat—Lanam filabat».

Ὁ χριστιανισμὸς, ἐξισώσας τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν ἄνδρα, καὶ ἡ ἐν Μακόνῃ Σύνοδος ἀσγνωρίασα αὐτὴν ἐπισήμως ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀνύψωσαν μὲν τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξήλειψαν τὴν παρ' ἀρχαίοις μεταξὺ τοῦ βίου ἑταῖρας καὶ τιμίας γυναικὸς διαφορὰν. Αἱ μη-

τέρεις, αἱ σύζυγοι καὶ ἀδελφαὶ ἡμῶν εἰσέρχονται πανταχοῦ ὄλον καὶ ἡμεῖς, συμποσιάξουσι, κυμβαλίζουσιν, ἱκπεύουσιν, ὀρχοῦνται, ἐρωτοτροποῦσι, παραδίδονται ἡμίγυμνοι εἰς τοῦ τυχόντος χορευτοῦ τὴν ἰγκάλην, ἀπαρράλλακτως ὅπως αἱ Φρῦναι καὶ Λαῖδες τῆς ἀρχαιότητος· ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιμιξίας γεννῶνται καθ' ἑκάστην σκάνδαλα καὶ ἀτοπήματα, περὶ ὧν ὁ νομοθέτης ἀδυνατεῖ νὰ προνοήσῃ καὶ μόνον τὸ ξίφος δύναται νὰ περιστείλῃ. Οὕτω τὸ ἔθιμον τῆς αὐτοδικίας, ὅσῳ βάρβαρον καὶ ἂν ὑποτεθῆ, κατέστη πανταχοῦ ἀναγκαία τις συμπλήρωσις τοῦ νόμου, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ κοινωνικὸς βίος ἤθελε καταντήσῃ ἀφόρητος ἕνεκα τῆς ὕβρεως καὶ ἀγροικίας. Κατὰ τῆς ἀνάγκης ταύτης ματαιῶς ἐπιεράθησαν κατὰ καιροὺς ν' ἀντιταχθῶσιν ἡ Ἐκκλησία, αἱ κυβερνήσεις καὶ οἱ φιλόσοφοι, δι' ἀφορισμῶν, λαιμητόμων καὶ σοφισμάτων. Αἱ βοῦλλαι τῶν Παπῶν, τὰ διατάγματα τῶν βασιλέων καὶ τὰ ἐπιφωνήματα τοῦ Ρουσσῶ ἐθεωρήθησαν ὡς ἄγραφος χάρις. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐξέδωκε μὲν νόμον καταδικάζοντα εἰς θάνατον τοὺς μονομαχοῦντας, ἀλλὰ, κατὰ παράδοξον ἀντίφασιν, εἰς πάντας τοὺς ἐνόχους ἀλέναιμε βασιλικὴν χάριν, ὑπογράφας τοιαύτας ὑπὲρ τὰς χιλιάς. Ἡ δημοκρατικὴ τῶν Γάλλων συνέλευσις ἐφάνη οὐχ ἥτιον τοῦ δεσπότην εὐσπλαγγος πρὸς τοὺς παραβάτας τοῦ νόμου, διατάξασα τῇ 1792 ν' ἀπολυθῶσιν ἀθρόοι πάντες οἱ διὰ τοιαύτην αἰτίαν κρατούμενοι ἐν ταῖς φυλακαῖς. Σήμερον δὲ ὁ αὐστηρότερος τῶν καθ' ἡμᾶς ἠθολόγων, ὁ πολὺς Γυζῶτος, βασανίσας τὸ ζήτημα ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, κατέληξεν εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα: «... ὁσάκις ἡ τιμὴ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς ἐγγιχθῆ, ἐπέρχεται ἡ ἀνάγκη ἱκανοποιήσεως· ταύτην ὁ μὲν βάρβαρος ζητεῖ διὰ τῆς δολοφονίας, ἡμεῖς δὲ μονομαχοῦμεν· οἰοσθήποτε κατὰ τῆς μονομαχίας νόμος εἶναι ἀνωφελεῖς καὶ γελοῖος, διότι αὕτη εἶναι ἀναγκαία καὶ ἠθικὴ».

Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἀφίνοντες εἰς τὸν ἔνδοξον πρεσβύτην τὴν εὐθύνην τοῦ ἐπιθέτου *ἠθικῆς*, τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν τῇ παρουσίᾳ καταστάσει τῆς κοινωνίας καὶ αὐτὸς ὁ ἀνεκτικώτερος τῶν ἀνθρώπων δύναται νὰ εὐρεθῆ εἰς ἀμήχανον θέσιν οὐδεμίαν ἄλλην παρέχουσαν ἔξοδον πλὴν τῆς αὐτοδικίας ἢ τῆς αἰσχύνης, ὥστε, ὅσῳ μᾶλλον εἶναι τις εἰρηνικός, τοσοῦτω μείζων ἡ ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ τίνι τρόπῳ σωφρονίζονται οἱ ταράττοντες τῶν ἄλλων τὴν εἰρήνην, καὶ ἐντεῦθεν ἡ παροιμία «*si vis pacem, para bellum*».

Ἄνωτέρω ἐλέγομεν ὅτι τὸ ἔθος τοῦ μονομαχεῖν, οἷον ὑπάρχει σήμερον ἐν Εὐρώπῃ, ἀνάγεται εἰς τοὺς Φράγκους τοῦ ἔκτου μ. Χ. αἰῶνος. Ἄλλ' ἂν ἐξετάσωμεν ὑπὸ γενικωτέραν ἔποψιν τὸ πρᾶγμα, θέλομεν εὐρεῖν ὅτι ἀνάγκη ἱκανοποιήσεώς τινος εἶναι ἔμφυτος πανταχοῦ τῆς γῆς εἰς τοὺς ὑβριζομένους, οἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ σάπωνος, δι' οὗ

ζητοῦσι ν' ἀποπλύνωσι τὰς κηλίδας τῆς ἀξιοπρεπείας των. Τὰ μέσα, εἰς τὰ ὁποῖα καταφεύγουσιν, εἶναι ἐνίοτε παράδοξα καὶ αἰ ἀφηγήσεις τῶν περιηγητῶν βρίθουσιν ἀλλοκότων παραδειγμάτων· πρόχειρον δὲ περιέληψιν αὐτῶν εὐρίσκομεν ἐν τῇ κατωτέρῳ προσλαλιᾷ τοῦ γέροντος θαλασσινοῦ Vam-Break πρὸς νεανίσκον ἔρωτωντα τί εἶναι ἱκανοποίησις. « Ἀγαπητέ μου Φίλιππε, ἡ τιμὴ εἶναι Πρωτεύς ἀλλάσων ἔνδυμα καὶ μορφήν κατὰ τόπους καὶ ἐποχάς. Εὐρισκόμενος ἐν Πενσυλβανία ὑπέπεσα εἰς τὸ ἀμάρτημα νὰ ραπίσω ἀγαθόν τινα Κουάκερον, ὅστις δὲν μοὶ ἀφήκεν ἡσυχίαν μέχρις οὗ ἱκανοποιήσω αὐτὸν ραπίζων καὶ τὴν ἑτέραν παρειάν. Μεταβὰς ἔπειτα εἰς Κύρνον, ἠράσθη τῆς μνηστῆς Κορσικανοῦ τινος· οὗτος δέ, ἐνεδρεύσας, ἐζήτησε νὰ ἱκανοποιηθῆ ὁλοφονῶν με καὶ ἀποτυχὼν ἀπέθανεν ἐκ τῆς αἰσχύνης. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁσάκις συζητῶν μετεχειριζόμεν ἄπρεπῆ τινα φράσιν, ἠναγκαζόμεν νὰ διορθώσω αὐτὴν διὰ τῶν γρόνθων μου. Περιηγούμενος ἐν Ἰαπωνίᾳ, ἐλάτησα ἐξ ἀπροσεξίας εὐγενῆ τινα νησιώτην, ὅστις ἐλύσας εὐθὺς τὸ ξίφος ἔσχισε τὴν κοιλίαν καὶ ἔπειτα μοὶ ἔτεινε τὸ ὄπλιον, ἀπαιτῶν νὰ πράξω τὸ ἴδιον πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ πατήματος. Ἐν Ταρταρία εὗρον εὐμορφον τὴν σύζυγον εὐπαιρίδου τινός, οἱ δὲ συγγενεῖς αὐτοῦ συλλαβόντες με ἐπ' αὐτοφώρῳ ὄπλισαν ἐμὲ καὶ τὸν ἀδικηθέντα διὰ ροπαλῶν, προσκαλοῦντες νὰ θρασύσωμεν ἀλλήλων τὰς πλευρὰς πρὸς ἀγνισμὸν τῆς ὕβρεως. Ἄλλοτε πάλιν διατρίβων ἐν Σιάμη, ἦλθον εἰς βαρεῖς λόγους πρὸς αὐτόχθονα ἀρχοντίσκον, οἱ δὲ παρεστῶτες ἠνάγκασαν ἀμφοτέρους νὰ λάβωμεν δραστικὰ καταπότια, εἰδοποιοῦντες ὅτι ὅστις ἐξ ἡμῶν ὑπέκυπτε πρῶτος εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ καθαρσίου ἐλογίζετο ἀτιμασθεὶς κτλ.»

Τὸ ἀνωτέρω καὶ πλεῖστα ἄλλα ὅμοια χωρία περιηγητῶν ὁμοιάουσι μὲν ἐκ πρώτης ὕψεως πρὸς σάτυραν δραμυτάτην τῆς μονομαχίας, ἀλλ' οὐχ ἥτιον περιέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποιήσεως δι' αὐτοδικίας εἶναι πανταχοῦ ἐμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ, πηγάζουσα ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ νομοθέτου νὰ προνοήσῃ περὶ πάντων.

Κατατάξαντες τὴν μονομαχίαν μεταξὺ τῶν ἀναγκαίων τοῦ κοινωνικοῦ βίου κακῶν, μένει ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν ἐν ὀλίγοις καὶ τὰ ὑλικά ὄργανα τῆς αὐτοδικίας. Ταῦτα σήμερον ἐν Εὐρώπῃ εἰσὶ συνήθως τρία· τὸ πιστόλιον, ἡ κολπερὰ σπάθη (sabre) καὶ τὸ ξίφος (épée). Περὶ τῶν δύο πρώτων ὀλίγα ἔχομεν νὰ εἰπώμεν, διότι οὔτε τὸ κῦρος ἱστορικῆς εὐγενείας ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν, οὔτε φαίνονται τὰ σκοπιμώτερα πρὸς τὸ ἐπιδιωκόμενον τέλος. Ὁ διὰ πιστολίου ἀγὼν περιορίζεται συνήθως εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν δύο ἄνευ ἀποτελέσματος πυροβολισμῶν, καθιστώντων τὴν ἱκανοποίησιν εἰκονικὴν καὶ γελοίαν· ἂν δὲ καταντήσῃ σοβαρότερος, ἔχει τοῦτο τὸ κακὸν ὅτι, ἂν ἀποφύγωμεν τὴν σφαιραν τοῦ ἐναν-

τίου, αναγκαζόμεθα ἔπειτα νὰ πυροβολήσωμεν κατ' ἀνθρώπου ἰσταμένου ἀντικρὺ ἡμῶν ἀόπλου καὶ ἀνυπερασπίστου καὶ ὁμοιάζοντος καταδίκῃ μᾶλλον ἢ ἀντιπλόῳ. Ἡ δὲ σπάθη εἶναι ὄπλον ἀγενοῦς καὶ βαρβαρικῆς καταγωγῆς, ὅπερ οὐδέποτε ἔστρεξαν νὰ λάβωσιν ἀνὰ χεῖρας οὔτε οἱ πρόγονοι ἡμῶν, οὔτε οἱ χριστιανοὶ ἱππῶται, ἀφίνοντες τὴν χρῆσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Μήδους, τοὺς Πέρσας, τοὺς Τούρκους, τοὺς Ταρτάρους καὶ ἄλλους τοιοῦτους ἀνατολίτας· καὶ σήμερον δὲ ἐν Εὐρώπῃ ἡ χρῆσις τῆς σπάθης, θεωρουμένης ὡς βαναύσου ἐν μονομαχίᾳ, περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς στρατιωτικὸς μέχρι βαθμοῦ λοχίου. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι παρ' ἡμῖν τὸ ὄπλον τοῦτο ἀπολαμβάνει μεγίστην εὐνοίαν· ἀλλ' ἡ προτίμησις αὕτη, ἂν δὲν εἶναι κληροδότημα τῆς τουρκοκρατίας, προέρχεται πιθανῶς ἐκ μόνης τῆς ἰδέας ὅτι, μετὰ τὴν διὰ τῶν ἐφημερίδων μονομαχίαν, ἡ σπάθη εἶναι τὸ ἀκινδυνότερον τῶν ὄπλων. Ὅπως δὲ ὁ κ. Πύργος, καλῶς ποιῶν, ἀφιέρωσε τὸ μέγιστον μέρος τοῦ βιβλίου του εἰς τὸ ξίφος, τὸ ἀρχαιότατον, τὸ εὐγενέστατον καὶ κάλλιστον τῶν ὄπλων, τὸ ἐν Μαραθῶνι, ἐν Πλαταιαῖς καὶ ὑπὸ τὰς Πυραμίδας ἀνιταχθέν καὶ κατισχύσαν τῆς σπάθης καὶ τῆς βαρβαρότητος. Τὸ ξίφος καὶ ὁ ἐπὶ τῆς λαβῆς αὐτοῦ σσανρός ἐκπροσωποῦσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν, ὅπως ἡ ἡμισέληνος καὶ ἡ κερτὴ ρομφαία ὑπῆρξαν τὰ σύμβολα τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς κτηνώδους βίας. Τὸ ξίφος ὑπῆρξε τὸ προσφιλέσ ὄπλον τοῦ Ἁγίδος, τοῦ Λεωνίδα, τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Κάτωνος, τοῦ Τραϊνοῦ, τοῦ Μεγάλου Καρόλου, τοῦ Κίδου καὶ τοῦ Βαγιαρδου, τὴν δὲ σπάθη ἠγάπησαν μόνον οἱ Ταμερλάνοι καὶ Γεγγισχάναι.

Θεωροῦντες τὸ ξίφος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σπάθη ὡς ὄπλον *πνευματικόν*, ἂν συγχωρῆται ἡμῖν ἡ ἔκφρασις αὕτη, οὔτε παραδοξολογοῦμεν, οὔτε ἐμπνεόμεθα ὑπὸ ἱστορικῶν ἀπλῶς ἀναμνήσεων, ἀλλὰ μᾶλλον ὀρίζομεν τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς *ξίφασκίας*, ἣτις τῷ ὄντι οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ μόνον πνευματικὴ ἀσκησις, ἐκδηλουμένη διὰ κινήσεων, ἐν ἣ ὁ λόγος γίνεται αἰχμὴ καὶ κατισχύει τῆς βίας. Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἔλεγον «*Mens agit at molem*», οὕτω καὶ οἱ ἀριστοτέχναι τῆς ξίφασκίας δύνανται νὰ εἰπωσι «*Mens agit at gladium*»· ὁ δὲ μέγιστος αὐτῶν, ὁ πολὺς Grisier, ἐρωτώμενος εἰς τί συνίσταται ἡ μέθοδος αὐτοῦ, ἀπεκρίνετο στερεοτύπως: «*à donner une pensée au fleuret*». Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐφαίνετο σιβύλλειος εἰς πολλοὺς τῶν ἀμυήτων, ἐκλαμβάνοντας τὴν ξίφασκίαν ὡς ἀπλῆν σωματικὴν ἀσκησιν, οἷα ὁ χορὸς καὶ ἡ δισκοβολία, ἐνῶ αὕτη πρέπει ἀπ' ἐναντίας νὰ καταταχθῇ σήμερον μετὰ τῶν ἀκριβῶν ἐπιστημῶν, ἐν αἷς ἡ χεὶρ εἶναι ἀπλῆ ὑπῆρέτις τῆς διανοίας, ὡς θέλομεν προσπαθῆσαι νὰ πεύσωμεν διὰ βραχέων τὸν ἀναγνώστην.

Ἐπιθέσωμεν δύο ἀντιπάλους, ἴσους ὡς ἔγγιστα τὴν δύναμιν

καὶ τὴν εὐστροφίαν, ἰσταμένους ἀντιμετώπους μετὰ ξίφους ἀνά χεῖρας καὶ ἑκάτερον τούτων ζητοῦντα νὰ φθάσῃ διὰ τοῦ ὄπλου του τὸ σῶμα τοῦ ἀντικάλου. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ, οὔσα ἢ βραχυτέρα πασῶν, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ καταλληλότερος πρὸς τὸν σκοπὸν δρόμος. Ἄλλ' ἕκαστος τῶν μαχομένων, ἀντὶ νὰ ἔχη πρὸ τῆς αἰχμῆς τοῦ ὄπλου του ἄψυχον ὄγκον, ἔχει ἀπ' ἐναντίας ἐνοπλον ἀντίπαλον, κατασκοπεύοντα τὰς κινήσεις του καὶ φράσσοντα τὴν εἰς τὸ στήθος του ἀγούσαν ὁδόν. Τὸ πρόβλημα καθίσταται οὕτω πολὺπλοκον· διότι πρὸς λύσιν αὐτοῦ ἀπαιτεῖται νὰ ὑπολογίσῃ τις ποίαν ἐκ πασῶν τῶν δυνατῶν φυλάξεων θέλει πιθανῶς ἀντιτάξῃ ὁ προσβαλλόμενος, ἵνα, ἐξαπατήσας αὐτήν, φθάσῃ διὰ πλαγίας τινὸς καὶ ἀπροσδοκίτου ὁδοῦ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Τὰ διασταυρούμενα ξίφη διαγράφουσιν ἐν τῇ κινήσει αὐτῶν παντοῖα γεωμετρικὰ σχήματα, κύκλους, γωνίας, ἑλλείψεις καὶ ἡμικύκλια θαυμαστὰ τὴν ἀκριβείαν, ἀναζητοῦντα διὰ μαθηματικῶν συνδυασμῶν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ὅσακις οἱ διαξιφιζόμενοι εἰσὶν ἄξιοι μαθηταὶ τῆς λογικῆς σχολῆς τοῦ Γριζιᾶ καὶ Λαβουασιέρου, ἴστανται ὡσεὶ ἀγάλματα ἀπέναντι ἀλλήλων, οἱ πόδες αὐτῶν φαίνονται οἷον εἰ ἐρριζωμένοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὁ νοῦς ἐργάζεται καὶ ἡ χεὶρ ἐκτελεῖ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ἄν τὸ κρανίον τῶν μονομάχων ἦτο χρυστάλλινον, ἦθελε βλέπει τις τὸν ἐγκέφαλον ἐργαζόμενον μετὰ δραστηριότητος πολὺ ἀνωτέρας τῆς τοῦ βραχιόνος. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι οἱ τόσον πολὺπλοκοὶ οὗτοι ὑπολογισμοὶ πρέπει νὰ ἐκτελῶνται μετ' ἀκαριαίας ταχύτητος καὶ ἀνεπιλήπτου ἀκριβείας, διότι τὸ ἐλάχιστον σφάλμα τιμωρεῖται διὰ θανάτου. Οἱ οὕτω ἀγωνιζόμενοι εἰσὶν Ἀρχιμήδεις, ἠναγκασμένοι νὰ εὐρίσκωσι καὶ ἐφαρμοζῶσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὰ θεωρήματα τῆς γεωμετρικῆς ἐπιστήμης, ἀνέιζοντες μετ' ἐντελοῦς ἀταραξίας τὴν ψαύουσαν τὰ στήθη των θανατηφόρον αἰχμὴν. Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ ξίφους ἀπαιτεῖ πρὸ πάντων νοῦν καὶ γενναιότητα, αἱ δὲ χεῖρες καὶ οἱ πόδες, ἡ ταχύτης δηλ. καὶ ἡ εὐκαμψία, ἔρχονται κατόπιν ὡς ταπεινοὶ ὑπηρέται.

Ἡ θεωρία, ἣν ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, εἶναι ἡ τῆς κλασσικῆς σχολῆς τῶν Φαβιανῶν, Βουασιέρων, Δανέτων, Γομάρδων καὶ Καρλομάγνων. Ἄλλ' ὅπως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ὑπάρχουσι πνευματικοὶ (spiritualistes) καὶ ὕλισται, οὕτω καὶ ἐν τῇ ξιφασκίᾳ ἀνεφύη ἐπὶ τοῦ πρώτου Ναπολέοντος αἵρεσις τις, ἀπολακτιζουσα πᾶν δόγμα καὶ πᾶσαν παράδοσιν καὶ πρεσβεύουσα τὸν ἄκρατον ὕλισμόν. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς σχολῆς ταύτης ἐκπορεύονται συνήθως ἐκ τῶν κατωτάτων τάξεων τοῦ στρατοῦ. Ἀμοιρήσαντες ἐλευθερίου ἀγωγῆς, ἀνίκανοι ὄντες εἰς κατανόησιν καὶ ἐφαρμογὴν οἰασθῆποτε θεωρίας καὶ θέλοντες ἐν τούτοις ν' ἀποζῶσιν ἐκ τῆς διδασκαλίας, ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβάλωσι τὴν ἐπιστήμην εἰς βάνανυσον βιομηχανίαν. Κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἐθνῶν, εὐδον ἀνόητος:

καὶ ἂν εἶναι τις, εὐρίσκει πάντοτε ἀνοητότερον αὐτοῦ θαναμάζοντα τὴν ἀνοησίαν του». Οὕτω οἱ κύριοι οὗτοι, προικισθέντες ὑπὸ τε τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς διὰ λάρυγγος στεντορείου καὶ ἀναιδείας μοναδικῆς, κατώρθωσαν διὰ φωνασκιῶν νὰ ἐλκύσωσι προσηλύτους τινάς, ἔξ ὧν ἐσηματίσθη προϊόντος τοῦ χρόνου νέα τις σχολή, βαπτισθεῖσα *ρωμαντικῆ*, κατὰ πιθηρασμὸν τῆς ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Οὕγου ἰδρυθείσης φιλολογικῆς. Θεμελιώδη δόγματα τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι ἡ ἄρνησις πάσης παραδόσεως, ἡ περιφρόνησις παντὸς κανόνος καὶ μῖσος ἄσπονδον κατὰ τῆς λογικῆς. Κατὰ τοὺς ρωμαντικούς, ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι πράγματα ὅλως ἄχρηστα πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων, ἀπαιτοῦνται δὲ μόνον μυῶνες ἰσχυροὶ καὶ ταχύτης ἀκαταμέτρητος, ὥστε τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου περιορίζεται εἰς τὸ νὰ γυμνάξῃ τοὺς βραχίονας καὶ τὰς κνήμας τοῦ μαθητοῦ, πειρώμενος ν' ἀναδείξῃ αὐτὸν οὐχὶ Ἀρχιμήδην, ἀλλὰ σιδηρόδρομον.

Ἡ ἀχθοφορικὴ αὕτη αἵρεσις ἤρξατο εὐτυχῶς νὰ παρακαμάξῃ ἐν Εὐρώπῃ· ἐμνημονεύσαμεν δὲ αὐτῆς μόνον ἵνα λάβωμεν ἀφορμὴν νὰ εἰδοποιήσωμεν τοὺς τυχὸν ἀκούσαντας περὶ αὐτῆς ὅτι οὔτε τὸ ἀνά χειρας βιβλίον οὔτε ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἔχουσι τι κοινὸν πρὸς τὴν ρωμαντικὴν ξιφομαχίαν. Ὁ κ. Πύργος, ὀπαδὸς ὧν τῶν Γομάρδων καὶ Γριζιέρων, ἀνήκει εἰς τὴν ἄμομον καὶ ἀρθόδοξον σχολήν, τὴν ὑποτάσσουσαν τὴν ὕλην εἰς τὸ πνεῦμα, σεβομένην τοὺς νόμους καὶ τὴν παράδοσιν καὶ ἀποπτύουσαν ἐκ τῶν κόλπων τῆς πᾶσαν κακοδοξίαν.

Εὐτυχῆσαντες νὰ λάβωμεν μαθήματα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, χαίρομεν βλέποντες ἤδη συνοψιζομένας καὶ καθισταμένας κτῆμα κοινὸν ὅσας ἔδωκεν ἡμῖν καλὰς συμβουλίας, διδάσκων τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ σφίγγωμεν τὸ ξίφος ἐν τῇ παλάμῃ.

(Πρόλογος εἰς τὴν *Ὀπλομαχικὴν* τοῦ Ν. Πύργου, Ἀθήναι 1872. Ἀνεδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν τίτλον *Περὶ Ἰκανοποιήσεως ἐν ταῖς Παρέργοις*).

ΑΙ ΜΑΓΙΣΣΑΙ ΤΟΥ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ

Α'

Ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν καὶ μυθογράφων εἶναι, λέγουσι, τὸ ψιμύθιον τῆς ἱστορίας, διότιρα μαγικὴ τοσοῦτον τὰ βλέπομενα καλλωπίζουσα καὶ ἀλλοιοῦσα, ὥστε ἅμα ἀτενίσῃ τις ἔπειτα εἰς αὐτὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, εὐθὺς ἀποστρέφει τὸ βλέμμα μετ' ἀπορίας καὶ φρίκης. Εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην παγίδα ὑπόκειται εἴ πέρ τις καὶ ἄλλος ὃ ἐν ταῖς ἱπποτικαῖς ραφιδίαις ἀναζητῶν τὴν εἰκόνα τοῦ μεσαιῶνος. Ὁ ὀφθαλμὸς αὐτοῦ θαμβοῦται ὑπὸ τῆς λάμπρας τῶν καταχρῦσων πανοπλιῶν, τῶν κυμαινομένων σημαίων καὶ τοῦ νυχθημερὸν πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου καιομένου θυμιάματος, εἶτα δὲ ὑγραινεται, ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι ὑπὸ τοὺς χαλυβδίνους ἐκείνους θώρακας ἐκρύπτοντο εὐσεβεῖς καὶ πισταὶ καρδίαι, ὑπὲρ τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος καὶ τῆς τιμῆς πάλλουσαι μόνον, ὅτε οἱ ἀδάμαστοι ἐκεῖνοι ἱππῶται περιήρχοντο τὴν γῆν ὀλόκληρον ἀνορθοῦντες τὰς ἀδικίας, καταβάλλοντες τοὺς δυνάστας καὶ ἀνυψοῦντες τοὺς ἀδυνάτους, ἐνῶ αἱ σύζυγοι καὶ αἱ μνηστὰι παρθένοι ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα περιέμενον αὐτοὺς νυχθημερὸν εἰς τὰ δώματα τῶν πύργων, δεόμεναι εἰς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ τῆς ἐπανόδου ἰων ἢ ἐτοιμάζουσαι βάλαμον διὰ τὰς πληγὰς τῶν. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ τότε χριστιανικοῦ ζήλου, τοῦ ἐξωθήσαντος μακρὰν τῆς πατρικῆς ἐστίας ἀθροῖα τὰ ἔθνη πρὸς κατάκτησιν τοῦ ἁγίου Τάφου, τί περὶ τῆς τότε εὐαγγελικῆς ταπεινότητος, ἣτις τοσοῦτους ἄρχοντας καὶ ἡγεμονίδας ἔλειθε ν' ἀνταλλάξῃσι στέμμα ἀντὶ ράσου καὶ νὰ περιέρχωνται γυμνόποδες τὴν οἰκουμένην, διανέμοντες ἄρτον καὶ παραμυθίαν εἰς τοὺς δυστιχοῦντας, τί περὶ τῆς τότε ἀγνότητος, ἐξ ἧς πολλοὶ σύζυγοι ὑπὸ ἀνικίτου πρὸς ἀλλήλους φλεγόμενοι ἔρωτος, συνέζων ὁμως καὶ ἀπέθνησκον παρθένοι ἐπὶ τῆς ἀσπίλου κοίτης, τί τελευταῖον περὶ τῶν τότε ἁγίων, οὓς οἱ ἀετοὶ ἐσκίαζον διὰ τῶν πτερύγων, οἱ ἄγγελοι ὑπεστήριζον καταπίπτοντας καὶ ἴα καὶ ἀνεμῶναι ἐβλάστανον ὑπὸ τὰ ἴχνη τῶν σανδαλίων τῶν !

B

Τοιοῦτον εἶναι τὸ γνωστὸν τοῖς πᾶσι ποιητικὸν πανόραμα τοῦ μεσαιῶνος, τοῦ *καλοῦ παλαιοῦ καιροῦ*, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Γάλλοι. Μίαν μόνην ἀφήκαν ἐν αὐτῷ οἱ ραψφοδοὶ κηλῖδα. Οἱ ἀκάματοι οὗτοι καλλωπισταὶ αἰσθανθέντες, φαίνεται, τὴν ἀνάγκην καὶ σκιάς ἐν τῇ ἀπαστραπτοῦσῃ αὐτῶν εἰκόνι, ἐν μόνον πλάσμα κατέλιπον γυμνόν, ἀψιμυθίωτον καὶ ἐρρουτιδωμένον, τὴν Μάγισσαν, ἣν κατέστησαν εἰδός τι δυσώδους ἀμάρας, εἰς ἣν διωχέτευσαν πάντας τοὺς ρύπους, πάντα τὰ αἴσχη καὶ ὄλας τοῦ μεσαιῶνος τὰς ἀσχημίας. Καὶ ἐν τούτοις ἡ Μάγισσα αὕτη εἶναι ἡ γνησία ἀπόγονος τῆς ὠραίας Κίρκης, τῆς ὁποίας τὸ κάλλος ἦτο τοσοῦτον, ὥστε ὑπὸ τοῦ θαυμασμοῦ ἀπεκτηνοῦντο οἱ ἔραστοι τῆς Κασσάνδρας, τῆς Πυθίας καὶ τῆς Σιβύλλης, ὧν τοὺς χρησμοὺς ἠκροῶντο οἱ πρόγονοι ἡμῶν γονυπετεῖς, τῆς Νόρμας καὶ τῆς Βελλέδας, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη ἠσπάζοντο εἰς τὰ μονοπάτια τῶν δάσων οἱ Κέλται καὶ Γαλάται· κατὰ δὲ τὸν μεσαιῶνα διώκεται ὡς ἄγριον θηρίον, οἶκει τὰ σπῆλαια καὶ τὰ ἐρείπια, ὁ λαὸς ἀναθεματίζει αὐτὴν διαβαίνουσαν, οἱ παῖδες τὴν λιθοβολοῦσιν εἰς τὰς τριόδους καὶ οἱ ἱερεῖς θάπτουσιν αὐτὴν ζῶσαν ἢ τὴν προσηλοῦσιν ἐπὶ φλεγούσης ἀνθρακιάς. Καὶ ὡς εἰ μὴ ἦρχουν αἱ τόσαι ὀδύνηαι, οἱ ποιηταὶ ῥίπτουσι κατὰ τῆς δυστυχούς τὸν σκληρότερον λίθον, παριστῶντες αὐτὴν πάντοτε ὡς ἄσχημον καὶ γραιῖαν. Ἡ μόνη λέξις *Μάγισσα* εὐθὺς ἀνακαλεῖ εἰς τὸν νοῦν τὰ φρικαλέα ἐκεῖνα γραιδία τοῦ Μακβέθ, ρυτίδας, δυσωδίαν, μαύρους ὄνυχας καὶ κλονομένους ὀδόντας, ταῦτα πάντα περιετυλιγμένα εἰς ρυπαρὰ ἢ αἰμόφυρτα ράκη καὶ φωλεύοντα ἐντὸς σκοτεινῆς τρώγλης ἐν μέσῳ ὄψεων, σκορπίων καὶ χόρτων φαρμακερῶν.

Γ

Ὁ ἡμέτερος αἰὼν ὀνομάσθη, καὶ δικαίως, ὁ αἰὼν τῶν ἱστορικῶν ἀνορθώσεων (*réhabilitations*). Σμῆνος παραδοξολόγων Ἠροδότων ἐπιχειροῦσι καθ' ἑκάστην νὰ λευκάνωσι τοὺς Αἰθίοπας τῆς ἱστορίας, παριστῶντες ἡμῖν τὸν Νέρωνα, τὴν Εἰρήνην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Βοργίαν ὡς συντετοὺς ἡγεμόνας, τὸν Ἰούδαν θῦμα τῆς εἰμαρμένης καὶ αὐτὴν τὴν Δαλιδὰν ὡς πιστὴν καὶ τρυφερὰν ἐρωμένην ἀρκεσθεῖσαν νὰ ψαλιδίσῃ τὴν κόμην τοῦ ἔραστοῦ της, ἐνῶ ἡ ἐνάρετος Ἰουδίθ ἀπέκοψεν ὀλόκληρον τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὀλοφέρνηου. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ συστήματος τούτου ἐπι-

χειροῦσιν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ὅ,τι ἐπεχείρησαν ὑπὲρ τῶν ζώων οἱ ἐν Ἀμστελοδάμφ λογιώτατοι τοῦ 15' αἰῶνος, οἱ ἀνυμνήσαντες τῆς ἄρκτου τὴν πολυμάθειαν, τοῦ ὄνου τὴν εὐφυΐαν καὶ τοῦ λέοντος τὴν ἡμερότητα.

Ἀναλαμβάνοντες σήμερον τὸ ἐγκώμιον τῆς Μαγίσσης, οὐδόλως ἀξιούμεν νὰ κατατάξωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς σχολῆς ταύτης, κατὰ τοῦτο διαφέροντες αὐτῶν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν, πλουσίαν καὶ ἀκένωτον ἔχοντες τὴν φαντασίαν, ἐξ αὐτῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λαμβάνουσι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν, ἡμεῖς δέ, ἀμοιροῦντες τοιαύτης, ἀναγκαζόμεθα νὰ λάβωμεν τὰ ἡμέτερα ἐκ τῶν δικαστικῶν ἀρχείων τοῦ μεσαιῶνος. Αἱ μάγισσαι, ὡς οἱ πρῶτοι χριστιανοί, οἱ φιλόσοφοι, οἱ ἐπιστήμονες καὶ πάντες ἐν γένει οἱ εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχουσι τὸ ἰδιαίτερον αὐτῶν μαρτυρολόγιον. Ἑπτακισχίλιαι εἰς διάστημα τριῶν μηνῶν ἐκάησαν ζῶσαι ἐν Τρέβη τῆς Πρωσσίας, ἐν δὲ Γενεύῃ χίλιαι καὶ πεντακόσκιαι ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἐν Βαμβέργῃ τετρακόσκιαι ἐρρίφθησαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀνθρακιᾶς. Ἐπὶ ὀκτῶ ὅλους αἰῶνας καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καπνίζουσι αἱ πυραὶ νυχθημερόν, οἱ δὲ ἀνάπτοντες αὐτὰς ἱερεῖς, ἵνα διαιωισθῇ τὸ κλέος τῶν, ἐφρόντισαν νὰ συλλέξωσι καὶ νὰ κατατάξωσιν εἰς παχεῖς τόμους τὰ πρακτικὰ τῆς δίχης. Τὰ εἰς μέγα φύλλον ταῦτα μνημεῖα τῆς ἀνθρωπίνης ἀνοησίας ὠνόμασαν «*Μάστιγας*», «*Σκέπαρνα*», «*Δᾶδας*» καὶ «*Φραγγέλας*». Ἐκεῖ θέλομεν εὐρεῖ τὴν ἀληθῆ τῆς Μαγίσσης εἰκόνα.

Δ'

Οἱ ἀρχαῖοι πρὶν ὀδηγήσωσι τὰ θύματα εἰς τὴν σφαγὴν ἐκόσμουσαν αὐτὰ διὰ ταινιῶν καὶ στεφάνων, ἀλλ' οἱ σφαγεῖς τοῦ μεσαιῶνος, ἵνα καὶ αὐτοῦ τοῦ οἴκτου στερήσωσι τὰ θύματά των, ἐφιλοτιμήθησαν ἀπ' ἐναντίας ν' ἀποσπάσωσι πρὸ παντὸς ἄλλου ἀπὸ τοῦ μετώπου αὐτῶν τὴν νεότητα καὶ τὸ κάλλος, τοὺς δύο τούτους στεφάνους τῆς γυναικός. Τὴν μάγισσαν λέγουσιν ἡμῖν ἄσχημον καὶ γραῖαν' ἀλλ' εἰς τοὺς καταλόγους αὐτῶν εὐρίσκομεν μάγισσας εἰκοσαετείς, ἑτέρας δεκαεπταετίδας καὶ ἄλλας τοσοῦτον ὠραίας, ὥστε οἱ δικασταὶ ἠναγκάζοντο νὰ κλείσωσι τοὺς ὀφθαλμούς, «*ἵνα προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τοῦ σατανικοῦ αὐτῶν κάλλους*». Μετὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην μαρτυρίαν αὐτῶν τῶν δημίων, ἡ ἀπολογία καθίσταται δυνατῆ. Αἱ ρυτίδες καὶ ἡ ἀσχημία εἶναι τὰ μόνα τῆς γυναικός θανάσιμα ἁμαρτήματα. Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀφροδίτης ἢ καὶ τῆς Μεσσαλίνας ἐτάραξε πολλῶν μαθητῶν τὰ ὄνειρατα, ἀλλ' οὐδεὶς, νομίζω, εἶδέ ποτε καθ' ὕπνον τὴν Ρέαν ἢ τὴν κυρίαν Στάελ.

Ε'

Πῶς ἐγεννήθη ἡ μεσαιωνικὴ μάγισσα ἢ μᾶλλον διατί ἡ Πυθία καὶ ἡ Σίβυλλα, αἱ ἀκτινοβόλοι αὐταὶ θυγατέρες τῶν θεῶν, μετεβλήθησαν εἰς θυγατέρας δαιμόνων; Διότι καὶ τοὺς θεοὺς μετέβαλεν εἰς δαίμονας ἡ Ἐκκλησία. Οἱ ἀρχαῖοι ἐλάτρευον καὶ ἐθεοποιοῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν φύσιν. Τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἡ γλῶσσι τῶν λειμώνων, ὁ φλοῖσβος τῆς θαλάσσης, τὸ μεϊδιάμα τῆς παρθένου, ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος, ὁ οἶκτος πρὸς τοὺς πάσχοντας, ἡ φρόνησις, ἡ ἀνδρεία ἐκαλοῦντο Ἀπόλλων, Πάν, Ποσειδῶν, Ἀφροδίτη, Ἀσκληπιός, Ἄρης, Ἀθηναῖα καὶ εἶχον ναοὺς καὶ θυσιαστήρια. Ἄλλ' ἅμα ἐνίκησεν ὁ χριστιανισμός, εὐθὺς ἔσπευσε νὰ κρημνίσῃ βωμοὺς καὶ τεμένη, καὶ φωνὴ μεγάλη ἠκούσθη λέγουσα « Ἀπέθαναν οἱ θεοί ». Καὶ μὴ νομίση τις ὅτι ἡ κραυγὴ αὕτη ἐσημαίνειν ὅτι ὀνόματα μόνον ἐξέλιπον ἢ κατηργήθησαν ἀπλῶς οἱ τύποι τῆς ἀρχαίας λατρείας. Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἔρευνα τῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημείων πείθει ἡμᾶς ὅτι αὐτὴν τὴν φύσιν ἀπεστρέφετο ὁ χριστιανισμός, ὅτι χρυσῆ αὐτοῦ ἐλπίς καὶ ἄσβεστος πόθος ἦτο ὁ θάνατος τῆς οἰκουμένης, ἡ ἐκλείψις τῆς ζωῆς, ἡ συντέλεια τοῦ αἰῶνος, ἦν παρίστα ὡς ἐγγίζουσας καὶ ποθητήν. Ὁ νεόφυτος, ἵνα ἀναρχηθῇ εἰς τὰ ὕψη τῆς ἰδανικῆς τελειότητος, ἠναγκάζετο νὰ πατήσῃ ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων ἐκείνων, ἅτινα ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα ἐθεοποιοῦν οἱ πατέρες του, νὰ προτιμᾷ τὴν στέρησιν τῆς ἀπολαύσεως, τὴν ἔρημον τῆς κοινωνίας, τὴν δουλείαν τῆς ἐλευθερίας, τὸν θάνατον τῆς ζωῆς. Καταρῶμενος τὴν φύσιν ἅπασαν, ἠναγκάζετο νὰ θεωρῇ ὡς παγίδα τοῦ Σατανᾶ τὴν εὐωδίαν τοῦ ἄνθους καὶ τὸ κελάδημα τῆς ἀηδόνης¹. Καὶ ἐνῶ ὑπερχεοῦτο νὰ ἀποστρέφῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς του ἀπὸ τῆς γῆς, οὐδ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἠδύνατο ν' ἀναπαύσῃ ἀφόβως τὸ βλέμμα, διότι κάκει εἶχε τοποθετήσῃ ἡ Ἐκκλησία δαίμονας καὶ πειρασμούς. Τὸ θεῖον ἄστρον τῆς πρωίας, τὸ ὁποῖον τοσάκις ἐφώτισε μετὰ μακρὰν ἀγρυπνίαν τὸν Ἀρχιμήδην ἀνευρίσκοντα τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἢ τὸν Πλάτωνα ὄνειρενόμενον τὴν ἀθανάσιαν, εἶχε μεταβληθῇ εἰς βδελυρὸν διαβόλον ὀνόματι Ἐωσφόρον· ὁ δὲ ἀστήρ τῆς ἐσπέρας, τοῦ ὁποίου ἡ γλυκεία μαρμαρυγὴ ἐσημαίνειν εἰς τοὺς θνητοὺς ὅτι ἄφθασεν ἡ ὥρα τῆς ἀναπαύσεως ἢ τῆς ἡδονῆς, ἦτο ὁ ἀκάθαρτος δαίμων Ἀφροδίτη, ὄργανον πειρασμοῦ καὶ ἀπολείας. Καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἶχε κατορθώσει νὰ μεταβάλῃ εἰς κόλασιν ἢ Ἐκκλήσια.

1) Βλ. Maury Magie σελ. 485.

ΞΤ'

Ἡ πυρετώδης αὕτη κατάστασις, ἡ ἀκατανόητος αὕτη ἀποστροφή τῆς φύσεως καὶ ἀνατροπὴ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, ἀδύνατον ἦτο ἐπὶ πολὺ νὰ διαρκέσῃ. Τοῦτο συναίσθανόμενοι καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας προεμήνυον ὡς ἐγγιζουσάν τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου. Ἄλλ' αἱ προθεσμῖαι παρήρχοντο καὶ ἡ γῆ ἐπέμενε νὰ στρέφῃται περὶ τὸν ἥλιον καὶ οἱ ἀστέρες νὰ λάμπωσιν εἰς τὸ στερέωμα· ἡ δὲ ἀνθρωπότης, ἐφ' ὅσον διεδέχοντο τὰ ἔτη καὶ οἱ αἰῶνες, ἀποσειύουσα τὸν τροχὸν τῆς ἐγγιζούσης καταστροφῆς ἐπέστρεφε βαθμηδὸν εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς κατάστασιν ἀνακαλοῦσα τοὺς πρόφην θεοὺς καὶ ἀναλαμβάνουσα τὰς ἐμφύτους αὐτῆ ὁρμὰς καὶ ὀρέξεις. Ἡ Ἐκκλησία εἶχε κηρύξει ὅτι ἀπέθανον οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ κατὰ παράδοξον ἀντίφασιν δὲν ἔπαυεν ἐκσφενδονίζουσα κατ' αὐτῶν ἀναθέματα καὶ κατάρας. Ἄδυνατοῦντες νὰ μηδενίσωσι τοὺς θεοὺς οἱ ἱερεῖς διενοήθησαν ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ τῶν νὰ μεταβάλωσιν αὐτοὺς εἰς δαίμονας καταχθονίους. Ἄλλ' οὔτε ἡ φοβερὰ αὕτη μεταμφίεσις, οὔτε ἡ μάγαιρα τῶν βυζαντινῶν δημίων, οὐδ' οἱ ἀνθρακες τῶν ἱεροδικείων ἴχυσαν ν' ἀπομακρύνωσιν ἀπ' αὐτῶν πάντα τοὺς ἀρχαίους λάτρας. Οἱ δορυφόροι τοῦ Οὐάλεντος καὶ Θεοδοσίου κατηδάφιζον τοὺς βωμοὺς τῶν εἰδώλων, ἀλλ' εἰς τὰς φάραγγας, τὰ σπήλαια καὶ τοὺς δρυμῶνας ἐκάπνιζεν ἀκόμη τὸ θυμίαμα, ἐπλέκοντο στέφανοι καὶ ἐσπένδeto οἶνος εἰς τιμὴν τῶν ἐκπτώτων κατοίκων τοῦ Ὀλύμπου. Ἄλλ' ὅσα ἐτελοῦντο πρὶν μεσουρανοῦντος τοῦ ἡλίου ἐνώπιον πλήθους γονυπετοῦς, διεπράττοντο ἤδη ἐν τῷ σκότει καὶ τῇ ἐρήμῳ· καὶ καθὼς οἱ θεοὶ εἶχον μεταβληθῆ εἰς διαβόλους, οὕτω καὶ οἱ ἱεροφάνται αὐτῶν ἔγειναν γόητες, μάγισσαι, στρίγλαι, ὄργανα τοῦ Σατανᾶ.

Ζ'

Πᾶς ὁ ἀναδιφῶν τὰ αἵματοσταγῆ ἀρχεῖα τῶν ἱεροδικείων ἐκπλήττεται βλέπων γυναικας μόνον ἀναβαινούσας τὴν πυρὰν ἐνεκα μαγείας. Οἱ καέντες γόητες ἀριθμοῦνται ἐπὶ τῶν δακτύλων, αἱ δὲ μάγισσαι ἀνὰ χιλιάδας. Τὴν ἐξήγησιν τοῦ παραδόξου τούτου πλεονασμοῦ εὐρίσκομεν ἐν τῇ καταστάσει τῆς τότε κοινωνίας. Ἡ πλημμύρα τῶν ἀρκτῶν βαρβάρων καὶ ἡ ἐξ Ἀνατολῶν εἰσβαλοῦσα θεοκρατία εἶχον ἐκβαρβαρώσει τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐτοκρατορίας· παρὰ πάσῃ δὲ ἡμιβαρβάρῳ κοινωνίᾳ ἡ γυνὴ εἶναι διανοητικῶς

ἀνωτέρα τοῦ ἀνδρός. Ἐνῶ οὗτος περιτρέχει τὸ δάσος πρὸς ἀνεύρευσιν ἄγρας ἢ σχίζει ἐπιπόνως τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς, ἢ γυνὴ μόνη ἐν τῇ καλύβῃ, θηλαζούσα τὸ τεκνίον ἢ κλώθουσα τὸ ἔριον τῶν αἰγῶν τῆς, παραδίδεται εἰς σκέψεις καὶ ρεμβασμοὺς παντοίους. Ὅτε μὲν ὑποῖ τὸ βλέμμα πρὸς οὐρανόν, ἵνα ζητήσῃ παρὰ τῶν ἐκεῖ κατοικούντων τὴν ἐκ πλήρωσιν τῶν πόθων τῆς, ὅτε δὲ ἀτενίζει εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἵνα εἰκάσῃ ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἡλίου πόσαι ἀκόμη ἀνιαρὰ ὥραί θέλουσι παρέλθει μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ συζύγου, καὶ ἄλλοτε κύπτει πρὸς τὴν γῆν κατασκοποῦσα τὰ ἀνθη καὶ τὰς βοτάνας, παρ' ὧν ἐλπίζει φάρμακα διὰ τὰς πληγὰς τοῦ καὶ φίλτρα πρὸς διατήρησιν ἢ ἀνάκτησιν τῆς στοργῆς του. Ἡ γυνὴ στρέφουσα πρὸς τὴν φύσιν φιλόστοργον βλέμμα ὑπῆρξεν ἢ μήτηρ πάσης ἐπιστήμης· ἀλλ' ἢ Ἐκκλησία εἶχε κηρῦξει ἄσπονδον κατὰ τῆς ἐπιστήμης πόλεμον, καὶ ἐντεῦθεν ὁ ἄγριος κατὰ τῆς μαγίσσης διωγμός. Ὁ ἱερεὺς, κατεχόμενος ὑπὸ ὑπερφυσικῆς νοσταλγίας, θεωρῶν τὸν κόσμον ὡς σκῆνωμα δαιμόνων καὶ τὸν ἄνθρωπον ὡς φύσει πονηρὸν ἔμενεν ἀνάληγτος εἰς τὰς θλίψεις του, προσφέρων ὡς μόνον φάρμακον τὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ θανάτου. Ἄλλ' ἢ γυνὴ δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ ἀδακρυτὴ πᾶσχοντας ὄσους ἡγάτα, καὶ ἀντὶ νὰ ἐγκαρτερῇ, ἀνεκίνει γῆν καὶ οὐρανόν, ἵνα εὖρῃ ἀντίδοτον εἰς τὰς ὀδύνας των. Ὅσακις δὲ οἱ Ἅγιοι τοῦ χριστιανικοῦ παραδείσου ἐκόφενον εἰς τὰς δεήσεις τῆς, ἀπετείνετο εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς Ἐφεστίους, συνέλεγε βότανα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Σελήνης, ἀπεστάλαξε φίλτρα, ἀνήρτα εἰς τὸν τράχηλον φυλακτήρια ἢ ἐψάλλε μυστηριώδεις ἐπιδάς, πειρωμένη παντοιοτρόπως ν' ἀνακουφίσῃ τοὺς πόνους. Ἀλλὰ τὰ δάκρυα καὶ αἱ προσπάθειαι αὐτῆς ἦσαν ἀντιχριστιανικά, καὶ διὰ τοῦτο ἐκαίετο ἢ δύστηνος ἢ ἐκλείετο ζῶσα ἐντὸς μολυβδίνων φερέτρων.

Η

Ὁ Μεσαιῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ οὐχὶ ἐν ταῖς ραψωδίαις ἐξεταζόμενος ὑπῆρξεν ἐν τῇ Δύσει, πρὸ πάντων, ἐποχὴ ἀπελπισίας. Ἡ πείνα, ἢ ἐπιληψία, ἢ λέπρα καὶ ἢ δουλεία καθίστων τὸν λαὸν ψωραλέαν ἀγέλην, ἦν ἔνεμε θωρακοφόρος ποιμὴν, κόμης ἢ βαρόνος, συμμάχους καὶ συμβοηθῶν ἔχων τὸν δῆμιον καὶ τὸν ἱερέα, τὸν φόβον τῆς ἀγχόνης καὶ τὸν τρόμον τῆς κολάσεως. Δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἂν ἢ Ἐκκλησία τοῦ μεσαιῶνος ὑπῆρξεν ἐφαρμογὴ ἢ διαστροφὴ τοῦ Εὐαγγελίου· ἀναντίρρητον ὁμως εἶναι ὅτι ὁ τότε ἱερεὺς συνεμάχησε μετὰ τοῦ δημίου κατὰ τῶν θυμάτων. Ὁ ἄρχων περιφράσσων τὰς περὶ τὸν πύργον γαίας, ἤγειρε περιτείχισμα, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὁ δουλοπάροικος ἔπρεπε νὰ μένῃ ὑπομένων

ὑβρεις καὶ προπηλακισμοὺς παντοίους, ὁ δὲ ἱερεὺς ᾠχοδόμησε δογματικὸν δεσμοτήριον, ἔνθα ὁ ἀπόγονος τοῦ ἀπειθοῦς Ἄδάμ, θεωρούμενος ὡς ἔνοχος πρὶν ἔτι γεννηθῆ, καταδεδικασμένος εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὸν φόβον τῆς γέεννης, ἀπέτινε τοῦ προγονικοῦ ἀμαρτήματος τὴν δίκην. Τὸν κατὰ τῆς ἀρχοντικῆς τυραννίας ἀγῶνα ἀνέλαβεν ἐνίοτε ὁ δοῦλος, ἀρυσθεὶς τὸ θάρρος ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπερβολῆς τοῦ καμάτου, ὡς ἀνθίσταται καὶ ὁ ἵππος εἰς τὰ κεντρίσματα, ἅμα αἱ δυνάμεις του ἐξαντληθῶσιν, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἠθικῆς ἀποκτηνώσεως, ἦν ἐπέβαλεν ἡ Ἐκκλησία, μόνη ἡ γυνὴ ἐτόλμησε νὰ ἐπαναστατήσῃ. Ἐπὶ χίλια καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ Μάγισσα ὑπῆρξεν ἡ μόνη κατὰ τῆς θεοκρατίας ἀντιπολίτευσις, ἡ μόνη ὑπέρμαχος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς προόδου, περιθάλπουσα εἰς τὰ φιλόστοργα στήθη της τὰ σπέρματα, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ βλαστήσῃ μετ' ὀλίγον ὁ σήμερον πολιτισμός. Βραδύτερον, διαμερισθεῖσης τῆς ἐπιστήμης, ἀνεφάνησαν ὁ φιλόσοφος, ὁ ἰατρός, ὁ ἀστρονόμος, ὁ γεωμέτρης καὶ ὁ βοτανικός, οἱ μέλλοντες νὰ συντελέσωσι τὸ ἔργον τῆς Μαγίσσης, κρημνίζοντες τὰ τελευταῖα ἔρειπια τοῦ ἱεροκρατικοῦ οἰκοδομήματος. Ἄλλ' ἐν ἀρχῇ πάντας τούτους ἀνεπλήρου ἡ γυνὴ. Ἡ ἀρχαία ἀλληγορία τοῦ ὄφεως πειράζοντος τὴν Εὐάν ἀνενεώθη κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ὡς ἐν τῇ Γραφῇ, οὕτω καὶ τότε πρώτη ἐκείνη ἐτόλμησε νὰ γευθῆ τοῦ καρποῦ τῆς γνώσεως, ἐξ οὗ μετέδωκεν εἰς τὸν δειλὸν σύζυγόν της. Ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου τούτου δείπνου ἦντησεν ἡ ἀνθρωπότης δυνάμεις, ἵνα συντρίψῃ τὰς δεσμευούσας αὐτὴν ἀλύσεις. Ὁ Λουθηρὸς, ὁ Βολταίρος, ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Βοερόαβος, ὁ Λιναῖος, ὁ Βάσιγκτων καὶ ὁ Μιραβώ, οἱ ἀποθεωθέντες οὗτοι ἀπόστολοι τῆς προόδου, εἰσὶ γνήσια τέκνα τῆς δυσφήμου Μαγίσσης, ἧτις μόνην ἀμοιβὴν τοιοῦτου τόκου ἔλαβεν ἀνθρακας, λίθους, λήθην καὶ περιφρόνησιν.

Ε'

«*Ἀστασία, τὸ ὄνομά σου εἶναι γυνή!*» ἔξαφώνει ὁ μισογύνης ποιητής, ἐν ὧρα ἴσως ἐρωτικῆς ἀδημονίας· ἡμεῖς δέ, ἀνερευνῶντες τὰ βιβλία τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, παρ' οἷς τόσον σπανίως καὶ μετὰ τσαούτης περιφρονησεως γίνεται μνεία τῆς Μαγίσσης, πολλάκις ἀνεκράξαμεν: «*Ἀχαριστία, τὸ ὄνομά σου εἶναι ἀνὴρ!*» Καὶ οἱ μὲν ἱεροδίκαι τοῦ μεσαιῶνος, καίοντες τὴν Μάγισσαν, ἠδύναντο τοῦλάχιστον νὰ προτείνωσιν ὡς δικαιολόγημα ὅτι ἀποστολὴν ἔχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ νὰ σβύνωσι τὰ φῶτα καὶ ν' ἀνάπτωσι πυράς, οἱ σήμερον ὅμως προσδευτικοὶ φιλόσοφοι, περιφρονοῦντες αὐτήν, ὁμοιάζουσι βαναύσους ὀψιπλοῦτους, ἀποπτύοντας φιλόστοργον μητέρα, διότι καλύπτουσιν αὐτὴν ρυτίδες καὶ ἐνδύματα παλαιά. Τόμον ὀλόκληρον ἠθέλομεν γράψαι,

ἂν ἐπεχειροῦμεν ν' ἀποδείξωμεν μέχρι τίνος ἔφθασε τοῦ ἐπιστήμονος ἡ ἀχαριστία. Εἰς μίαν μόνην περιοριζόμενοι ἐκ τῶν ἐπιστημῶν, τὴν εὐγενεστέραν πασῶν, τὴν θεϊαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐπιστήμην, ἴδωμεν τίς δύναται νὰ καυχηθῆ ὡς διασώσας αὐτὴν ἐκ τοῦ ναυαγίου τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητος.

I

Ὁ Ἰησοῦς ἐθεράπευε πάσας τὰς νόσους ἐπιθέτων τὰς χεῖρας ἢ ἐπικαλούμενος τὸ ὄνομα τοῦ οὐρανοῦ πατρός του, διὰ δὲ τῆς ἐπιψαύσεως ἢ τῆς ἐπικλήσεως ταύτης τυφλοὶ ἀνέβλεπον, χολοὶ περιεπάτουσαν καὶ ἐκλείοντο αἱ φλέβες τῆς αἰμορροούσης. Τὴν αὐτὴν μέθοδον μετήλθον ἐπιτυγχῶν καὶ πολλοὶ τῶν Ἁγίων. Οἱ δὲ ἱερεῖς, λησμονήσαντες τὴν μεσολαβοῦσαν θεϊαν δύναμιν, ἐνόμισαν ἐκ τούτων ὅτι δύναται ν' ἀλλοποιήσωσι τὴν θεραπευτικὴν. Οἱ ἀφορισμοὶ τοῦ Ἰπποκράτους ἀφορίσθησαν, καὶ αἱ συνταγαὶ τοῦ Γαληνοῦ ἐρριφθῆσαν εἰς τὸ πῦρ, τὴν δὲ θέσιν τούτων ἔλαβον τὰ ραντισμάτα, ἢ ὑδροθεραπευτικὴ δηλ. μέθοδος τοῦ δόκτορος Σαγκράδου, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ὕδωρ ἦτο ἡγιασμένον. Οἱ ρασοφόροι οὗτοι ἱατροὶ μετήρχοντο τὸ ἐπάγγελμά των πρὸ τοῦ πύλωνος τῶν Ἐκκλησιῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἐνθα οἱ νοσοῦντες συνέρθεον ἀνὰ πᾶσαν Κυριακὴν σωρηδόν. Καὶ εἰ μὲν ἐθεραπεύετο ὁ ἀσθενής, ἔσπευδε ν' ἀναρτήσῃ ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἢ τοῦ ἐπιτοπίου Ἁγίου ἀργυροῦν μνημεῖον τῆς εὐγνωμοσύνης του, ἂν ὅμως ἐπέμενε ἡ νόσος, ὁ ἱερεὺς ἔλεγε αὐτῷ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν : « Ἡμερτες, καὶ ὁ Κύριος σὲ τιμωρεῖ. Ὑπόμεινον, ἀπόθανε' ἢ Ἐκκλησία ἔχει εὐχὰς καὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν ». Ἐπίσκοποι τινες, ἀποδίδοντες πᾶσαν νόσον εἰς τὴν ἐπιφοίτησιν τῶν δαιμόνων, ἐξώρκιζον αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἀσθενοῦντος, ἂν δὲ οὗτος δὲν ἐθεραπεύετο παραχρῆμα, ἔκαμον αὐτὸν ζῶντα, διατηρήσαντες ἐκ τῆς ἐπιστήμης τοῦ Κῶου ἱατροῦ μόνον τὸ « Ὅσα φάρμακα οὐκ ἴηται, πῦρ ἴηται ». Ἄλλος πάλιν καλόγηρος ἐσκέφθη νὰ μεταχειρισθῆ πρὸς ραντισμὸν ἀντὶ ὕδατος τὸ οὖρον τῆς λευκῆς ἡμίονου ¹, ἀλλ' ἡ ἱστορία παρέλειψε νὰ μνημονεύσῃ ποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου. Τὸ λυπηρότερον εἶναι ὅτι οἱ τότε ἄνθρωποι ὑπετάσσοντο εἰς ταῦτα, ὑποφέροντες, ἀποθνήσκοντες καὶ καιόμενοι ἀγογγύστως. Ἡ φοβρωτέρα τῶν ἀσθενειῶν τοῦ μεσαιῶνος ὑπῆρξεν ἡ ἐγκατέρευσις ἢ μᾶλλον ἡ σιωπηλὴ ἀτελεισία, μεθ' ἧς ὑπέμενε τὰς βασάνους, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ βυζαντινοῦ ἐκείνου Ἁγίου, ὅστις ὀσάκις

1) Ἀγρίππα Μυστ. Φιλοσοφ. τόμ. II σελ. 24 παρὰ Michelet.

ἔπιπτε κατὰ γῆς σκόλης ἐκ τῶν πληγῶν του, ἐλάμβανεν αὐτὸν καὶ ἔθετε πάλιν εἰς τὸν τόπον του, «ὅτι ἐχρητοὺς πόνοὺς τῆς σαρκὸς περισσοτέρους καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῆς ψυχῆς παρομοίως».

ΙΑ'

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Ἄλλ' ἡμέραν τινὰ πτωχὴ τις χήρα εἶδε τὰ τρία τέκνα τῆς καταλαμβανόμενα ὑπὸ σπασμώδους βηχός. Τὰ δύο πρῶτα προσαχθέντα εἰς τὸν ἱερέα, ραντισθέντα δι' ἀγιάσματος καὶ ποτισθέντα ἴσως οὖρον ἡμίονου, ἀπέθανον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς. Ἔμενε τὸ τρίτον, τὸ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς πλάσμα, ὅπερ ὑπελείπετο εἰς τὴν ἀγάπην τῆς. Ἡ δύστηνος γυνή, γονυπετὴς πρὸ τῆς κοιτίδος τοῦ φιλιάτου τῆς, ἐπεκαλεῖτο ὑπὲρ αὐτοῦ πάντας τοὺς Ἁγίους τοῦ χριστιανικοῦ παραδείσου. Ἄλλ' ἡ ἐπάρατος βῆξ ἐξηκολούθει νὰ ἀντηχῇ ἀπαισίως εἰς τὰ ὦτα τῆς μητρὸς. Ἀναμνησθεῖσα τότε ἐν τῇ ἀελπισίᾳ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς θεῶν, ἐξῆλθε γυμνόπους τῆς καλύβης ἐν ὥρᾳ μεσονύκτων, καὶ στρέψασα περὶ αὐτὴν ἀνήσυχον βλέμμα συνέλεξεν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς μεσουρανούσης Ἐκάτης ἄνθη καὶ φύλλα δυσφήμου τινὸς καὶ δυσόσμου φυτοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου οἱ ποιμένες ἀπεμάκρυνον τὰς αἰγὰς των μετὰ φόβου. Ἐπιστρέψασα οἶκαδε, ἐβύθισε τὴν ὑποπτον βοτάνην εἰς θερμὸν ὕδωρ, καὶ ἀναμίξασα μετὰ μέλιτος προσέφερε τὸ φάρμακον εἰς τὸ ἀσθμαῖνον τεκνίον. Ἡ βῆξ ἐσιώπησε καὶ βαθὺς ὕπνος ἔκλεισε τὰ βλέφαρα τοῦ νοσοῦτος ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ σωτηρίου φίλτρου, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας τὸ παιδίον ἔπαιζεν εὐθύμως παρὰ τὴν φλιάν τῆς καλύβης. Ἄλλ' ἡ δυστυχὴς μήτηρ ἐσήπετο εἰς τὰ ὑπόγεια μοναστηρίου. Διάκονός τις ἢ κωδωνοκρούστης, ἐξερχόμενος μεσοῦσης τῆς νυκτὸς ἐκ καπηλείου ἢ κοιτῶνος ἑταίρας, εἶχε κατασκοπεύσει καὶ καταμηνύσει τὴν δυστυχῆ ὡς γόησσαν καὶ φαρμακεύτριαν. Μάτην ἀνέφερον ἢ ταλαίπωρος πρὸς ἀπολογίαν τῆς τὸν θάνατον τῶν δύο ἄλλων τέκνων καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ ἐπιζῶντος, τοὺς φόβους καὶ τὴν μητρικὴν αὐτῆς ἀελπισίαν. Τὰ ρασοφόρα θηρία ὑπῆρξαν ἄκαμπτα· ἀφοῦ ἀπέκοψαν τὴν ἱερόσυλον χεῖρα καὶ ἀνὰ ἐν συνέτριψαν τὰ ὀστέα τῆς, ἔρριψαν ἔπειτα τὸν ἄμορφον, αἰμοσταγῆ ἀλλὰ ζῶντα ἔτι καὶ ὀλολύζοντα ἀνθρώπινον τοῦτον ὄγκον εἰς τὴν πυράν. Τὰ πρακτικὰ τῶν ἱεροδικαίων ἀποτελοῦσι μακρὰν σειρὰν τόμων εἰς φύλλον, καὶ ἕκαστον φύλλον περιέχει μίαν τοιαύτην ἱστορίαν.

18'

Ἡ μάγισσα ἐκείνη ἐκάη· ἀλλὰ πρὶν ἔτι ἡ τέφρα τῆς ψυχανθῆ πλείσται μητέρες περιέτρεχον τὴν πεδιάδα, ζητοῦσαι ὑπὲρ τῶν τέκνων τὸ σωτήριον φυτόν. Οἱ ἱερεῖς ἐπολλαπλασίασαν τὰς πυρπολήσεις· ἀλλ' ἡ μητρικὴ ἀγάπη εἶναι νόσημα ἀνίατον, τοῦ ὁποίου οὐδὲ τὸ πῦρ κατισχύει. Ὅσακις βότανόν τι ἀπετύγχανεν, ἐδοκιμάζετο ἄλλο, καὶ οὕτω προώδευεν ἡ ἐπιστήμη. Τὰ ραντίσματα τοῦ ἱερέως κατήντησαν μετ' ὀλίγον νὰ θεωρῶνται ὡς ἀνώδυνα φάρμακα, χρήσιμα εἰς ἰμόνους τοὺς ὑγιαίνοντας, ὅπως σήμερον τὰ ὕδατα τῆς Βάδης καὶ τῶν Πυρηναίων, τὸ δὲ ἀληθὲς ἱατρεῖον ἦτο τὸ ἄντρον τῆς Μαγίσσης. Ἡ φύσις φιλοστόργως ἀνερευνομένη ἀπεκάλυπτεν αὐτῇ νέους καθ' ἑκάστην θησαυρούς. Ἡ ἄτροπος (belladone), ὁ ὑοσκύαμος, ἡ μήκων, τὸ στραμόνιον, ἡ στρύγνος, ἡ ἀσκληπιάς, τὰ ἀντιφάρμακα ταῦτα τῆς ἐπιληψίας, τῆς ὑστερίας, τοῦ ἄσθματος, τῶν σπασμῶν καὶ τῶν ἄλλων νευρικῶν ἰνωσημάτων, ἅτινα ἐπεκράτουν ἐπιδημικῶς κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἐκαλοῦντο **μαγοβότανα**, διότι μόνη αὕτη ἐγνώριζε τὴν χρῆσιν τῶν εὐεργετικῶν τούτων δηλητηρίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀπεστρέφετο σταυροκοπούμενος ὁ διαβάτης. Ἀνερευνῶντες τὰ συγγράμματα τῶν καθ' ἡμᾶς ἱατρῶν, τὴν **Θεραπευτικὴν** τοῦ Τρουσσῶ ἢ τοῦ Bouchardat τὴν Φαρμακολογίαν, πειθόμεθα μετ' ἀπορίας ὅτι οὐδὲ κατὰ κεραίαν διαφέρουσιν αἱ συνταγαὶ αὐτῶν ἀπὸ τῶν τῆς Μαγίσσης. Τὰ ὑπ' αὐτῆς δρεπόμενα πανσίωνα φυτά, ἡ ἄτροπος, ἡ μήκων καὶ ὁ ὑοσκύαμος εἶναι καὶ σήμερον τὰ μόνα κατὰ τῶν νευρικῶν νόσων ἀντίδοτα· οὐδὲ βῆμα περαιτέρω προὐχώρησεν ἡ ἐπιστήμη. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς **Ὀμοιοπαθείας** νομίζουσιν ἴσως ἑαυτοὺς πρωτοτύπους ἀνακράζοντες τὸ «**Ὀμοια ὁμοίσις ἴασιμα**». Ἀλλὰ πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τοῦ Ἀννεμάννου καὶ τοῦ Σπερίνου ἐθεράπευεν ἡ Μάγισσα τὴν μανίαν διὰ τῆς στρύγνου καὶ τοὺς ριγοῦντας διὰ ψυχρολουσίας. Ἐσπέραν τινὰ τρεῖς Μάγισσαι, θέλουσαι νὰ γνωρίσωσι ποῦ τοῦ σώματος ἐνεφώλευεν ἡ μαστίζουσα τὸ χωρίον ἐπιδημίας, ὑπερέβησαν νύκτωρ τὰ τεῖχη νεκροταφείου, καὶ ἐκθάψασαι ἀνέτεμον πτώμα. Αἱ αἰσχραὶ τιμφορῦχοι ἐκάφησαν ζῶσαι, ἀλλ' ἀφοῦ ἐφεῦρον τὴν ἀνατομίαν.

19'

Ἡ Ἐκκλησία, βλέπουσα τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς καθ' ἑκάστην ἑλαττουμένην, ἐδιπλασίαζε τὴν ἀδυστηρότητα τῶν ἀπαγορεύσεων.

Μὴ ἀρχουμένη πλέον εἰς τὴν καταδίκην τῆς ἡδονῆς καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς συζύγοις, ἐπεχείρησεν, ἵνα ἔτι μᾶλλον ταπεινώσῃ τὴν σάρκα, νὰ προγράψῃ καὶ αὐτὴν τὴν καθαριότητα, διότι ἡ γυμνότης τοῦ λουτροῦ ἐμπνέει πολλάκις λογισμοὺς ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν ἀγνότητα. Οὕτω οὐδὲ νὰ πλύνῃται συνεχωρεῖτο πλέον εἰς τὸν εὐσεβῆ χριστιανόν. Τὰ συναξάρια, πρὸ πάντων τὰ Βυζαντινά, βρῖθουσιν Ἀγίων, οἵτινες οὐδέποτε ἤλλασσον ὑποκάμισον, οὐδ' ἐνίπτον τὸ πρόσωπον ἢ τὰς χεῖρας καὶ ἔτι ὀλιγότερον τὸ λοιπὸν σῶμα. Ἡ διπλῆ αὕτη προγραφή τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς καθαριότητος, φλογίζουσα τὸ αἷμα καὶ φράσσουσα τοῦ σώματος τοὺς πόρους, προσέθηκεν εἰς τὰ τῶν νεύρων καὶ τοῦ δέρματος τὰ βδελυρὰ νοσήματα. Ἡ τυραννουμένη σὰρξ ἐξεδήλον δι' ἐκρήξεων παντοίων τὰς ὀδύνας της. Τὰ ἔλκη, οἱ λειχήνες, ὁ ἔρπηξ καὶ ἡ λέπρα ἐπεκράτουν ἐπιδημικῶς. Ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους αἰῶνας οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐξέοντο ἀδιακόπως· πολλοὶ δὲ αὐτῶν, κατεχόμενοι συγχρόνως ὑπὸ λέπρας καὶ ἐπιληψίας, ἐλάμβανον ἀλλήλους ἐκ τῆς χειρός, ἐσχημάτιζον πολύκρινον ἀνθρωπίνην ἄλυσιν, καὶ οἰστρολατούμενοι ὑπὸ τῆς ἀπελπισίας ἐστρέφοντο, ἐστρέφοντο, μέχρις οὗ κατέλιπτον ἡμιθανεῖς. Τὸ φάρμακον, ὕπερ ἐφευρόν οἱ ἱερεῖς κατὰ τῆς νέας ταύτης πληγῆς, ἦτο ἀπλούστατον. Συνελάμβανον ἀθρόους τοὺς λεπρούς, ἀνήρτων εἰς τὸν λαιμόν των κρόταλα ἡχηρά, ἵνα ἀπομακρύνωνται ἀπ' αὐτῶν οἱ διαβάται, καὶ οὕτω μεταμορφώσαντες τοὺς δυστυχεῖς εἰς ὄφεις κροταλίας, ἀντικείμενον τρόμου καὶ βδελυγμίας, ἀπὴλαινον αὐτοὺς διὰ μαστιγώσεων ἐκ τῶν πόλεων καὶ χωρίων, ἀπαγορεύοντες ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ πλησιάζωσιν εἰς τόπον κατωκημένον. Μόνη ἡ Μάγισσα, ἀστεγὸς κακείνη καὶ προγεγραμμένη, ἐτόλμα νὰ τείνῃ τὴν χεῖρα εἰς τοὺς ἀθλίους· καὶ καθὼς εἶχεν ἀνεύρει τὴν ἄτροπον καὶ τὸν ὑοσκύαμον ὑπὲρ τῶν νευραλογούντων, οὕτω συνέλεξε καὶ ὑπὲρ τῶν ἠλκομένων τὴν σμίλακα, τὸ γλυκύπικρον (*dulcamara*) καὶ τὴν ἀκαλήφην, ἅτινα κατεπράυναν τοὺς φρικώδεις κνησμοὺς τοῦ μεσαιῶνος. Ἀλλὰ πρὸς τί ἠθέλομεν πολλαπλασιάσει τὰς μαρτυρίας, ἀφοῦ ὁ μέγιστος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος τότε ἰατρός, αὐτὸς ὁ Παράκελσος, ὁμολογεῖ ὅτι καύσας καὶ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ἀράβων τὰ βιβλία ἐδιδάχθη τὴν ἰατρικὴν ὑπὸ τῶν **καλῶν γυναικῶν**, ὡς ἠρχίζεν ἤδη νὰ ὀνομάζῃ τὰς μαγίσσας ὁ λαὸς εὐγνωμονῶν;

Ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ τῶν δακρύων, ὡς ὀνόμασαν οἱ θεολόγοι τὸν κόσμον, οὐδὲ βῆμα δύναται ἡ ἀνθρωπότης νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τὰ πρόσω, χωρὶς νὰ σχίσῃ τὰς σάρκας της εἰς τὰς ἀκάνθας τῆς

εἰσέτι ἀπατήτου ὁδοῦ. Ὁ μεσαιὼν ὑπῆρξεν ἐποχὴ στασιμότητος καὶ ἀνανδρίας, ἣν ὁ ἄνθρωπος διῆλθε λησμονῶν τὸ παρελθόν, ὑπομένων τὸ παρὸν καὶ οὐδὲ βῆμα τολμῶν νὰ προχωρήσῃ εἰς προϋπάρχουσιν μέλλοντος αἰσιωτέρου. Μόνῃ ἢ Μάγισσα οὔτε τὴν παρελθούσαν δόξαν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, οὔτε ἀκίνητος νὰ περιμένη, ἀλλὰ προὔχῳρει πάντοτε, στρέφουσα ἐκ διαλειμμάτων πρὸς τὰ ὀπισθεν τὸ βλέμμα, ἵνα ἐκ τῶν ἀναμνήσεών της ἀντλήσῃ θάρρος πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ὀλισθηρᾶς πορείας. Ἡ Ἐκκλησία¹ εἶχεν ἐγγράφει ἐπὶ τῆς σημαίας της τὴν λέξιν « Ἀκινήσια », ἣ δὲ Μάγισσα ὑψωσεν ἀντάρτιδα σημαίαν, ἐφ' ἣς ἀνεγινώσκετο ἡ λέξις « Ἐμπρός ». Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὁ κλῆρος ἐνίκα, καί, κατὰ τὴν συνθήθειαν τῶν ἀγρίων τῆς Ἀμερικῆς, ἔκαμε τοὺς αἰχμαλώτους. Ἀλλὰ μετὰ πᾶσαν νίκην ἠσθάνετο τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐλαττωμένας· βαθμηδὸν δὲ τοσοῦτον ἠραιώσαν τὰς τάξεις του αἰλιποταξίαι τῶν ἀηδιαζόντων τὴν ὁσμὴν τῶν ἀνθρωπίνων ὀλοκωντωμάτων, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ προσέλθῃ ὡς ἄλλος Ἀννίβας εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ζητῶν τὴν εἰρήνην ἐπὶ αἰσχροῖς συνθήκαις. Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἱεροδικαστῶν ἠναγκάσθησαν νὰ τείνωσι τὴν χεῖρα εἰς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ φιλοσόφους, τὰ κατηραμένα τῆς Μαγίσσης τέκνα. Ἐκτοτε ἡ Ἐκκλησία μόνον κατ' ὄνομα ὑπάρχει. Οἱ ὑπ' αὐτῆς προγραφέντες θεοὶ τῶν ἐθνῶν, οἱ θεοὶ τοῦ φωτός, τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς, οὓς ἡ Μάγισσα εἶχε ξενίσει καὶ περιθάλλει ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ διωγμοῦ, βασιλεύουσι καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης. Ὁ Ποσειδῶν ναυπηγεῖ πλοῖα, συνδέων τὰ ἀπέχοντα ἔθνη εἰς στενὴν ἀδελφότητα, ὁ Ἥφαιστος πάλαι τὴν βαρεῖαν σφύραν του, ἡ Ἀφροδίτη ἔχει θυσιαστήρια, ὁ Ἐρμῆς διανέμει θησαυροὺς, ὁ Βάκχος πατεῖ εὐθύμως τοὺς ὀρίμους βότρυας καὶ ἡ Δήμητρα ἀκονίζει ἄδουσα τὸ δρέπανόν της. Οἱ χαρμόσυνοι οὗτοι ἦχοι ἀγγέλλουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος, λαθεὶς τέλος πάντων τῆς φοβερᾶς νόσου τοῦ μεσαιῶνος, τῆς ὑπερφυσικῆς μονομανίας, ἔπαυσε θεωρῶν τὴν φύσιν ὡς σατανικὴν, ἑαυτὸν ὡς διεστραμμένον, τὴν ἀπόλαυσιν ἁμαρτίαν καὶ τὰς ὀρέξεις του ὡς δαίμονας ἀκαθάρτους, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πάντα ταῦτα θεοποιεῖ καὶ πάλιν. Ὁ σήμερον ἄνθρωπος κατ' οὐδέν, πλὴν τοῦ ὀνόματος, δια-

1) Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, χρεωστοῦμεν νὰ παρατηρήσωμεν τῷ ἀναγνώστῃ ὅτι, κατὰ τὸ παράδειγμα πάντων τῶν ἱστορικῶν, ἠναγκάσθημεν νὰ ὀνομάσωμεν Ἐκκλησίαν τοῦ μεσαιῶνος τὴν πλειοψηφίαν τῶν τότε ἱερέων, οἵτινες ἔκαμον ἄνθρώπους, συνεμάχον μετὰ τῶν τυράννων, ἔσφαζον τοὺς φιλοσόφους, συνέτριβον ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ προσέγραφον πᾶσαν ἐπιστήμην ὥστε ὁ ὀρεγόμενος νὰ κατηγορήσῃ τὸ ἄρθρον ἡμῶν τοῦτο ὡς ἀσεβὲς χρεωστέει ἐξ ἀπαντος νὰ ὀμολογήσῃ ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἔργα τοῦ τότε κλήρου θεωρεῖ ὡς εὐσεβῆ καὶ χριστιανικά, ἀρεσκόμενος καὶ εἰς τὴν ὁσμὴν τῆς ὀπιομένης ἀνθρωπίνης σαρκός, De gustibus non disputandum.

φέρει τοῦ πάλαι εἰδωλολάτρου. Καθὼς ἐκεῖνος, στρέφει ἐρωτευ-
 μένοι πρὸς τὴν φύσιν βλέμμα, περιέργως τοὺς νόμους αὐτῆς ἀνε-
 ρευνῶν καὶ ἐκ τῆς μελέτης ταύτης ἀρνούμενος τέχνας καὶ ἐπιστή-
 μας πρὸς αὔξησιν τῆς εὐζωίας του. Ἐπίκουρος ἦ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀνίστατο σήμερον ἐκ νεκρῶν, ἤθε-
 λεν εὐρεθῆ ἔν μέσῳ κύκλου συμπαθοῦς, θλίβοντος τὰς χεῖρας του
 καὶ συμμεριζομένου τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας του ἄλλ' ἂν
 ἐπανήρχετο ἐπὶ τῆς γῆς γνήσιός τις ἀντιπρόσωπος τοῦ μεσαιῶνος,
 Ἰωάννης ὁ Νηστευτῆς ἢ Συμεὼν ὁ στυλίτης, κηρύττων τὸν κατὰ
 τῆς σαρκὸς καὶ τῆς φύσεως πόλεμον, καταδικάζων τὴν ἀπόλαυσιν
 καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ κράζων ἀδιακόπως «**Μακάριοι οἱ πει-
 νῶντες, μακάριοι οἱ κλαίοντες, μακάριοι οἱ μισούμενοι ὑπὸ
 τῶν ἀνθρώπων**», ὁ τοιοῦτος οὔτε ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ἁγίου
 Ὄρους οὔτε εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Θηβαΐδος ἢ τὰ σπήλαια τῆς
 σκήτης ἤθελεν εὐρεῖ ὁπαδοῦς. Ὁ σήμερον αἰὼν, ἀντὶ τὰ μακα-
 ρίζη τοὺς κλαίοντας καὶ πεινῶντας, ζητεῖ ἀπ' ἐναντίας τὰ ἐξαλείψῃ
 ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ὡς κακὰ πράγματα τὰ δάκρυα καὶ τὴν
 πείναν.

ΙΕ'

Πάντες οἱ εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος ἀντημείφθησαν ζῶν-
 τες δι' ἀχαριστίας. Τὰ σπλάγγνα τοῦ Προμηθέως παρεδόθησαν
 εἰς τοὺς γύπας, ὁ Σωκράτης ἐγεύθη τὸ κώνειον καὶ ὁ Γαλιλαῖος
 τὸν πικρὸν ἄρτον τῆς εἰρκτῆς. Ἄλλ' εἰς τοὺτους ἀνήγειρεν ἡ ἱστο-
 ρία ἀθάνατα μανσολεῖα, πρὸ τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπότης γονυ-
 πετεῖ καθ' ἑκάστην ἐδγνωμονοῦσα. Μόνην τὴν Μάγισσαν κατα-
 διώκει θανοῦσαν ἢ ἀχαριστία. Ἀντὶ ἀγάλματος οἱ σήμερον σο-
 φοί, οἱ ἐκ τῆς τέφρας αὐτῆς γεννηθέντες καὶ ἀντὶ γάλακτος τὸ
 αἷμά της θηλάσαντες, ἔστησαν ἐπὶ τοῦ τάφου της αἰσχροῦν γελοιο-
 γραφίαν. Κατὰ τῆς ἀδικίας ταύτης διαμαρτυρόμενοι, ἐρρίψαμεν
 ἡμεῖς ἔν ἄνθος ἐπὶ τοῦ ἀκλαύστου μνήματος τῆς σωτείρας τοῦ
 πολιτισμοῦ.

(Ἱ. Ἀττικόν Ἡμερολόγιον, τόμ. Β', ἔτος 1898)

ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΔΟΥΛΟΙ = ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ἐπάρχουσιν ἱστορικαί τινες γνώμαι, ἵνα μὴ εἶπω προλήψεις, ὁμοιάζουσαι τὸν Νεῖλον ποταμόν. Ἄγνωστον λόθεν οὗτος πηγάζει, ἀλλ' οὐδόλως γνωστότερον ἐπὶ τίνων γεγονότων ἢ κειμένων στηρίζονται αἱ γνώμαι αὗται. Καὶ ἐν τούτοις εἰσὶ πρὸ αἰώνων παρὰ τοῖς πλείστοις παραδεδεγμένοι· ἡ δὲ ἕξις τὰς περιβάλλει διὰ κύρους ἕξομοιοῦντος σχεδὸν αὐτὰς πρὸς τὰ πρῶτα ἀξιώματα τῆς γεωμετρίας, ἅτινα οὔτε εἰς ἀμφισβήτησιν ὑπόκεινται οὔτε ἀποδείξεως εἰσὶ δεκτικά. Ἄν δέ τις φανῇ ἀντιφρονῶν, ὁμοιάζει ἄνθρωπον, ἀμφισβητοῦντα ὅτι μεταξὺ δύο σημείων ἡ εὐθεῖα εἶναι συντομωτάτη, ἢ ζητοῦντα ἀποδείξεις περὶ τούτου ἵνα πεισθῇ.

Κατὰ τοιοῦτον τινὸς ἱστορικοῦ θεωρήματος ἐπιχειροῦμεν σημερον ἐνστάσεις τινάς, ὑποτασσόμενοι ἐκ προσιμίων εἰς τὴν ἐπὶ παραδοξολογίᾳ μομφὴν καὶ λέγοντες τῷ φίλῳ ἀναγνώστῃ : « Πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ ».

Οἱ πλείστοι τῶν συγγραψάντων τὰ κοινῶς ἀναγινωσκόμενα πονήματα περὶ τῆς καταπτώσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τοῦ συγχρόνου ταύτῃ θριάμβου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, εἰς οἷαν δήποτε σχολὴν καὶ ἂν ἀνήκωσιν, οἷαν δήποτε φιλοσοφικὴν ἰδέαν ἢ πολιτικὴν ψατρίαν καὶ ἂν ὑπηρετῶσι, φαίνονται συμφωνοῦντες κατὰ τοῦτο, « ὅτι τὸ χριστιανικὸν δόγμα ἀνέβη ἔρπον ὡς ὁ κισσὸς ἀπὸ τῶν κατωτάτων εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας καὶ πρῶτοι αὐτοῦ προσήλυτοι καὶ ὁμολογηταὶ ὑπῆρξαν οἱ δοῦλοι, οἱ ἀπελεύθεροι, οἱ χειρῶνακτες, οἱ ἀγρόται, οἱ κτήλοιοι, αἱ ἑταῖραι, οἱ μεταπράται, ὁ ὄχλος, τὸ σκυλολόγιον, αἱ τάξεις τέλος ἐκεῖναι τῆς κοινωνίας, ἃς ὁ Ἁγ. Ἰερώνυμος ὠνόμαζεν « *ἀγενῆ συρφετὸν* (vilis plebicula) ».

Τοιαῦτα μαρτυροῦσιν οἱ τε κληρικοὶ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἐχθρικῶς διακείμενοι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅ τε Βολταῖρος καὶ ὁ Ἄββᾶς Φλωρῆ, ὁ Γίβων καὶ ὁ Καντού. Κατὰ τοῦτο δὲ μόνον διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, ὅτι οἱ μὲν φιλόχριστοι θεωροῦσι τὴν ταπεινὴν ταύτην καταγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς τὸ μέγιστον

τεκμήριον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀνάγκης αὐτοῦ, ἐλθόντος νὰ συν-
 τρίψῃ τὰς ἀλύσεις τοῦ δούλου καὶ νὰ διδάξῃ τὴν ἰσότητά καὶ τὴν
 ἀγάπην, οἱ δὲ τάναντία φρονούντες ὀρμῶνται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ση-
 μείου ἵνα παραστήσωσι τὸ νέον δόγμα ὡς ἀνατολικὴν δεισιδαιμο-
 νίαν, ἐπιβληθεῖσαν εἰς τὸν κόσμον, κατ' αὐτὴν τῶν ἀπολογητῶν
 τὴν μαρτυρίαν, ὑπὸ ἡλιθίου καὶ ἀτεκνηωμένης πλειονοψηφίας.

Ἄν ἡ γνώμη αὕτη τῆς συρφετώδους καταγωγῆς τοῦ χριστια-
 νισμοῦ ἐχρησίμευεν ὡς ὀρμητήριον ἐπιχειρημάτων εἰς μόνους τοὺς
 συγγραφεῖς καὶ τοὺς θεολόγους, ἢ ἐξέτασις περὶ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῆς
 ἤθελεν ἐνδιαφέρει μόνον τὸν ἀρχαιοδίφην. Δυστυχῶς δὲν
 ἔχει οὕτω, ἢ δὲ ἐρευνα ἦν ἐπιχειροῦμεν δὲν εἶναι ἴσως ἀμέτοχος
 σήμερον καὶ πρακτικοῦ τινος διαφέροντος· καθόσον πλὴν τῶν
 θεωρητικῶν λογίων καὶ ἄλλοι τινές, πολὺν τούτων ἐπιφοβώτεροι,
 ἐκμεταλλεύονται πρὸς ἐπιτυχίαν ἀπαισίον σκοπῶν τὴν ἐπικρατή-
 σασαν γνώμην τῆς ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἐγκαιθιδρύσεως ἐν Ρώμῃ τοῦ
 χριστιανισμοῦ. Οὗτοι εἰσὶν οἱ ἐρυθροὶ λεγόμενοι δημοκράται, κοι-
 νοκτῆμονες, ἐταιρισταί, φαλαγγῖται ἢ ὅπως ἄλλως καλοῦνται, οἱ
 φρονούντες, ἢ τοῦλάχιστον κηρύττοντες, ὅτι πᾶν καλόν, πᾶσα
 πρόοδος καὶ εὐγενὴς ἰδέα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πλήθους. Οἱ ἀνθρω-
 ποι οὗτοι δὲν διακρίνονται συνήθως ἐπὶ ὑπερβολῇ εὐσεβείας· ἀπ'
 ἐναντίας μισοῦσι καὶ ἀποστρέφονται πᾶν δόγμα καὶ πάντα νόμον.
 Ἄφ' ἐτέρου ὅμως ἀναγκάζόμενοι καθ' ἑκάστην νὰ συμμαχῶσι
 μετὰ τοῦ ὄχλου, τῆς βίας, τῆς ἀμαθείας καὶ πολλακίς τοῦ ἐγκλή-
 ματος πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀλλοκότων αὐτῶν συστημάτων, ἀρέ-
 σκονται ἐνίοτε παραβάλλοντες ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς κήρυκας τοῦ χρι-
 στιανισμοῦ, μεταχειρισθέντας δὴθεν ὡς ἐκείνοι πρὸς θρίαμβον τῆς
 ἀποστολῆς αὐτῶν *ἀγενῆ συρφετὸν* δούλων, ἐταρῶν, κατήλων
 καὶ φαυλοβίων.

Εἰς τοὺς δημοκόπους τούτους κυρίως ἀποβλέπομεν ἐξετάζοντες
 διὰ βραχυτάτων ἂν ἡ χριστιανικὴ ἀνάπλασις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου
 δύναται τῷ ὄντι νὰ θεωρηθῆ ὡς κατόρθωμα τῆς συρφετώδους
 ὀχλοκρατίας. Πρὸς μείζονα εὐκολίαν τῆς ἐρεύνης ταύτης δυνάμεθα
 νὰ διαιρέσωμεν τὸν ὄχλον τῆς Ρώμης ἐπὶ τῶν τελευταίων αυτο-
 κρατόρων εἰς τέσσαρας κατηγορίας· εἰς κυρίως δούλους, εἰς γεωρ-
 γοὺς, εἰς χειρῶνακτας καὶ κατήλους ἢ μεταπράτας, μὴ λησμονοῦν-
 τες ὅτι καὶ αἱ τελευταῖαι αὗται βιομηχαναί ἠσκούντο πολλακίς
 κατὰ τὸν τέταρτον ἔτι μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ δούλων καὶ ἀπελευθέρων.
 Ἰδωμεν ἤδη κατὰ πόσον τὸ χριστιανικὸν δόγμα ἐθερσίπευε τὰ
 συμφέροντα καὶ τὰς ὀρέξεις τῶν τάξεων τούτων καὶ ποίας ὑπο-
 δοχῆς ἔτυχε παρ' ἑκάστη αὐτῶν.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν χωρικῶν. Ἄλλὰ περὶ τούτων ὀλίγιστα
 θέλουσιν ἀρκέσει, ἀφοῦ ἀναμφισβήτητα καὶ πανθομολογούμενα
 γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ ἀγροτικὸς ὄχλος τῆς αυτοκρατορίας
 ὑπῆρξε δυσμενέστατος καὶ ἄσπονδος διώκτης τῆς εὐαγγελικῆς με-

ταρρυθμίσεως. Μεσοῦντος τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἤδη πρὸ ἐτῶν ἢ ἐπίσημος τοῦ κράτους θρησκεία· οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου ἐκάθηγον ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου· αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐδογματίζον καὶ πανταχοῦ ἐκάπνιζε τὸ θυμίαμα· ἀλλ' ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰ εἰδῶλα ἔμενον εἰσέτι ὀρθά· καθότι οἱ γαιοκτήμονες καὶ οἱ ἀγρονόμοι, καίτοι χριστιανοὶ ὄντες πρὸ πολλοῦ, ἐφοβοῦντο τοὺς δούλους, τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ἀροτῆρας ὀλοψύχως ἐτι ἀφωσιωμένους εἰς τοὺς πατέρας αὐτῶν θεούς. Ἐν ταῖς πόλεσιν ὀλίγοι ἀπέμενον οἱ μὴ χριστιανοί, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀγροῖς οἱ χριστιανοὶ ἠδύνατο ν' ἀριθμηθῶσιν ἐπὶ τῶν δακτύλων, ὁ δὲ Χριστὸς ἐκαλεῖτο ἀκόμη κατὰ τὸν πέμπτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ὁ Θεὸς τῶν πόλεων—Magnus qui colitur solis in urbibus.

Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης προέκυψε τὸ νέον ὄνομα τῆς εἰδωλολατρείας, ἣτις ἐκαλεῖτο ἔκτοτε Paganismus, ἤγουν ἀγροουισμὸς, θρησκεία τοῦ ἀγρότου. Ἐνῶ ἐν Ρώμῃ καὶ Βυζαντίῳ ἀντήχει ἡ φωνὴ τῶν Ἀμβροσίων, τῶν Χρυσοστόμων καὶ τῶν Αὐγουστίνων, τοὺς ἀγροὺς περιήρχοντο ἀκόμη οἱ ἱερεῖς τῆς Ρέας, οἱ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ἀπαθανατισθέντες ἐκεῖνοι κίναδοι καὶ Γάλλοι, οἱ τοσοῦτον αἰσχροὶ καὶ ἀκάθαρτοι, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ὄνος τῶν Λούκιος ἠσχύνητο ὁδοιπορῶν μετὰ τοιοῦτων συντρόφων. Ἄλλ' οἱ ἀγρόται, ἦττον ὑπερήφανοι τοῦ ὄνου, ἐδέχοντο αὐτοὺς μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης· ἠσπάζοντο τὰς ρυπαρὰς χεῖράς των, τοὺς δὲ σάκκους αὐτῶν ἐπλήρουν δραχμῶν, ὀβολῶν, σίκων, οἴνου καὶ τυρίων. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι κατ' αὐτὴν περίου τὴν ἐποχὴν ἡ Ρέα ἤρχιζε νὰ γηράσκη, οἱ δὲ πιστοὶ αὐτῆς λάτραι, βλέποντες αὐτὴν καθ' ἐκάστην παρακαμάζουσαν καὶ ρυτιδουμένην, ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νεωτέρας θεότητος. Ἄλλ' ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦ προὔτιμησαν τὴν Συρίαν Θεόν, τὴν μαύρην Ἀφροδίτην, ἣτις μεταξὺ ἄλλων πλεονεκτημάτων εἶχε καὶ τὸ μέγιστον, νὰ δύναται νὰ συζήσῃ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀρμονίᾳ μετὰ τῶν γεγρακότων, ἀλλ' ὀρθῶν εἰσέτι εἰδῶλων. Καὶ τῷ ὄντι ἀπαντῶμεν αὐτὴν ἀνὰ πᾶν βῆμα συνοδοιποροῦσαν δι' ὀρέων καὶ κοιλάδων μετὰ τῆς Ρέας, ἐπὶ τῆς ράχους τοῦ αὐτοῦ ὄνου, τὴν δὲ νύκτα καταλύουσιν εἰς τὴν στέγην τοῦ αὐτοῦ ναοῦ. Οἱ ἱερεῖς αὐτῶν περιήρχοντο τὰ χωρία καὶ τὰς ἐπαύλεις, ἐπισύροντες τὴν προσοχὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν χωρικῶν διὰ τοῦ γυναικείου αὐτῶν ἱματισμοῦ καὶ τοῦ ἀγενείου προσώπου. Διωχθέντες ἐκ τῶν πόλεων, οὐδενὸς ἠμέλουν ἵνα διαγωνίσωσιν ἐν τοῖς ἀγροῖς τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν, ἐξ ὧν ἀπέξων ἐν τρυφῇ καὶ ἀφθονίᾳ. Ὅπως δὲ δύναται νὰ εἰσδύωσιν εὐχερῶς καὶ ἀνυλόπτως εἰς τοὺς κόλπους τῶν οἰκογενειῶν, ἦσαν πάντες ὑποχρεωτικῶς ἐκτομίαι. Ἐγνώριζον, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, νὰ κολακεύωσι τὰ πάθη καὶ τὰς ὀρέξεις τοῦ πλήθους· προσέλεγον τὰ μέλλοντα· ἐπαλλον διὰ γυναικῶδους φωνῆς ἀσελγείας ὕμνους· ἐχόρευον

εἰς τὸν ἦχον χαλκίνων ἀγγείων· κατέπινον μαχαίρας, ἴσως δὲ καὶ φλογερούς ἀνθρακας ὡς οἱ παρ' ἡμῖν ἀγύρται. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἦσαν ἄνθρωποι διασκεδαστικοὶ καὶ ἀρεστοὶ εἰς τὸν ρωμαῖον χωρικόν, ὅστις ὑπεδέχeto αὐτοὺς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις, ἐνῶ τοὺς ἀποστόλους τοῦ **Θεοῦ τῶν πόλεων** κατεφρόνει καὶ ἐδίωκεν ὡς ἐπεισάκτους καὶ ταραξίας. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ συμβῆ ἄλλως, ἐνῶ οὗτοι ἀντὶ ἁσμάτων, ὀρχήσεων καὶ εὐωχιῶν ἐτόλμων νὰ κηρύττωσιν εἰς ἡλίθιον καὶ διεφθαρμένον ὄχλον τὴν ἐγκράτειαν, τὴν ἀταπάρησιν καὶ πᾶσαν θυσίαν; Ὁ ἀρχέντοπος, ἄσπιλος καὶ ἀμιγῆς χριστιανισμὸς τῶν πρώτων αἰώνων, ὁ χριστιανισμὸς τοῦ Ἰησοῦ, τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας οὔτε ἀπέκτησεν, οὔτε ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ προσηλύτους μεταξὺ χωρικῶν ἀπεκτηνωμένων ἐκ τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς δεισδαμονίας. Οἱ κήρυκες αὐτοῦ ἐδιώχθησαν καὶ ἐσυριχθῆσαν ὡς ὀχληρὰ **περικαθάρματα τῆς γῆς**, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Ἁγίου Παύλου, πᾶσαι δὲ αὐτῶν αἱ προσπάθειαι συνεντρίβησαν κατὰ τῆς ἀναληθισίας τοῦ ρωμαίου ἀγρότου, ὡς τὰ κύματα κατὰ τῶν βράχων. Τοῦτο μαρτυροῦσι τὰ συγγράμματα τῶν τότε πατέρων καὶ πρὸ πάντων τὰ πικρὰ παράπονα τοῦ Ἁγ. Σεβίνου. Τότε δὲ μόνον ἠδυνήθη ὁ χριστιανισμὸς νὰ καταστῆ ἡ θρησκεία τοῦ χωρικοῦ, ἀφοῦ ἐμείνη καὶ ἐνοθεύθη ἐκ τῆς μακροχρονίου μετὰ τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπιμιξίας, ἀφοῦ ἐκὼν ἄκων παρεδέχθη κάκεινος εἰδῶλα, τελετάς, δεισδαμονίας καὶ πανηγύρεις. Τοὺς χωρικοὺς ἐχριστιάνισαν οὐχὶ ἀπόστολοι κηρύττοντες ἀληθείας, ἀλλὰ πλάνητες καὶ ἐπαῖται μοναχοί, περιφέροντες ἅγια λείψανα, θαυματουργοῦντες, προφητεύοντες, μυθολογοῦντες καὶ κατὰ τὴν ἀισχροτήτα καὶ ἀγυρτεῖαν οὐδόλως ἐλαττούμενοι τῶν ἱερέων τῆς Ρέας καὶ τῆς Συρίας Θεοῦ. Τὴν εὐνοίαν τῷ ὄντι τοῦ πλήθους ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐλκύσῃ τις ἄλλως ἢ κολακεύων τὰ πάθη καὶ τὰς ὀρέξεις του, γινόμενος δηλ. δημαγωγός· ἀλλὰ τὰ ὑψηλὰ διδάγματα τοῦ εὐαγγελικοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ κηρύττοντα ἄσπονδον πόλεμον κατὰ τῶν τοιούτων ὀρέξεων, ἀδύνατον ἦτο νὰ καταστῶσι θέματα δημαγωγίας. Συγγραφεῖς τινες, τυφλούμενοι ὑπὸ κομματικοῦ πάθους, ἐτόλμησαν νὰ ἰσχυρισθῶσιν ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια ἐγένετο ἀμέσως ἀσπαστὴ εἰς τὰ δυστυχοῦντα καὶ δυναστευόμενα πλήθη, διότι ἐκόμιζεν αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ λέξις αὕτη κατήνησεν ἐσχάτως παρὰ τοῖς ἄγαν δημοκρατικοῖς τοσοῦτον ἐλαστικῇ καὶ τοιαύτῃ ἐγένετο κατάχρησις αὐτῆς, ὥστε ἀγνοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ τί ἐννοοῦσιν οἱ κύριοι οὗτοι λέγοντες ἐλευθερίαν. Οἱ χωρικοὶ ἀπ' ἐναντίας τῆς παρακμαζούσης Ρώμης εἶχον περὶ ἐλευθερίας ἰδέαν σαφῆ καὶ ἀκριβῶς ὠρισμένην. Τὴν ἰδέαν ταύτην εὐρίσκομεν διατυπωμένην ἄνευ τῆς ἐλαχίστης περιφράσεως ἐν τῷ κατωτέρῳ ἀποσπασματι δημῳδου κωμῳδίας τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Ὁ διάλογος πρόκειται μεταξὺ Χωρικοῦ καὶ τοῦ Ἐφεσίου Θεοῦ καὶ ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐπικρατήσασα

παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Λείγηρος ὀχλοκρατία μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Βαυαυδίων :

ΕΦΕΣΤΙΟΣ ΘΕΟΣ

«Ποίαν ἐλευθερίαν θέλεις νὰ σοὶ δώσω ;»

ΧΩΡΙΚΟΣ

«Τὴν ἐλευθερίαν νὰ λαμβάνω χρήματα παρ' ὧσων δὲν μοὶ χρεωστοῦσι, νὰ γυμνῶνω τοὺς ξένους καὶ τοὺς γείτονάς μου».

ΕΦΕΣΤΙΟΣ ΘΕΟΣ

«Ἡ ἐλευθερία, ἦν ζητεῖς, ὁμοιάζει πολὺ μὲ ληστείαν. Ἡ αἰτησίς σου εἶναι δύσκολος νὰ παραχωρηθῇ· ἀλλ' ἐπιθυμῶ νὰ σ' εὐχαριστήσω. Ἄκουσέ με, πορεύθητι εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Λείγηρος».

ΧΩΡΙΚΟΣ

«Τί νὰ κάμω ἐκεῖ ;»

ΕΦΕΣΤΙΟΣ ΘΕΟΣ

«Ἐκεῖ θὰ εὕρῃς ὅσα ζητεῖς· ἐλευθερίαν ἀπεριόριστον. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τούτου οὔτε νόμοι ὑπάρχουσι πλέον, οὔτε ἰδιοκτησία, οὔτε περιορισμὸς οἰοσθήποτε. Οἱ δυστροποῦντες πλούσιοι δένονται εἰς πασσάλους ἢ κρεμάζονται εἰς τοὺς κλάδους δρυός. Οἱ ἀγράμματοι ἀναδεικνύονται ρήτορες, δικασταὶ καὶ στρατηγοί. Τὸ πᾶν εἶναι ἐκεῖ θεμιτὸν καὶ κατορθωτόν».

Ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Λείγηρος κοινωνικῆς καταστάσεως, ἢ πρὸ δεκαπέντε αἰῶνων χαραχθεῖσα, δὲν ὁμοιάζει πολὺ τὴν πρὸ ὀλίγων ἔτι ἡμερῶν ἐπικρατοῦσαν ἐν ταῖς αὐταῖς ἐπαρχίαις ἐπὶ τῆς δικτατορίας τοῦ Γαμβέττα ; Ἄν δὲ ἀπὸ τῶν χειρῶν τούτου μετέλιπεν ἡ ἐξουσία εἰς τοὺς γνησίους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ὄχλου, τοὺς Πυάτους καὶ τοὺς Βλαγκί, ἢ ὁμοίτης δὲν ἠθελεν εἶναι πλήρης καὶ ἀπαράλλακτος ; Οἱ σήμερον ἐν τῷ Σηκουάνα καταποντισμοί, οἱ ἐν Λουγδούνῳ τουφεκιμοὶ καὶ τὰ ἐν Ἀλσατία ὀλοκαυτώματα ἔχουσι τι νὰ φθονήσωσιν εἰς τοὺς πασσάλους καὶ τὰς ἀπὸ δρυός ἀναρτήσεις τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος ; Τὰ δὲ προγράμματα τῶν καθ' ἡμᾶς δημαγωγῶν δὲν ἔχουσι πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀναγγελίας τοῦ Ἐφεστίου Θεοῦ ;

Ἐρωτῶμεν ἤδη τὸν ἀναγνώστην ἂν τοιοῦτον εἶδους ἐλευθερίαν ἐκόμιζεν εἰς τὰ ἀγροτικά πλήθη ἢ θρησκεία τοῦ ἐλέους καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἂν τὰ δόγματα αὐτῆς ἠδύναντο νὰ ἀρέσωσιν εἰς ἀνθρώπους, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλέποντας ἢ πῶς νὰ κορέσωσι τὰς κτηνώδεις αὐτῶν ὀρέξεις διὰ τῆς βίας, τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς κοινο-

κτημοσύνης; Ἡ λογικὴ ἀποκρίνεται «Ὁχι», καὶ πάντα τὰ ιστορικὰ μνημεῖα ἐπικυροῦσι τὴν ἀπάντησιν ταύτην· τάναντία δὲ δοξάζουσι μόνοι οἱ θέτοντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰησοῦ ἀντὶ ἀνανθήνου στεφάνου πῖλον ἐρυθρόν, καὶ τὰς λέξεις **Σοσιαλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς** θεωροῦντες ὡς συνωνύμους.

Ἰκανὰ νομίζοντες τὰ παρατεθέντα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς δυσμενείας τοῦ ρωμαίου χωρικοῦ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, θέλομεν ἤδη ἐξετάσει ἂν ἔτυχε κρείττονος ὑποδοχῆς παρὰ τῷ ὄχλῳ τῶν πόλεων.

Περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἡθῶν τῶν Ρωμαίων δούλων πλεῖστα ὅσα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Montesquieu, τοῦ Mommsen, τοῦ Friedländer καὶ ἄλλων, ὧν τὰ συγγράμματα εἰσὶν ἐκάστῳ πρόχειρα καὶ γνωστά. Ἐντὶ λοιπὸν νὰ σταχυολογήσωμεν ἐξ ἀγροῦ τοῖς πᾶσι προσιτοῦ, προτιμῶμεν νὰ παραθέσωμεν ἀκεραίαν καὶ ἀνέταφον τὴν πιστὴν, τὴν φωτογραφικὴν, οὕτως εἰπεῖν, εἰκόνα τοῦ Ρωμαίου δούλου τῆς παρακμαζούσης αὐτοκρατορίας, οἷαν εὐρίσκομεν αὐτὴν ἐν συγχρόνῳ μνημείῳ, ὅπερ, καίτοι ἄξιον μελέτης πολλῆς, ἔμεινεν, ἀγνοῶ πῶς, εἰς ὀλίγους γνωστόν. Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι σατυρικὴ κωμῳδία, ἐπιγραφομένη «Κουθήρολος», παρασταθεῖσα τὸν τέταρτον μ. Χ. αἰῶνα, σύγχρονος δηλ. τοῦ Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ Αὐγούστου καὶ τῶν τελευταίων μαρτύρων τοῦ θριαμβεύοντος ἤδη χριστιανισμοῦ. Ἐνῶ ἡ μεγάλη αὐτῆ ἀνάπλασις μετέβαλε τὰ πάντα περὶ αὐτὴν, ὁ δούλος εἰκονίζεται ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ ψυχῇ τε καὶ σώματι προσηλωμένος εἰς μόνας τὰς ἀπολαύσεις τῆς σαρκός. Ἐκάστη λέξις τοῦ κατωτέρω παρατιθεμένου μονολόγου τοῦ δούλου Παντομάλλου εἶναι ἐξύμνησις τῶν κακῶν τῆς εἰδωλολατρείας καὶ βλασφημία κατὰ τῶν ἀρετῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ δούλος ἐκθέτει μετὰ κυνικῆς ὑπερηφανείας τοὺς κόμους, τὰς κραιπάλας, τὰς κλοπὰς καὶ τὰς αἰσχροτήτας του. Οὐ μόνον οὐδὲν παραλείπει ἐξ ὅσων ἔπρεπε νὰ ἐμπλήσωσιν αὐτὸν αἰσχύνης, ἀλλὰ καὶ περιγράφει ταῦτα μετὰ ματαιόφρονος ἐπιδείξεως, διηγείται τοὺς νυκτερινοὺς αὐτοῦ πότους ἐξ οἴνου κλοπιμαίου, τὰ ὄργια ἐν τῷ λουτρῷ μετ' ἀναιδῶν θεραπεινίδων, ὑβρίζει τὸν αὐθέντην, τοῦ ὁποίου καταστρέφει τὴν περιουσίαν, καὶ τέλος καταλγεί εἰς τὴν ἀπολογίαν τῆς δουλείας τῆς ἀκόπως καὶ ἀνεξόδως ἱκανοποιούσης πάσας τὰς κτηνώδεις ὁρέξεις του. Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο, καίτοι μακρὸν καὶ παρεκτρεπόμενον ἐνίοτε τοῦ προκειμένου, παραθέτομεν ὀλόκληρον, διότι ἠθέλομεν ζημιώσει τὸν ἀναγνώστην ἀκρωτηριάζοντες τοιαύτην ἐντελῆ καὶ ἀριστοτεχνικὴν εἰκόνα τῆς ἐσχάτης ἐξαχρειώσεως τῶν καθαρμάτων, τὰ ὅποια ἐτόλμησαν ἰδεολόγοι τινὲς νὰ παραστήσωσιν ὡς τοὺς πρώτους μάρτυρας καὶ ὁμολογητὰς τῆς χριστιανικῆς μεταρρυθμίσεως.

ΠΑΝΤΟΜΑΛΛΟΣ (δούλος)

«Εἶναι πράγμα πασίγνωστον καὶ πανθομολογούμενον ὅτι ὅλοι οἱ αὐθένται εἶναι ἀχρεῖοι ἄνθρωποι· ἀλλ' ὁ ἐμὸς αὐθέντης ὑπερβαίνει πάντας κατὰ τὴν κακίαν. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι οὐδέποτε μὲ ἐβλάψεν ἢ μὲ ἐκακοποίησεν· ἀλλ' ἡ ἰδιοτροπία αὐτοῦ δὲν ἔχει ὄρια. Ἄν ὑπεξαίρεσωμεν ἐκ τῆς οἰκίας τὸ παραμικρὸν σκεῦος ἢ ἀργύριον, μᾶς ὑβρίζει καὶ θεωρεῖ τοῦτο ἐς ἔγκλημα ἀσυγχώρητον· ἂν θραύσωμεν ἀγγεῖόν τι, μᾶς ἀποκαλεῖ ἀπροσέκτους· ἂν τὸν χειμῶνα βαρυνθῶμεν ἐνίοτε νὰ φέρωμεν ξύλα καὶ ρίψωμεν εἰς τὸ πῦρ τράπεζάν τινα ἢ θρανίον, καὶ πάλιν ὀδύρεται καὶ θυμῶναι· ἂν ἀφήσωμεν ἀνοιχτὴν θύραν τινα, μᾶς κράζει νὰ κλείσωμεν αὐτήν· ἂν τρυπά τις ἀνοιχτὴ εἰς τὴν ὄροφὴν καὶ εἰσέρχεται βροχὴ εἰς τὸν κοιτῶνά του, ἀπαιτεῖ νὰ φράξωμεν αὐτήν ὁ ὄχληρὸς οὗτος καὶ ἀνυπόφορος ἄνθρωπος. Καὶ δὲν εἶναι τοῦτο μόνον· σημειῶναι ἰδίᾳ χειρὶ ὅσα χρήματα δίδει ἡμῖν διὰ τὰ ἔξοδα τῆς οἰκίας, καὶ ὅσα δὲν δαπανηθῶσιν ἀπαιτεῖ νὰ ἐπιστρέψωμεν. Ὅσάκις δὲ ἐπιχειρήσῃ ὁδοιπορίαν, πόσον φορτικὸς εἶναι! Ἄν, φθάσαντες τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, πίνωμεν μέχρις εὐθυμίας καὶ τὴν ἐπιούσαν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως εὐρεθῶσιν αἱ ἄμαξαι ἐν ἀταξίᾳ, αἱ ἡμίονοι χωλαίνουσαι, ὁ ἡνίοχος οἰνοβαρῆς καὶ τὰ σάγματα ἀνεστραμμένα, καὶ πάλιν διὰ ταῦτα μεμψιμοιρίαι καὶ παράτονα ἀτελεύτητα. Ἀλλὰ τὸ φοβερώτερον ἐλάττωμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου εἶναι ἡ ὑποκρισία· ὁσάκις ὑποπτεύσῃ κατάχρησιν τινα τῶν δούλων του, σιωπᾷ κατ' ἀρχὰς καὶ κατασκοπεύει μέχρις οὗ συλλάβῃ αὐτοὺς ἐπ' αὐτοφώρῳ. Οὐχ ἥττον ἀνυπόφορος εἶναι καὶ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ πρὸς τὴν μέθην· ἐκ πρώτης ὄψεως διακρίνει τὸν μέθυσον δούλον καὶ πόσον οἶνον ἔπιε καὶ ἐκ τίνος ἀμφορέως· τὸ δὲ περιεργότερον, ὀργίζεται καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ψεύστην, ἂν ἰσχυρισθῇ ὅτι ἤδωκε μόνον ἔπιε. Πόσον δὲ ὄχληρὰ εἶναι καὶ ἡ ἄκρα αὐτοῦ ἀγάπη πρὸς τὴν καθαριότητα! ἀηδιάζει διὰ μῦαν πεσοῦσαν εἰς τὸν ζωμόν· ποτήριον ρυπαρόν, κηλὶς ἐλαίου ἢ κηροῦ ἐπὶ τῆς ὀθόνης, ἰστός ἀράχνης ἐπὶ τῆς ὄροφης, πάντα ταῦτα κινουσι τὴν χολὴν του. Πῶς εἶναι ποτε δυνατόν ν' ἀγαπήσῃ τις ἄνθρωπον τοιοῦτον, ὅταν μάλιστα εἰς τὰ ἄλλα του ἐλαττώματα προστεθῇ καὶ τὸ τῆς ὀξυδερκείας, δι' ἧς διακρίνει τὰ ὑφ' ἡμῶν ρηρισθέντα νομίσματα καὶ ἀποκαλεῖ κιβδηλίαν τὴν ἐλαχίστην ἔλλειψιν βάρους τοῦ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου;

»Καὶ ἐν τούτοις, καίτοι ὑπηρετοῦντες τοιοῦτον δεσπότην, οὔτε δυστυχεῖς εἴμεθα οὔτε εὐήθεις, ὡς κηρύττουσιν οἱ ἀγαθοὶ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, οἱ ταλανίζοντες τὴν τύχην μας καὶ ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τῆς χειραφεσίας ἡμῶν. Ἡ ζωὴ τοῦ δούλου εἶναι εὐφρόσυτος. Τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας κοιμώμεθα ἐπὶ τῶν ἀνακλίντρων τοῦ προθαλάμου, ἀλλὰ τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦμεν. Τὸ τελειότερον ἔργον τῶν

θεῶν εἶναι ἡ νύξ. Δι' ἡμᾶς ἡ ἡμέρα ἀνατέλλει ἅμα σβύσῃ ὁ ἥλιος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ λυχνία ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ αὐθέντου. Τότε πράττομεν ὅ,τι θέλομεν. Οἱ ἐλεύθεροι πολῖται πορεύονται τὴν ἡμέραν εἰς τὸ λουτρόν, ἀλλ' ἡμεῖς λουόμεθα τὴν νύκτα. Ἄφου κλείσωμεν καὶ καλύψωμεν διὰ πυκνῶν παραπετασμάτων τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα φωτίζομεν τὸν λουτρόνα διὰ λυχνιῶν καὶ λαμπάδων καὶ βυθιζόμεθα εἰς γλιαρὰ ἀρώματα μετὰ τῶν θεραπεινίδων τῆς οἰκοδεσποίνης. Τὰ πάντα τότε περὶ ἡμᾶς εἶναι εὐφροσύνη, χαρὰ, ἐλευθερία καὶ ἀγαλλίας. Αἱ τράπεζαι κύπτουσι ὑπὸ τὸ βάρος κρεάτων καὶ λαγῆων, καὶ παρὰ τὴν πλευράν μου ἔχω γυμνὴν τὴν κορασίδα, ἣν ὁ αὐθέντης οὐδ' ἐνδεδυμένην τοῖμα ν' ἀτενίσῃ, φοβούμενος τὴν ζηλότυπον σύζυγόν του. Ἡ καλὴ παιδίσκη πρὸς μὲν τὸν αὐθέντην ὑποκρίνεται τὴν σεμνὴν, ἀλλὰ πλησίον μου μόνον ἐνδυμα θέλει τὴν λελυμένην κόμην της. . . Τὸ δὲ μέγιστον εὐτύχημα ἡμῶν τῶν δούλων εἶναι ὅτι ἀγνοοῦμεν τί ἐστὶ φθόνος ἢ ζηλοτυπία. Τὰ πάντα μεταξύ ἡμῶν εἰσι κοινὰ· ἕκαστος κλέπτει κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ τὰ λάφυρα μοιράζομεν ἀδελφικῶς. Ἡμεῖς παριστάμεθα εἰς πάσας τοῦ δεσπότου μετὰ τῶν φίλων του τὰς εὐωχίας, ἀλλ' οὗτος οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὰς νυκτερινὰς τῶν δούλων συνεδριάσεις. Ὁ δεσπότης καὶ εὐθυμῶν καὶ συμποσιάζων σκέπτεται νὰ κανονίσῃ τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς δαπάνας του πρὸς τὸ ἐτήσιον αὐτοῦ εἰσόδημα, ἀλλ' ἡμεῖς ὑπ' οὐδεμιᾶς τοιαύτης κατεχόμεθα φροντίδος. Ὅλαι αἱ νύκτες τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶναι διὰ τοὺς δούλους ἡμέραι ἐορτῆς, κρονίων, λυκαίων, παληλιῶν, κόμων καὶ συμποσιῶν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐξ ἡμῶν, ὑποκρινόμενοι ἀγάπην πρὸς τὸν αὐθέντην, ἀποποιούμεθα τὴν προσφερομένην ἐλευθερίαν, διότι πῶς εἶναι ποτε δυνατόν, ἐλεύθεροι ὄντες, νὰ ἐξαρκέσωμεν εἰς τὰς δαπάνας τοιαύτης ζωῆς ; »

Οὐδαμοῦ παρ' οὐδενὶ τῆς ἐποχῆς συγγραφῇ ἀπαντᾶται ζωηροτέρα εἰκὼν τῶν οἰκιακῶν ὀργῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ τῶν ἠθῶν τῶν δούλων ἐκείνων, οἵτινες, ἀντὶ νὰ εὐρίσκωσι βαρείας τὰς ἀλύσεις τῶν, ἔζων εὐχαριστημένοι ἐν τῇ δουλείᾳ τῶν ὡς αἱ νῆσσαι ἐντὸς τοῦ βορβόρου. Μετὰ τοιοῦτο τεμάχιον, οὕτω σαφῶς εἰκονίζον τὰς κακίας τῶν τότε δούλων ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ γυμνότητι, περιττὸν εἶναι, νομίζομεν, νὰ μακροηγήσωμεν ἀποδεικνύοντες ὅτι γενεά, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν φιλήδονος καὶ διεφθαρμένη καὶ εὐρίσκουσα τὴν ἱκανοποίησιν πασῶν αὐτῆς τῶν ὀρέξεων ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ τῇ εἰδωλολατρείᾳ, ἀδύνατον ἦτο νὰ προτιμήσῃ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, τὴν κηρύττουσαν ἄσπονδον πόλεμον κατὰ πάσης δεισιδαιμονίας. Ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ οὔτε Βάχχος ὑπῆρχεν ἀκόμη οὔτε Ἐρμῆς ἢ Πρίαπος, ἵνα ἐκλύσῃ ἀνθρώπους, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἐλάτρευον πλὴν τῆς μέθης, τῆς κλοπῆς καὶ τῶν κορασιῶν. Τί εἶχον νὰ καρπωθῶσιν ἢ νὰ ἐλπίσωσιν οἱ τοιοῦτοι ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ ; Τὴν ἐλευθερίαν ; Ἄλλὰ καὶ ταύτης κατε-

φρόνον, ἀφοῦ μάλιστα ἔπρεπε ν' ἀγοράσωσιν αὐτὴν δι' ἄλλης ὑποταγῆς, πολὺ βαρύτερας, εἰς τὰ αὐστηρὰ παραγγέλματα τῆς χριστιανικῆς ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης. Τοιαύτης ἐλευθερίας μυριάκις ἦτο προτιμότερα αὐτοῖς ἢ οἰκία τοῦ δεσπότου μετὰ τῶν κλοπιμαίων ἀπολαύσεων καὶ τῶν νυκτερινῶν ὀργίων. Καὶ τῷ ὄντι βλέπομεν τοὺς Ρωμαίους δούλους οὐ μόνον περιφρονοῦντας τὴν ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ προσφερομένην ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ἀγρίως καταδιώκοντας τοὺς αὐτοκλήτους αὐτῶν συνηγόρους. Ἐνῶ ἐπίσκοποι τινες εἶτε ἐκ φιλάνθρωπίας πρὸς τοὺς δῆθεν πάσχοντας καὶ καταπιεζομένους εἶτε καὶ ἐξ ἀπλοῦ προσηλυτικῆς σκοποῦ ἐκήρυττον τὴν ἰσότητά καὶ τὴν χειραφέτησιν τῶν δουλευόντων, οὗτοι οὐδεμιᾶς ἡμέλουν εὐκαιρίας ἵνα βλάψωσι τοὺς χριστιανούς. Καὶ ἐν Ρώμῃ, καὶ ἐν Γαλατίᾳ, καὶ ἐν Ἀφρικῇ καὶ πανταχοῦ τῆς αὐτοκρατορίας οἱ δοῦλοι κατεσκόπευον καὶ παρέδιδον εἰς τὸν δῆμιον τοὺς ὁπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας, καταμηνίοντες αὐτοὺς οὐ μόνον ἐπὶ χριστιανισμῷ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνθρωποφάγους καὶ δίκην κυνῶν ἀσελγαίνοντας εἰς τὰς ὑπογείους αὐτῶν συνελεύσεις. Ἡ μαύρη αὕτη ἀχαριστία δὲν ἤρκεσε νὰ ψυχράνῃ τὸν ζῆλον τῶν πρώτων χριστιανῶν, οἵτινες δὲν ἔπαυον παρακινοῦντες τοὺς ἀσπαζομένους τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ πατρικίους εἰς τὴν χειραφέτησιν τῶν δούλων τῶν. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ἠῤῥαξαν ἢ ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἡμερότης τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας, κατὰ τοσοῦτον ὁ εἰδωλολάτρης ὄχλος καθίστατο αἰσχροτέρως καὶ ἀνθαδέστερος. Αἱ καθ' ἑκάστην αὐξάνουσαι αὐτοῦ ἀπαιτήσεις ἠπέλυνον κοινωνικὸν κατακλυσμόν, ὡς τὸν σπαράσσοντα σήμερον τὴν Γαλιαν. Εὐτυχῶς ὅμως αἱ ἐπελθοῦσαι τότε ἀλλεπάλληλοι τῶν βαρβάρων ἐισβολαὶ ἐκάλυσαν τὴν πρόδον τοῦ κακοῦ, ὑποβαλοῦσαι εἰς κοινὸν ζυγὸν τὸν τε δοῦλον καὶ τὸν δεσπότην.

Πλὴν τῆς τῶν γεωργῶν καὶ τῶν δούλων, καὶ ἄλλης τινὸς πολυαριθμοῦ τάξεως τοῦ ρωμαϊκοῦ ὄχλου ἡ διαγωγή πρὸς τοὺς κήρυκας τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἀξία ἰδιαίτερως μελέτης.

Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἡ Ρώμη, καταστῆσα ὁ ὀμφαλὸς ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς οἰκουμένης, συνεδέετο μετὰ τῶν ὑποτελῶν αὐτῇ ἔθνῶν διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν καὶ ἀπεράντων ἐκείνων λεωφόρων, ὧν τὰ λείψανα κινουσί σήμερον ἔτι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεατοῦ. Ἐξ ἐκάστης δὲ αὐτῶν συνέρρεον εἰς Ρώμην καθ' ἡμέραν καὶ κατὰ σμήνη ξένοι παντοῖοι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν περάτων τῆς αὐτοκρατορίας. Ὡς σήμερον ἐν Παρισίοις, οὕτω καὶ τότε ἐν τῇ αἰωνίᾳ πόλει πλειοτέρως ἀπήντα τις Γερμανός, Γαλάτας, Ἕλληνας, Αἰθίοπας καὶ Συρίους ἢ Ρωμαίους. Ὁ τοιοῦτος πληθυσμὸς καθίστα ἀναγκαίαν ἀνάλογον πληθὺν ξενοδοχείων, ὧν ὁ ἀριθμὸς κατήντησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων νὰ ὑπερβῇ τὰς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων πολιτῶν κατοικουμένας οἰκίας. Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ γλῶσσαι εἶναι πλουσιωτέρα τῆς παρακμαζούσης λατινικῆς λέξεων σημα-

νουσῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ παρέχειν ἐπὶ μισθῷ εἰς τοὺς προσερχομένους κατοικίαν, τροφήν, οἶνον, θερμὰ ποτά, λουτρά, ἐταίρας, κύβους καὶ πᾶν ἄλλο χρήσιμον ἢ εὐάρεστον. Οἱ φιλόλογοι καταρρέονται ὑπὸ ἀφθόνου ἰδρωτὸς ζητοῦντες νὰ ἐξακριβώσωσι ποία ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ *μανσιοναρίων*, *φρουμενταρίων*, *καουπόνων*, *παρόχων*, *κοπιαρίων*, *στραβουλαρίων*, *ποπῶν*, *ταβερναρίων*, *θερμοπωλῶν*, *βοτουλαρίων* καὶ μυρίων ἄλλων καπῆλων, εἰς ὧν τοὺς ὄνυχας ἐνέπιπτον οὐ μόνον οἱ ξένοι, ἀλλὰ καὶ πλείστοι τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, οἵτινες παρὰ τοῦ Νέρωνος καὶ Καλιγούλα εἶχον μάθει νὰ καταλίπωσι τοὺς ἐφεστίους θεοὺς χάριν τῶν κατηλείων. Ὁ πληθυσμὸς τῶν τοιούτων ξενοδόχων κατήντησε τοσοῦτος, ὥστε ν' ἀποτελῶσιν ἐν τῷ ὄγλῳ κράτος ἐν κράτει. Ἄλλ' ἂν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο μέγας, τὸ ποιὸν αὐτῶν ἦτο αἰσχιστον. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων συγγραφέων πάντες οἱ κάπηλοι οὗτοι οὐ μόνον ἦσαν κλέπται καὶ προαγωγοί, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπαγωγὰς καὶ δηλητηριάσεις καὶ δολοφονίας παρῆρχον προθύμως τὴν σύμπραξιν αὐτῶν. Ἄλλ' ἀφίνοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς ἄλλας αὐτῶν κακίας, θέλομεν περιορισθῆ νὰ ἐξετάσωμεν πῶς καὶ οὗτοι προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς χριστιανούς, ἵνα οὕτω καταστήσωμεν πλήρη τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ συρφετοῦ, εἰς ὃν ἐνασμενίζονται τινες, στρεβλοῦντες τὴν ἀλήθειαν χάριν κομματικῶν συμφερόντων, ν' ἀποδίδωσι τὴν τιμὴν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐγκαθιδρύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ.

Πρὸ παντός ἄλλου πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ πλείστοι τῶν παντοίων τούτων καπῆλων ἤσκουν δύο συγχρόνως ἐπαγγέλματα. Τὰ καταστήματα αὐτῶν ὑψοῦντο συνήθως πλησίον τῶν ναῶν ἢ τῶν ἀμφιθεάτρων, καὶ ὁ κάπηλος πλὴν τῆς κατηλικῆς τέχνης ἦτο καὶ ἱεροθύτης (*victimarius*) ἢ θηριοφύλαξ (*bestiarius*). Ὅσάκις εὐσεβεῖς τινες εἰδωλολάτραι ἐπεθύμουν νὰ προσφέρωσιν εἰς τινὰ τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου πρόβατον ἢ μοσχάριον, ὁ κάπηλος ἐνεδύετο τὰ ἱερατικὰ αὐτοῦ κοσμήματα καὶ ἐτέλει τὴν θυσίαν ἐν τῷ ναῷ· εὐθύς δ' ἔπειτα μετὰ τὴν τελετὴν μετέφερε τὸ ζῷον εἰς τὸ ξενοδοχεῖον καί, μεταμορφούμενος εἰς μάγειρον, παρεσκευάζεν αὐτὸ πρὸς εὐωχίαν εἰς τοὺς προσεγγόντας τὴν θυσίαν. Ἄν δὲ πάλιν ἦτο θηριοφύλαξ, προσέφερεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τοὺς θαμῶνας τοῦ ἐστιατορίου του, οἵτινες συνήθως ἀνήκον εἰς τὰς κατωτάτας τάξεις τοῦ ὄγλου, τὰ πτώματα τῶν ἐν ταῖς μάχαις τοῦ ἀμφιθεάτρου πιπτόντων θηρίων. Ὁ ναὸς λοιπὸν καὶ τὸ ἀμφιθέατρον ἦσαν ἢ συνήθως ἀγορά, ἔνθα οἱ κάπηλοι ἐπρομηθεύοντο εὐθηνὰ τὰ παρατιθέμενα ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτῶν ὄψα. Τοῦτο δὲ συνέφερεν οὐ μόνον εἰς τοὺς καπῆλους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς αὐτῶν πελάτας, οἵτινες ἠδύναντο οὕτω ἀντὶ ὀλίγων λεπτῶν νὰ ἐμπλησθῶσι κρεάτων παντοίων. Ἴνα δὲ ἔχωσι καὶ τὸν οἶνον εὐθηνόν, οἱ καλοὶ οὗτοι ξενοδόχοι συνήθιζον νὰ διαφθείρωσι τοὺς ἐκ

τῶν ἀγρῶν εἰς τὰς οἰκίας τῶν πατρικίων μεταφέροντας αὐτὸν ἀγροκόμους καὶ ἀμαξηλάτας, λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν ἀντὶ τῆς ἀπολαύσεως ἀθλίου δείπνου καὶ αἰσχροῦς τίνος ἑταίρας λάγηνον ἐκλεκτοῦ οἴνου τῆς Σιβίνης ἢ τοῦ Φαλέρονου, ὃν ἀνικαθίστων ἐν τῷ βαρελίῳ, ἵνα καλυφθῆ ἢ ἔλλειψις, δι' ὕδατος τοῦ Τιβέρεως ἢ ἀφεψημάτος κυδωνίων. Οὕτω δὲ εὐ μόνον τὸν κλοπιμαῖον οἶνον ὠφελοῦντο, ἀλλὰ καὶ τὴν φήμην προσεκτῶντο ὅτι ὁ οἶνος τῶν καπηλείων εἶναι καθαρώτερος τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῶν πλουσίων. Ἐκ τούτων βλέπει ὁ ἀναγνώστης ὅτι αἱ τρεῖς πηγαί, ἕξ ὧν οἱ μὲν κάπηλοι ἤντιλουν ἀφθονα κέρδη, ὁ δὲ ὄχλος τῆς Ρώμης εὐθηνὰς εὐωχίας, ἦσαν: α') αἱ εἰδωλολατρικαὶ θυσίαι, β') αἱ σφαγαὶ τοῦ ἀμφιθεάτρου, γ') ἡ κλοπή. Περιττὸν μετὰ τοῦτο νὰ μακρογορησώμεν παριστῶντες τίνος ὑποδοχῆς ἔτυχε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις ὁ χριστιανισμός, ὁ ἐρχόμενος νὰ στεριεύσῃ τὰς πηγὰς ταύτας.

Ἐκ πάντων τῶν ἀντιπάλων τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος οἱ ἀγριώτεροι ὑπῆρξαν οἱ Ρωμαῖοι κάπηλοι καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς φοιτῶντες. Ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν χριστιανῶν πάλη ἤρξατο ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου· σύνθημα δὲ αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀδέσποτον τι οἰκόπεδον, ὅπερ οἱ χριστιανοὶ κατέλαβον πρὸς ἀνέγερσιν ἐκκλησίας, τὸ δὲ σωματεῖον τῶν καπήλων ἀντεποιεῖτο, δὲν ἐνθυμούμεθα ἐπὶ τίνι δικαίῳ. Ἡ ἔρις ἔλαβε τοιοῦτον ὄγκον, ὥστε αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ μεσολαβήσῃ δι' ἀποφάσεως ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, ἣν διέτηρησεν ἡμῖν ὁ Λαμπρίδιος ἔχουσιν οὕτω: *«Προτιμότερα εἶναι ἢ ἀνέγερσις ναοῦ εἰς θεὸν τινα οἰονδήποτε ἢ καπηλείου»*. Ἐπὶ τοῦ οὕτω παραχωρηθέντος γηπέδου ἀνηγέρθη ὁ ναὸς τῆς Ἁγ. Μαρίας τοῦ Τιβέρεως, ἡ πρώτη ἐν Ρώμῃ χριστιανικῇ ἐκκλησία, δι' ἧς αἱ τελεταὶ τῆς νέας θρησκείας ἀνέβησαν ἀπὸ τῆς κατακόμβης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς¹.

Ἐκτοτε ὁ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν καπήλων πόλεμος ὑπῆρξεν ἀδιάλλακτος· σύμμαχοι δὲ τούτων πιστοὶ πλὴν τῶν χωρικῶν καὶ τῶν δούλων διέμειναν μέχρι τέλους οἱ κροεπῶλαι, οἱ ἐργολάβοι λουτρῶν, οἱ προαγωγοί, οἱ πλάνητες μεταπράται καὶ βραδύτερον οἱ μικρέμποροι, οἱ ἐργάται καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κατώτερα στρώματα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας, ὧν τὸ χριστιανικὸν δόγμα κατέστρεφε τὰ συμφέροντα καὶ κατεδίκαζε τὰς ὀρέξεις. Καὶ πῶς τῷ ὄντι ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μισήσωσιν οἱ κάπηλοι καὶ οἱ λαίμαργοι ἐκκλησίαν, ἣτις, ἐν πληθούσῃ συνόδῳ, ἀνεθεμάτιζε πάντας τοὺς εἰσερχομένους εἰς ἑστιατόριον, ἐν ᾧ παρετίθεντο κρέατα προ-

1) Κατὰ τὸν Εὐσέβιον, αἰτία τῆς τοιαύτης ἐπιμονῆς τῶν χριστιανῶν πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πρώτης αὐτῶν ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ γηπέδου τούτου, ἦτο παράδοσις τις, καθ' ἣν, ἐνῶ ἐγεννᾶτο ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἀνεπήδα ἐν τῷ παρὰ τὸν Τίβεριν ἐκείνῳ γηπέδῳ ἀφθονοὶ πηγῆ ἐλαίου.

ερχόμενα ἐκ θυσιῶν; Μετ' ὀλίγον οἱ κήρυκες τοῦ χριστιανισμοῦ κατεδίκασαν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ αὐτὰ τὰ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς συνήθη ἐπικήδεια συμπόσια, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγα κέρδη ἐκαρποῦντο οἱ ξενοδόχοι. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ περι τὰ φαγοπότια αὐστηρότης τῆς τότε Ἐκκλησίας, ὥστε ὁ Καρχηδόσιος Πουβλικόλας, χριστιανὸς νεομύητος καὶ ἀπλοῦς τὸ πνεῦμα, ἐνόμισε σκόπιμον ν' ἀποταθῆ πρὸς τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον, ζητῶν παρ' αὐτοῦ νὰ τὸν φωτίσῃ περὶ τῶν ἐξῆς ἐρωτημάτων:

α'. Χριστιανός, ἐξηγτημένος ἐκ πολυμέρου ἀσιτίας καὶ μὴ δυνάμενος νὰ προμηθευθῆ ἄλλην τροφήν πλὴν κρέατος ἐκ θυσιῶν, τί πρέπει νὰ προτιμήσῃ; ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνης ἢ νὰ φάγῃ ἐξ αὐτῶν;

β'. Χριστιανός, προσκληθεὶς εἰς τράπεζαν φίλου καὶ φαγὼν ἐν ἀγνοίᾳ κρέας προερχόμενον ἐκ θυμιῶν, ἀμαρτάνει θανασίμως;

γ'. Δύναται χριστιανὸς νὰ φάγῃ λάχανα ἢ ὀπώρας ἐξ ἀγροῦ ὅπου ὑπάρχει ἄγαλμα θεοῦ τινος τῶν ἐθνικῶν;

δ'. Ἐπιτρέπεται εἰς χριστιανὸν νὰ πῖν ὕδωρ ἐκ φρέατος ἢ νὰ λουσθῆ ἐν ὕδατι, ἐξ οὗ ἔπιον ἢ ἐν ᾧ ἐλουσθήσαν εἰδωλολάτραι;

Καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπορήματα, τὰ ὅποια παραλείπομεν, νομίζοντες ἱκανὰ τὰ παρατεθέντα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐπικρατούσης τότε παρὰ τοῖς χριστιανοῖς αὐστηρότητος εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων τῆς ἐγκρατείας. Αἱ ἀπαγορεύσεις αὗται ἐξηγροῦν ἐτι μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν λύσσαν τῶν κατῆλων, οἵτινες ἐβλεπον καθ' ἑκάστην μειούμενα τὰ κέρδη καὶ καταστρεφομένην τὴν βιομηχανίαν τῶν. Καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτοὺς ἐν σωτηρίᾳ ἔτει 390, μετὰ τὸν τελικὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ, μένοντας ἀκραδάντως προσηλωμένους εἰς τὰ καταπεσόντα εἰδῶλα, ἐγείροντας μνημεῖον εἰς τὸν Λούκιον Ἀράδιον Βαλέριον Πρόκουλον Augur Pontifex minor, καὶ παρέχοντας τὴν αἴθουσαν τοῦ ξενοδοχείου τῶν εἰς τοὺς διωχθέντας ἐκ τῶν κλεισθέντων ναῶν τελευταίου ἱεροῦ τῆς Ρέας καὶ τῆς Νεμέσεως, τοὺς Γάλλους καὶ κινάδους ἐκεῖνους, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω. Τὰ κατηλεία ὑπῆρξαν τὸ ὕστατον καταφύγιον τῶν ἠττηθέντων ἀρχαίων θεῶν, αἱ κατακόμβαι, οὕτως εἰπεῖν, τῆς εἰδωλολατρίας· ἐκεῖθεν δὲ ἐδίωξαν αὐτοὺς οὐχὶ πλέον οἱ κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου διὰ τῆς θείας εὐγλωτίας τῶν, ἀλλ' οἱ κλητῆρες τῶν χριστιανῶν ἤδη αὐτοκρατόρων διὰ τελέμων καὶ μαστιγῶν.

Μεταξὺ τῶν ἐχθρικῶς διαχειμένων πρὸς τοὺς χριστιανούς τάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ ὄγλου ἠριθμήσαμεν ἄνωτέρω καὶ τὴν τῶν μεταπρατῶν καὶ μικροεμπόρων. Αἰτία τῆς ἀποστροφῆς ταύτης ἦτο οὐ μόνον ὅτι ὁ ἀρχαῖκός χριστιανισμός, κηρύττων τὴν λιτότητα καὶ οὐδεμίαν οὐδ' ἐν αὐταῖς ταῖς τελεταῖς ἀποδεχόμενος τότε ἐπί-

δειξιν κατέστρεφε πλήθος βιομηχανιῶν ¹, οἷον ἐρμογλύφους κηροπλάστας, ἀρωματοπώλας, χρυσοχόους, κοιμωτῆρας καὶ ἄλλους τοιοῦτους θεράποντας τῆς ἐθνικῆς πολυτελείας, ἀλλ' ἀκόμη διότι οἱ τότε χριστιανοὶ ἱερεῖς, πτωχοὶ ὄντες καὶ μὴ θέλοντες νὰ πληρώνωνται διὰ τὰς ἱερατικὰς αὐτῶν ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαϊκῆς ἐκκλησίας ὄφειλον νὰ προσφέρωσιν ἀμισθί, κατέφευγον ἵνα πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν εἰς τέχνην τινὰ ἢ ἐμπορικὴν βιομηχανίαν. Τίμιοι ὄντες εἴλκνον τοὺς ἀγοραστὰς διὰ τῆς εὐθηνίας τοῦ ἐμπορεύματος, πολὺ δὲ μᾶλλον ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐξ ὑπερβολικοῦ ἴσως ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀπῆλλαξε τὰ ὑπ' αὐτῶν πωλούμενα εἶδη παντὸς φόρου καὶ τέλους εἰς τὸ δημόσιον. Ἡ ἀτέλεια αὕτη κατέστησε τὸν πρὸς τοὺς χριστιανούς διαγωνισμόν ἀδύνατον, ἐπενεγκοῦσα βαθμηδὸν τὴν καταστροφὴν τῶν εἰδωλολατρικῶν ἐπιτηδευμάτων (artes gentilitiae). Ἐντεῦθεν τὸ ἄσπονδον μῖσος τῶν Ρωμαίων μεταπρατῶν κατὰ τῆς νέας θρησκείας· τὸ δὲ μῖσος τοῦτο ἐκορυφώθη ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος, μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα, ἀπηγόρευσε καὶ τὰς κατ' ἔτος τελουμένας δι' ἐράνου εὐωχίας τῶν διαφόρων ἐν Ρώμῃ συντεχνιῶν, δημεύσας τὰ πρὸς τοῦτο ταμεῖα καὶ σφραγίσας τὰς θύρας τῶν συσσιτίων. Ἐκ τούτων δύνатаί τις εὐλόγως νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ τότε χριστιανισμὸς οὐ μόνον δὲν ἐδημοκόπει, οὐ μόνον δὲν ἐθεράπευε τὰς παρεκτροπὰς τοῦ ὄχλου, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οὐδεμιᾶς ἡμέλει εὐκαιρίας ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν πρὸς τὰς κτηνώδεις αὐτοῦ ὀρέξεις ἀποστροφὴν.

Οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ὀχλοκρατικὴν καταγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ρώμῃ προβάλλουσιν ὡς ἐπιχείρημα καὶ τὴν αὐθόρμητον προσέλευσιν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ τῆς Ἁγίας Ἀφφρης, τῆς Ἁγ. Ἀγλαίας, τοῦ Ἁγ. Γηνέστου τοῦ ὑποκριτοῦ, τῆς Ἁγ. Φλώρας καὶ Ἁγ. Ἐλένης τῶν Ἐταιρῶν, ζητοῦντες ν' ἀποδείξωσι διὰ τῶν μεμονωμένων τούτων παραδειγμάτων ὅτι ὁ χριστιανισμὸς προσηλύτιζεν οὐ μόνον τὸν ὄχλον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὰ αἰσχρὰ ἐπαγγέλματα μετερχομένους. Ἄλλ' οὗτοι λησμονοῦσι, φαίνεται, ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ὑποκριταὶ καὶ αἱ ἑταῖραι δὲν ἦσαν ὄχλος. Ἡ αἰσχρότης τοῦ ἐπαγγέλματος οὐδόλως ἐκώλυεν αὐτὰς νὰ συγκαταλέγωνται ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἐκείνῃ, ἧς ἔμβλημα εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἢ μεταξὺ τοῦ ἐπονειδίστου τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τῆς διανοητικῆς ὑπεροχῆς πη-

1) Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἐπίσκοποι τοσοῦτον ἀπεστρέφοντο πᾶσαν ἐπίδειξιν ἐν ταῖς τελεταῖς, ὥστε κατεδίκαζον ὡς εἰδωλολατρικὴν καὶ αὐτὴν τοῦ θυμιάματος καὶ τῶν λαμπάδων τὴν χρῆσιν. Βλ. Γερτουλ. Ἀπόλ. 5. Α. Λακταν. Inst. Div. II, 20. Κατὰ δὲ τὸν Μινούτιον Φήλικα «εἶναι γελοῖον νὰ προσφέρῃ τις εὐτελεῖ κηρία εἰς τὸν πλάσαντα τὸν ἥλιον καὶ τοὺς ἀστέρας ὡς οἱ εἰδωλολάτραι εἰς τοὺς θεοὺς αὐτῶν, οἵτινες, ὄντες θεοὶ τοῦ σκότους, ἔχουσιν ἀνάγκην κηρίων ἵνα βλέπωσιν».

γάζουσα ἀντίθεσις ἐπόμενον ἦτο νὰ ὠθήσῃ τὰς Μαγδαληνὰς ταύτας εἰς τοὺς κόλπους τῆς θρησκείας ἐκείνης, ἥτις μόνη ἠδύνατο νὰ ἐξαγιάσῃ τὸν ρύπον ἐπαχθοῦς παρελθόντος.

Ἐν τῇ βραχεία ταύτῃ ἐπιθεωρήσει οὐδεμίαν, νομιζομεν, παρελείψαμεν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν τάξεων τοῦ ρωμαϊκοῦ ὄχλου. Εἶδομεν τοὺς γεωργοὺς, τοὺς δούλους, τοὺς ἀπελευθέρους, τοὺς ἐργάτας, τοὺς καπήλους καὶ πᾶσαν ἐν γένει τὴν καλουμένην τότε «*villis plebicula*» ἀγρίως καταδιώκουσαν ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς τὴν νέαν θρησκείαν, ἥτις οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖα εἰδῶλα ἤρχετο νὰ κρημνίσῃ καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῆς νὰ καταστρέψῃ, ἀλλὰ καὶ τὰς ὀρέξεις ἐκείνας νὰ καταδικάσῃ, ὧν ὁ κορεσμὸς εἶναι τὸ μόνον ἐπιγῆς εὐτύχημα τοῦ ἀμοιρήσαντος ἐλευθερίου ἀγωγῆς. Ὁ χριστιανὸς ἀπόστολος ὁ κηρύττων, «*Μακάριοι οἱ πεινῶντες*» καὶ «*Ἄγαπα τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν*», ἀδύνατον ἦτο νὰ τύχῃ καλῆς ὑποδοχῆς παρ' ὄχλου, ὅστις οὐδὲν ἄλλο παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἐζήτει ἢ «*Panem et Circenses*»¹, ἤγουν εὐωχίας καὶ παραθέσεις ἀνθρώπων εἰς θηρία ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Πάντες οἱ εὐσυνειδήτως γραψαντες περὶ τῆς τότε ἐποχῆς μυρία ὄσα ἀναφέρουσι γεγονότα ἀριδῆλως ἀποδεικνύοντα τὴν ἐχθροπάθειαν τοῦ ρωμαϊκοῦ ὄχλου κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Κωνσταντίνου. Τὰ χωρία ταῦτα οὐχ ἦττον καταφανῶς ἀποδεικνύουσι καὶ πόσον ἐπιλόλαιοι ἢ ἀσυνειδήτοι εἶναι οἱ δημαγωγοὶ καὶ σοφισταὶ ἐκεῖνοι, οἱ τολμῶντες νὰ παραβάλλωσιν ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς κήρυκας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἰσχυρίζόμενοι ὅτι, ὡς οἱ ἀπόστολοι, οὕτω κάκεινοι ζητοῦσι τὴν διὰ τοῦ ὄχλου, τῆς πηγῆς ταύτης πάσης προόδου, ἀνάπλασιν τῆς κοινωνίας.

(Παρθενῶν τόμ. Α' 1871 — 1872).

1) Διὰ τῆς λέξεως «*Panem*» ὁ ὄχλος τῆς Ρώμης δὲν ἐζήτει ξηρὸν ἄρτον, ἀλλὰ τράπεζαν πλουσιοπάροχον. Πλὴν τοῦ ἄρτου διενέμετο δωρεὰν τὸ ἔλαιον καὶ τὸ χοίρειον κρέας. Μετ' ὀλίγον ὁ ὄχλος ἀπῆτησε καὶ τὸν οἶνον ἀπληρωτεῖ, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανὸς ἐνομοθέτησε νὰ ἀγορασθῶσιν ὑπὸ τοῦ δημοσίου αἱ μέχρι τῶν θαλασσιῶν ἄλλεων ἐκτεινόμεναι πεδιάδες πρὸς καλλιέργειαν ἀμπέλων, ὧν τὸ προϊόν ἤθελε διανεμεσθαι καθ' ὠρισμένας ἡμέρας εἰς τὸν ὄχλον τῆς Ρώμης.

Η ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΟΝΟΥ— ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Τὸν ἄνθρωπον ὠρίζεν ὁ Πλάτων ζῆλον δίπουν καὶ ἄπτερον, μέχρις οὗ ὁ Διογένης μαθήσας πετεινὸν καὶ παρουσιάσας αὐτὸν ὡς πρότυπον τοῦ πλατωνείου ἀνθρώπου, ἠνάγκασε τὸν φιλόσοφον νὰ προσθέσῃ εἰς τὸν ὄρισμόν του καὶ τὸ *πλατώνυχον*. Οἱ μετὰ ταῦτα φυσιολόγοι, θέλοντες νὰ καταστήσωσιν ἔτι καταφανεστέραν τὴν μεταξὺ τοῦ ἀπτέρου ἀλέκτορος καὶ τοῦ ἀνθρώπου διαφορὰν, προσέθεσαν τὸ ἐπίθετον *παμφάγος*, οἱ δὲ φιλόσοφοι τὸ *λογικὸς*, ὥστε βαθμηδὸν ὁ ἄνθρωπος κατήντησε νὰ εἶναι «ζῆλον δίπουν, ἄπτερον, πλατώνυχον, παμφάγον καὶ λογικόν». Τὰ σημεῖα ταῦτα ἤρκεσαν ἐπὶ πολὺ πρὸς διάκρισιν τοῦ βασιλέως τῆς κτίσεως. Βαθμηδὸν ὅμως, προσδενοῦσῃ τῆς ἐπιστήμης, ὁ ὄρισμὸς οὗτος ἀλέβαινε καθ' ἑκάστην ἀνεπαρκέστερος· καθότι τὴν μὲν παμφαγίαν λ. χ. ἔχομεν κοινήν μετὰ τῶν χοίρων, τὸ δὲ λογικὸν δὲν εἶναι ἄλλο τι, κατὰ τὰς ὑλιστικὰς τάσεις τῆς σήμερον σοφίας, εἰμὴ μόνον ρενστόν τι ὅπερ ἐκκρίνει ὁ ἐγκέφαλος, ἀπαρᾶλλάκτως ὅπως καὶ τὰ νεφρὰ ἐκκρίνουσι τὸ οὔρον¹. Ἄλλα λοιπὸν σημεῖα ζητήσασα πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἐν Παρισίοις σχολῇ τῆς φυσιολογίας κατήντησε νὰ ὄρισῃ αὐτὸν ἐν τῷ κλασσικῷ² αὐτῆς λεξικῷ: «ζῆλον μαστοφόρον, ἀνῆκον εἰς τὸ γένος τῶν διχείρων, διακρινόμενον διὰ πώγωνος, ἐξέχοντος κάτωθεν τοῦ στόματος, προκωτοῦ εὐσάρκου, καθέτου ἐπὶ τῶν μηρῶν, καὶ ὀπίων ἀτρίχων». Περὶ δὲ συνειδήσεως, ψυχῆς ἢ λογικοῦ οὐδὲς λόγος παρὰ τοῖς σοφοῖς τούτοις, οἵτινες θεωροῦσιν ὡς φαντασίας ἀποκύημα πᾶν τὸ μὴ ὑπολίπτον εἰς τὴν σμίλην ἢ τὸ μικροσκοπιον. Ἄλλ' οὐδ' ὁ ὄρισμὸς οὗτος ἔτυχε γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Πάντες οἱ Πλατωνίζοντες παραλαβόντες συμμάχους τοὺς ἱερεῖς ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ πανστρατιᾷ, ἀναστατώ-

1) Ἡ φράσις αὕτη ἀνῆκε εἰς τὸν Κάρολον Vogt, καθ' ὃν «Le cerveau secrète la pensée, comme les reins secrètent l'urine».

2) Βλ. Dictionnaire de Médecine de Nysten εἰς τὴν λέξιν Homme.

σαντες τὴν γαλλικὴν Γερουσίαν, ἵνα ριφθῆ εἰς τὸ πῦρ τὸ βδελυρὸν βιβλίον καί, εἰ δυνατόν, συγκαῶσι μετ' αὐτοῦ οἱ οὕτω ἐξευτελίσαντες τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν καθηγηταί. Οὕτω λοιπὸν ἐπίσημος καὶ πάντα εὐχαριστῶν ὄρισμός τοῦ ἀνθρώπου ἀκόμη δὲν εὐρέθη, ἀλλ' ἕκαστος ἔχει περὶ τοῦ διπόδου τούτου οἶαν βούλεται γνώμην. Οἱ Ἑγελειανοὶ θέλουσιν αὐτὸν ἐνσαρκωμένον Θεόν, ὁ ἐν Γαλλίᾳ ὑπουργὸς τῆς παιδείας τὸν κατατάσσει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν πιθήκων καὶ ἄλλοι ἄλλα περὶ αὐτοῦ φιλοσοφοῦσιν. Ἡ ἀναρχικὴ αὕτη ἐλευθερία δίδει καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν ἄδειαν νὰ ὀρίσωμεν τὸν ἄνθρωπον: «ζῶν λογικόν, ἔχον ἀκατάσχετον κλίσιν εἰς τὸ παραλογίζεσθαι». Ἡ ἀντίφασις αὕτη φαίνεται ἡμῖν τὸ κύριον γνώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, σημείων πολὺ χαρακτηριστικώτερον τῆς τε αὐτοῦ ψυχῆς τῶν πνευματιστῶν καὶ τῶν ἀτρίχων ὀπίων τῆς νέας σχολῆς. Πάντα τὰ λοιπὰ ζῶα εἶναι συνεπῆ πρὸς ἑαυτά, μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀνακόλουθος εἰς τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς πράξεις του. Ὁ λόγος καὶ ἡ ἀλογία, ὁ γέλως καὶ ἡ κατῆφεια, ἡ φρόνησις καὶ ἡ μωρία καθιστῶσιν αὐτὸν ἀντιφάσεων ὀρμαθόν. Φύσει ὦν ἀγελαῖος, διότι στερούμενος φυσικῶν ὄπλων ἀδυνατεῖ νὰ ζῆ μόνος ὡς οἱ λέοντες καὶ οἱ ἀετοί, καθιέρωσε θρησκευτικούς τινας καὶ πολιτικούς νόμους πρὸς σύσφιγξιν τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν. Καὶ ἐν τούτοις τοὺς νόμους τούτους, παρ' ὧν ἐξαρτᾶται ἡ σωτηρία του, αἰσθάνεται ἔμφυτον τινα ροπὴν νὰ ἐμπαίξῃ καὶ νὰ καταπατῆ οὐ μόνον κατ' ἄτομον καὶ ἐν παραβύστω, ἀλλὰ πολλακίς ἐν πομπῇ καὶ πανηγύρει. Τὸ λογικὸν ζῶον, βαρὺ εὐρίσκον τὸ φορτίον τοῦ λογικοῦ, ὄρισεν ἑαυτῷ ἐποχὰς τινας, κατὰ τὰς ὁποίας ἔχει τὴν ἄδειαν ν' ἀποτινάσῃ τὸ σάγμα του, παραδιδόμενον ὡς ἀγαλίνωτος πῶλος εἰς τὰς ἀλόγους ὀρέξεις του. Ἐντεῦθεν ἐπήγασαν τὰ τερατώδη ἐκεῖνα ὄργια καὶ αἱ ἀλλόκοτοι τελεταί, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ Σαβάζια τῶν Ἑλλήνων, τὰ Κρόνια παρὰ Ῥωμαίοις, τὰ ἐν Βουβάστει ὄργια τῶν Αἰγυπτίων, αἱ εἰς τιμὴν τῆς Μυλίττης μαρταί τῶν Ἀσσυρίων καὶ αἱ ἄλλαι παρατρέφωδοι πανηγύρεις ὅσας μνημονεύει ἡ ἱστορία, τῶν ὁποίων ἀμυδρὸν ἀπαύγασμα παρέμεινεν ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀπόκρεως.

Ταῦτα πάντα ἐγένοντο πολλῶν ἀποριῶν καὶ εἰκασιῶν πρόξενα εἰς τοὺς κριτικούς, ἀποροῦντας πῶς νὰ συμβιβάσωσι τὰς τοιαύτας κτηνωδίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν εὐφυΐαν, τὴν ἡμερότητα τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὴν ἀγέρωχον παρὰ Ῥωμαίοις σεμνοπροσωπεΐαν. Μείζων ὅμως καὶ εὐλογωτέρα, νομίζομεν, καθίσταται ἡ ἀπορία τοῦ ἱστορικοῦ, ὁσάκις ἀπαντᾷ τοιούτους καὶ χείρονας τούτων ὄργιασμούς κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὅτε οὐχὶ πλέον ὁ Διόνυσος, ἡ Μύλιττα καὶ ὁ Πᾶν, ἀλλ' ἡ σύνοφρυς καὶ ἀγέλαστος μονοθεΐα ἐβασίλευεν

ἐπὶ τῆς οἰκουμένης, μόνος δὲ ἐπὶ τῆς γῆς σκοπὸς τοῦ πιστοῦ ἦτο ἢ τοῦ οὐρανοῦ κατάκτησις, ὑπὲρ ἧς ἀπεκδύετο πᾶσαν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλαυσιν καὶ χαρὰν. Καὶ ἐν τούτοις κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τῆς πίστεως καὶ τοῦ τρόμου τοὺς αἰῶνας βλέπομεν ἀτιμαζόμενα δι' ἀδιηγῆτων ὀργῶν τὰ χριστιανικὰ θυσιαστήρια. Ἐν μέσῳ γέλωτος, ἀσμάτων, φιαλῶν καὶ ποτηρίων εισηγήετο ἐκεῖ καθ' ὄρισμένην ἡμέραν ὄνος ὀγκώμενος καὶ ἀσχημονῶν, καὶ εἰς τοὺς ὀγκηθίμους αὐτοῦ ἀπεκρίνετο ὁ ὄμιλος τῶν ἱερέων καὶ τῶν πιστῶν, ἐμπαίζων καὶ παρωδῶν τὰ φοβερώτερα τῆς πίστεώς του μυστήρια· τὴν δ' ἐπιούσαν σύμπτῃς ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐγονυπέτει καὶ πάλιν ἐν τρόμῳ καὶ κατανύξει ὑπὸ τοὺς θόλους, ὅπου χθὲς ἀκόμη ἀντήχουν ἀνίερος γέλωσ καὶ ποτηρίων συγκρούσεις. Οἱ χθὲς μεθύοντες καὶ κραυγαίωντες ἐν τῷ ἱερῷ εἰσὶν ἔτοιμοι σήμερον νὰ ρίψωσιν εἰς τὸ πῦρ πάντα ὅστις καὶ τρίχα μόνον ἤθελεν ἐγγίσει τῆς ἱερᾶς τῶν θρησκείας. Τοιοῦτο εὐσεβείας καὶ βεβηλώσεως κράμα, τοιαύτη ἀκαριαία ἀπὸ τοῦ σκώμματος εἰς τὴν προσκύνῃσιν μετάβασις, ἀποτελοῦσι ψυχολογικὸν αἶνιγμα ἰκανὸν καὶ τὸν Οἰδίποδα αὐτὸν ν' ἀπελπίσῃ· ἵνα δὲ καταστῆ ἔτι φανερωτέρα ἢ ἀντίφασις, ἀνάγκη νὰ προσφέρωμεν τῷ ἀναγνώστῃ πρόχειρόν τι σκιαγράφημα τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν τότε ἀνθρώπων.

Ἡ ἑορτὴ τῶν Ὄνων, ἢ τῶν Μωρῶν, τῶν Γυμνῶν καὶ αἱ ἄλλαι τοιαῦται ἐτελοῦντο πρὸ πάντων ἐν ταῖς ἀρκτέαις ἐπαρχίαις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Καὶ τοῦτο καθιστᾷ αὐτὰς ἔτι μᾶλλον δυσεξηγήτους, διότι ἐκεῖ ἡ εὐσέβεια ἠκμαζεν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν χειλέων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πιστῶν, καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχε καταντήσῃ ἤδη ἐν Ρώμῃ ἀπλήρῃ δογμάτων καὶ τελετῶν σωρεία. Ἐφ' ὅσον ἐμβαθύνομεν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἱστορικῶν μνημείων, τόσῳ μᾶλλον αἰσθανόμεθα ἐνισχυομένην ἐν ἡμῖν τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἕκαστος λαὸς εἶναι προωρισμένος νὰ ἔχῃ μίαν μόνην σύμφωνον πρὸς τὰ ἦθη αὐτοῦ θρησκείαν. Τῆς θρησκείας ταύτης μόνον τὸ ὄνομα καὶ οἱ τύποι φαίνονται μεταβαλλόμενα, ἡ δὲ οὐσία μένει ἀναλλοίωτος ὅπως καὶ ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν λαῶν, ὁ μορφωθῆς ὑπὸ τοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἀμετάβλητος ὡς ἐκεῖνα. Οἱ εὐδαίμονες κάτοικοι τῶν εὐκράτων χωρῶν, ζῶντες ἐν μέσῳ φύσεως γοητευτικῆς, ἔχοντες ἀείποτε σαπφείρινον θόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ πράσινον τάπητα ὑπὸ τοὺς πόδας, εἰσὶν ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων διατεθειμένοι εἰς ὑπερφυσικὰ ὄνειρατα. Ἀναπαυτικὸν καὶ ὠραῖον εὐρίσκοντες τὸν κόσμον τοῦτον σπανίως αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ στρέψωσι τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἄλλον· ἡ δὲ θρησκεία αὐτῶν, οἰονδήποτε καὶ ἂν φέρει ὄνομα, εἶναι πάντοτε εἰδός τι δεισιδαίμονος κοσμολατρείας, τὰς αἰσθήσεις μᾶλλον ἢ τὴν καρδίαν ἀτασχολοῦσα. Καὶ αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς, ἵνα ρι-

ζοβολήσῃ παρ' αὐτοῖς, ἠναγκάσθη ἕκων ἄκων νὰ ἐνθυθῆ πάντα τῆς εἰδωλολατρείας τὰ ἡδυπαθῆ κοσμήματα, ἄνθη, ἄσματα, ἀρώματα, ἀγάματα, κώδωνας καὶ θυσάνους, αἱ δὲ πρὶν τελεταὶ διεσώθησαν ἅπασαι τ' ὄνομα μόνον μεταβαλοῦσαι. Οὐδόλως λοιπὸν ἀποροῦμεν ἀνευρίσκοντες ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν ἔθνῶν τούτων δεισιδαίμονας ἢ ἀσέμνους πανηγύρεις. Ἄλλως ὅμως εἶχον τὰ πράγματα παρὰ τοῖς ἀρκτέοις λαοῖς, οἵτινες κατὰ τὸ ἔθνικὸν αὐτῶν πνεῦμα ἐρμηνεύοντες τὰς Γραφάς, κατέστησαν τὸν Χριστιανισμόν εἰδὸς τι πενθίμου καὶ φοβερᾶς τραγωδίας, οἷα ἦτο πρότερον τὸ Ἔδδα. Ὁ Κέλτης καὶ ὁ Γερμανός, περικυκλούμενος ὑπὸ μαύρων ἑλατῶν δι' ὧν ὁ βορέας συρρίζει νυχθημερόν, ἀναπνέων ὀμίχλην, πατῶν ἐπὶ βορβόρου, τὸ δ' ἐσπέρας, ὅταν κεκμηκῶς καὶ καταψυγμένος ἐπιστρέφῃ εἰς τὴν καλύβην, οὐδὲν ἄλλο εὗρισκων ἐπὶ τῆς τραπέζης του εἰμὴ μόνον ξυνολάχανα καὶ πικρὸν ζῦθον, ἀναγκάζεται νὰ ὑψώσῃ τὴν διάνοιαν ἄνω τῆς κυκλούσης αὐτὸν ἀξένου φύσεως, ἵνα κορέσῃ τὴν ἔμφυτον παρ' ἀνθρώποις δίψαν τοῦ καλοῦ, ἦν ὁ Ἰταλὸς καὶ ὁ Ἕλλην ἀκόπως εὐχαριστοῦσι στρέφοντες μόνον περὶ αὐτοὺς τὸ βλέμμα. Πλὴν δὲ τούτων ἡ ἀκρασία τοῦ ἀέρος καὶ τὸ τραχὺ τοῦ ἐδάφους ἐπιβάλλουσι αὐτῷ ὡς ὄρον ὑπάρξεως τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν συνεταρισμὸν πρὸς κατίσχυσι τῶν περιστοιχούντων ἐμποδίων. Ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης πλησίον τοῦ θρησκευτικοῦ βλέπομεν συναναπτυσσόμενον παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ αἰσθημα τοῦ καθήκοντος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκπλήρωσις θεωρεῖται ὄρος ἀπαραίτητος τῆς τε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας. Ὁ Θεὸς τῶν τότε Γερμανῶν δὲν ἦτο οὔτε ὁ γαλήνιος καὶ ἀπαθὴς ἐκεῖνος νοῦς, δι' οὗ ἐξήγει ὁ Πλάτων τὴν τάξιν τῆς κτίσεως, οὔτε ὁ συνταγματικὸς τῶν ὀρθολογιστῶν βασιλεὺς, οὐδ' ὁ ἄχολος καὶ φιλοπαίγμων φιλόσοφος, εἰς τοῦ ὁποῖου τὴν ὑγίαν ἔπινεν εὐθύμως ὁ καλὸς Βερανζέρος, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὁ ἀπληστος θυμιάματος, νηστειῶν, γονυκλισιῶν καὶ μορφασμῶν παντοίων Θεὸς τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ κριτὴς ἀμείλικτος καὶ φοβερός, παραδίδων ἀσπλάγχχνος εἰς αἰωνίας κολάσεις τὸν καὶ βῆμα μόνον παρολισθαίνοντα τῆς ἀγούσης πρὸς αὐτὸν στενωποῦ. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν συνείδησιν ἐνόμιζον «ὄκληράν τινα ἀσθένειαν ταράττουσαν διὰ φόβων χμαιρικῶν τὴν ἡσυχίαν τῶν μικροψύχων», ὅπως ὤριζεν αὐτὴν Πάπας Λέων ὁ Ι', ἀλλ' «ἠσθάνοντο τρέμοντα τὸν μυελὸν τῶν ὀστέων των», ὡσάκις ἀνελογίζοντο ὅτι θέλουσι κριθῆ κατὰ τὰ ἔργα των. Ὁ οὕτω σκεπτόμενος ἀδύνατον εἶναι ν' ἀπαγγείλῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς σχολικὸν ἀποστήθισμα, ἀλλ' ἐκάστην λέξιν σταθμίζει μετὰ τρόμου καὶ ἀνησυχίας ὡς ἀλήθειαν. Ἡ θρησκεία αὐτοῦ συνίσταται εἰς ἐνδόμυχόν τινα διάλογον μεταξὺ τοῦ Πλάστου καὶ τοῦ πλάσματος, τὰς δὲ ἐξωτερικὰς ἀσκήσεις νομίζει ἐπόνισιῶδεις, αἰσθανόμενος μάλιστα ἔμφυτόν τινα ἀποστροφὴν πρὸς τὰς νηστείας, τὰς τελετάς, τὰς προσκυνήσεις καὶ τὰ ἄλλα.

παρονθυλεύματα, ἅτινα θεωρεῖ ὡς ἰσοῦς ἀράχνης, ἀποκρύπτοντας τὸν καθαρὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ. Οὔτε τοὺς Ἁγίους ἐπικαλεῖται ἵνα μεσιτεύσωσι πρὸς σωτηρίαν του, οὔτε παρὰ τοῦ ἱερέως περιμένει τὰ δόγματα τῆς πίστεώς του ἢ τὴν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτημάτων, διότι μόνος ὁ Θεὸς διδάσκει αὐτὸν διὰ τῆς Γραφῆς καὶ σώζει διὰ τῆς χάριτος. Τοιαύτη ἦτο, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν περισωθέντων μνημείων, ἢ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ μεσαιῶνος θρησκευτικῆ κατάστασις ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις τῆς Δύσεως. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα κατέπνιγον ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους ἢ Ρωμαϊκῆ τρομοκρατία, μέχρις οὗ κορυφωθέντα ἐξεραγάθησαν συγχρόνως σχεδὸν ἐν Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα **Μεταρρυθμίσις**. Τῆς μεταρρυθμίσεως ἢ μᾶλλον τῆς θρησκευτικῆς ταύτης παλιγγενεσίας ἡ ἐπίσημος βασιλεία χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς 1571 ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πιστῶν ἀνέκαθεν ἐβασίλευεν. Ἡ εἰλικρινὴς ὑπερφυσικὴ μέριμνα ὑπῆρξεν ἀέλιποτε τὸ διακριτικὸν σημεῖον τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτήρος τῶν λαῶν ἐκείνων, ὡς ὁ ψευδευλαβὴς ἐπικουρισμὸς τῶν μεσημβρινῶν.

Τοιαῦτα παραστήσαντες τῆς φυλῆς ἐκείνης τὰ ἦθη εὐρισκόμεθα εἰς μεγίστην ἀμνηχανίαν, ἐνῶ πρόκειται ἤδη νὰ περιγράψωμεν τὰς περιοδικὰς ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν βεβηλώσεις. Ὁμοιωόμεν βοτανικὸν ἀνακαλύπτοντα ἐν μέσῳ τῆς ὑγιούς βλαστήσεως ὑψηλοῦ ὄροπέδιου δηλητηριωδῆς τι προῖόν τῶν ἰνδικῶν κοιλάδων καὶ ἀποροῦντα πῶς ἐν ἀέρι καθαρῷ καὶ ὕδατι ψυχρῷ ἠδυνήθη νὰ ὠριμάσῃ τὸ γέννημα ἐκεῖνο τῶν δυσωδῶν τελμάτων. Ἄλλὰ τὸ δυσεξήγητον τοῦ συμβεβηκότος οὔτε παρὰ τῷ φυσιοδίφῃ οὔτε παρὰ τῷ ἱστορικῷ δικαιοῦσι τὴν ἐκουσίαν τύφλωσιν. Πολλὰ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καίτοι μὴ ἐξηγήσιμα, εἶναι οὐχ ἦτον ἀναντίρρητα καὶ ψηλαφητὰ γεγονότα, ἢ δὲ ἀλήθεια, κατὰ τῶν Γαλατῶν τὴν παρομίαν, δὲν εἶναι πάντοτε ὁμοιολήθης. Ἄλλ' ἀφίνοντες τὰ φιλοσοφήματα μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν μεσαιωνικῶν ὄργων.

Λήγοντος τοῦ ἔτους, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων, αἱ ἐκκλησίαι ὑφίσταντο ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας παράδοξόν τινα μεταμόρφωσιν. Ὁ ναὸς ἐκοσμεῖτο δι' ἀνθέων, στεφάνων καὶ κατόπτρων ὡς αἶθουσα χοροῦ, τὰ ἱερὰ σκεύη ἀπεκομίζοντο ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐτίθεντο ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης φιάλαι οἴνου, στάμνοι ζύθου, γλῶσσαι καπνισταί, χοιρομήρια, ὅποιοι ἀλλᾶντες, κύβοι καὶ χαρτοπαίγνια, ἐν δὲ τοῖς θυμιατηρίοις ὁ λίβανος ἀντικαθίστατο διὰ σκύτους παλαιῶν ὑποδημάτων. Οὕτω εὐτρεπισθέντος τοῦ ἱεροῦ, πάντες οἱ διακρινόμενοι ἐπὶ φωνῇ βραγχῆ, τραχεῖα καὶ παραχόρδω προσε-

καλοῦντο ὡς ψάλται· ἕκαστος δὲ αὐτῶν ὑπεχρεοῦτο ν' ἀπομιμῆται ᾄδων τὴν φωνὴν ἀμούσου τινὸς ζῦφου, ὄνου ὀγκηθμόν, βατραχίου κοᾶξ, γρυλλισμὸν χοίρου, κυνὸς ὑλακὰς ἢ ἄλλον τινὰ ἤχον ἐξ ἐκείνων, δι' ὃν ὁ κ. Π. Σοῦτζος ἐνασμενίζεται νὰ ὑμῆ τὸν Μεσσίαν. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἔνδυμα τῶν ψαλτῶν ἔπρεπε ν' ἀνταποκρίνηται ὁπωσοῦν πρὸς τὸ ποῖον τῆς φωνῆς. Δέρματα ἄρκτου, ἀλεκτρούωνων περὰ, ὄνου κεφαλαί, κέρατα καὶ μακροὶ οὖραι ἐκόσμουσαν κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην ἡμέραν τὰ σώματα τῶν πιστῶν. Πολλοὶ αὐτῶν, ἵνα ἐντελεστέραν καταστήσωσι τὴν ἀφομοίωσιν ἐβράδιζον τετραποδητί, οἱ δὲ ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι, κανονικοὶ, ἐλεοδόται καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες διεκρίνοντο μεταξὺ πάντων διὰ τὸ τερατωδέστερον τῆς μεταμφιέσεως. Τὸ κείμενον τῆς ἀκολουθίας ἀνταπεκρίνετο κατὰ πάντα πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὴν φωνὴν τῶν ἐκκλησιαζομένων, ἀλλόκοτον ὄν μῆγμα ἀνιέρου παρφιδίας, βωμολογιῶν ἀγοραίων καὶ ἀνακολουθῶν σκαλαθυρμάτων ἐν γλώσση μιζοβαρβάρφ. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῆς τελετῆς ἐκάπνιζον τὰ ὀπτόμενα κρέατα καὶ αἱ ἐν τοῖς θυμιατηρίοις δυσώδεις ὑλαί, οἱ κύβιοι κατεκυλίοντο, συνεκρούοντο τὰ ποτήρια, ἐθραύοντο αἱ κενωθείσαι φιάλαι καί, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἁρμονίας, οἱ παῖδες ἐκύλιον κόντακας καὶ σφαίρας ἐν τῷ ὑπερφῶ τοῦ ναοῦ πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ ἤχου τῆς βροντῆς. Περαιωθείσης δὲ τῆς ἱερᾶς κραυγῆς, ἐξήρχετο ὁ μετημφιεσμένος ἐκεῖνος ὄχλος εἰς τὰς ὁδοὺς, περιφέρον ἀνά πᾶσαν τὴν πόλιν τὴν κτηνώδη στολὴν καὶ εὐθυμίαν του. Οἱ μὲν ἀνέβαινον ἐπὶ ἡμίονου πηδαλιουχοῦντες τὸ ζῦφον διὰ τῆς οὐρᾶς, οἱ δὲ ἔπλευον ἐπὶ βακτηρίας καὶ ἄλλοι καθήμενοι, ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεσπίδος, ἐπὶ διτροχῶ ἀμαξαρίου, συρομένου ὑπὸ ζωλοῦ ἔπλου ἢ ἀσθηματικοῦ βοός, ἐνσφενδόνιζον κατὰ τοῦ πλήθους πλήρεις δράκας ἀλεύρου ἢ χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὁμαθούς. Ταῦτα περίπου ἐτελοῦντο ἐν Γερμανίᾳ καὶ ταῖς Κάτω Χώραις κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Ἀθῶν, τῶν Γυμνῶν ἢ τῶν Κερασφόρων. Ἄλλ' ἐκεῖ ἡ τελετὴ ἤρχιζε πρὶν ἔτι ὁ ἥλιος ἀνατεῖλῃ. Ἄν δέ τις τῶν ἱερέων ἢ τῶν πιστῶν, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνή, ἐβράδυνε νὰ προσέλθῃ, οἱ γείτονες μετέβαινον μετὰ σημαίων καὶ τυμπάνων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φιλύππου, ὃν ἀναρπάζοντες ἐκ τῆς κλίνης ἔσυρον ὀλόγυμνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτὸν τὸν νυκτικὸν χιτῶνά του ἀφαιροῦντες¹, ὅπερ παρῆγεν ἀφορμὴν εἰς πλεῖστα σκάνδαλα καὶ ρευματισμούς.

Πασῶν ὅμως τῶν ἑορτῶν τούτων ἐπισημοτέρα ἦτο ἡ τοῦ Ὄνου, ἣτις ἐτελεῖτο πανταχοῦ μὲν τῆς Δύσεως, μετὰ μελλόνος δὲ πομπῆς ἐν Καισαρομάγφ (Beauvais), πρωτευούσῃ τῆς πρώτης

1) *Nudis pedibus et sine camisia*. Βλ. Παραρτ. Αεξ. Δουναγκίου ὑπὸ Καρκεντιέρον εἰς τὴν λέξιν *camisia*.

Βελγικῆς. Τὸ ζῶον τοῦτο φαίνεται ἀνέκαθεν προωρισμένον νὰ πρωταγωνιστῇ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τῶν λαῶν πανηγύρεις. Διάσημος ἦδη ὢν ἐν ταῖς τελεταῖς τῶν Ἑθνικῶν, ὁ ὄνος ἀναφαίνεται οὐχὶ ἐλάσσων εἰς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας τὰς παραδόσεις. Δι' αὐτοῦ ὠμίλησεν ὁ Ὑψιστος εἰς τὸν Βαλαάμ, οὗτος ἔσωσεν εἰς Αἴγυπτον τὴν ἱερὰν οἰκογένειαν καὶ ἐπὶ τῶν νότων του εἰσῆλθε θριαμβεύων ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, ὑπὸ βροχὴν ἀνθέων καὶ χλωρῶν κλάδων. Πλὴν δὲ τῆς ἱστορικῆς ἐπισημότητος καὶ αἱ ἰδιόζουσαι εἰς τὸ ζῶον τοῦτο ἀρεταὶ καθιστῶσιν αὐτὸ ἰδανικὸν πρότυπον χριστιανικῆς τελειότητος. Πραότης, ταπεινότης, ἐγκαρτέρησις, ἀμνησικακία, προθυμία εἰς τὸ τείνειν τῷ ραπίζοντι καὶ τὴν ἑτέραν σιαγόνα καὶ αἱ ἄλλαι εὐαγγελικαὶ ἀρεταὶ παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ πλάσματι εὐρίσκονται μᾶλλον ἢ παρ' αὐτῷ ἀθρόοι συνηνωμένοι. Δικαίως λοιπὸν ἠξίου αὐτὸν ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία τῶν μεγίστων τιμῶν. Ὁ ναὸς ἐνεδύετο πρὸς ὑποδοχὴν του τὰ λαμπρότερα τῶν κοσμημάτων, αἱ πλάκες ἐφ' ὧν ἔμελλε νὰ πατήσῃ ἐκαλύπτοντο δι' ἀνθέων καὶ πολυτίμων ταπήτων, ἅπαντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, ὁ λοιπὸς κληρὸς καὶ ὁ λαὸς περιέμενον αὐτὸν ἄσκεπεις καὶ γονυπετοῦντες. Ὁ ὄνος, ἐκλεγόμενος μεταξὺ τῶν μᾶλλον σφριγόντων, ἀνεβιβάετο ἐν πορφυροχρῶσῳ στολῇ ἐπὶ ὀκρίβαντος ἐστημένου ἐν μέσῳ τοῦ ὀπισθοδόμου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐκεῖ ἱστάμενος ἐδέχετο τοῦ εὐσεβοῦς ὀμίλου τὰς γονυκλισίας καὶ προσφωνήσεις. Οἱ διάκονοι περιεκύκλουν αὐτὸν πάλλοντες θυμιατήρια πλήρη ἐκλεκτῶν ἀρωμάτων, λευχεῖμονες παρθένοι προσέφερον κάνιστρα ἀνθέων ἢ ἐπισημένης κριθῆς, ἐνῶ ἄλλαι τὸν ἐρράντιζον δι' εὐόσμων ἀποσταγμάτων. Μετὰ ταῦτα παρήλαυνεν ἐνώπιον τοῦ θρόνου του παραδόξος τις πομπεΐα, ἧς ἠγεῖτο ὁ Μωυσῆς κρατῶν τοὺς πίνακας τοῦ Νόμου, εἶποντο δὲ κατὰ σειρὰν ὁ Ἄαρὼν ἐν ἀρχιερατικῇ περιβολῇ, ὁ Δανιὴλ ἐν σχήματι νεανίου ἐνδεδυμένου πρασίην γλαμύδα, ὁ Δαυὶδ σκηπτοῦχος καὶ στεφανηφόρος, ὁ Ἅγιος Πέτρος κρατῶν τὰς οὐρανίας κλεῖδας, ὁ Σαμονήλ, ὁ Ζαχαρίας, ἡ βασίλισσα Σάββα, Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, ὁ Πιλάτος, ἡ Ἡρωδιάς καὶ αἱ ἄλλαι γραφικαὶ ἐπισημότητες. Εἷς τινὰς μάλιστα τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Γαλλίας¹ παρίστατο καὶ αὐτὴ ἡ Παναγία ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς ὡραιότητος τοῦ τόπου νεάνιδος κρατούσης ξανθὸν βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας. Ἀφοῦ πάντες οὗτοι ἐτελείωνον τὰς εἰς τὸν ἕρῳα τῆς τελετῆς προσρήσεις των, σύμπασα ἡ ὀμίγηυρις ἀνεβάλλετο βροντοφῶνως τὸν περιβόητον ἐκεῖνον λατινοβάρβαρον ὕμνον :

Εἰς Ἀνατολῆς τὰ μέρη,
 ἴφάνη ὄνος, κρατερός,
 καὶ πρὸς φόρτον ἰσχυρός,
 κάλλιστος καὶ ζωηρός.

1) Ἐν Σενόη καὶ Ροτομάγῳ (Rouen).

Κὺρ Γάϊδαρέ μου ψάλε,
ὠμορφο στόμα γέλα, κλπ. (1)

Μετὰ τὸ τέλος ἐκάστης στροφῆς ἐσιώπων οἱ ψάλται πρὸς στιγμήν, ὁ δὲ τελετάρχης ἰστάμενος ἐπὶ ἄμβωνος ὑψηλοῦ ἀντὶ « Ἀμήν » ἔκραζε « Hin-Han », ἀπομιμούμενος τοῦ ὄνου τὴν φωνήν, εἰς ἣν ἔσπευδον παραχρῆμα ν' ἀποκριθῶσιν οἱ πιστοὶ ἀμιλλόμενοι τίς πρὸ τίνος βαρύτερον νὰ ὀγκηθῆ. Ἡ δυσηγῆς αὕτη ἀμίλλα ἐξηκολούθει μέχρις οὗ τὸ ζῶον ἐκβαχθεντὲν ὑπὸ τῶν τοσοῦτων τιμῶν ἐκάλυπτε διὰ τῶν γνησίων αὐτοῦ ὀγκηθμῶν τὴν μιμητὴν ταύτην τῶν λατρευτῶν του ἀρμονίαν. Εἰς τὸ ἄκουσμα ἐκεῖνο ἀνέκφραστος χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις διεχύνετο ἀστραπηδὸν ἐν τῇ ὀμηγύρει τῶν πιστῶν ἠσπάζοντο ἀλλήλους, ἔκραζον « Ὡσανά ! » καὶ ἔρριπτον τοὺς πῖλους εἰς τὸν ἄερα, σπογγίζοντες βλέφαρα ὑγρά ὑπὸ τῆς συγκινήσεως.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ ναὸς ἐκαθαρίζετο, τοὺς ὀγκηθμοὺς διεδέχοντο αἱ συνήθεις εὐχαί, τὸ δὲ τετράπουν εἰδῶλον ἀντήλλασσε τὴν ἐφήμερον πορφύραν ἀντὶ τοῦ ἐπιουσίου σάγματος καὶ τὰς προσκυνήσεις ἀντὶ τῶν συνήθων ραβδισμῶν, παρηγόρους ἔχων τὴν ἀνάμνησιν καὶ τὴν ἐλπίδα.

Αἱ τελεταὶ αὗται ἐξηκολούθησαν ἀκμαίους ἐν τῇ Δύσει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, ἐνῶ ἦ τε ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις συνεμάχουν πρὸς καθαιρέσιν τῶν τελευταίων ἐρειπίων τοῦ μεσαιωνικοῦ οἰκοδομήματος. Οἱ Μωροί, οἱ Γυμνοὶ καὶ οἱ Ὅνοι ἐπόμπειον ἀκόμη ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐκκλησίαις, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Λούθηρος, ὁ Ζουίγκλερος καὶ ὁ Καλβῖνος ἐξώριζον ἐξ αὐτῶν ὡς δεισιδαιμονίας τὰ ἀγάλματα τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων τὰς εἰκόνας. Ἄλλ' ὅτε δύο νεωτερίζοντες ἀρχιερεῖς ἀπεπειράθησαν καὶ εἰς τὴν λιτανείαν τῶν Μωρῶν νὰ κλείσωσι τὰς πύλας τοῦ ναοῦ, οἱ πιστοὶ ἔσπευσαν παραχρῆμα νὰ κρεμάσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἐν Ἐβροῦκῳ (Eureux) μητροπόλεως. Καὶ ἐν τούτοις οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ ἦγκμασέ ποτε τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἰλικρινέστερον ἢ τότε παρὰ τοῖς λαοῖς ἐκεῖνοις. Καὶ μὴ νομίση τις

- (1) *Orientis partibus*
Orsus est asinus,
Pulcher fortissimus.
Sarcinis aptissimus,
Eh ! Sire âne chantez,
Belle bouche rechignez κλπ.

Βλέπε τὸν ὕμνον τοῦτον ὀλόκληρον ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἐκδοθείσαις ἐν Παρισίοις 1861 « *Curiosités Théologiques* » σ. 65. Τὰς δὲ λοιπὰς περὶ ταύτης καὶ τῶν ἀνωτέρω τελετῶν λεπτομερείας ἠρῶσθημεν ἐκ τοῦ *Γλωσσarioῦ* τοῦ Δουκαχίου, τοῦ πονήματος τοῦ Lenient « *La Satyre au moyen Age* », τοῦ Picart « *Cérémonies religieuses* », τοῦ ἀνωτάτου *Laus Asini* κτλ.

ὅτι μόνος ὁ ὄχλος καὶ ὁ κατώτερος κλήρος ἐκηρύσσοντο ὑπέριμαχοι τῶν τοιούτων βεβηλώσεων. Ἄπ' ἐναντίας εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν διέπρεπον ἀρχιερεῖς ἐν πορφύρᾳ καὶ μεγαλόσχημοι καθηγηταί. Ὅτε ὁ περιώνυμος Γέρσων, ὁ ἐπικληθεὶς χριστιανικώτατος, ἐδημοσίευσεν τὴν εὐγλωττον αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνοσιουργιῶν τούτων διατριβήν, σύμπασα ἢ ἐν Ὡζέρη σχολῇ τῆς Θεολογίας ἐπετέθη κατὰ τοῦ νεωτεριστοῦ. Ἐκ τῆς πρὸς τὸν Γέρσωνα ἀπαντήσεως τοῦ κοσμήτορος τῆς σχολῆς ταύτης ἀποσπῶμεν τὴν κατωτέρω περικοπήν, ὡς παρέχουσαν ἡμῖν οὐχὶ βεβαίως τὴν ἀπολογία, ἀλλὰ τὴν μόνην ὑπάρχουσαν ἐξήγησιν τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε ἀνεξηγήτου κράματος εὐσεβείας καὶ κακοθηείας. «Τὰ πλήρη οἴνου βαρέλια, λέγει ὁ καλὸς οὗτος θεολόγος, ἤθελον διαρραγῆ, ἂν δὲν ἤνοιγετο ἐνίστε τὸ ἐπιστόμισμα ἵνα ἀερισθῶσιν. Ἡμεῖς δὲ οἱ χριστιανοὶ εἴμεθα ἀσθενῆ ἀγγεῖα καὶ ὑπόσαθρα βαρέλια, τὰ ὅποια ὁ οἶνος τῆς θείας χάριτος ἤθελε διαρρήξει, ἂν ἀφίναμεν αὐτὸν εἰς διηνεκοῦς εὐσεβείας ἀναβρασμόν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν παραδιδόμεθα ἐνίστε εἰς κωμωδήματα καὶ βωμολογίας, ἵνα ἐπιδοθῶμεν ἔπειτα μετὰ μείζονος προθυμίας εἰς τὰς εὐσεβεῖς ἡμῶν ἀσκήσεις».

(Ἄττικὸν Ἡμερολόγιον, 1869, στος Γ').

ΑΠΟΚΡΥΦΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΞΑΡΙΑ

Πάντες οἱ μὴ τελείως ἄγευστοι ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας γνωρίζουσιν ὅτι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν εἶναι τὰ μόνα τῆς ἰδρύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπομνημονεύματα, ἀλλ' ἐξελέγησαν καὶ ἐκυρώθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐκ πολλοῦ πλήθους Εὐαγγελίων, Ἀποκαλύψεων, Ἐπιστολῶν, Ἀποστολικῶν Πράξεων καὶ παντοίων ἄλλων ἱστορημάτων, περιληφθέντων μετὰ τὴν διαλογὴν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα Ἀποκρύφων. Οὕτω λ. χ. πλὴν τῶν τεσσάρων κανονικῶν περιεσώθησαν ἢ μνημονεύονται τὰ εὐαγγέλια τοῦ Ἁγ. Πέτρου, τοῦ ἁγ. Ἰακώβου, τοῦ ἁγ. Βαρθολομαίου, τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, τοῦ Νικοδήμου, τοῦ Θωμᾶ Ἰσραηλίτου, τοῦ ἁγ. Μαθθία, τῆς Μαρίας, τῆς Γεννήσεως, τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, τῶν Ναζωραίων καὶ ἄλλα ἐν συνόλῳ τριάκοντα ἑννέα. Ἀποκαλύψεις λέγονται γοῖψαντες, πλὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, οἱ ἅγιοι Πέτρος, Παῦλος καὶ Θωμᾶς· πολὺ δὲ περισσότεροι εἶναι οἱ συντάκται ἱστοριῶν τῶν ἀποστολικῶν πράξεων καὶ ἀπειράριθμοι τῶν πρώτων ὑπὲρ Χριστοῦ ἀθλήσεων αἱ ἀφηγήσεις. Ἡ τοιαύτη πληθώρα κειμένων ἐπέβαλε μὲν τὴν προτίμησιν καὶ κύρωσιν τῶν ἀξιολογωτέρων, ἀδικον ὁμῶς θὰ ἦτο νὰ συμπεράνη τις ἐκ ταύτης ὅτι ἀπεκήρυττεν ἡ Ἐκκλησία πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ λοιπά. Ὑπὸ τὸν κοινὸν τῶ ὄντι καὶ κάπως δυσώνυμον τίτλον Ἀποκρύφων συμπεριλαμβάνονται, πλὴν τῶν ἐπιβαρυνομένων δι' εἰδικῆς καταδίκης ἐπὶ νοθεύσει ἢ κακοδοξίᾳ, πλεῖστα ἄλλα ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον ἰσότημα τῶν κανονικῶν καὶ ἔπειτα κατ' οὐδὲν ἄλλο διακρινόμενα τούτων παρὰ μόνον ὅτι ταῦτα μὲν ἀνεγινώσκοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὰ δὲ Ἀπόκρυφα ἀπέμειναν ἀνάγνωσμα οἰκιακόν. Τὰ ὀλίγα τῶ ὄντι κυρωθέντα κείμενα οὐδόλως ἐξήρχον πρὸς κορεσμόν τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε θερμοῦ πόθου στενωτέρας οἰκειώσεως πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ εὐαγγελικοῦ δράματος καὶ τῆς περιεργείας τῶν πιστῶν νὰ γνωρίσωσι τὰς λεπτομερείας τοῦ βίου καὶ τοῦ θανάτου ἐκάστου τούτων. Τί λ. χ. ἔπραττεν ὁ Ἰησοῦς κατὰ τοὺς παιδικούς καὶ τῆς πρώτης νεότητος τοὺς χρόνους; Τί ἀπέ-

γειναν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ Μαρία, ἡ Μάρθα, ἡ Σαλόμη, ἡ Μαγδαληνὴ καὶ αἱ ἄλλαι ἱεραὶ γυναῖκες, αἵτινες παρηκολούθουν αὐτῷ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος μέχρι τοῦ Σταυροῦ; Ποῦ ἐδίδαξε, τίνα εἶδωλα ἐκρήμιωσε καὶ πῶς ἀπέθανεν ἕκαστος τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συγχρόνων καὶ ἔπειτα μαρτύρων; Περί παντῶν τούτων, τῶν μὴ θεωρουμένων τότε ὡς ἀσημάντων, ὀλίγιστα δυνάμενοι νὰ διδαχθῶσιν ἐκ τῶν ἐπισήμων βιβλίων, προσέτρεχον οἱ πιστοὶ εἰς τὰ Ἀποκρύφα, τῶν ὁποίων ἠῤῥεαν καθ' ἑκάστην ἡ διάδοσις καὶ τὸ πλήθος. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι δὲν συμφωνοῦσιν οἱ ὀρθοδόξως ἢ κριτικῶς θεολογοῦντες περὶ τῆς ἀξιολογίας τῶν ἐν τοῖς Ἀποκρύφοις ἱστορουμένων γεγονότων, οὐδεὶς ὁμως δύναται ν' ἀρηθῆ ὅτι εἰκονίζονται ἐν αὐτοῖς ἀκριβέστατα τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, ὁ οἰκιακὸς βίος καὶ ἰδίως ἡ ψυχικὴ διάθεσις τῶν πρώτων Χριστιανῶν. Τὸ ἀμφισβητήσιμον ἱστορικῶς θεωρεῖται παρὰ πάντων ὡς ψυχολογικὸν μνημεῖον ἀξίας ἀνεκτιμήτου.

Εἰς ταύτην πιθανῶς ἀποβλέπων δὲν ἀπηξίωσεν ὁ πολὺς Φαβρίκιος νὰ καταβάλλῃ πρὸς συλλογὴν, παράθεσιν καὶ διασάφισιν διὰ κριτικῶν σημειώσεων τοῦ κειμένου τῶν Ἀποκρύφων, ὅσον τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ ὄγκου ἐργασίας. Ἀλλὰ καὶ τοσοῦτος ἦτο τοῦ ἀγαθοῦ λογίου ὁ φόβος μὴ θεωρηθῆ ὑπὸ τῶν σεμνοτύφων Γερμανῶν θεολόγων ὡς εὐπιστος ἢ εὐνοϊκῶς διακείμενος πρὸς τὰς δεισιδαίμονας τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας παραδόσεις, ὥστε ἐθεώρησε πρέπον νὰ εἰδοποιήσῃ μετὰ κάπως κωμικῆς σοβαρότητος τὸν ἀναγνώστην: «ὅτι οὐδόλως πιστεύει εἰς τοὺς μύθους, τοὺς ὁποίους συνέλεξε καὶ δημοσιεύει», ὅπως καταστήσῃ τὴν ἀναίρεσιν αὐτῶν εὐχερεστέραν. Αὕτη ὁμως ἦτο καὶ περιττή, ἀφοῦ οὔτε ὑπὸ τῆς Ρώμης οὔτε, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐθεωρήθη ποτὲ ἡ πίστις εἰς τὰ ἱστορήματα ταῦτα ὑποχρεωτικῆ. Ἀξία ἀπ' ἐναντίας σημειώσεως φαίνεται ἡ ὑπερβολὴ κριτικῆς ἀμεροληψίας, ἣν ἐπιδεικνύουσι καὶ οἱ εὐσεβέστατοι τῶν σημερινῶν θεολόγων περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἱστορικοῦ κύρους τῶν Ἀποκρύφων, λαλοῦντες πλειστάκις περὶ τούτων ὡς περὶ δημωδῶν παραδόσεων, δυναμένων νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὰς ἡρωϊκὰς τῶν Ἑλλήνων ἢ τὰς ἱπποικὰς τῶν μέσων χρόνων. Αὗται ἐχρησίμευον πρὸς παραμυθίαν καὶ ἐνθάρρυνσιν τῶν πιστῶν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἢ καὶ πρὸς ἀπλήν αὐτῶν ψυχαγωγίαν παρὰ τὴν χειμερινὴν ἐστίαν, ἐν ταῖς εἰρηκαῖς ἢ κατὰ τὰς ἀνιαρὰς διὰ τῶν ἐρήμων πορείας. Τὰ ἱστορήματα ταῦτα δὲν φαίνονται ἐξ ἀρχῆς ὅπως ἔχουσι συνταχθέντα, ἀλλ' ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμείναντα ἐν ρευστῇ οὕτως εἰπεῖν καταστάσει, ἀπαύστως μεταβαλλόμενα καὶ ὀγκούμενα κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτῶν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα μέχρι τῆς ὀριστικῆς αὐτῶν συμπήξεως καὶ συναρμολογήσεως περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος. Τὰ ἐν αὐτοῖς ἀναφερόμενα περὶ τῆς

Παρθένου, περὶ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν παιδικῶν ἔργων τοῦ Ἰησοῦ, περὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν συναθλητῶν αὐτῶν, οὔτε βέβαια εἶναι οὔτε κἄν πολὺ πιθανά· οὐδὲ δύνανται νὰ ὑποθεθῶσιν ἀκριβέστεροι οἱ ἀποδιδόμενοι εἰς αὐτοὺς λόγοι. Πολὺ μᾶλλον παρὰ ἀφήγησις τῶν ὅσα πράγματι ἔπραξαν καὶ εἶπον ὁ Σωτὴρ καὶ οἱ περὶ αὐτόν, πρέπει νὰ θεωρῶνται τὰ βιβλία ταῦτα ὡς παριστῶντα τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὸ αἶσθημα τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἤρμιζον εἰς τοῦ εὐαγγελικοῦ δράματος τοὺς πρωταγωνιστάς. Τοιαῦτα, ἐν ἀκριβεῖ συνόψει, φρονοῦσι περὶ τῶν Ἀποκρύφων οἱ πλείστοι τῶν συγχρόνων θεολόγων. Ὁ ἐγκύπτων εἰς ὅσα περὶ αὐτῶν γράφουσι νομίζει ὅτι ἀναγινώσκει ἔργον τοῦ Στράουσις ἢ τοῦ Ρενάν, ἐξηγούντων πῶς διὰ τῆς βαθμιαίας ἀνεπίξεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ διὰ κοινῆς πλειστάκις ἀσυνειδήτου τῶν πιστῶν συνεργασίας συνεκομίσθη τὸ ὑλικὸν τὸ χρησιμεύσαν πρὸς σύνταξιν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ κριτικὴ μέθοδος ἀμφοτέρων εἶναι ἡ αὐτή, ἢ δὲ μεταξὺ τῶν ὀρθολογιστῶν καὶ τῶν ὀρθοδόξων διαφορὰ περιορίζεται εἰς τὸ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὔτοι ἐφαρμόζουσιν αὐτὴν εἰς μόνα τὰ Ἀπόκρυφα, λησμονοῦντες παραδόξως ἐν τῇ ὑποτιμῇ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν κύρους, ὅτι ταῦτα καὶ τὰ κανονικά εἶναι προϊόντα τῆς αὐτῆς ἐμπνεύσεως καὶ πλειστάκις μαρτύρια τῶν αὐτῶν γεγονότων. Ὅπως δὴποτε ἢ τοιαύτη τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν Ἀποκρύφων γνώμη ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ ἐξετάσωμεν αὐτὰ ὑπὸ ἔποψιν καθαρῶς φιλολογικῆν.

Ἐπιχειρήσαντες ἐν προγενεστέρα ἡμῶν μελέτῃ ¹ ν' ἀποδείξωμεν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἱστορίαν τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν δημοκόπων, καθ' οὓς πρῶτοι τοῦ Χριστοῦ ὁμολογηταὶ ὑπῆρξαν οἱ δοῦλοι, οἱ ἀπελεύθεροι, οἱ κἄπηλοι, οἱ ἐπαῖται, οἱ ἀγθοφόροι καὶ ὁ λοιπὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους συρφετός, ἀρκοῦμεθα ἤδη νὰ ὑποδείξωμεν πόσον εἶναι καὶ ψυχολογικῶς λογικώτερον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι θρησκεία διδάσκουσα τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἡδονῆς, τὴν περιφρόνησιν παντός ἐπιγείου ἀγαθοῦ, τὴν ἀφῆσιν πάσης ὕβρεως καὶ τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν τῶν κακοποιούντων ἡμᾶς, ἠνδοκίμησε πρὸ πάντων παρ' ἐκεῖνοις, τῶν ὁποίων ἡ ψυχικὴ διάθεσις ἦτο πρὸς τὰ τοιαῦτα διδάγματα συμφωνοτέρα. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι οὔτε μεταξὺ τοῦ ὄχλου εὐρίσκονται συνήθως οὔτε δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ὄχλος, εἰς οἵανδήποτε καὶ ἂν ἀνήκωσι κοινωνικὴν βαθμίδα, ἀλλ' ἀποτελοῦσι πανταχοῦ καὶ πάντοτε εὐάριθμον καὶ μόνην ἀξίαν τοῦ ὀνόματος ἀριστοκρατίαν. Εἰς ταύτην ἀνήκον βεβαίως καὶ οἱ πρῶτοι ἀσπασθέντες τὸν Σταυρόν· τὸ δὲ πολὺ

1) Αὕτη ἐπιγράφεται: «Οἱ Ρωμαῖοι δοῦλοι καὶ ὁ Χριστιανισμός». (Βλ. ἀνωτέρω σελ. 122—135).

πλήθος προσήλθεν ἰκανῶς βραδύτερον, προσελκυσθὲν διὰ τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν μόνων εἶναι δυνατὴ ἡ ἄγρα οἰασθήποτε ἀνθρωπίνης πλειονοσηφίας. Κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας διεκρίθη πρὸ πάντων ὁ ρωμαϊκὸς ὄχλος διὰ τὴν σφοδρότητα τοῦ μίσους αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐλθόντας ἐξ Ἀνατολῶν νὰ ταράξωσι τὴν ἡσυχίαν του, κρημνίζοντες τὰ εἰδῶλα, τὰ ὁποῖα μόνος ἐκεῖνος ἐλάτρευεν ἀκόμη, καὶ καταρῶμενοι πάσας τὰς μετὰ τῆς λατρείας ταύτης συνδεομένας ἀπολαύσεις καὶ δημοτικὰς πανηγύρεις, τὰ Κρόνια, τὰ Λύκαια, τὰ Παλήλια, τὰ ἀμφιθέατρα καὶ πρὸ πάντων τὰ λαϊκὰ συμπόσια ἐκ τοῦ κρέατος τῶν ἱεροθύτων. Ἐνῶ τὸ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν δεισιδαιμονίαν αἴσθημα τῶν ἀνωτέρων τάξεων περιωρίζετο, ἐν ἀρχῇ τοῦλάχιστον, εἰς περιφρόνησιν καὶ ἀδιαφορίαν, ὁ ὄχλος ἀπῆτει τὴν ὀπτησιν τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ ἐσχάρας ἢ τὴν ἐκθεσιν αὐτῶν εἰς τὰ θηρία.

Ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὄψις τοῦ φθίνοντος ἀρχαίου κόσμου ἦτο ἀληθῶς παράδοξος. Ἄνευ μάλιστα ὑπερβολῆς δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι συνυπῆρξαν ἐφ' ἰκανὸν χρόνον ἀλλεπαλληλοὶ δύο κόσμοι, ὁ ἐπίγειος ἐθνικὸς καὶ ὁ ὑπόγειος χριστιανικὸς. Ἐνῶ πολὺ μᾶλλον καθ' ἕξιν καὶ κατὰ παράδοσιν ἢ ἐκ πίστεως καὶ ἐκ πεποιθήσεως ἐξηκολούθει ὁ πρῶτος ν' ἀνέρχεται εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὅπως εὐχηθῆ εἰς τοὺς θεοὺς ὑπὲρ αἰωνιότητος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, νὰ τελῆ θυσίας καὶ νὰ ἐντριφᾷ εἰς ἀγῶνας μονομάχων, συνήρχοντο ὑπ' αὐτοὺς τούτους τοὺς ναοὺς καὶ τὰ θέατρα εἰς ὑπογείους συνελύσεις οἱ ἀποστρεφόμενοι τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον τελούμενα, ὅπως ἐργασθῶσι πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ κηρύγματος τοῦ ἐλέους καὶ τῆς ἀγάτης. Ἡ ἀρχαία σοφία εἶχε παρακμάσει κἀκείνη μετὰ τῶν θεῶν. Οἱ ἐπιτηδεύοντες σοβαρότητα ἀνεγίνωσκον γασμάμενοι τὸ Ἐγγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου, οἱ εὐφρνεῖς τὰς Μεταμορφώσεις τοῦ Ὄβιδίου καὶ οἱ φιλόδοιοι τὴν σάτυραν τοῦ Πετρονίου· οἱ δὲ χριστιανοὶ οὐδὲν εἶχον ἀκόμη βιβλίον. Ἄλλ' ἂν συνέβαιεν ἀποστόλος τις ἢ μαθητὴς ἀποστόλου ν' ἀποτεινῆ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ λόγους τινὰς παρηγορίας ἢ ἐλπίδος, οἱ λόγοι οὗτοι περιήρχοντο ἀπὸ χειλοῦς εἰς χεῖλος τὸ ἀπέραντον κράτος, ὀγκοῦμενοι καθ' ὁδὸν διὰ τῶν ὅσα ἕκαστος τῶν μεταλεγόντων προσέθετεν ἐκπορευόμενα ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ καρδίας, καὶ μεταβαλλόμενοι βαθμηδὸν ἀπὸ λόγων ἐνὸς ἀνθρώπου εἰς πιστὴν ἀπήχησιν τῶν αἰσθημάτων ὀλοκλήρου τῆς ὑπογείου ἀδελφότητος. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς χριστιανικῆς ρητορείας. Ἄν δὲ πάλιν συνέβαινε τολμηρότερός τις κήρυξ τῆς νέας πίστεως νὰ σταυρωθῆ ἢ καλῆ τις παρθένος νὰ ἐκτεθῆ εἰς τὰ θηρία, ἢ ἀφήγησις τοῦ μαρτυρίου αὐτῶν ἐπ' ἐλάχιστον μόνον χρόνον περιωρίζετο εἰς τὴν ξηρὰν ἐκθεσιν τῶν ὅσα πράγματι συνέβησαν, ἀλλὰ καλλωπιζομένη ἀπαύστως διὰ παντοίων θαναμαστῶν ἐπεισοδίων μετεβάλλετο μετ'

ὀλίγον, οὐχὶ ἐκ προθέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀσυνειδήτου τῆς φαντασίας πτερυγίσματος, εἰς τέλειον συναξάριον.

Τὴν ἀρχαίαν περὶ Ὅμηρου παράδοσιν, περιτρέχοντος ὡς ἐπαίτου τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, δύναται τις ἴσως νὰ ἐρμηνεύσῃ ὡς μεταφοράν, σημαίνουσαν ὅτι συνετέλεσεν ὀλόκληρος ἢ τότε Ἑλλὰς εἰς τὴν τελειώσιν τοῦ ἔργου διὰ τῆς παροχῆς εἰς τὸν ποιητὴν, οὐχὶ τεμαχίων ἄρτου, ἀλλ' ἰδεῶν, εἰκόνων καὶ αἰσθημάτων. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύει ἡ διακρίνουσα τὰ δύο ἔπη μοναδικὴ ἀκρίβεια περὶ τὴν ἐξεικόνισιν παντοίων καὶ ὅλως ἀντιθέτων χαρακτήρων. Ὁ εἰς ταύτην προσέχων δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡδυνήθη μία μόνη ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ νὰ περιλάβῃ πάντα ὅσα μόνος ὁ αἰσθανθεὶς αὐτὰ δύναται τόσον ζωηρῶς καὶ ἀκριβῶς νὰ παραστήσῃ. Τοιαύτη ἐν τῇ ποικιλίᾳ ἀκρίβεια εἶναι ποιητικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἄλλοτε παρατηρήθη, οὐδὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς δραματικοῖς ποιηταῖς τῆς ἀρχαιότητος ἢ τῆς ἐσπερίας. Τὰ πρόσωπα τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Κορινθίου, τοῦ Σχίλλερ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σαιξπήρου, ὅσον καὶ ἂν παρίστανται διάφορα πράττοντα καὶ λέγοντα, συνδέονται ἐν τούτοις καὶ διὰ τινος συγγενείας πρὸς ἄλληλα ἢ μᾶλλον πρὸς τὸν ποιητὴν, στερούμενα τῆς τελείας ἐκείνης ἀθνηπαρέξιας, ἣτις διακρίνει μόνα τὰ ὀμηρικά. Τοῦτο φαίνεται συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς γνώμης τῶν θεωρούντων τὰ ἔπη ταῦτα ὡς προῖον ποιητικοῦ ἔρανου τοῦ ὅλου ἑλληνισμοῦ ἢ, τοῦλάχιστον, ὅτι δὲν ἦσαν ἐξ ἀρχῆς οὕτω τέλεια, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἐπλουτίσθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν ἀνά τὰς ἑλληνικὰς χώρας περιφοράν. Καὶ δύσκολον μὲν βεβαίως εἶναι νὰ ὀρισθῇ τῆς τοιαύτης συνεργασίας ὁ τρόπος, πιθανώτατον ὁμῶς φαίνεται, ὅτι ἱστοροῦντες οἱ πρεσβῦται τὰ κατὰ τὸν βασιλεῖα τῆς Πύλου ἐπρόσθετον διδάγματα τῆς ἰδίας πείρας εἰς τοῦ Νέστορος τὴν γερωνικὴν σοφίαν, ὅτι πολλὰς ἀνέμιξεν εἰς τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως ὑπαγορεύσεις τοῦ ἰδίου ψυχικοῦ ἀναβρασμοῦ ἢ φιλόμαχος τῆς ἠρωικῆς Ἑλλάδος νεότητος καὶ πολὺ μᾶλλον τῆς καρδίας τῶν τοὺς πόθους ἢ τὸν σπαραγμὸν αἱ παρθένοι καὶ αἱ σύζυγοι, αἱ μεταλέγουσαι πῶς συνήτησεν ὁ Ὀδυσσεὺς παρὰ τὴν βρούσιν τὴν Ναυσικᾶν ἢ πῶς ἀπεχωρίσθη ὁ Ἔκτωρ ἀπὸ τῆς Ἀνδρομάχης. Κατὰ τοσοῦτον ἀκριβῶς τρόπον μετελοιοῦντο εἰς δημῶδεις ἐποποιίας τῶν χριστιανικῶν ἄθλων αἱ ἀφηγήσεις, ἡ δὲ ἔλλειψις μέτρου καθίστα πᾶσαν προσθήκην καὶ μετάπλασιν πολὺ εὐχερεστέραν. Τὰ ἔπη τῆς τοιαύτης αὐτῶν καταγωγῆς ἀπομένουσιν ἀκόμη εὐδιάκριτα, πρὸ πάντων δὲ τὰ τῆς γυναικειᾶς ἐπιδράσεως ἢ καὶ συνεργασίας. Οὕτω λ. γ. ἱστορικῶς μὲν βέβαιον καὶ ἀναντίρρητον εἶναι ὅτι ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ διωγμοῦ κατεδικάζοντο καὶ γυναῖκες εἰς τὰ θηρία· ἀλλ' ὅταν ἀναγινώσκωμεν ὅτι, καθ' ἣν στιγμὴν ἀφηγεῖτο ὁ πέπλος καὶ ἐσχίζετο ὁ χιτὼν τῆς καταδίκου, ἐνῶ ἐχύνετο ἐπὶ τῶν ὤμων ἡ λυτὴ κόμη καὶ ἔβαφε τὴν παρεῖαν αὐτῆς τῆς αἰσχύνης ἢ

πορφύρα, ἢ ἐκ τῆς θέας τοῦ γυμνοῦ κάλλους τῆς παρθένου ἐντύπωσις τοῦ πλήθους ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἐνὶ στόματι ἀνέκραξε : « Πόσον εἶναι ὠραία ! » καί, ἀντὶ τὰ τὴν σπαράξωσιν, ἔλεγον ὡς σκύλακες τοὺς πόδας τῆς οἱ λέοντες ἡμερωθέντες, δυνάμεθα εὐλόγως ν' ἀποδώσωμεν τὴν περιγραφὴν ταύτην εἰς τὴν φαντασίαν νεαροῦ διακόνου, θερμαινομένου οὐ μόνον ὑπὸ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας. Τὸ οὕτω διασκευασθὲν ἱστόρημα μετελέγετο τὸ ἔσπερας μετὰ τὸ δαίπνον ἐνώπιον γυναικῶν καὶ κορασιδίων. Πρὸς ἐκτίμησιν δὲ τῆς ἐπιδράσεως τῶν τοιούτων διηγήσεων ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτῶν ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ὁ λόθος μαρτυρίου ἐπεκράτει καὶ μετεδίδοτο οὕτως εἰπεῖν ἐπιδημικῶς. Αἱ τότε χριστιαναὶ κόραι ὠνειρεύοντο νὰ σπαρχθῶσιν ἐν ἀμφιθεάτρῳ, ὅπως αἱ σημεριναὶ νὰ διαπρέψωσιν ἐν αἰθούσῃ χοροῦ. Καὶ οὕτως ὁμοῦ ἀδύνατον ἦτο ν' ἀποβάλωσι τελείως τὴν φυλετικὴν αὐτῶν φιλαρέσκειαν καὶ κενοδοξίαν. Πᾶσαι μὲν ἦσαν πρόθυμοι ν' ἀποθάνωσιν ὑπὲρ τῆς πίστεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκάστη ἐϊόθει ἀθλησὶν διακρινομένην διὰ θαύματός τινος ἔξαιρετικοῦ, ἀνοιγμα τοῦ οὐρανοῦ πρὸς ὑποδοχὴν τῆς ἀφιπταμένης ψυχῆς, βροχὴν ἀνθέων ἐπὶ τῆς κονίστρας, μεταμόρφωσιν τῶν δακρύων τῆς εἰς μαργαρίτας, ἀγγέλους δροσιζοντας αὐτὴν διὰ τῶν πτερύγων ἢ, ἀντὶ τῆς δυσσομίας τῆς καιομένης σαρκός, ἀνάδοσιν ἐκ τῆς μαρτυρικῆς πυρᾶς ἀρώματος οὐρανοῦ. Οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσῃ τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις ὑπερβολικὰς ὁ ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ πρὶν οἰκιακὸν καὶ ἀφανῆ βίον διάγουσαι γυναῖκες, αἱ θεωρούμεναι παρὰ τῶν ἀρχαίων ὡς ἀπλᾶ ὄργανα ἡδονῆς ἢ μηχαναὶ ὑφαντικῆς, οὐ μόνον μετέχουσι τοῦ ἀνακαινίζοντος τὴν οἰκουμένην ἔργου, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πρωταγωνιστοῦσι. Μετὰ πολὺν μεγαλειτέρας τῆς τῶν ἀνδρῶν προθυμίας καὶ ἀφοβίας παρέχουσι ἄσυλον εἰς τοὺς διωκομένους κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, οὐδὲ διαστάζουσι νὰ διανύσωσιν ἐν ὄρᾳ νυκτός καὶ χειμῶνος μακρὰν ὁδόν, ὅπως κομίσωσιν αὐτοῖς τροφήν εἰς δυσπρόσιτα σπήλαια καὶ δάση. Ὅσους τούτων δὲν κατώρθωνον νὰ σώσωσι παρηκολούθουν ἐνθαρρύνουσαι καὶ παρηγοροῦσαι εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, καὶ πάλιν ἐπέστρεφον ἐκεῖ τὴν νύκτα, ὅπως συλλέξωσι καὶ εὐσεβῶς ἐνταφιάσωσι τὰ ἱερά ἀποφάγια τοῦ παρατεθέντος εἰς τὰ θηρία συμποσίου. Ἡ θεὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σπαραγμοῦ, ἀντὶ τὰς φόβιξιν, τοσοῦτον ἐξῆπτε τὸν ζῆλον αὐτῶν, ὥστε ὑβρίζον ἐπιστρέφουσαι ἐκ τοῦ ἀμφιθεάτρου τοὺς θεοὺς, ἔρριπτον πέτρας κατὰ τῶν βωμῶν ἢ ἔπτυνον εἰς τὰς χύτρας, ὅπου ἔβραζον τὰ ἔξιδωλοθύτου κρέατος δαῖψνα. Προσαγόμεναι παρὶ πλευροῖ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰ πραιτώρια κατέπληττον τοὺς δικαστὰς διὰ τῆς τόλμης τῶν ἀπαντήσεων καὶ τοῦ ἀφόβου ἀντικρυσμοῦ τῆς ἐπικαιμένης φοβεραῦς ποινῆς. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ταῦτα ὡς συναξαριστῶν ἐφευρέσεις ἢ, ὡς καθ' ἑαυτὰ ἀπίθανα, νὰ τὰ παρί-

δωμεν, ἀφοῦ πλειστάκις στηρίζονται εἰς ἔθνικῶν συγγραφῶν μαρτυρίας καὶ πρόχειρα παραδείγματα ὁμοίας ψυχικῆς διαθέσεως παρέχουσιν αἱ σύγχρονοι τῆς μητρὸς ἢ τῆς μάμμης ἡμῶν ἡρωίδες τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Σουλίου, αἱ παρφοδοῦσαι ἐν ταῖς εἰρκταῖς τὴν ἀνάβασιν τῆς ἐπιούσης εἰς τὴν λαιμητόμον ἢ χορεύουσαι παρὰ τὸ χεῖλος βαράθρου, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμελλον μετ' ὀλίγον νὰ κρημισθῶσιν.

Ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης πρὸς τὸν ἄνδρα ἐξισώσεως τῆς γυναικὸς εἰς τὰ δικαστήρια καὶ τὰ σφαγεῖα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ λοιπὰ ἰσότης. Αἱ θύραι τοῦ γυναικωνίτου, τὰς ὁποίας ἐθραυσεν ἐν τῇ ὄργῃ αὐτοῦ ὁ ἐκπνέων ἐθνισμὸς πρὸς συγκομιδὴν θυμάτων, ἀδύνατον ἦτο νὰ κλεισθῶσι καὶ πάλιν εὐλόγως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὑπὲρ τῆς ἰδίας πρὸ πάντων χειραφετήσεως ἠθλήσαν αἱ γυναῖκες. Οὐδ' ἦσαν αἱ ἀθλήσεις αὗται περιτταὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, ἀφοῦ εἰς ταύτας πρὸ πάντων καὶ οὐχί, ὡς κοινῶς πιστεύεται, εἰς τὰ διδάγματα τῆς νέας θρησκείας πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἡ ἐπελθοῦσα ἰσοτιμία. Δύσκολον τῷ ὄντι εἶναι νὰ θεωρηθῶσιν οἱ ἰδρυταὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς ἀβρότεροι, ἢ κἂν δικαιοτέροι τῶν ἀρχαίων πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὅπως κατὰ τὸν μωσαϊκόν, οὕτω καὶ κατὰ τὸν καινὸν νόμον πρέπει αὕτη νὰ θεωρητῆ ὡς ὑποδεέστερόν τι πλάσμα, οὐχὶ κατ' ἰδίαν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ζυμωθέν, ἀλλ' ἐξαχθὲν ἐκ περισσεύσαντος ἀνδρικοῦ ὁστοῦ, ὡς παράρτημα καὶ κτῆμα πολὺ μᾶλλον ἢ ὡς σύντροφος τοῦ ἀνδρός. Πασίγνωστα εἶναι τὰ τοῦ ἁγίου Παύλου: «Ὀὐκ ἔστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός, καὶ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα... Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μαθηθανέτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ· γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω οὐδὲ αὐθεντεῖν, ἀλλὰ εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὐὰ· καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε¹⁾. Πιστὴ τῶν ἀποστολικῶν λόγων ἀπήχησις ἦτο τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἢ γνώμη, καὶ τὰ αὐτὰ μετὰ πάροδον δέκα πέντε αἰώνων ἐδίδασκεν ὁ κατὰ τοὺς Λατίνους τελευταῖος αὐτῶν Βοσουέτος. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου τοῦ ἰσχυριζομένου ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν θέλει μεταμορφωθῆ εἰς ἄνδρα πᾶσα γυνή, ἢ τοῦ Ἰουστίνου θεωροῦντος ἐξ ὄλων τῶν ἑλληνικῶν μύθων γελοιωδέστατον τὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἢ τὴν «ἀπεικόνησιν τῆς φρονήσεως ὑπὸ τὴν μορφήν γυναίου»;²⁾ Ἡ πρὸς τὰ γύναια περιφρόνησις τῆς Ἐκκλησίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὰ νὰ κρύπτωσι τὴν κεφαλὴν των, διὰ τὸν λόγον ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ὡς ἡ ἀνδρική «ελ-

1) Πρὸς Κορινθ. Α'. ια'. 8—9.

2) August, de Civit Dei, IB', ε', καὶ Ἰουστίν. Ἀπολογ. Α'.

κῶν καὶ δόξα Θεοῦ», οὐδ' ἐθεωροῦντο ὡς οἱ ἄνδρες ἄξιοι νὰ ἐγγίσῃσι «γυμνῇ χειρὶ» τὸν ἄρτον τῆς Εὐχαριστίας, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δέχονται τὴν ἁγίαν μερίδα ἐπὶ τεμαχίου ὑφάσματος, ἐπίτηδες πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μιάνσεως ἐπινοηθέντος¹. Κατὰ τοῦτο δὲ μόνον, τὸ ὅπως ἄσχετον πρὸς τὸ δόγμα, φαίνεται συντελέσας εἰς ἀνύψωσιν τῆς γυναικὸς ὁ χριστιανισμὸς, ὅτι, ἀντὶ τῆς συνέσεως, τῆς ἀνδρείας, τῆς δεξιότητος τοῦ πνεύματος, τοῦ ὕψους τῆς φαντασίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνδροπρεπῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ἐτίμων οἱ ἀρχαῖοι, ἐτίμησεν ἐκεῖνος τὸ ἔλεος, τὴν ἀγάπην, τὴν πραότητα, τὴν εὐκόλον πίστιν, τὴν ἔλλειπιν προνοίας περὶ τῆς ἐπιούσης, τὴν πενίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὸν πλοῦτον τῆς καρδίας, τὰ μόνα δηλ. προσόντα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐξισοῦται πρὸς τὸν ἄνδρα ἢ καὶ πλεονεκεῖ αὐτοῦ ἢ γυνῆ, ἀνοίξας οὕτω εἰς αὐτὴν τὸ μόνον στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ διαπρέψῃ. Ὅπωςδὴποτε, ἢ πρὸς πᾶν ἄλλο ἔργον μικροῦ λόγου ἄξια συνεργασία αὐτῆς ἀπέβαινε πολυτιμος καὶ μάλιστα ἀνεκτίμητος, προκειμένου νὰ μαλαχθῶσι τὰ σκληρὰ σπλάγγνα τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῆς θείας μαρτυρίων. Ἡ πρὸς διέγερσιν οἴκτου ὑπεροχὴ καὶ εἰδικότης τῆς γυναικὸς δὲν φαίνεται δευμένη ἀποδείξεως. Ὁλοκλήρου δὲ ἐκατόμβης ἀρρένων μαρτύρων χρησιμωτέρα ἦτο ἡ θυσία μιᾶς μόνης χριστιανικῆς κόρης, ἂν μάλιστα συνέβαινε νὰ εἶναι ὡραία. Τοιαῦται δὲ ἐξελέγοντο κατὰ προτίμησιν αἱ ἀθλήτριαι τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀμφιθεάτρου μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ἐκ πάσης γωνίας τοῦ ἀπεράντου κράτους πεμπομένων εἰς τὴν πρωτεύουσαν καταδικῶν. Οὐδὲ παρεδίδοντο αἱ ἐκλεκταὶ αὐταὶ μετὰ τῆς λουπῆς ἀγέλης εἰς τοὺς λέοντας ἢ τὰς φλόγας, ἀλλ' ἐπενοοῦντο ὑπερ αὐτῶν ἀλλόκοτα καὶ σχεδὸν ἀπίστευτα εἶδη μαρτυρίου. Ἄξιον μνείας μεταξὺ τούτων ἦτο τὸ συνιστάμενον εἰς τὴν θανάτωσιν διὰ τῶν βασάνων, τὰ ὁποῖα ὑπέμενον κατὰ τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς εἰς τὰ τάφαρα οἱ ἁμαρτωλοί. Ὅτε δὲ ἀπεδείχθη κάπως ἐνδεὴς ὑπὸ τοιαύτην ἔποσιν τῶν Ἑλλήνων ἢ φαντασία, κατέφυγον οἱ τελετάρχαι εἰς τὴν πολὺν πλουσιωτέραν ἀνατολικήν, προσκαλέσαντες μάλιστα εἰδικοὺς ἐξ Αἰγύπτου καὶ Νουβίας δημίους πρὸς ἀκριβεστέραν ἐμφύχωσιν τῶν βασανιστικῶν εἰκόνων, αἵτινες κοσμοῦσι τοὺς τοίχους τῶν ὑπογείων συρίγγων τῆς Μέμφιδος καὶ τῶν Θηβῶν². Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς κορεσμόν τῆς βασανιστικῆς μανίας. Ἐκ τῶν καλλιτεχνημάτων τούτων ἐθαυμάζετο πρὸ πάντων τὸ παριστάνον τὴν Δίρκην ῥόδιον μάγμαρον, τὸ γνωστότερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Φαρνεσίου ταύρου. Ἡ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευθεῖσα ψυχαγωγία ἦτο ἡ πρόσδεσις γυμνῆς γυναικὸς

1) Βλ. Δουκαγκίου Γλωσσᾶρ. εἰς λέξιν *Dominicalis*.

2) Βλ. Σουτόνιον εἰς β. *Γαῖον* 57.

εἰς τὰ κέρατα ἢ εἰς τὴν οὐρὰν μανιώδους ταύρου, παρασύροντος, καταπατοῦντος καὶ σπαράσσοντος αὐτὴν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, ὅπως τὴν μυθολογουμένην Δίρκην εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Κιθαιρώνομος¹. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐπινοήματος ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μόνον Δίρκας ἐζήτουν οἱ θαμῶνες τοῦ θεάτρου. Ἡ δημοτικότητα αὐτῶν ἐπεσκίασε καὶ τὴν τοῦ Ἀδώνιδος, ἦτοι τὴν παράθεσιν καλοῦ τινος νεανίσκου εἰς πειναλέους ἀγριοχοίρους, καὶ αὐτὴν τὴν παράστασιν τοῦ *Μαινομένου Ἡρακλέους*, τὴν συνισταμένην εἰς τὴν ἔνδυσιν ἀθλητικοῦ τὸ σῶμα καταδίκου δι' ἔποκαμίσου βυθισθέντος εἰς πίσσαν, ἣτις ἀναποτμένη ἠνάγκαζε τὸν δυστυχῆ νὰ μιμηθῇ τὰς κινήσεις τοῦ ἀρχαίου ἥρωος σπαράσσοντος τὰς σάρκας του, ὅπως ἀποσπᾷ τὸν ὀδυνηρὸν τοῦ Νέσσου χιτῶνα². Πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης πρὸς τὰς Δίρκας εὐνοίας τοῦ πλήθους ἐδέησε νὰ πολλαπλασιασθῶσι τῶν γυναικῶν αἱ καταδίκαι καὶ κατὰ προτίμησιν τῶν ὄραιοτέρων. Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἐπῆλθεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν τὸ ἀποτρόπαιον τοῦ θεάματος ὑπερέβη καὶ αὐτῶν τῶν θεατῶν τὴν θηριωδίαν. Οἱ πρὶν θανατούμενοι ἐπὶ τῆς κονίστρας ἦσαν ἢ μικρᾶς συμπαιδείας ἄξιοι κακοῦργοι ἢ ἐξ ἐπαγγέλματος μονομάχοι, εἰς τοὺς ὁποίους παρέιχοντο τοῦλάχιστον ὅπλα πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ τῶν θηρίων. Ἡ ἀντικατάστασις τούτων δι' ἀθῶν ἀποθησκόντων ὑπὲρ τῆς πίστεως αὐτῶν καὶ μάλιστα γυναικῶν ἠρέθισεν ἐν ἀρχῇ ὡς νέον τι καὶ ἀσύνηθες ἄρτυμα τὴν ὄρεξιν αἱματηρῶν θεαμάτων, τὴν δὲ διέγερσιν ταύτην παρέτεινε καὶ ἐκορύφωσεν ἡ ἀπαράμιλλος τέχνη τῶν δημίων. Οὐδ' αὕτη ὅμως ἦτο ἱκανὴ νὰ προλάβῃ τὸν κόρον ἢ νὰ κολύσῃ ἐπ' ἄπειρον τὴν ἀφύπνισιν λειψάνου τινὸς ἀνθρωπίνου οἴκτου, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν γνωστὸν στίχον, «κοιμᾶται εἰς τινα γωνίαν καὶ τῆς θηριωδестаτίας καρδίας». Ἄν ἀπομένουσιν εὐσεβεῖς μῦθοι τῶν τίγρεων καὶ τῶν ἄρκτων αἱ ἡμερώσεις, ἀναντίλεκτον ἀφ' ἑτέρου εἶναι ὅτι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ὑπέμενον τὸ μαρτύριον αἱ Δίρκαι, ἢ σεμνότης, τὸ κάλλος, ὁ ἦχος τῆς τελευταίας αὐτῶν δεήσεως, οἱ παλμοὶ τοῦ στήθους ὑπὸ τὸ πάτημα τοῦ ταύρου, ἢ ἔκφρασις ἦν μετέδιδεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἢ ὀπτασία τοῦ ἀνοιγομένου παραδείσου, καὶ αἱ λοιπαὶ ἱστορικαὶ τοῦ θανάτου αὐτῶν περιστάσεις, συνεκίνησαν μέχρι δακρύων τοὺς θεατὰς καὶ πολλὰς προῦκάλεσαν εἰς Χριστὸν μεταστάσεις. Οὐδ' εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οὐδόλως ἴσχυον νὰ μεταβάλωσιν ἢ νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐκ τῶν τοιούτων ἀθλήσεων ἐντύπωσιν τῶν πιστῶν αἱ κατὰ τῆς γυναικὸς ὕβρεις, τὰς ὁποίας ἀντέγραφαν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ νόμου οἱ συντάκται τῶν κα-

1) Εἰσεβ. *Εὐαγγελ. Προπαρ.* Ε', μ'.

2) Μαρτιαλ. *Περὶ Θεαμάτων.* Ε' καὶ Σεντον. εἰς Β' Νέρωνος Υ'. Περβλ. Τερτουλ. *Ἀποληγ.* 1Ε', 9.

νονικῶν βιβλίων. Τὸ μόνον ἐκ τῶν ὕβρεων τούτων πόρισμα εἶναι, ὅτι ἡ πολυύμνητος τῆς γυναικὸς χειραφέτησις ὀφείλεται οὐχ εἰς τὸ νέον κήρυγμα, ἀλλ' εἰς τὸ ἀφθόνως χυθὲν ὑπὲρ αὐτοῦ γυναικῶν αἷμα.

Οὔτε τὰ ἀνωτέρω ὅμως, οὔτε ὅσα ἄλλα ἔτυχε περὶ τοῦ θέματος τούτου ν' ἀναγνώσωμεν, φαίνονται ἡμῖν ἱκανὰ νὰ ἐξηγήσωσι τὴν διακρίνουσαν τὰ ἀρχαῖα συναξάρια ὑπερβολὴν γυναικολατρείας. Εἰς κορυφῶσιν ταύτης συνετέλεσε, πιστεύομεν, κατὰ πολὺ ἢ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας καταδίκη τῆς ἡδονῆς ὡς κατηραμένης. Πολλοὶ τῶν σημερινῶν ἀπολογητῶν, ὑποχωροῦντες εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αἰῶνος, ἀγωνίζονται νὰ παραστήσωσι τὴν ἐπικρατοῦσαν περὶ τῆς καταδίκης ταύτης γνώμην ὡς ὑπερβολικὴν καὶ προερχομένην ἐκ συγχύσεως τοῦ ἀσκητισμοῦ πρὸς τὸν χριστιανισμόν, τὸν ἐπιτρέποντα καὶ εὐλογοῦντα τὸν γάμον. Τὸ ἀληθὲς ὅμως καὶ τὸ ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν κειμένων προκύπτει εἶναι, ὅτι διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν δὲν ὑπάρχει καμμία, ἡ δὲ προτεινομένη κάπως φαιρσαϊκὴ διάκρισις μεταξὺ χριστιανοῦ καὶ ἀσκητοῦ εἶναι σύγχρονον εὔρημα, οὐ μόνον ἀνθαίρετον, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ εὐαγγελικὰ παραγγέλματα καὶ τῶν ἱερῶν πατέρων τὴν γνώμην. Ἴδρυται τοῦ ἀσκητικοῦ βίον δὲν ἦσαν, ὡς παρὰ πολλῶν πιστεύεται, ὁ Ἅγ. Ἀντώνιος καὶ οἱ σύγχρονοί αὐτοῦ ἀναχωρηταί, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ πρῶτοι κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου οἱ ἐξ ἀρχῆς διδάξαντες τό : «καλὸν ἀνθρώπῳ μὴ ἄπτεσθαι γυναικός». Καὶ οἱ μὲν ἀγαμοὶ καὶ χηρεύσαντες ἐπροτρέποντο νὰ μείνωσι τοιοῦτοι, εἰς μόνους δὲ τοὺς ὁμολογοῦντας ἑαυτοὺς ἀνικάνους ἐγκρατείας ἐσυγχωρεῖτο «οὐ κατ' ἐπιταγήν, ἀλλὰ κατὰ συγγνώμην ¹» νὰ νυμφεύωνται, καθ' ὃν περίπου τρόπον καὶ εἰς τοὺς νοσοῦντας νὰ κρεοφαγῶσιν. Ἡ χρῆσις ὅμως τῆς τοιαύτης συγγνώμης ἔθεωρεῖτο κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς ἀκμαίας πίστεως ὡς ταπεινώσις, ὑποβιβασμὸς καὶ ἀφιλότιμος παραίτησις ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης παρὰ τὸν θρόνον του θέσεως, ἣν ἐπιφυλάσσει ὁ Κύριος ἐν τῷ Παραδείσῳ, εἰς ἐκείνους οἵτινες «μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν· παρθένοι γὰρ εἰσι καὶ ἠγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ ²». Πιστῆ τῶν ρητῶν τούτων παράφρασις ἦτο καὶ τῶν θείων πατέρων ἡ διδασκαλία. «Ἡ Ἐκκλησίᾳ, ἔλεγεν ὁ ἱερός Κυπριανός, δὲν ἐπιβάλλει μὲν καταναγκαστικῶς τὴν ἀγαμίαν, ἀλλὰ συμβουλεύει ὑμᾶς ν' ἀπέχετε τοῦ γάμου. Κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Ἰησοῦ *πολλοὶ εἰσι μοναὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ* καὶ εἰς ὑμᾶς ἀπόκειται νὰ ἐκλέξητε τὰς καλλιτέρας ³». Γνωστὸς εἶναι ὁ περὶ παρθενίας λόγος ἡ μᾶλλον ὁ εἰς

1) Πρὸς Κορινθ. Α', ζ', 1—6.

2) Ἀποκαλυψ. Ἰωάν. ιδ', 4.

3) Κυπριαν. Περὶ Σχηματ. Παρθεν. ἐν ἐπιλόγῳ.

ταύτην ὕμνος τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, ὁ δὲ Ἱερώνυμος, ἐπιχειρῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν κατὰ συγγνώμην ἀνοχὴν τοῦ γάμου παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀνέκραξε μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δομῆς: «Ὁ μόνος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀνεχόμεθα τὸν γάμον, εἶναι ὅτι δύναται νὰ γεννηθῶσιν ἐξ αὐτοῦ τέκνα, μέλλοντα νὰ τηρήσωσι τὴν παρθενίαν· ὕβριστὴν ὅμως αὐτῆς θεωροῦμεν πάντα τολμῶντα νὰ τὴν συγκρίνῃ πρὸς τὸν γάμον· οὗτος μὲν πληθύνει τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, ἡ δὲ παρθενία τοῦ παραδείσου¹». Εἰς δὲ τοὺς παρατηροῦντας, ὅτι ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τοῦ γάμου καὶ τῆς χειροτέρας αὐτοῦ ἁμαρτίας θὰ ἐξήλειφε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς οἰκουμένης, ἀπεκρίνετο ἀδιστακτικῶς ὁ ἱερεὺς Αὐγουστίνος: «Καὶ τί ἄλλο ὑπάρχει ἀξιότερον εὐχῆς παρὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ταχύτερας ἐλεύσεως τῆς οὐρανοῦ βασιλείας; Πῶς δὲ λησιμονεῖτε ὅτι τὴν ἀγαμίαν συνέστησεν εἰς ὑμᾶς καὶ ὁ ἀπόστολος λέγων: *θέλω πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς ἐμαντόν*;»²

Οὐδ' ἠδύνατο οἱ ταῦτα συμβουλευόντες νὰ παραπονεθῶσιν ὅτι ἐπιπτεν εἰς ἄγονον γῆν ὁ καλὸς σπόρος, ἀφοῦ αὐτοὶ οὗτοι σεμνύνονται ἀναγράφοντες, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν κατὰ πολὺν ὑπερέβαιναν ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωσίᾳ τὰς συζύγους καὶ τὰς μητέρας τῶν ὠρίμων παρθένων ὁ ἀριθμὸς³. Πολὺν ὅμως ἀξιότερον προσοχῆς τοῦ στατιστικοῦ φαίνεται τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης καταδίκης τῆς σαρκός. Τοῦτο ἦτο, ὡς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ἡ γυναικολατρεία. Ὁ ἀναγνώστης τῶν Ἀποκρυφῶν καὶ τῶν ἀρχαῖκων συναξαρίων ἐκπλήττεται βλέπων ἐν αὐτοῖς τὴν γυναῖκα κατέχουσαν περισσότερον τόπον παρὰ εἰς οἰονδήποτε τῶν νεωτέρων μυθιστορημάτων. Πρὸς μηδένισιν ὅμως παντὸς κακοβούλου συμπεράσματος ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ, ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο διέκρινε μόνην τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ' ἣν ἦτο θερμὸς ὁ ζῆλος καὶ ἀναντιρρήτως ἀγὰνὰ τὰ ἦθη τῶν πιστῶν. Τὴν ἀρχαίαν τῷ ὄντι χριστιανικὴν κοινωσίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν, οὐ μόνον κατὰ τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς λογικῆς τὰς ὑπαγορεύσεις, ὡς κατ' ἐξαιρέσειν ἀποτελουμένην ἀποκλειστικῶς ἐξ ἐκλεκτῶν, ἀφοῦ οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ δυνάμενον νὰ ἐλύσῃ ἐν ὄρα κινδύνου καὶ διωγμοῦ εἰς τὴν νέαν θρησκείαν τοὺς μὴ ὀλοφύχως ἀσπαζομένους τὰς ἀρχὰς αὐτῆς. Τὸ ὄνομα χριστιανὸς δὲν ἐσήμαινε τότε, ὅπως ἔπειτα, αἴρεσιν μόνον θρησκευτικὴν, ἀλλὰ καὶ διάθεσιν ψυχικὴν⁴. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ εἴπῃ τις περὶ χριστιανοῦ, ὅτι ἦτο εὐσεβὴς ἢ ἀσε-

1) Ἱερωνυμ. Κατὰ Ἰοβιταίαν. βιβλ. Α'.

2) Αὐγουστ. De bono Conjug. κφ. Θ', 9.

3) Ὁ Ἁγ. Ἀμβρόσιος ἀντιτάσσει πλεισιάζει τὰς πέντε τῆς Ρώμης Ἐστιάδας πρὸς τὸ ἀπειρον πλῆθος τῶν Χριστιανῶν παρθένων.

4) Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Τερτουλλιανοῦ οὐδεὶς Χριστιανὸς ἀναγράφεται καταδιωχθεὶς διὰ φόνον, κλοπὴν ἢ ἄλλο κοινὸν ἐγκλημα.

βής, ἐνάρετος ἢ ὑποκριτής, χωρὶς νὰ ὑποπέσῃ εἰς ἀντίφασιν ἢ πλεονασμόν. Ἡ τοιαύτη διάκρισις ἀπέβη δυνατή, μόνον ἀφοῦ θριαμβεύσας καὶ γενόμενος θρησκεία τοῦ κράτους καὶ τοῦ πλήθους περιέλαβε κατ' ἀνάγκην εἰς τοὺς κόλπους του ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τῆς μειονοψηφίας τῶν ἐκ προαιρέσεως χριστιανῶν καὶ τοὺς οὐδὲν ἄλλο πλὴν τοῦ ὀνόματος ἔχοντας πρὸς αὐτὸν κοινόν· τοὺς δειλοὺς, τοὺς προσελθόντας ἐκ φόβου τῆς μετὰ τὸν θρίαμβον ἀγρίας τῶν ἐθνικῶν καταδρομῆς· τὸν ἀμετάβλητον τὴν φύσιν ὄχλον, τὸν λιθοβολοῦντα τοὺς τελευταίους λατρευτὰς τῶν εἰδώλων, ὅπως τοὺς πρώτους τοῦ Χριστοῦ· τοὺς μὴ δυναμένους ν' ἀπομάθωσι τὰς περὶ ὄνου σκιᾶς συζητήσεις πρὸς σοφιστῶν· τοὺς ὀρεγομένους συνοίκησιν μετὰ διακονίσσεως φιληθόνους, τοὺς αἰλοκόλακας ἀρχιερεῖς, τὰ ραδιοῦργα γύναια καὶ ὅσα ἄλλα διὰ πυρίνης γλώσσης ἐστιγμάτισε καὶ κατηράσθη ὁ πράγματι χουσόστομος Ἰωάννης¹. Ταῦτα ὅμως ἐπῆλθον ἱκανῶς βραδύτερον, τῶν δὲ πρώτων αἰῶνων τὴν γυναικολατρείαν πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ συνδέσωμεν μετὰ πίστεως εὐλικρινοῦς καὶ τηρήσεως ἀπαραβάτου πάσης θείας ἐντολῆς. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ὑπὸ ἄλλου ὄρου δρῶν τοῦ αἵσθημα τοῦτο ν' ἀναπτυχθῆ ἢ, τοιλάχιστον, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν νὰ κορυφωθῆ. Τὴν γλυκύτητα τῷ ὄντι οἰασθήποτε ἀπολαύσεως δύναται νὰ ὑπερτιμήσῃ ὑπερόγκως μόνος ὁ ἄγευστος αὐτῆς· οἱ δὲ ἀκριβεῖς τῶν ἀποστολικῶν παραγγελμάτων τηρηταὶ οὐδὲν ἄλλο ἐγνωρίζον περὶ γυναικός, παρὰ μόνον ὅτι ὁ οἶπτων βλέμμα ἐπ' αὐτὴν τιμωρεῖται διὰ πυρὸς αἰωνίου, καὶ πρὸς οὐδὲν ἄλλο ἠδύναντο νὰ συγκρίνωσι τὴν ἄγνωστον εἰς αὐτοὺς ἀπόλαυσιν εἰμὴ πρὸς τὸ μέγεθος τῆς τιμωρίας. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συντελῆ αὐτὸς ὁ τρόμος εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πόθου. Ἄν πάντες ἦσαν τότε εὐσεβεῖς, τοῦτο δὲν ἐκόλυε πολλοὺς αὐτῶν νὰ εἶναι καὶ εἰκοσαετείς. Ἡ θέσις αὐτῶν δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς τὴν τῶν συνωθουμένων παρὰ τὴν θύραν παντὸς συμποσιάζοντος Ρωμαίου ἀθλίων ἐκείνων ἐπαιτῶν, τῶν ὁποίων οὐ μόνον ἐσπάρασσε τὰ σπλάγχνα πείνα πραγματικῆ, ἀλλὰ καὶ ἐφλόγιζον τὴν φαντασίαν τὰ πολυθρόλυτα ἐκεῖνα ἐκ γλωσσῶν ἀηδόνων διτάλαντα καρυκεύματα, ὧν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσι τὴν γεῦσιν ἀνάλογον τῆς τιμῆς. Πάντες γνωρίζομεν ὅτι οὐδέποτε εἶναι ἢ πραγματικότης ὅσον τὸ ὄνειρον ὥραία, τοῦ δὲ ἀσκητικοῦ βίου προῖόν ἦτο τὸ ὄνειρον τῆς γυναικός. Ὁ ἀναγινώσκων εἰς τὰ κακότεχνα νεώτερα συναξάρια τὸν *Νέον Παράδεισον* ἢ τὴν *Καλοκαιρινήν*, τὰς ἀσέμνονας ἐκεῖνας καὶ μονοτόνους περιγραφὰς πειρασμῶν τῶν ἁγίων ὑπὸ δαιμόνων γυναικομόρφων καὶ τὰς πρὸς φυγάδευσιν τῶν φαντασμάτων τούτων καταφυγὰς

1) *Εἰς Πραξ. Ἀποστολ. Ὁμιλ. ΜΕ* Βλ. καὶ τὴν *Πρὸς Εὐδοκίαν Ἐπιστ.* τοῦ ἱεροῦ Ἰερωνύμου περιγράφοντος τὴν σύγχρονον καὶ οὐχὶ μικροτέραν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν παρὰ τοῖς Δυτικοῖς.

εἰς ξηροφαγίαν, μαστιγώσεις, κατακλίσεις ἐπὶ στρωμνῆς ἀκανθῶν ἢ κυλισμοὺς ἐπὶ τῆς χιόνος, κλίνει νὰ πιστεύσῃ ταῦτα καλογηρικὰ μυθάρια. Πολὺ ὁμως διάφορος εἶναι ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἐγκύλιοντος εἰς τὰ γνήσια καὶ σύγχρονα τῆς ψυχικῆς ταύτης καταστάσεως ἀπομνημονεύματα, οὐ μόνον τῶν ἀγιογράφων, ἀλλὰ καὶ τῶν προτεινόντων ταύτην ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐθνικῶν συγγραφέων. Κατὰ τὰς ἀψευδεῖς ταύτας μαρτυρίας τὰ βάσανα τῆς τοιαύτης τῆς φαντασίας ὑπερδιεγέρσεως ἢ *πυρώσεως*, ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Ἅγιος Παῦλος, ἦσαν τοσοῦτον πραγματικὰ καὶ ἀφόρητα, ὥστε κατέληγον πολλάκις εἰς παραφροσύνην, πολλοὶ δὲ ἦσαν καὶ οἱ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπ' αὐτῶν ἀποθνήσκοντες ἐξ ἀσιτίας, ἀνοίγοντες τὰς φλέβας των, κρημνιζόμενοι ἀπὸ βράχων ἢ ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν εἰδώλων, ὅπως τύχωσιν ἐνδοξότερον θανάτου ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ¹. Ταῦτα ὁμως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἄσχετα πρὸς τὴν παρούσαν μελέτην, πολὺ δὲ ἀξιοτέρα προσοχῆς εἶναι ἡ ἀνακούφισις ἐκείνη καὶ σχετικὴ ἡρεμία, τῆς ὁποίας κατώρθωνον νὰ τύχωσιν οἱ πλείστοι διὰ τινος καινοφανοῦς συμβιβασμοῦ τῆς εὐσεβείας μετὰ τοῦ διηνεκοῦς αὐτῶν ὄνειρου. Ἄν τῷ ὄντι ἐπέβαλλεν ἡ Ἐκκλησία οὐ μόνον τὴν ἀγνότητά, ἀλλὰ καὶ τὴν περιφρόνησιν τοῦ γυναιίου, ἐπέτρεπεν ἐν τούτοις τὴν λατρείαν τῆς ἁγίας. Ἡ ἀγιότης ἦτο τὸ μόνον σχῆμα, δι' οὗ ἠδύναντο νὰ περιβῶσι τὴν ὀπτασίαν αὐτῶν οἱ ἀποστρεφόμενοι καὶ τὴν κατὰ διάνοιαν ἁμαρτίαν, μεταμορφοῦντες τὸν γυναικόμορφον δαίμονα εἰς στεφανηφόρον παρθένον, πρὸ τῆς ὁποίας ἠδύναντο νὰ γονυπετήσωσιν ἀναμαρτήτως. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὕλην τοῦ συναξαρίου παρεῖχον ἄφθονον καὶ ἐκλεκτὴν αἱ τότε πικρὰ ἀθλήσεις τῶν γυναικῶν, τὰ δὲ ποικίλα τῆς φαντασίας ὁ πυρετός. Ὁ θέλων νὰ ἐκτιμήσῃ τοῦτον μετὰ δικαιοσύνης δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ, δι' ἣ μὲν θρησκεία τῶν ἀρχαίων οὐδὲν ἄλλο ἦτο παρὰ μόνον ἀποθέωσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦ δὲ χριστιανισμοῦ ἡ οὐσία ἐγκείται πρὸ πάντων εἰς τὴν καταδίκην τῆς φύσεως ταύτης ὡς πονηρᾶς. Ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ῥωμαῖος ἠδύναντο ν' ἀποβλέπωσι πρὸς τὴν γυναῖκα μετὰ τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἀταραξίας, ἦν γενεᾷ ὁ κόρος καὶ ἡ πείρα, ὑμνοῦντες αὐτήν, ἄνευ περισσείας ἐνθουσιασμοῦ, ὡς ἀγαθὴν οἰκοδέσποιναν ἢ θελκυτικὴν εἰαίραν, ὡς Φρύνην ἢ ὡς Πηνελόπην. Οὐδ' εἶναι κἂν δυνατὸν νὰ θεωρήσωμεν τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου ὡς προῖον τῆς λατρείας τοῦ γυναικείου κάλλους, ἀλλὰ μόνον τοῦ ἀνθρωπίνου, ἀφοῦ οἷχ ἦτιον αὐτῆς ὠραῖον καὶ ἀνώτερον μάλιστα κατὰ τὴν χάριν εἶναι τὸ πασίγνωστον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος τοξότου. Πρὸς τοιαῦτα ὁμως αἰσθήματα οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐχη κοινὸν ὁ

1) Βλ. Νεῖλου Ἐπιστ. Βλ. β', καὶ Neander, Geschichte der Christl. Relig. τόμ. β', σελ. 508-513.

χριστιανός, ὁ διδασκόμενος νὰ περιφρονῇ τὸν γάμον, νὰ ταυτίζῃ μετὰ τῆς κολάσεως τὴν ἡδονὴν καὶ ν' ἀγνοῇ καὶ αὐτὸ τῆς γυναικὸς τὸ σχῆμα. Τὴν μὲν κεφαλὴν αὐτῶν, τὴν μὴ πλασθεῖσαν «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ», ἐπεβάλλετο εἰς τὰς πρώτας χριστιανὰς νὰ κρύπτωσιν ὑπὸ πυκνὸν πέπλον, τὸ δὲ ἀνάστημα μετέβαλλεν εἰς ἄμορφον κορμὸν πλατῦς καὶ ποδῆρης ἐκ τριχίνου ὑφάσματος χιτῶν ἢ μᾶλλον σάκκος. Ἡ μόνη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀποκάλυψις γυναικείας γυμνότητος ἦτο ἢ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σπαραγμοῦ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, τῆς δὲ ὀπτασίας ἐκείνης τὸ θάμβος συνεδέετο ἀναποσπλάστως πρὸς τὴν δόξαν μαρτυρικοῦ θανάτου καὶ τὴν ἀνάβασιν ἁγιασθείσης ψυχῆς εἰς τοὺς οὐράνους. Τοῦτο ἀρκεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ ἀρχαῖκου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ αἰσθήματος διαφορὰν. Εἰς τὸν ὀνομασθέντα πλατωνικὸν ἔρωτα φαίνεται πολὺ μᾶλλον ἀρμόζον τὸ ὄνομα ἀσκητικοῦ. Πρῶτος τῷ ὄντι ὁ ἀσκητὴς ἐφεῦρε τὸν ταυτισμὸν τῆς γυναικὸς μετὰ τῆς ἁγίας, καὶ πρῶτος ἐδίδαξεν ἡμᾶς νὰ συμπλέκωμεν τὴν ἡδυπάθειαν μετ' ὀνείρων ὑπερφυσικῶν, δυνάμενος κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον νὰ θεωρηθῇ πρόδρομος τοῦ νεωτέρου ρωμαντισμοῦ, ὡς θέλομεν πειραθῆν ν' ἀποδείξωμεν διὰ προσεχοῦς ἡμῶν ἄρθρον¹.

(•'Εστία· 1892, ἀρ. 4, 5.)

1). Τὸ ἄρθρον τοῦτο δυστυχῶς οὐδέποτε ἐγράφη ἢ τοῦλάχιστον οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη (Σ. τ. Ε.).

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΛΗΝΗΝ

Lune, quel esprit sombre
Promène au bout d'un fil
Dans l'ombre
Ta face et ton profil ?

(Musset.)

«Οὐδὲν ὑπάρχει ἀπαιηλότερον τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἐπιταφίων», ἔγραφεν ὁ Βύρων μετὰ ἄυπνον νύκτα, ἣς τὸ πρῶτον ἡμῖς εἶχε διέλθει εἰς ἐπίσημον χορόν, θαυμάζων τοὺς γυμνοὺς ὤμους καὶ τὰς ἐνδυμένας φράσεις τῶν θυγατέρων τῆς ὑγρᾶς Βενετίας, τὸ δὲ ἄλλο ἡμῖς ἐντὸς νεκροταφείου, τοῦ ὁποίου πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ κάτοικοι ἀνελαύνοντο ὑπὸ πλάκας, ἐφ' ᾧ ὄλου τοῦ κόσμου αἱ ἀρεταὶ καὶ τινες ἄλλαι ἀκόμη ἦσαν μὲ χρυσᾶ γράμματα κεχαραγμένα. Ἄλλ' οὐ μόνον αἱ ἀνιμνοῦσαι τῶν νεκρῶν τὰς ἀρετάς, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστέφουσαι τὰ ἔργα τῶν ζώντων ἐπιγραφαὶ ὑπόκεινται δυστυχῶς, εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν. Τοιοῦτος εἶναι καὶ τοῦ ἀνά χειρὰς σου ἄρθρον μας ὁ τίτλος, *Περιήγησις εἰς τὴν Σελήνην*, μετὰ τὸν ὁποῖον ἐπερίμενες βεβαίως, ἀναγνώστα, ὅτι ἠθέλαμεν ἀνοίξει τὰ ὄργανα πτερὰ τῆς φαντασίας μας, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ σὲ μεταφέρωμεν οὐχὶ εἰς τὴν σελήνην τοῦ Γαλιλαίου, τοῦ Κοπερνίκου καὶ τοῦ Ἄραγῶ, ἀλλ' εἰς τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο ἄστρον, τὸ ὁποῖον ἐπεσχέφησαν ὁ Λουκιανός, ὁ Ἀριστοτρεὺς, ὁ Σουδενβόργκ καὶ ὁ Πάτερ Νικόλαος Κούζας. Πλὴν δυστυχῶς ἡμεῖς δὲν ἔχομεν οὔτε ἀρχάγγελον, οὔτε Πήγασον, οὔτε πτερά, οὐδὲ κἂν ἀερόστατον εἰς τὰς διαταγὰς μας, ἀλλὰ μόνον διαβήτην καὶ τηλεσκόπιον, διὰ τῶν ὁποίων θέλομεν προσπαθῆσαι νὰ κατασκοπεύσωμεν καὶ νὰ μετρήσωμεν τὰ ἄστρον τῶν ἐρώτων, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν λαθρεμπόρων. Τὸ σύντομον τοῦτο προοίμιον ἐπροτάξαμεν πρὸς ἀποφυγὴν παρεννοήσεων, ἵνα ὡς τίμιοι

καὶ φιλῆθεις ἄνθρωποι σοὶ γνωστοποιήσωμεν ὅτι παρ' ἡμῶν δὲν ἔχεις ἄλλο τι τὸ περιμένῃς παρὰ μόνον ἀστρονομικὰς θεωρίας, ξηρὰς ὡς αὐτὰς τὰς πεδιάδας τῆς Σελήνης, ἐφ' ἧς, ὡς ἴσως γνωρίζεις, οὔτε θάλασσαι ὑπάρχουσιν, οὔτε ποταμοί, οὔτε ρυάκες, οὔτε φρέατα, οὔτε βρύσεις, οὐδὲ κἄν δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν κατοίκων τῆς, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ προμνημονευθεὶς πανοσιώτατος πάτερ Κούζας. Αἱ κατωτέρω προσφερόμεναί σοι ἀστρονομικαὶ θεωρίαι τόσον ὀλίγον ποιητικαὶ εἶναι, ὥστε ἠδυνάμεθα, ἂν ἠθέλαμεν, τὰ στολίσωμεν αὐτὰς καὶ μὲ ἀκομψά τινα ἐπιστημονικὰ σημεῖα, οἷον $\Delta^2 \text{λογ.} = \frac{\kappa\pi}{\rho^2} = \dots$! Ἄλλὰ τοῦτο δὲν τὸ κάμνομεν, διότι ἄτακτον καὶ ἀσυνείδητον μᾶς φαίνεται τὸ σὲ βυθίσωμεν εἰς ἐρεβώδη ἀλγεβρικὰ σκότη ἐπὶ προφάσει ἐπιστημονικῆς σαφηνείας.

Ἄν λοιπὸν αἰσθάνεσαι τὰς σιαγόνας σου ἀρκούντως ἰσχυράς, ὥστε ν' ἀνθέξωσιν ἄνευ φόβου ἐξαρθρώσεως εἰς ἐπιστημονικὰ χασμῆματα, ἀκολούθει μας μετὰ θάρρους. Οἱ ἰατροὶ συμβουλεύουσιν εἰς τοὺς ἀνατριχιώντας ἐκ τῆς προσψαύσεως τοῦ ψυχροῦ ὕδατος τὰ βυθίζονται διὰ μιᾶς εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα καταστήσωσι βραχύτεραν τὴν ἀγωνίαν τῶν. Τοιοῦτον σύστημα θέλομεν μεταγρηισθῆ καὶ ἡμεῖς βυθιζόμενοι διὰ μιᾶς, ἀντὶ τὸ προχωρήσωμεν βαθμηδὸν εἰς τὰς ξηρὰς ἄμμους τῆς ἐπιστήμης.

Οἱ ἠρητορικοὶ ἐφεῦρον σχῆμά τι λόγου ὀνομαζόμενον παρασιώπησης, τὸ ὁποῖον σινίσταται εἰς τὸ τὸ νὰ λέγῃ καὶ τὸ ἐξιστορῆ τις λεπτομερῶς πράγματα, ἅτινα ὑποκρίνεται ὅτι ἀποσιωπᾷ. Ἄγνοοῦντες τὸ ἀκριβὲς μέτρον τῶν ἀστρονομικῶν σου γνώσεων καὶ φοβούμενοι μὴ σὲ ταπεινώσωμεν ἂν ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸ ἄλφα βῆμα τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἰπλάρχου, καταφεύγομεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ σχῆμα τοῦτο, ἵνα σοὶ εἴλωμεν, ἂν καὶ ὄλωσ διόλου περιττόν, διότι κάλλιον ἡμῶν γνωρίζεις τοῦτο, ὅτι ἡ Σελήνη εἶναι μικρότατος πλανήτης ἢ μᾶλλον δορυφόρος, τεσσαρακονταεπενεάκις μικρότερος καὶ αὐτῆς τῆς μικρᾶς γῆς μας, ἀλέγων ἀπ' ἡμῶν 96,000 λευγῶν, στρ-φόμενος περὶ ἡμᾶς εἰς διάστημα 27 ἡμερῶν, 7 ὥρῶν, 43 λεπτῶν καὶ δὲν ἐνθουμῶμαι πόσων δευτερολέπτων, καὶ δεχόμενος παρὰ τοῦ ἡλίου ἴσην σχεδὸν ποσότητα φωτὸς καὶ θερμότητος.

Ἡ Σελήνη διαιρεῖται εἰς δύο ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκρυμμένα ἡμισφαίρια, τὸ ὀρατὸν δηλ. καὶ τὸ ἀόρατον εἰς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς. Ὁ δορυφόρος ἡμῶν μᾶς παρουσιάζει πάντοτε τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὅστιθεν τοῦ ὁποῖου ὑπάρχει ἕτερον, τὸ ὁποῖον οὔτε εἶδομεν οὔτε θέλομεν ποτὲ ἰδεῖ. Τὸ πρόσωπον τῆς Σελήνης, τὸ ὁποῖον κατὰ πρόωτον ἠσπλάσθη ὁ πρόπαππὸς μας Ἀδὰμ ἐκ τοῦ Παραδείσου (ἐκτὸς μόνον ἂν ὑποθέσωμεν τὸν ἐπίγειον Παράδεισον εἰς αὐτὴν τὴν Σελήνην, ὡς ἰσχυρίσθησαν πολλοὶ θεολό-

γοι), εἶναι αὐτὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θέλει ἀποχαιρετήσῃ ὁ τελευταῖος ἄνθρωπος, ὅταν κατὰ τὴν ἐσχάτην ὄραν τοῦ κόσμου λάμψῃ ὁ δίσκος τῆς Φοίβης ἐπιτάκις μεγαλείτερος καὶ πέρσωσιν οἱ ἀστέρες ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν δηλ. καὶ τὸν Ἡσαϊαν, διότι κατὰ τὴν ἀστρονομίαν ταῦτα εἶναι μαθηματικῶς ἀδύνατα.

Προχωροῦντες ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἄγνωστον ἢ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ὄρατοῦ εἰς τὸ ἀόρατον, θέλομεν ὁμιλήσῃ προότερον περὶ τοῦ μέρους τῆς Σελήνης, τὸ ὁποῖον βλέπομεν. Οἱ κάτοικοι τοῦ ἡμισφαιρίου ἐκείνου... Ἄλλ' ἐνταῦθα πιθανὸν νὰ μᾶς διακόψῃς, ἀναγνώστα, ἐρωτῶν ἂν τῷ ὄντι ὑπάρχουσι κάτοικοι εἰς τὴν σελήνην. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀστρονόμων, θεολόγων καὶ φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὁ δορυφόρος μας κατοικεῖται, πολλοὶ δὲ τούτων εὗρον καὶ τὸν τρόπον νὰ συναναστραφῶσι μετὰ τῶν κατοίκων του, ὁ δὲ Φλαμμαριὸν καὶ οἱ σύντροφοὶ του ἀποδεικνύουσι σήμερον τὴν οἰκησιν τῶν πλανητῶν διὰ τοῦ α + β. Ἄλλ' εὐκολώτερον ἤθελεν εἶναι νὰ διέλθῃ κάμιλος διὰ τῆς ὀπῆς βελόνης ἢ νὰ χωρέσωσιν ἐνταῦθα οἱ λόγοι τῶν πρώτων καὶ οἱ λογαριασμοὶ τῶν δευτέρων ὥστε ἐκόντες ἄκοντες ἀναγκαζόμεθα, ἵνα σὲ πείσωμεν, νὰ καταφύγωμεν ἐν ἐλλείψει ἄλλου εἰς θεολογικόν τι ἐπιχείρημα καλούμενον *πίστιν*, παρακαλοῦντές σε νὰ πιστεύῃς, *διὰ τὸν λόγον οὗ σοὶ τὸ λέγομεν*, τὸ ἐξῆς ἀστρονομικὸν δόγμα, ὅτι *«τὰ ἄστρα ὡς καὶ τὰ γένηναι τῶν καλογήρων ἐπλάσθησαν διὰ τὰ κατοικῶνται»*. Τούτου τεθέντος, ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Σελήνης, τοὺς ὁποίους θέλομεν ὀνομάσει συντομίας χάριν *Σεληνίτας*. Οὗτοι ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας τῶν βλέπουσιν ὅλα τὰ οὐράνια σώματα κινούμενα μετ' ἄκρας βραδύτητος. Ὁ ἥλιος π. χ. ἀπαξ μόνον τοῦ μηνὸς ἀνατέλλει καὶ δύει παρ' αὐτοῖς, ὥστε ἐκάστη ἡμέρα καὶ ἐκάστη νύξ διαρκεῖ δύο ὅλας ἑβδομάδας! Ἄν λοιπὸν ὑποθέσωμεν τοὺς Σεληνίτας τρώγοντας, ὡς ἡμεῖς, δις τῆς ἡμέρας, τὸ πρόγευμα αὐτῶν ἀπέχει τοῦ δείπνου ἐπὶ δλόκληρα ἐπίγεια ἡμερονύκτια· καὶ τοῦτο παρεκίνησε τὸν σοφὸν Κυρᾶνον νὰ ὑποθέσῃ ὅτι οἱ στόμαχοι τῶν Σεληνιτῶν ἔχουσι μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τοὺς τῶν καμήλων. Ἄλλ' ὁ ἀξιότιμος κ. Ἰωάννης Ἐρσχήλος ἠδηγήθη ἐκ τοῦ μήκους τῶν σεληνιακῶν ἡμερῶν εἰς ἕτερον ὅλως διάφορον περὶ τῆς φύσεως αὐτῶν συμπέρασμα, παρατηρήσας ὅτι ἡ ἀδιάκοπος ἐπὶ δεκαπέντε ὅλας ἡμέρας συσσύφρευσις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων παράγει ἐπὶ τῆς Σελήνης θερμοκρασίαν πολὺ ἀνωτέραν τῆς τοῦ ζέοντος τσαύου, ὅπερ ἔπινε ἐνῶ παρεδίδοτο εἰς τὰς θεωρίας ταύτας, καὶ ἐκ τούτου ἔκρινε νὰ πιστεύσῃ ὅτι οἱ Σεληνίται συγγενεύουσι μᾶλλον πρὸς τὰς σαλαμώνδρας. Οἱ γεῶτεροι ὅμως ἀστρονόμοι, ἐν οἷς καὶ ὁ σοφὸς Ἀραγῶ, βασιζόμενοι εἰς τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἀτμοσφαιρας ἱκανῆς νὰ συγκεντρώσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ θάλαπος τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἰσχυρίζονται

ἀπεναντίας ὅτι ὁ δορυφόρος μας τόσον ψυχρὸς εἶναι, ὥστε ἤθελεν ἐν ἀκαρεῖ ἀπολιθώσει τὸν καὶ διὰ τοῦ ἄκρου δακτύλου ἀπτόμενον αὐτοῦ, συμφωνοῦντες κατὰ τοῦτο καὶ μὲ τοὺς ποιητὰς, οἵτινες θεωροῦσι τὴν λευκὴν Φοῖβην ὡς τὴν ψυχροτέραν τῶν ἀκτινοβόλων θεοτήτων. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ δορυφόρου μας ἀπολαύουσιν ἀκριβῶς τῆς αὐτῆς θερμοκρασίας, ἧς καὶ οἱ ἄλιεῖς τοῦ κήτους παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰσλανδίας. Τὸ καθ' ἡμᾶς, μὴ ἔχοντες γνώσεις ἱκανάς, ἵνα μεταξὺ τούτων ἀποφασίσωμεν, περιοριζόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ πανάγαθος Θεὸς ὁ πλάσας τοὺς Σελήνιτας ἐφρόντισε καὶ ν' ἀπονεύμῃ αὐτοῖς τὴν θερμοκρασίαν τὴν καταλληλοτέραν πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς τῶν καὶ ὠρίμανσιν τῶν πεπόνων τῶν, ἃν ἔχωσι τοιοῦτους, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ πάτερ Βαβῖνος.

Οἱ κάτοικοι τῆς Σελήνης βλέπουσιν εἰς τὸ στερέωμα τῶν ἄστρον γιγαντιαῖον, αἰωνίως ἀκίνητον εἰς τὸ αὐτὸ τοῦ οὐρανοῦ σημεῖον. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τὸ ἄστρον τοῦτο φαίνεται δωδεκάκις μεγαλειότερον τοῦ ἡλίου, παρουσιάζον αὐτοῖς διαφόρους φάσεις ὡς εἰς ἡμᾶς ἡ Σελήνη. Τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος τούτου ἐμάντευσας ἤδη, ἀναγνώστα, εἶναι ἡ Γῆ, ἣν ποτιζόμεν διὰ τῶν ἰδρώτων καὶ τῶν δακρῶν μας, περιμένοντες τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἡμῖν καλλιτέραν κατοικίαν. Ἡ σφαῖρά μας εἶναι διὰ τοὺς Σελήνιτας θέαμα μυριάκις τερπνότερον καὶ διδακτικώτερον ἀφ' ὅσον δι' ἡμᾶς ἡ Σελήνη. Ἄν δὲ οἱ ἐκεῖ φιλόσοφοι φιλοῦσιν ὡς οἱ ἡμέτεροι νὰ ἐξηγῶσι τὰ πάντα διὰ τῶν τελικῶν αἰτίων, δικαιῶνται πολὺ μᾶλλον ἡμῶν νὰ ὑποθέσωσι τὸν κόσμον ὅλον, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Γῆς μας, ὡς ἐπίτηδες πρὸς τέρψιν καὶ χαρὰν τῶν πλασθέντα.

Θεωρουμένη ἐκ τῆς Σελήνης ἡ Γῆ εἶναι τεραστία σφαῖρα ἐκπέμπουσα δεκαπεντάκις πλείοτερον φῶς τοῦ παρεχομένου εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῆς πανσελήνου. Στρέφεται περὶ ἑαυτὴν ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρων, παρουσιάζουσα ἀλληλοδιαδόχως ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ἐπιφανείας τῆς εἰς τοὺς Σελήνιτας, καὶ γενναιότερα οὖσα καὶ κατὰ τοῦτο ἀπὸ τὴν Σελήνην, ἥτις τὸ ἥμισυ μόνον τῶν καλλωνῶν τῆς μᾶς δεικνύει. Τὸ χρῶμα τῆς Γῆς φαίνεται ἐκεῖθεν ἀποκλίνον πρὸς τὸ πράσινον ἕνεκα τῶν ἀπεράντων ὠκεανῶν μας, τῶν παρθένων δασῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῶν σπαρτοφύτων ἀγρῶν. Ἐκ διαλειμμάτων ὁμοῦς ἡ πρασίνη αὐτῆς στολὴ ποικίλλεται διὰ λευκῶν, φαιῶν ἢ κιτρινοχρόων στιγματίων, τῶν πόλεων, τῶν ἡλείρων καὶ τῶν ἄμμων τῆς Λιβύης, ἄνωθεν τῆς ὁποίας φαίνεται μικρά τις κυανοπράσινος κηλὶς πανταχόθεν ὑπὸ κόκκων ἄμμων διατεμνομένη. Ἡ κηλὶς αὕτη εἶναι ἡ Μεσόγειος μὲ τὰς μυριάς νήσους τῆς, εἰς τὰ πέρατα τῆς ὁποίας δύνανται οἱ Σελήνιται, ἃν ἔχωσι καλὰ ὀμμάτια ἢ τηλεσκόπια, νὰ διακρίνωσι καὶ τὴν μικρὰν Ἑλλάδα μας. Ἄλλ' ἡ Γῆ στρέφεται καὶ αἱ ἡπει-

ροι ἔξαφανίζονται, μετ' ὀλίγον δὲ ἀντ' αὐτῶν σκεπάζει ἐπὶ τινὰς ὥρας ὀλόκληρον σχεδὸν τὸν δίσκον τῆς μεγάλης τῆς βαθυπράσινης κηλίδος, ὁ Ἄτλαντικός ὠκεανός, ὃν διαδέχονται αἱ λευκόφαιοι πεδιάδες τῆς Ἀσίας πρὸς βορρᾶν, καὶ αἱ πράσινοι νῆσοι τῆς Αὐστραλίας πρὸς νότον. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ποικιλίας τῶν χρωμάτων καὶ σχημάτων τῆς σφαιράς μας, τῶν φαιῶν ἠπειρῶν, τῶν πράσινων θαλασσῶν, τῆς λευκότητος τῶν πόλων, τῶν κιτρίνων ἁμμῶν καὶ τῶν ποικίλων νήσων, τὰ ὄμματα τῶν Σεληνιτῶν θαμβοῦνται καὶ ὑπὸ τῆς λάμπειας τῆς ἀδιακόπως μεταβαλλομένης ἀτμοσφαιράς μας. Ὅτε μὲν περικυκλούμεθα ὑπὸ ἐλαφρῶν νεφῶν, ἐκπέμποντες τότε πρὸς αὐτοὺς γαλακτώδεις καὶ ὁμοίομορφον φῶς, ὅτε δὲ ἡ ἀτμοσφαῖρα ἡμῶν εἶναι κρυστάλλου διαφανεστέρα, καὶ τὸ ἥλιακόν φῶς ἀκωλύτως ἀπορροφώμενον ὑπὸ τῶν πεδιάδων καὶ θαλασσῶν παριστᾷ ἡμᾶς ὡς σμαραγδίνην φεγγοβόλον σφαιραν, ἄλλοτε δὲ πάλιν ἐν καιρῷ ἀνεμοζάλης καὶ τρικυμίας παριστάμεθα ὡς ἄμορφός τις καὶ μελανόφαιος ὄγκος.

Ἡ διηνεκῆς αὕτη ἀστασία καὶ ἀκατάπαστος μεταβολὴ τῆς ὄψεως τῆς Γῆς ὠδήγησε βεβαίως τοὺς Σεληνίτας εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ σφαιρὰ μας εἶναι ἀκατοίκητος. Καὶ τῷ ὄντι πῶς ποτε νὰ ὑποθέσωσιν οὗτοι, οἱ πατοῦντες ἐπὶ ἀνύδρου, στερεοῦ καὶ ἀμεταβλήτου ἐδάφους, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ζήσωσι λογικὰ ὄντα ἐπὶ τοῦ εὐμεταβόλου ἐκείνου καὶ ποικιλοχρόου ἀτμώδους στρώματος ὅπερ περικυκλοῖ τὴν σφαιρὰν μας; Ἄν εἰσήρχετο εἰς αὐτὸ Σεληνίτης ἠθέλεν ἀφεύκτως πνιγῆ, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἂν ἐπιπτεν εἰς τὸ πράσινον ἐκεῖνο καὶ ἀεικίνητον ρευστόν, ὅπερ σκεπάζει τὰ τέταρτα τοῦ πλανήτου μας. Ἄλλ' οὐδ' ἐπὶ τῶν νεφῶν ἐκείνων, ἅτινα ἑκατοντάκις τῆς ἡμέρας ἀναφαίνονται καὶ ἔξαφανίζονται, ἠθελες δυνηθῆ νὰ ζήσῃ ὁ Σεληνίτης; πλὴν δὲ τούτου ἡ Γῆ θεωρουμένη ἐκ τῆς Σελήνης στρέφεται μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, καὶ εἰς τοσαύτας ὑπόκειται μεταβολάς, ὥστε πάντῃ ἄτοπον ἠθέλεν εἶναι νὰ ὑποθέσῃ τις λογικὰ ὄντα κατοικοῦντα τὸ περιστρεφόμενον ἐκεῖνο ἄμορφον, ποικιλόχρονον καὶ ἀκατασκευάστον χάος. Ταῦτα νομίζω ἱκανὰ ἵνα σὲ πείσωσιν ὅτι, ἂν οἱ Σεληνίται εἶναι ἐπίσης δεινοὶ ὅσον ἡμεῖς εἰς τὴν τέχνην τοῦ παρατηρεῖν, σκέπτεσθαι καὶ συμπεραίνειν, θὰ ἐπέισθησαν πρὸ πολλοῦ δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ὅτι ἡ σφαιρὰ μας εἶναι ἄβατος ἐρημία, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἀποστολὴν εἰμὴ μόνον νὰ προφυλάτῃ ἀπὸ τοὺς λάκκους τοὺς ὁδοιπόρους καὶ νὰ ἐμπνέῃ τοὺς ποιητὰς τῆς Σελήνης; ἂν δὲ ὑπάρχωσιν ἐκεῖ ἀνόητα ὄντα, ἰσχυριζόμενα ὅτι ἡ Γῆ κατοικεῖται, τὰ ὄντα ταῦτα κατοικοῦσι βεβαίως εἰς τὰ φρενοκομεῖα τῆς Σελήνης, δικαιοῦντα τὸ λόγιον τοῦ Ἁγ. Παύλου «*μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός*».

Τὸ προσεχὲς ἔτος, ἂν ὁ Θεὸς χαρίσῃ ζωὴν εἰς ἡμᾶς, τὸν Κα-

ζαμίαν και τούς ἀναγνώστας του, θέλομεν ἐξετάσει και τὸ ἕτερον ἀόρατον και μυστηριώδες ἡμισφαίριον τῆς Σελήνης, τὴν ζοφωρὰν ἐκείνην ἐπικράτειαν, περὶ ἧς σιωπᾶ ἢ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἦν περιγράφουσι μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβείας οἱ θεολόγοι τοῦ μεσαιῶνος, οἱ ἔχοντες ὡς γλαῦκες τὴν ἰδιότητα νὰ βλέπωσιν ἐν τῷ σκότει. Τὸ σεληνιαῖον ἐκεῖνο ἡμισφαίριον εἶναι ἀληθῶς ἢ χώρα τῶν θαυμάτων. Ἐκεῖ εὐρίσκεται κατὰ τὸν Μαυρόλυκον ὁ χαλκοῦς λέβης ἐντὸς τοῦ ὁποίου βράζουσιν οἱ εἰκονοκλάσται, δραπετεύοντες ἐνίοτε ἐν σχήματι ἀερολίθων και πίπτοντες κατὰ προτίμησιν ἐπὶ τῆς στέγης τῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα θραύσωσι τὰς εἰκόνας· ἐκεῖ στρέφεται ὁ χαλύβδινος δείκτης ὁ δεικνύων τὰς ὥρας εἰς τοὺς κολασμένους και ἐκεῖ πλανῶνται αἱ σκιαὶ τῶν ἀβαπτίστων ἀθῶων. Ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ θέλομεν ἐξετάσει και ἄλλα τινὰ οὐχ ἦττον περίεργα ἀστρονομοθεολογικὰ ζητήματα, τὴν μετοίκησιν τῶν ψυχῶν εἰς τοὺς ἀστέρας και τὴν ἐπιρροὴν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ἐπὶ τῶν κατοίκων τῶν πλανητῶν. Κατὰ τοῦ δόγματος τούτου ἐξανίστανται πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Γῆς, ἀδικον νομίζοντες νὰ τιμωρῆται ὁ ἀθῶος υἱὸς ἢ ἔγγονος διὰ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ προπάππου του τὰς ἁμαρτίας, οἱ δὲ θεολόγοι μάτην συσσωρεύουσιν ἐπιχειρήματα, ἵνα δικαιολογήσωσι τὸ ρητὸν τῆς Γραφῆς : *«Τέκνων ἁμαρτωλῶν ἀποτελεῖται κληρονομία και μετὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἐνδελεχίει ὄνειδος»*. Ἄλλ' ἡμεῖς ἀντὶ θεολογικῶν ἐπιχειρημάτων θέλομεν μεταχειρισθῆ μαθηματικὰς ἀποδείξεις, καταφεύγοντες εἰς τοὺς περὶ βαρύτητος και πτώσεως τῶν σωμάτων νόμους τοῦ Νεύτωνος, ἵνα ἀποδείξωμεν ὅτι τῷ ὄντι ἀποτίνουσιν οἱ υἱοὶ τὰ ἁμαρτήματα τῶν πατέρων. Ὡς μικρὸν ἀπόγευμα τοῦ ἀληθοῦς τῆς θεωρίας ταύτης ἔστω σοι τὸ ἐξῆς γαλδαῖκόν ἀνέκδοτον. Καθ' ὃν καιρὸν *«οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ἐλάμβανον γυναῖκας τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων»*, τρεῖς τοιοῦτοι ἄγγελοι κατέβησαν ἐσπέραν τινὰ ἐξ οὐρανοῦ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καϊνᾶν ζητοῦντες εἰς γάμον τὰς τρεῖς αὐτοῦ θυγατέρας. Ἄλλ' ὁ Καϊνᾶν ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τῶν περοφόρων τούτων μνηστήρων, οἵτινες μένεα πνέοντες ἀνῆλθον ὁ μὲν εἰς τὸν ἀστέρα Σύριον, ὁ δὲ εἰς τὸν Ὠρίωνα και ὁ τρίτος εἰς τὸ πράσινον ἄστρον τῆς Ἀνδρομέδας. Ἀποσπᾶσας ἐκεῖθεν τεράστιον τμήμα βράχου ἐσφενδόνισεν ὁ πρῶτος κατὰ τοῦ οἴκου τοῦ Καϊνᾶν. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Συρίου μέχρι τοῦ πλανήτου μας ὑπάρχουσι τριάκοντα ἑπτὰ τρισεκατομμύρια λευγῶν, ἀπόστασις ἦν μόλις εἰς διάστημα πεντακοσίων ἑβδομηκοντα ἑτῶν δύναται νὰ διατρέξῃ ἐκεῖθεν ριπτόμενον σῶμα· ὥστε ὅτε ὁ λίθος ἐκεῖνος ἔπεσεν ἐπὶ τῆς οἰκίας τοῦ Καϊνᾶν, οὗτος πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀποθάνει, ἀντ' αὐτοῦ δὲ συνετρίβῃ ὁ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην οἰκῶν ἀθῶος ἔγγονός του. Ὁ ἐκ τοῦ Ὠρίωνος ριφθεὶς λίθος καταπεσὼν μετὰ ἐννεακόσια

τεσσαράκοντα ἔτη ἐπλάκωσε τοῦ συντριβέντος ἐγγόνου τοὺς τρισεγγόνους, ὁ δὲ τρίτος λίθος, ἀπαιτῶν ἑννέα χιλιάδας ἐτῶν ἵνα καταπέση, σχίζει ἀκόμη τὸν αἰθέρα ἀπειλῶν τοὺς ἐσχάτους τοῦ Καϊνᾶν ἀπογόνους, ἵνα πληρωθῆ τὸ «*Ἄμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα*».

(«Ἄττικόν Ἡμερολόγιον» 1668, ἔτος Α')

Ο ΚΑΘΡΕΠΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ

Ἄληθεια ἢ μῦθος εἶναι ὅτι ἐπέτυχεν ὁ Ἄρχιμήδης νὰ καύσῃ μακρόθεν διὰ καθρέπτου τὰ πλοῖα τῶν Ῥωμαίων πολιορκούντων τὰς Συρακούσας; Ὁ ἀκριβῶς ἐρευνῶν τὰ περὶ τοῦ πολυκρότου τούτου ζητήματος ἱστορικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ὑπομνήματα εἰς ἓν μόνον κατορθώνει νὰ φθάσῃ βέβαιον συμπέρασμα, ὅτι οὐδὲν τούτων δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τοὺς ἐπιμένοντας νὰ κατατάσσωσι τὴν κατοπτρικὴν πυρπόλησιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου μετὰ τῶν ἀσυμβιβάστων πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης θαυμασίων ἀκουσμάτων. Ἄξιοι συζητήσεως εἶναι μόναι αἱ ἱστορικαὶ κατὰ τοῦ γεγονότος ἐνστάσεις, ἂν δηλ. πράγματι ἔκαυσεν ὁ Ἄρχιμήδης τὰς τριήρεις τῶν πολιορκητῶν, ἀλλὰ τελείως ἀβάσιμα πάντα ὅσα ἐγράφησαν πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι μαθηματικῶς ἀδύνατον ἦτο νὰ τὰς καύσῃ. Τοῦτο ἐν τούτοις ἰσχυρίσθη πλὴν πολλῶν ἄλλων ἀφανιστέρων καὶ ὁ πολὺς Καρτέσιος διὰ τοῦ ἐξῆς συλλογισμοῦ: «Οὐδεμία καύσιμος ὕλη δύναται ν' ἀναφθῇ διὰ κοίλου κατόπτρου, παρά μόνον ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐστίαν αὐτοῦ· γνωστὸν δὲ εἶναι ἐκ τῆς γεωμετρίας ὅτι ἡ ἀπόστασις τῆς ἐστίας κοίλου κατόπτρου εἶναι τὸ ἥμισυ τῆς ἀκτίνος, ἦτοι τὸ τέταρτον τῆς διαμέτρου τῆς σφαίρας ἐκ τῆς ὁποίας τοῦτο ἐλήφθη. Πρὸς συγκέντρωσιν λοιπὸν τῶν ἀκτίνων φλογοβόλου κατόπτρου εἰς ἐστίαν ἀπέχουσαν διακοσίους πόδας, θ' ἀπαιτεῖτο κάτοπτρον ἔχον διάμετρον ὀκτακοσίων. Κατασκευὴ ὁμως τοιούτου φαίνεται τελείως ἀδύνατος, πρὸ πάντων εἰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοὺς ὑαλοουργοὺς, οὐδ' εἶναι εὐκολώτερον νὰ πιστεύσωμεν δυνατὴν τὴν κατασκευὴν μεταλλίνου τοιούτου ἀνηκούστου μεγέθους».

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν ἡ κατάταξις τοῦ ἀρχιμηδείου κατορθώματος εἰς τὰ μυθολογήματα ἐθεωρήθη εὐλόγως ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς ὀριστική, ἀφοῦ οὐχὶ νὰ πιστεύσῃ ὅτι πράγματι ὑπῆρξεν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ φαντασθῇ δύναται τις καθρέπτῃ μεγαλείτερον ἄλωνίου. Τὴν τοιαύτην ἀπιστίαν ἐδικαιολογεῖ ἔτι μᾶλλον ἡ ἔλλειψις εἰς τὰ περὶ τὸν ἀρχιμήδην συγγράμματα τοῦ συρακουσίου σοφοῦ πάσης μνείας περὶ κατασκευῆς τοιούτων κολοσσιαίων κατό-

πρωῶν, ἧτις θὰ ἦτο κατόρθωμα ἐφάμιλλον πρὸς τὴν καρ' αὐτοῦ μνημονευομένην ἐν τῷ **Ψαμμίτῃ** ἀκριβῆ ἀρίθμησιν τῶν κόκκων τῆς ἄμμου τῆς λιβικῆς ἐρήμου. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι ὁ Ἄρχιμήδης ἐφονεύθη ὑπὸ ρωμαίου στρατιώτου εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Συρακουσῶν, ἀλλ' οὔτε ὁ Πλούταρχος, οὔτε ὁ Πολύβιος ἢ ὁ Τίτος Λίβιος, οἱ ἀκριβῶς ἱστορήσαντες τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν λέγουσί τι περὶ τοῦ φλογοβόλου κατόπτρου. Πρῶτοι αὐτοῦ μνημονεῦται εἶναι ὁ Θεόδωρος, ὁ Πάππος καὶ ὁ Γαληνός, εἰς συγγράμματα μὴ περισωθέντα, ἐκ τῶν ὁποίων παρέλαβον τὰ σχετικὰ χωρία ὁ Ζωναρᾶς, ὁ Τσέτζης καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς διηγηθέντες τὸν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης μῦθον.

Εἰς τοιαύτην εὐρίσκετο καὶ ἐφαίνεται προωρισμένον νὰ μείνη τὸ ζήτημα θέσιν, ὅτε ἔτυχε νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ περιωνόμου φυσιοδίφου Βυφῶνος, ὅστις δι' ἀκριβεστέρας μελέτης τῶν κειμένων καὶ ἰδίως τοῦ χωρίου τοῦ Τσέτζη ἐσημάτισε τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐμπρησμοῦ κατορθωθέντος δι' ἐνὸς μόνου κατόπτρου, ἀλλὰ διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰς κοινὴν ἐστίαν τῶν ἀκτίνων πολλῶν. Τοῦτο ἐφαίνετο προκύπτον ὄχι μόνον ἐκ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ ἀρχιμήδειον μὴχάνημα χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀφηγουμένων ὁμοιον κατόρθωμα τοῦ Πρόκλου, τοῦ ἐπιτυχόντος ἑπτὰ μετὰ τὸν Ἄρχιμήδην αἰῶνας, ἧτοι ἐν ἔτει 514, νὰ πυρπολήσῃ τὰ πλοῖα τοῦ πολιορκουμένου τὴν Κωνσταντινουπόλιν Οὐίταλιανοῦ διὰ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον τῶν ἀκτίνων ἱκανοῦ ἀριθμοῦ κατόπτρων χαλκίνων. Ἄν ἡ τοιαύτη συγκεντρώσις ἦτο πράγματι δυνατὴ, ἀπεγυμνοῦτο τότε πάσης ἀξίας ἢ ἐνστάσις ἢ στηριζομένη εἰς τὸν τεράστιον ὄγκον τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς τὴν μακρόθεν πυρπόλησιν κοίλου κατόπτρου. Ἄλλὰ καὶ περὶ τούτου ἐπεκράτουν δύο ὅλως ἀντίθετοι γνῶμαι ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ ἀρμόδιοι, ἧτοι οἱ γεωμέτραι καὶ μηχανικοί, ἐπέμενον νὰ θεωρῶσιν ὡς μαθηματικῶς ἀδύνατον τὸ εἶτε δι' ἐνὸς εἶτε διὰ πολλῶν κατόπτρων ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἄρχιμήδην κατόρθωμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἰσχυρίζετο τὸ ἐναντίον μόνος ὁ Βυφῶν, οὐδόλως πτοούμενος οὔτε ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιπάλων του, οὔτε ἐκ τῆς ἐπιρριπτομένης κατ' αὐτοῦ μομφῆς ὅτι ἀναμιγνύεται εἰς ἔργα ἀλλότρια τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ, ἀπλοῦς ὢν ζωολόγος ἢ, κατ' ἄλλους αὐστηροτέρους, μέγας μόνον συγγραφεὺς καὶ τίποτε περισσότερον. Ἄντι ἀπαντήσεως εἰς ταῦτα ἐκλείσθη ὁ Βυφῶν εἰς τὸ σπουδαστήριον αὐτοῦ, ἀσχολούμενος νυχθημερὸν ἐπὶ τινὰς μῆνας ν' ἀνεύρη πῶς ἡδύνατο ν' ἀποδειχθῇ ψηλαφητῶς ὅτι ἀνωτέρα τῆς εἰδικότητος εἶναι πολλῶς ἢ μεγαλοφυΐα. Προῖόν τῶν μελετῶν αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐπινώσις καὶ κατασκευὴ ἀντανακλαστικοῦ μὴχανήματος συνισταμένου ἐξ ἑκατῶν ἐξήκοντα ἐπιπέδων καὶ κινουμένων διὰ στροφίγγων δελίνων κατόπτρων μήκους ὀκτῶ δακτύλων καὶ ἕξ πλάτους. Τοῦτο

καταλλήλως τοποθετήσας ἐν ὑπαίθρῳ κροσεκάλεσε πάντας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν δοκιμὴν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ τὴν πρωίαν τῆς ἐνάτης Ἀπριλίου 1747, ἃν ἦτο ἡ ἡμέρα καλή. Αὕτη ἀνέτειλε κάπως ἀμφίβολος καὶ μόνον ἐκ διαλειμμάτων ἔλαμπεν ὁ ἥλιος τελείως ἀσκίαστος ἀπὸ νεφέλας. Τοῦτο ὁμως δὲν ἐκώλυσε αὐτὸν νὰ προβῆ εἰς τὸ ἀγγελλθὲν πείραμα, ν' ἀνάψῃ δηλ., νὰ καύσῃ καὶ ν' ἀποτεφρώσῃ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἀκτίνων τῶν κατόπτρων του παχείας σανίδας εἰς ἀπόστασιν διακοσίων δέκα ποδῶν, ἦτοι κατὰ τι μεγαλειτέραν τῆς χωριζούσης τὰς τριῆρεις τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τὰς ἐπάλλξεις τῶν Συρακουσῶν. Ἡ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ πειράματος ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ἀπερίγραφτος. Οἱ παριστάμενοι ἔτριβον τοὺς ὀφθαλμοὺς διστάζοντες ἂν πράγματι ἦ ἐν ὄνειρῳ ἔβλεπον καθρέπτας ἀνάπτοντας μακρόθεν σανίδας καὶ δοκοὺς.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πειράματος καὶ τῆς διοπτρικῆς θεωρίας εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίζετο ὑπεβλήθησαν διὰ πολυκρότου ὑπομνήματος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν, ἣτις ἠναγκάσθη, θέλουσα καὶ μὴ θέλουσα, νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Ὁ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δῆθεν ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων τοῦ Καρτεσίου καλούμενος χθὲς ἀρχιμήδειος μῦθος μετεβλήθη ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἡμέραν εἰς ἀναμφισβήτητον γεγονός. Ἐν τῇ πρώτῃ τῷ ὄντι ὀρμῇ τῆς ἐκ τοῦ πειράματος τοῦ Βυφῶνος ἐπελθούσης ἀντιδράσεως ἐλησμονήθη ὅτι, πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς κατὰ τῆς μακρόθεν πυροπολήσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου ἐνστάσεως, ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τις ἱστορικὴ σπουδαιότης, ἡ σιωπῆ δηλ. τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Πολυβίου. Ὁ Βυφὼν καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πειραματισταί, ὁ Χόεζεν, ὁ Σιργιάουζεν, ὁ Σεπτάκας καὶ ἔσχατως ὁ Ἐριξὼν ἀπέδειξαν μόνον ὅτι δὲν ἦτο ἐπιστημονικῶς ἀδύνατον τὸ κατορθῶμα, ἤδη δὲ ἀπόκειται εἰς τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς κριτικοὺς νὰ καταστήσωσιν ἐξ ἴσου ἀναμφισβήτητον διὰ τῆς μελέτης, τῆς παραθέσεως καὶ ἀκριβοῦς σταθμίσεως τοῦ κύρους τῶν κειμένων ὅτι πράγματι κατορθώθη, ὅτι πλὴν τῶν ἀνυπερβλήτων αὐτῆς ποιητῶν, συγγραφέων, καλλιτεχνῶν καὶ φιλοσόφων ἐγέννησεν ἡ Ἑλλάς καὶ τοὺς μεγίστους δύο στολοκαύτας, τὸν Ἀρχιμήδην καὶ τὸν Κανάρην.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΜΦΟΡΟΤΕΡΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΑΝΟΙΑΝ ΔΙΑΙΤΗΣ

Μεταξὺ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν ἢ τῶν νόμων καὶ ἢ τῶν φαρμάκων εἶναι πιθανῶς αἱ μᾶλλον ἀτερπεῖς, καὶ ἐν τούτοις δυστυχῶς αἱ μόναι πρὸς τὰς ὁποίας ἀναγκάζεται τις ἐκὼν ἄκων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ σχετισθῇ. Ἐν εὐκολώτατον εἶναι εἰς πάντα ἄνθρωπον νὰ ζήσῃ καὶ ν' ἀποθάνῃ χωρὶς οὐδὲ κἂν νὰ ὑποπεύσῃ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ ἀστρονόμοι, ἀρχαιοδίφαι, γεωλόγοι καὶ χημικοί, ἢ κακὴ ἀφ' ἑτέρου ποιότητος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐξαιρετικὸν εὐτύχημα πρέπει νὰ λογισθῇ ὀλόκληρος βίος ἢ καὶ ὀπωσοῦν μακρὰ αὐτοῦ περίοδος πάντῃ ἀπηλλαγμένη καταναγκαστικῶν σχέσεων πρὸς δικηγόρους καὶ ἰατρούς. Εἰς τοὺς τελευταίους τούτους περιοριζόμενοι σήμερον, πιστεύομεν ὅτι οἱ λαβόντες μακρὰν τούτων πείραν, οἱ πολλὰ δηλ. ἰναγκασθέντες νὰ καταπίωσι φάρμακα καὶ κατορθώσαντες νὰ ἐπιζήσωσι τούτων, ἔτυχε βεβαίως νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι ἡ ἰατρικὴ εἶναι ἡ μόνη ἴσως ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας οὐ μόνον αἱ θεωρίαι, ἀλλὰ καὶ τὰ πρακτικὰ πορίσματα, ἀντὶ ν' ἀποκτῶσι διὰ τοῦ χρόνου ἐπιστημονικὴν στερεότητα, οὐ μόνον μεταβάλλονται καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ καὶ ὑπακούουσιν ὡς τὰ ἐνδύματα εἰς εἶδος τι συρμοῦ. Οὕτω ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γαλινοῦ καὶ ἰκανὸν ἔπειτα χρόνον τοιαύτη ἐπεκράτει ἐν ταῖς συνταγαῖς ἕξις πολυτελείας, ὥστε οὐδὲν φάρμακον ἔθεωρεῖτο ἰκανὸν οὐδ' ἀπλήν βῆχα νὰ θεραπεύσῃ, ἂν δὲν συνέκειτο ἕξ εἴκοσι τοῦλάχιστον συστατικῶν, ἀνάλογον δὲ τῆς βαρύτητος τῆς νόσου ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ βαρύτεμον τοῦ ἀντιδότου, πρὸ πάντων δὲ νὰ περιέχῃ ἀρκοῦσαν δόσιν μόσχου, ἠλέκτρον, ἐλεφαντοκόνεως, σμύρνας, κοράλου, θιακίνθου, πολλάκις δὲ σμαράγδων καὶ μαργαριτῶν. Τὸ ἄκρον τοῦτο ἄωτον τῆς πολυτελείας διεδέχθη ὁ συρμὸς τῆς ἄκρας λιτότητος, ἀποδειχθέντος καὶ θεωρουμένου ἐφ' ἰκανὸν χρόνον ὡς ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι οὐ μόνον τὴν σμύρναν καὶ τοὺς μαργαρίτας, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀνεξαιρέτως φάρμακον δύνανται αἱ βδέλλαι ν' ἀντικαταστήσωσιν ἐπιτυχῶς πρὸς ἴασιν πάσης νόσου. Ὅπως δὲ μὴ νομίσῃ τις ὅτι ταῦτα ἀναφέροντες ἀποβλέπομεν εἰς τὸν ἐν τῷ

Γιββλὰς αἰμοβόρον δόκτορα Σαγκράδον, καλὸν εἶναι νὰ ἐνθυμίσωμεν ὅτι εἰσηγητῆς τῆς τοιαύτης ἀπλοποιήσεως τῆς θεραπευτικῆς ὑπῆρξεν ὁ κλεινὸς Βρουσαί, ὁ ἐν διαστήματι τριακονταετίας κατορθώσας νὰ φέρῃ εἰς χρεωκοπίαν τοὺς πλείστους ἐν Παρισίοις φαρμακολώλας καὶ νὰ ἐξαντλήσῃ πάντα τῆς Γαλλίας τὰ βδελλοτρόφα ἔλη. Οὐχ ἦτιον δὲ τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φαρμάκων ὑπόκειται καὶ ἡ ἐκτίμησις τοῦ καταλλήλου αὐτῶν πρὸς θεραπείαν ποσοῦ εἰς ἱκανῶς σπουδαίας κατὰ καιροὺς καὶ κατὰ σχολὰς διακνυμάνσεις, ὅτε μὲν ἀνά δράκας, ὅτε δὲ ἀνά ἀόρατα καὶ ἀβαρῆ μυριοσημόρια τοῦ κόκκου χορηγουμένης πρὸς ἴασιν τῆς αὐτῆς νόσου τῆς αὐτῆς οὐσίας. Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ αὐτοῦ φαρμάκου τοῦ ἐφ' ὀλοκλήρους δεκαετηρίδας θεραπεύοντος ἀσφαλῶς ὠρισμένην νόσον καὶ εἶτα κηρυττομένου αἰφνης πρωίαν τινὰ ἀμοίρου πάσης λαματικῆς ἀρετῆς; Τί περὶ τοῦ φωσφόρου, ὅστις πρὸ τινων μὲν ἐτῶν ἀπέδιδε τὸ πῦρ καὶ τὴν ρώμην τῆς νεότητος καὶ τῆς ὑγείας εἰς τοὺς ἐκ τῆς νόσου ἢ τῆς ἡλικίας ἐξηνητημένους, σήμερον δὲ θεωρεῖται ὡς δυνάμενος νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τεχνητὴν μόνον παραγωγὴν θανατηφόρου ἰκτέρου; Τί περὶ τοῦ ἐπὶ τὸσαῦτα ἔτη θανατουργήσαντος ἐλαίου τοῦ ὄνισκου, ὅπερ παρίσταται ἤδη ἡμῖν ὡς κατ' οὐδὲν λαματικώτερον τοῦ τῆς ἐλαίας, τοῦ βουτύρου, τοῦ ἀλείμματος ἢ πάσης ἄλλης λιπαρᾶς τροφῆς; Τί δὲ περὶ τοῦ θεωρουμένου σήμερον ὡς ἀμοίρου πάσης θρεπτικῆς ιδιότητος κρεατείου ζωμοῦ καὶ τῆς χλωρούχου τιτάνου, τῆς ὁποίας αἱ ἀναθυμιάσεις μέχρι μὲν χθὲς κατέστρεφον ἀσφαλῶς πάντα τὰ νοσογόνα μιάσματα, σήμερον δὲ κηρύττονται ὑπὸ τοῦ κ. Χρηστομάνου ὡς καταστρέφουσαι μόνην τὴν ὑγίαν τῶν ἀναπνεύοντων αὐτάς; Καὶ τὰ μὲν ἀνωτέρω ἐνδιαφέρουσιν εὐτυχῶς μόνους τοὺς νοσοῦντας, ἕτερα ὅμως οὐχ ἦτιον εὐμετάβλητα καὶ ὑπήκοα τοῦ σαρκοῦ ἰατρικὰ παραγγέλματα ἐκτείνουσι τὸ κράτος αὐτῶν καὶ ἐπὶ τοῦ καλῶς ἔχοντος, τὸ δὲ λυπηρότατον, οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀπὸ τινος χρόνου τῆς διανοίας. Ἐφ' ἧς ἡμέρας διάσημός τις φυσιολόγος ἢ μᾶλλον θορυβοποιός, ὁ Μολεσχότ, ἠνδόκησε ν' ἀποφανθῆ ὅτι «οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ σκέψις εἰμῆ ἐκκροισις τοῦ ἐγκεφάλου, ὡς τὸ οὖρον τῶν νεφρῶν», καλὸν ἐνόμισαν πλεῖστοι ἀσκληπιάδαι νὰ θεωρήσωσιν ὡς ὑπαγομένην εἰς τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν καὶ αὐτὴν τὴν μέχρι χθὲς αὐλον, σήμερον δέ, προσκαίρως, ὡς ἐλπίζομεν, ὑλικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐφοῦ δέ, κατὰ τὸν αὐτὸν φυσιολόγον, «ἀδύνατος ἀποβαίνει ἢ ἄνευ δαπάνης φωσφόρου ὑπαρξίς διαλογισμοῦ», εἰς τοὺς ἰατροὺς βεβαίως ἀπόκειται νὰ ὀρίζωσι καὶ τὴν εἰς τὴν διάνοιαν ἀρμόζουσαν δίαιταν, προνοοῦντες ὑπὲρ ἀποταμιεύσεως καὶ ἐγκαιροῦ ἀνανεώσεως ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς τὸ ὀρθῶς σκέπτεσθαι ἀναγκαίας ποσότητος φωσφορούχου ὕλης. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ φωσφόρος εἶχε κηρυχθῆ ὑπ' αὐτῶν κατάλληλος

εἰς παραγωγὴν οὐχὶ Ἀριστοτελῶν, Νευτόνων, Ἐγγέλων, Δαρβίνων καὶ ἄλλων τῆς ἀνθρωπότητος φωστήρων, ἀλλὰ μόνον ἰκτερικῶν, καὶ πλὴν τούτου εἶχε τὸ πολὺ μείζον ἐλάττωμα νὰ μὴ εἶναι πλεόν τοῦ συρμοῦ, ἀφοῦ ἔπαυσε νὰ θαυματουργῇ ἐν ταῖς συνταγαῖς τοῦ Λοβελίου, Λεσκοῦ, Γλόβερ, Γεδερσὴν, Ταβινιά, Κρουβελιέρου καὶ ἄλλων διασημῶν φωσφοροδοτῶν, οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ χρήσεως αὐτοῦ καθημερινῆς ἐν αἰθερίῳ διαλύσει. Ἐκ πασῶν ἀφ' ἑτέρου τῶν χρησίμων εἰς βρωσῶν οὐσιῶν μόνου οἱ ἰχθύες φαίνονται περιέχοντες ἀρκοῦσαν δόσιν ἀκινδύνου φωσφόρου· κατὰ τῆς χρήσεως ὁμοίως καὶ τούτων ἐπὶ σκοπῷ πνευματικοῦ κέρδους ἠγειρετο ἡ πρόχειρος ἔνστασις, ὅτι οἱ Λάπωνες, οἱ Ἑσκιμῶι καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἰχθυοφάγοι λαοὶ διεκρίνοντο ἐπὶ παροιμιώδει βλακείᾳ πολὺ μᾶλλον ἢ ἐκτάκτῳ εὐφυίᾳ, καὶ πλὴν τούτου ἰχθύες παρετίθεντο κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι κληρονόμους τῆς βασιλείας τῶν Οὐρανῶν. Ἐν τοιαύτῃ ἀμηχανίᾳ ἐγένετο σκέψις περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ φωσφόρου διὰ τοῦ ἀζώτου· ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσαν οἱ ἀσκληπιάδαι τοῦ τελευταίου συρμοῦ συνιστῶντες τὴν χρῆσιν τῆς ἀζωτούχου τροφῆς, ἥτοι τὴν κρεωφαγίαν, ὡς συντελεστικωτάτην οὐ μόνον πρὸς σωματικὴν εὐεξίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς παραγωγὴν ἐγκεφαλικῆς ἐκκρίσεως ἀφθόνου καὶ ποιότητος ἀγαθῆς. Κρέας καλὸν καὶ πολὺ πρέπει νὰ τρώγῃσι πρὸ πάντων οἱ πνευματικῶς κοπιῶντες, ὅπως ἀποβῶσιν ἄξια λόγου τῆς ἐργασίας αὐτῶν τὰ προϊόντα, ὀρθοὶ οἱ συλλογισμοί, ἀκριβεῖς αἱ παρατηρήσεις, εὐγλωττοὶ αἱ ἀγορεύσεις, ἀμειπτον τὸ ὕφος καὶ ἀρμονικοὶ οἱ στίχοι. Εἰς τὴν καλὴν τοῦ κρέατος ποιότητα καὶ ἀφθονίαν ὀφείλει ἡ Ἀγγλία οὐ μόνον τοὺς ρωμαλέους αὐτῆς ἐργάτας, τοὺς σιδηρόχειρας πυγμάχους καὶ ἀπαραμίλλους ναύτας, ἀλλὰ καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα, τὴν εὐρετικότητα, τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν πανδαμάτορα ἐπιμονήν, τὸν Πίτ, τὸν Οὐελιγκτῶνα, τὸν Νέλσωνα, τὸν Ἑρβερ Σπένσερ καὶ αὐτὸν ἴσως τὸν Σαῖξπῆρον. Ἄνευ καλοῦ κρέατος ἀδύνατον ἦθελεν εἶναι εἰς τὸν Γλάδστονα νὰ ὀμιλήσῃ ἐπὶ τέσσαρας κατὰ σειράν νύκτας ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ καὶ εἰς τὸν Δαρβίνον ν' ἀγρυπνῇ ὀλοκλήρους ἑβδομάδας, κατασκοπεύων τὸν νυκτερικὸν βίον, τὸν ὕπνον, ἴσως δὲ καὶ τὰ ὄνειρα τῶν φυτῶν. Ὅπως δὲ τῆς Ἀγγλίας ἡ ἐν παντὶ πράγματι ὑπεροχὴ ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν περίσσειαν καὶ τὴν ἔξοχον ποιότητα τῆς ἀζωτούχου τροφῆς, ἣν παρέχουσιν οἱ νεμόμενοι παχνιλοὺς λειμώνας καλλιμηροὶ βόες, οὕτω καὶ διὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν μικρότητα πταίει πρὸ πάντων, κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς νέας σχολῆς, τὸ ἄχυμον, ἢ πρὸς τὸ στυλπῖον ὁμοίότης καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ ἀνεπάρκεια τῆς ἐπιουσίου κρέατος μερίδος. Εἰς ταύτην πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἡ νωθρότης καὶ ἡ ἀκηδία τοῦ νεοληνικοῦ χαρακτῆρος, τὸ μέχρι βλακειᾶς ἀνεκτικὸν τοῦ λαοῦ, ἢ ἐν-

δεια πάσης πρακτικῆς ἰδέας, ἢ ἀνούσιος τῶν παρ' ἡμῖν ρητόρων καὶ ἀρθρογράφων ἀπεραντολογία, αἱ περὶ βακτηριδίων καὶ τυφικοῦ λοῦ διατριβαὶ τῶν ἡμετέρων ἐπιστημόνων καὶ αὐτοὶ πιθανῶς οἱ στίχοι τῆς Κρητιδος. Ἡ ποιότης πάντων τούτων ἤθελεν εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα, καὶ ἐλαχίστη ἡ μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ νεοελληνικῶν τοῦ πνεύματος προϊόντων διαφορὰ, ἂν παρείχeto καὶ εἰς τὸν ἡμέτερον ἐγκέφαλον ἢ ἀκοῦσα ποσότης ἐκλεκτοτέρας καυσίλου ὕλης· ἂν πλείονας δηλ. ἐτρόγωμεν ὡς οἱ ὀμηροὶ ἡμῶν πρόγονοι μηροῦς καὶ ὄμους βοῶν καὶ ὀλιγωτέρας κολοκύνθας, ὧν ἡ κανάχησις ἐπήνεγκε τὴν καστίζουσαν ἡμᾶς πνευματικὴν ἀναιμίαν, ἢ, ὡς ὠνόμαζεν αὐτὴν ὁ Σενέκας, **ἀποκολοκύνθωσιν**. Τοιοῦτο εἶναι τὸ τελευταῖον ἐξαγόμενον τῆς σήμερον ἐπιστήμης καὶ τὸ κήρυγμα, τοῦ ὁποίου πολλακίς ἐγενόμεθα καὶ ἡμεῖς ἀκροαταί. Τὸ δόγμα τοῦτο ὑποστηρίζουσιν οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ διὰ μακρᾶς ἀλύσεως παντοίων ἱστολογικῶν, φυσιολογικῶν, χημικῶν καὶ ἄλλων ἐπιχειρημάτων, πρὸ τῶν ὁποίων κλίνομεν τὴν κεφαλὴν μετὰ σεβασμοῦ, τὸν ὁποῖον ὀφείλει ἡ ἄγνοια εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἔστω καὶ τὴν καθ' ἑκάστην μεταβάλλουσαν γνώμην. Ἄλλ' ἂν ὁ σεβασμὸς οὗτος ἐπιβάλλη νὰ πιστεύσωμεν τὴν κρεοφαγίαν, ἀπαραίτητον ὄρον ἀγαθῆς τοῦ ἐγκεφάλου ἐργασίας, οὐδόλως ἀφ' ἐτέρου ἀπαγορεύεται ἡμῖν καὶ νὰ ἐξετάσωμεν τί ἔτρωγον οἱ ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ πάσῃ χώρᾳ ἐπὶ ὑπεροχῇ πνεύματος διακριθέντες. Ἀφοῦ δὲ ἐπεμβαίνουσιν ἀπὸ τινος χρόνου οἱ ἱατροὶ καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἡμῶν διαίταν, ἐδικαιούμεθα ἴσως καὶ ἡμεῖς ν' ἀναμιχθῶμεν εἰς τὸν ἀνήκοντα αὐτοῖς ἀναντιρρήτως κανονισμόν τῆς συμφορωτάτης εἰς τὸ σῶμα, προχείρως παρατηροῦντες ὅτι, καίτοι κηρυττομένης σήμερον τῆς κρεοφαγίας ἀπαραιτήτου πρὸς μακροβιότητα καὶ ρώμην, πάντες ἐν τούτοις οἱ διανύσαντες τὸ μετὰ τοὺς Πατριάρχας ὄλως ἐξαιρετικὸν ἐπὶ τῆς γῆς στάδιον ἑκατὸν πενήκοντα ἢ κατὰ τι ὀλιγωτέρων ἑτῶν καὶ ἑνετήκοντα ἑννέα ἑκατοστὰ τῶν ὑπερβαίνοντων τὰ ἑκατὸν ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν χορτοφάγων ἀγροτῶν· ὑπ' ὅψιν ἡμῶν ἔχομεν τοὺς πίνακας, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ἀνωτέρω ἰσχυρισμὸς, καὶ τὸ καθιστῶν περιττὴν πᾶσαν ἐκ τούτου παράθεσιν συμπέρασμα τοῦ περὶ «**Μακροβιωτικῆς**» δοκιμίου τοῦ περιωνύμου ἐν ἱατροῖς Οὐφελάνδου καθ' ὃν «πάντες οἱ ἐξαιρετικῶς μακρόβιοι ἐτρέφοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς διὰ λαχανικῶν, ὀσπρίων, ὀπωρῶν, γάλακτος καὶ ἄρτου». Ἐσχάτως μόνον εὐρεθέντος τοῦ δυναμομέτρου, οὐδεμίαν ἔχομεν στατιστικὴν ἐπιτρέπουσαν ἡμῖν νὰ εἴπωμεν ἂν, πρὶν ἢ ἀναθεματισθῇ ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, παρείχεν ἡ λαχανοφαγία καὶ ἀνάλογον τῆς μακροβιότητος ρώμην· ἀλλ' οὐχὶ ὄλως ἄμοιρον σημασίας καὶ ὑπὲρ ταύτης ἐπιχείρημα φαίνεται ἡμῖν ὅτι εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Πυθαγορείων ἀνήκε Μίλων ὁ Κρωτωνιάτης. Ὅπως

δήποτε ταῦτα εἶναι ἱκανῶς ξένα εἰς τὸ κυρίως ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ζήτημα τῆς διαίτης τῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ πνεύματος διακριθέντων. Ἐπίμοχθον, πιθανῶς δὲ ἀκατόρθωτον, ἔργον ἤθελεν εἶναι ἡ ἀναζήτησις τοῦ τί ἔτρωγεν ἕκαστος τούτων πρὸ πάντων ἐπὶ τοῖς ἀρχαίοις. Ταύτην ὁμως δύναται ν' ἀναπληρώσῃ ἐπαρκῶς ἡ κατὰ σχολὰς καὶ αἰρέσεις γενικωτέρα τοῦ ζητήματος ἐξέτασις καὶ τὰ περισωθέντα περὶ τῆς διαίτης πρωταθλητῶν τινῶν τῆς διανοίας ὄρισμένα χωρία. Τὸ μονοπώλιον τῆς πνευματικῆς ἐργασίας εἶχον παρ' Ἰνδοῖς οἱ Βραχμᾶνες, ὧν οἱ πλείστοι ἔζων ὑπερεκατοντούταις, διατηροῦντες ἀκμαίαις μέχρι τέλους τὰς διανοητικὰς δυνάμεις διὰ λαχάνων μόνον καὶ ὀσπρίων. Τὴν αὐτὴν δίαιταν ἠκολούθουν οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ παρὰ τοῖς Πέρσαις οἱ Μάγοι, οἱ μόνοι μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν τὸ πνεῦμα καλλιεργοῦντες. Ἐκ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ αἰρέσεων τὰ πρωτεῖα ἀποδίδονται ὑπὸ πάντων τῶν κριτικῶν εἰς τοὺς Ἑσσηαίους, ἀπέχοντας καὶ τούτους ἀπὸ τῶν ἐμψύχων. Περὶ τῆς πασιγνώστου ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀποχῆς τῶν ὀσπρίων τοῦ Πυθαγόρα περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐνθυμίσωμεν ἄλλο τι εἰμὴ μόνον, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν διέπρεψαν πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ ποιητῶν ὁ Ἀρχύτας καὶ ἄλλοι ἐξοχοὶ μαθηματικοί, ὅπερ ἀποδεικνύει ἐπιδεικτικῆν σπουδαίων ἐνστάσεων τὴν γνώμην τῶν θεωρούντων τὴν φυτικὴν δίαιταν κατάλληλον εἰς σοφιστικῶν μόνον λήρου καὶ ματαίων ὀνειρῶν παραγωγὴν. Τὴν γνώμην ταύτην κλίνει νὰ θεωρήσῃ ὡς ἔτι μᾶλλον ἀμφισβητήσιμον ὁ ἀναμνησκόμενος ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν ἀρχαίων λαῶν διεκρίθησαν ἐπὶ πρακτικῶν πνεύματι οἱ Σπαρτιᾶται, ὧν ἕκαστος οὐδὲν ἄλλο ἐκόμιζε κατὰ μῆνα εἰς τὸ συσσίτιον ἢ μέδιμον ἀλφίτων, τυρὸν καὶ ξηρὰ σῦκα. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις κάλπαριν καὶ ἐλαίας, καθ' ἃ ὁ ἴδιος λέγει, προετίμα ὁ Πλάτων νὰ τρώγῃ, λιτὴ δὲ περιγράφεται ἡμῖν ἡ τράπεζα καὶ τῶν λοιπῶν φιλοσόφων, μὴ ἐξαιρουμένης οὐδὲ τῆς τοῦ φιληδόνου Ἐπικούρου. Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις. Χάριν τοῦ Σενέκα ἠτοιμάζετο ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐτῇ ἰδιαίτερον δεῖπνον ἀποκλειστικῶς συνιστάμενον ἐκ φυτικῶν βρωμάτων. Μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν Γράκχων κατὰ πολὺν τελειότερος ρήτωρ θεωρεῖται ὁ καὶ ἐπὶ ὀλιγαρκείᾳ διακριθείς. Τὴν λιτότητα, τὰ μαλακὰ κάστανα, τὰς γλυκείας ὀπώρας καὶ τὸν νεόπηκτον τυρὸν δὲν παύουσιν ἀνυμνοῦντες ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀβίδιος καὶ αὐτὸς ὁ Λουκρήτιος, καίτοι ἄλλως ἀνήκων εἰς τὴν αἴρεσιν τῶν ἀκράτων ὑλιστῶν. Τί δὲ ἔτρωγεν ὁ ἐπικούρειος Ὁράτιος, τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς ὁ ἴδιος διὰ τῶν προχείρων ἐν πάσῃ μνήμῃ στίχων τοῦ «*Hoc erat in votis*», καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων, δι' ὧν περιγράφει λεπτομερῶς τὸ δεῖπνόν του «πρὸς τὸ ὅποιον ἐπήρχουν ὁ καρπὸς τοῦ ἐλαιῶνος αὐτοῦ, πικραλίδες καὶ ἐλαφρὰ μολόχη». Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατὰλυσιν τοῦ ἀρ-

χάιου πολιτισμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἀπέμεινε κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους καταφύγιον εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐπιστήμην, πλὴν μόνων τῶν κοινοβίων. Καὶ τούτων ὅμως τὰ πνευματικὰ προϊόντα ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτερα, ἐφ' ὅσον ἀντὶ τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς ἐν κρυπτῷ καταλύσεως μόσχων, ἐλάφων, ὀρνίθων καὶ χοιρομηριῶν ἠμαρξεν ἡ πίστις καὶ τὰ νερόβραστα γόρτα, ὡς δύναται τις ἀκόπως νὰ πεισθῆ παραβάλλων τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαιοτέρων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰ ληρήματα τῶν ἔπειτα κροοφάγων ἀρχιμανδριτῶν καὶ κοιλιοδούλων Καρδινάλιων. Ὅτε δὲ ὡς ἡ ἀρχαία οὕτω καὶ ἡ παπικὴ Ρώμη ἐγένετο θῦμα τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἀκολασίας, πλὴν εὐαριθμῶν τινῶν ἐν Γερμανίᾳ ἀναμορφωτῶν, τρωγόντων κρέας ἀναφανδὸν κατὰ τὰς νηστησίμους πρὸ πάντων ἡμέρας, πολὺ μᾶλλον πρὸς ἐπίδειξιν περιφρονήσεως πρὸς τὰς βούλλας τοῦ Βατικανοῦ ἢ ἐξ ἀδηφαγίας, πάντες οἱ λοιποὶ διαπρέψαντες ἄνδρες κατὰ τὴν λεγομένην περίοδον τῆς Ἀναγεννήσεως παρίστανται ὡς οἰχ ἦττον τῶν ἀρχαίων ὀπαδοὶ τῆς ὀλιγαρχείας. Τοιοῦτοι πρὸ πάντων λέγονται ὑπάρξαντες ὁ Ἀβελάρδος, ὁ Γαλιλαῖος καὶ ὁ Ἰορδάνης Βροῦνος· ἐτι δὲ πειστικώτερον φαίνεται ἡμῖν συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀγαθῆς ἐπι τοῦ πνεύματος ἐπιδράσεως τῆς πυθαγορείου διαίτης τὸ παράδειγμα τοῦ κλεινοῦ Βάκωνος, ὅστις τὰ ἀριστουργήματα αὐτοῦ συνέγραφεν ἔγκλειστος ἐν εἰρηκτῇ, οὐδεμίαν ἄλλην δυνάμενος νὰ παρέχη εἰς τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ καύσιμον ὕλην πλὴν λαγῆνου ὕδατος καὶ ἡμίσεος μέλανος ἄρτου. Ὁμοίαν περίπου ἐγκράτειαν ἐπέβαλλεν ἡ ἄκρα αὐτοῦ ἔνδεια εἰς τὸν κλεινὸν πατέρα τῆς πανθειστικῆς φιλοσοφίας Σπινόζαν. Ὁ μεταξὺ πάντων τῶν ἐπιστημοίων ἐργατικώτατος Νεύτων, σπανίως εὐρίσκων καιρὸν ὅπως παρακαθῆσθαι εἰς τακτικὸν δεῖπνον, ἐτρέφετο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ παξιμαδίων, ἅτινα ἐβάπτιζεν εἰς κεκραμένον οἶνον· εἰς ὅμοια δὲ ἀκριβῶς γεύματα ἤρκετο κατὰ μίμησιν τοῦ Νεύτωνος κατὰ τὰς περιόδους μάλιστα ἐκτάκτου ἐργασίας καὶ ὁ πολὺς Βυφών. Ἐφ' ὅσον προβαίνομεν εἰς πλησιεστέρους ἡμῖν χρόνους, κατὰ τοσοῦτον ἀφθονώτεραι καὶ πρὸ πάντων αὐθεντικώτεραι καθίστανται αἱ κατὰ τῶν δυσμάτων τῆς κροοφάγου σχολῆς ἐνστάσεις. Ὁ Μοντέσκιος ἀποδίδει εἰς τὴν βουφαγίαν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ οὐχὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν καρτερίαν, ἀλλὰ μόνην τὴν τραχύτητα τοῦ ἤθους, τὴν ἀποπληκτικὴν κρᾶσιν, τὸ φίλερι καὶ τὴν ποδάγραν. Οὐχ ἦττον θερμοὶ ὑπέρμαχοι τῆς φυτικῆς διαίτης κηρύττονται ὁ Οὐφελάνδος, ὁ Χάλλερ καὶ ὁ Βερναρδίνος Σαιμπιέρρος, καθ' ὃν «ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τοῦ κρέατος πολλὰ μὲν ἔχει τὰ πλεονεκτήματα, μειονέκτημα δὲ δὲν παρουσιάζει κανέν». Ἐτι δὲ θετικώτερον ἀποφαίνεται ὁ Ρουσσώ: «Ἀπόδειξις, λέγει, τοῦ ὅτι ἡ ὄρεξις τοῦ κρέατος δὲν εἶναι φυσικὴ τῷ ἀνθρώπῳ πρόκειται ἀναμφισβήτητος ἢ πρὸς τοῦτο ἀντιπάθεια τῶν παιδίων καὶ ἡ προτίμησις παρ' αὐτοῖς τοῦ

ἄρτου, τῶν πλακούντων, τῶν ζυμαρικῶν, τοῦ γάλακτος καὶ τῶν ὀπωρῶν. Κάκιστα δὲ πράττουσιν οἱ γονεῖς οἱ διαστρέφοντες τὸ ἔνστικτον τοῦτο καὶ καθιστῶντες τὰ τέκνα αὐτῶν σαρκοφάγα. Ἡ κατάχρησις τοῦ κρέατος, ἂν δὲν βλάβη τὸ σῶμα, ἀποθηριοῖ τὴν ψυχὴν». Πυθαγορικῶς ἀνατραφεῖς ὑπὸ αἰσθηματικῆς μητρὸς, ἀποστρεφομένης τὸν φόνον κατοικιδίων ζῶων, ὁ Λαμαρτῖνος ἐτρέφετο νέος ὢν ἀποκλειστικῶς διὰ λαχάνων, γάλακτος καὶ ὀπωρῶν, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τούτων ἐστιχούργησε τὰς «Ποιητικὰς Μελέτας». Ἀληθὲς εἶναι ὅτι, ἀναμιχθεὶς ἔπειτα εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ πολιτικὴν τύρβην, ἠναγκάσθη νὰ κρεοφαγῇ, τότε ὅμως ἀντι ἀληθῶς «Ποιητικῶν» ἔγραφεν ἱστορικὰς δῆθεν μελέτας καὶ στίχους κατὰ πολὺ τῶν πρώτων κατωτέρους. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Βύρωνος πληροφορούμεθα ὅτι, ἐκ φόβου μὴ παχύνῃ, ὀλιγίστην ἐλάμβανε καὶ ἐλαφρὰν τροφήν, ἐκ διαλειμάτων μόνον παρακαθήμενος μετὰ τῶν φίλων εἰς σαρδαναπάλεια δεῖπνα, προσφορωτάτην δὲ τῇ ποιητικῇ ἐμνεύσει ἐνόμιζε τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸν δι' ἀφθόνου ἀνθρακούχου ὕδατος κεκραμένον οἶνον τοῦ Ρήνου. Τὸ γεῦμα, ἢ μᾶλλον τὰ τέσσαρα ἢ πέντε καθ' ἡμέραν γεύματα, ἅτινα ἐλάμβανε ὁ Βαλζὰκ ὁσάκις εἰργάζετο, συνίσταντο ἕκαστον ἐκ κυμβίου καφέ καὶ μικροῦ ἄρτίσκου, τοιαῦτα δὲ συμβουλεύει συμπόσια εἰς τοὺς ὀρεγομένους «γονίμου συνουσίας μετὰ τῆς Μούσης». Ὅμοίαν ἠκολούθει καὶ εἰς τοὺς πνευματικῶς κοπιῶντας συνίστα δίαίταν, ὃ οὐ μόνον ἐν φιλολόγοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἰατροῖς διάσημος Βερῶν. Ἡ ἀφθονία τῶν τοιούτων ὑπὲρ τοῦ συμφέρου εἰς τὴν διάνοιαν τῆς φυτικῆς διαίτης ἀποφάνσεων εἶναι τοσαύτη, ὥστε, καίτοι ἔχοντες πρὸ ἡμῶν τὸ ἔργον τοῦ Πορφυρίου «Περὶ ἀποχῆς ἀπὸ τῶν ἐμψύχων», οὐδεμίαν ἠσθιάνθημεν ἀνάγκην προσφυγῆς εἰς αὐτό, ὑπὲρ τὸ δέον ἴσως μακρὸν νομίζοντες καὶ τὸν πρόχειρον ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν κατάλογον μαρτυριῶν. Ἀντὶ τῆς μονοτόνου τούτου ἐξαντλήσεως περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἐξῆς γενικωτέραν καὶ ἱκανῶς πειστικὴν, νομίζομεν, παρατήρησιν, ὅτι μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς διανοίας παντὸς αἰῶνος καὶ πάσης χώρας, πολλοὺς μὲν παριστῶσιν ἡμῖν οἱ βιογράφοι ὡς λιτοτάτους τὴν δίαίταν ἢ καὶ ἀποκλειστικῶς χορτοφάγους, οὐδεμίαν ἄλλην θρηνοῦντες ἐνίοτε παρά τισι τούτων κατάχρησιν πλὴν τῆς τοῦ οἴνου, τῆς ἀψίνθου, τοῦ ὀπίου ἢ καὶ τοῦ καφέ, ἀπολύτως ὅμως οὐδένα παριστῶντες ὡς ἐξαιρετικῶς σαρκοβόρον. Ἡ παρομοίωσις τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου πρὸς λυχνίαν, τῆς ὁποίας ἡ φωτιστικὴ δύναμις εἶναι ἀκριβῶς ἀνάλογος πρὸς τὴν ποσότητα καὶ τὸ ποιὸν τῆς καταναλισκομένης κανσίμου ὕλης, εἶναι θεωρία ὄλως νέα, ἧς οὐδ' ἔχιος ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ προωρισμένη πιθανῶς νὰ λήσῃ ὅσον ζῶσι τὰ ρόδα καὶ αἱ ἱατρικαὶ θεωρίαι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἐν τῇ προτεθέντι τοῦ α' τόμου Βιογραφικῶ Σημειώματι (σελ. ἑξ' καὶ ἕστ') ἀνεδημοσιεύσαμεν ἄρθρον τοῦ Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου ἀπηγοῦν τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τῇ ἀδικαιολογητῇ ἀπολύσει τοῦ Ροΐδου ἀπὸ τῆς θέσεως ἐφόρου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῷ 1895. Ὁ Βυζάντιος, ἀφ' οὗ διὰ μακρῶν ἐξέθετε τὰς ἐκτάκτους πρὸς τὸ ἴδρυμα οὗ προϊστάτο ὑπηρεσίας τοῦ Ροΐδου, καὶ τὴν ὑπὲρ τούτου αὐθόρμητον παρέμβασιν πολλῶν κορυφαίων τοῦ δηληγιαννικοῦ κόμματος, ὡς τῶν κ.κ. Ζαΐμη καὶ Κοζάκη Τυπάλδου, προσέθετε : *καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς παρέστησε τὸ τερατώδες τοιοῦτον πραξικοπήματος κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων*.

Ὅντως ὁ ἀείμνηστος βασιλεὺς Γεώργιος καὶ τοὺς τίτλους τοῦ Ροΐδου ἐξέθηκε τῷ πρωθυπουργῷ καὶ δὲν ἔστειρε νὰ ὑπογράψῃ τὸ διάταγμα τῆς ἀπολύσεως, εἰμὴ ὅτι εἶδεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ καμφθῇ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Θ. Δηληγιάννη, ὑποβαλόντος εἰς τὴν Α. Μ. καὶ εἰδικὸν ὑπόμνημα ἐπὶ τοῦ ζητήματος.

Ὁ Ροΐδης, κωφὸς ὢν, δὲν ἠθέλησε νὰ ζητήσῃ ἀκρόασιν παρὰ τῆς Α. Μ., ἀλλ' ἐξέθηκε τὰ κατ' αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐλάρχην Κων. Μιχαὴλ Ι. Παπαρηγόπουλον, ὅστις, καίτοι κατὰ κανόνα οὐδέποτε ἀνεμγγύετο εἰς προσωπικὰ ζητήματα, οὐ μόνον ἔδθηκε τὴν ἐπιστολὴν ὑπὸ τὰ ὄρματα τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ θερμῶς συνηγόρησεν ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ καλαιοῦ του φίλου.

Τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς ὁ Ροΐδης εἶχε στείλει ἀντίγραφον πρὸς τὸν οὐζυγον ἐξαδέλφην του κ. Δημήτριον Βουλπιώτην, ὃν πολλακίς ὑπουργεύσαντα ὁ βασιλεὺς Γεώργιος περιέβαλλε δι' ἀκρας ἐμπιστοσύνης. Τὸ ἰδιοῖγραφον τοῦτο ἀντίγραφον ἀνευρέθη ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ κ. Βουλπιώτου. Ἄν εἶχεν εὐρεθῆ ταχύτερον θὰ περιλαμβάνετο ἐν τῷ Βιογραφικῷ Σημειώματι, ἀλλὰ καὶ ἐν παραρτήματι τοῦ περιέχοντος τὴν περὶ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἐκθεσιν τοῦ Ροΐδου εἶναι εἰς τὴν θέσιν τοσ.

Ἡ πρὸς τὸν κ. Παπαρηγόπουλον ἐπιστολή, προφανῶς γραφεῖσα κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν ἐκλογῶν τῆς 3 Μαΐου 1895 καὶ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ τρίτου ὑπουργείου Δηληγιάννη μωσολαβήσαν βραχὺ διάστημα, ἔχει ὡς ἑξῆς :

Ἄγαπητὲ φίλε

Φοβούμενος μὴ ἐνοχλήσω τὸν Βασιλέα ζητῶν ἀκρόασιν καὶ μὴ τὸν κούρεω ἀναγκάζω Αὐτὸν νὰ φωνάξῃ, προτιμῶ νὰ χρησιμοποιήσω τὴν παλαιὰν μας φιλίαν, παρακαλῶν σε νὰ ἐκθίσης εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα ἐν εὐθέτῳ ὄρῳ τὰ ἑξῆς :

Καθ' ὅς ἔχω ἀσφαλεῖς πληροφορίας, ὁ προσηχὴς πρωθυπουργὸς σκοπεῖ ν' ἀνταμιῶσῃ καὶ πάλιν τὰς ἐκλογικὰς ἐκδηλώσεις ἐνὸς ἐκ τῶν οἰκείων του προσφύρων εἰς αὐτὸν τὴν Ἐφορίαν τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης, τὴν ὅποιαν ἐπιμένει νὰ θεωρῇ ὡς θείον ἐμπιστοσύνης, ἀπαρράλλετως ὅτιως τὰς νομαρ-

χίας καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀστυνομίας. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη φαίνεται δεκτικὴ ἀμφισβητήσεως. Οὐδέποτε τῶν ὄντι ἐθεωρήθησαν αἱ Βιβλιοθήκαι, ὡς οὐδὲ τὰ Μουσεῖα, τὰ Πολυτεχνεῖα ἢ τὰ Πανεπιστήμια, ὡς ἔχοντά τι κοινὸν πρὸς τὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐκλέγονται οἱ προϊστάμενοι τῶν Βιβλιοθηκῶν μεταξὺ τῶν διατρεπῶν καὶ κάπως ἡλικιωμένων λογίων, πανόμενοι μόνον διὰ λόγους σχετικoὺς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν, δι' ἀμέλειαν, ἀνικανότητα ἢ καταχρῆσιν. Οὐδὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὀφείλω ἐγὼ τὸν διορισμὸν μου εἰς τὴν πολιτικὴν. Παραλείπων πᾶν εἰς τὴν κατοχὴν ταύτης δικαίωμά μου ὡς λογίου, ἀρκοῦμαι νὰ μνημονεύσω ὅτι τὴν Ἐφορίαν μοὶ εἶχε προσφέρει κατὰ πρότερον ἐν εἴτει 1874 ὁ αὐδιδμος Ἐπ. Δηληγεώργης «ὡς εἰς τὸν μόνον ἱκανὸν πρὸς ἀπόρρωσιν τοῦ δυσπραγοῦτος τοῦτου Ἰδρυμάτου», ἐγὼ δὲ ἀπελοιώθην τότε τὴν προσφορὰν χάρις τοῦ φίλου μου Βερναρδάκη τοῦ ἔχοντος ἀνάγκην εἰς θέσιν ταύτης. Ὁ Βερναρδάκης ἀηδίασας μετ' ὀλίγον τὴν ἐργασίαν τῆς Βιβλιοθήκης, τὴν ὁποίαν εὗρισκε πληκτικὴν καὶ κατωτέραν τῆς ἀξίας του, παρητήθη μετὰ τρεῖς μῆνας καὶ ἀντ' αὐτοῦ διορίσθη ὑπὸ τοῦ τότε ἑπουργοῦ τῆς παιδείας καὶ μετ' ὀλίγον προϋπουργοῦ κ. Θ. Δηληγιάννη ὁ ἀνεψιὸς του κ. Χαρ. Μελετόπουλος, ἀξιόλογος ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐπέτρην ἐκτοτε ἢ καταρύχουσα αὐτὸν ἀνάτος νευρική νόσος οὐδεμίαν ἐργασίαν, ἢ δὲ Βιβλιοθήκην δὲν διέκειτο πολὺ κάλλιον τοῦ Ἐφόρου αὐτῆς. Ὅποια ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ Ἰδρυμάτος τοῦτου ὅτε ἀντιέθη εἰς ἐμὲ ἢ Ἐφορία δύνασαι νὰ πληροφορηθῆς φυλλομετρῶν τὴν ἐπισυνημμένην ἐκθεσὶν τοῦ ἔτους 1880. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς ἐνδεκαετοῦς ἐργασίας μου, τὰ δυνάμενα εὐκόλως ν' ἀποδειχθῶσι δι' ἐπισήμων ἐγγράφων, εἶναι τὰ ἑξῆς :

Α'. Πεντήκοντα χιλιάδες τόμοι δωρηθέντες ἢ κληροδοτηθέντες εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, χάρις εἰς τὴν διεξαγωγὴν δραστηρίας ἀναποκρίσεως πρὸς τὰ ξένα Πανεπιστήμια, τὰς Ἀκαδημίας, τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ πλουσίους ὁμογενεῖς.

Β'. Ἀντὶ τῆς ἀναγραφῆς τῶν βιβλίων εἰς κινητὰ δελτία οὐδεμίαν παρῆχοντα ἀσφάλειαν, ἔντυπος ἐπιτάμιος κατάλογος, τοῦ ὁποῖου εὐμοιροῦσθον ὀλίγοι καὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ δημοσίων βιβλιοθηκῶν.

Γ'. Ὑποστηρίζομενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καταρθώσα νὰ περισυλλέξω διὰ τῶν ἐν Ἀνατολῇ προξένων ὑπὲρ τὰ χίλια πεντακόσια ἀρχαῖα χειρόγραφα, ἐν οἷς πλείστα πολύτιμα, ἐσπαρμένα εἰς τὰς Ἑλλ. Μονὰς ὄχι μόνον τοῦ Ἑλλ. Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ τῆς Βουλγαρίας, Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου, τῶν ὁποῖων ὁ δημοσιευθεὶς περιγραφικὸς κατάλογος ἐπροκάλεσε τὰ συγχαρητήρια τῶν ἀπανταχοῦ παλαιογράφων.

Περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀνωτέρω δίνανται ἐρωτώμενοι νὰ μαρτυρήσωσιν ὁ πρόφην Πρύτασις κ. Πανταζίδης, οἱ ἑπουργοὶ τῆς Παιδείας ὑπὸ τοὺς ὁποῖους ὑπήρξα, ὁ πρόφην παιδαγωγὸς τῶν βασιλοπαίδων κ. Lüders, ὁ κ. Κοζάκης Τυπάλδος καὶ πάντες οἱ ἀποσπῆσθε σχετιοθέντες πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην.

Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἢ διὰ τὰ ἀνωτέρω πιστεύω ὅτι ἐξυπηρέτησα τὸ σὺμ φέρον τῆς Βιβλιοθήκης διατηρήσας καὶ μορφώσας τοὺς ἐπαλλήλους τοὺς ὁποῖους εὗρον ἐν αὐτῇ καὶ ὃν ἢ ἀπαντος πρὶν μετακινήσας καθίσταναν ἀδύνατον τὴν ἀσκησὴν παντὸς ἐλέγχον τοῦ βιβλιακοῦ πλοῦτου τοῦ Ἰδρυμάτος. Εἰς πᾶσιν αἴτησιν ἢ καὶ ἀπαίτησιν βουλευτικὴν ἀπεκρινόμην στερεοτύπως ἐπὶ δώδεκα ἔτη ὅτι «Ἡ κυβερνήσις διώρισεν Ἐφορον κοφόν, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ μὴ ἀκούῃ κανένα».

Ἐνδέχεται νὰ εἴρῃς ὅτι στερῶμαι μετριοφροσύνης. Ἄλλ' ἄνθρωπος εἰς τοῦ ὁποῖου τὸν λαίμον περνοῦν κορδοὶ διὰ νὰ τὸν πνίξουν ἔχει βεβαίως τὸ δικαίωμα τῆς ἀμνήσης.

Οὐδὲν ἤδη ἄλλο ἔχω νὰ προσδέσω παρὰ τοῦτο μόνον : Ἡ Α. Μεγαλειότης ἀπελοιώθη καὶ πρὸ δικταίας καὶ ἐσχάτως νὰ ἐπογράψῃ τὸ διάταγμα

ἀπολύσεως τοῦ ἀ' βιβλιοφύλακος κ. Μ. Δίφτης διὰ τὸν λόγον, ὡς μ' εἶπον, ὅτι εἶναι πτωχὸς καὶ οἰκογενειάρχης. Ἄν ἀληθεύῃ τοῦτο, δικαιοῦμαι, δυστυχῶς, νὰ τύχω μᾶλλον παντὸς ἄλλου τοιαύτης βασιλικῆς προστασίας. Μ' ἐγγώριος ἄλλοιτε εὐποροῦντα, σήμερον κατήντησα μετὰ τὴν ἀπόλειαν ὀλοκλήρου τῆς περιουσίας μου γ' ἀποζῶ μετὰ τῆς γραίας μητρὸς μου ἐκ μόνου τοῦ μισθοῦ μου. Κινδυνεύων ἤδη νὰ χάσω καὶ τοῦτον, ἐοικέφθην ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς Χάριτος, τὸ ὅποιον ἀπονέμει τὸ πολίτευμα εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα, ἠδύνετο ἴσως νὰ ἐπικταθῇ καὶ εἰς τοὺς ἀκριβῶς πάντοτε ἐκκληρώσαντας τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Τολμῶ λοιπὸν νὰ παρακαλέσω τὴν Ἐ. Μεγαλειότητα, πρὶν ἢ ἐπιγράψῃ τὴν καταδίκην μου, ἥτις ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκομαι θὰ ἦτο ἰσοδύναμος μὲ κεφαλικὴν καταδίκην, νὰ εὐαρξισθῇ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν μέλλοντα Ὑπουργόν : «Ποίαν ἔχετε ἀφορμὴν παραλόνου κατὰ τοῦ Ροῦδου καὶ τίνα εἶναι τὰ ἀνώτερα τῶν ἰδικῶν του προσόντα Ἐφόρου Βιβλιοθήκης ἢ ἄλλως τὰ προηγουμένα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖτε νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ ;»

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

*Αντί προλόγου	Σελ.	γ'
*Ιστορία ενός αλόγου	»	9
*Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη ἐν ἔτει 1880	»	21
Βραχεῖαί τινες παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 546 τοῦ 1875 ἀποφάσεως τοῦ Ἐμποροδικείου Ἀθηνῶν	»	56

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

*Ὁ Δουμᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας	»	69
*Ἡ Ριστόρη	»	79
*Ἀθηναϊκὸς περίπατος	»	85
*Τὰ Στίγματα	»	89
*Περὶ ἱκανοποιήσεως	»	101

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ-ἹΣΤΟΡΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Αἱ μάγισσαι τοῦ μεσαιῶνος	»	109
Οἱ Ρωμαῖοι δοῦλοι καὶ ὁ Χριστιανισμὸς	»	122
*Ἡ ἑορτὴ τοῦ ὄνου κατὰ τὸν μεσαιῶνα	»	136
*Ἀπόκρυφα καὶ Συναξάρια	»	145

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

Περὶ ἡγήσεις εἰς τὴν Σελήνην	»	159
*Ὁ καθρέπτης τοῦ Ἀρχιμήδους	»	166
Περὶ τῆς συμφοροτέρας εἰς τὴν διάνοιαν διαίτης	»	169

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Βασιλέα	»	176
--------------------------------------	---	-----